İÇİNDEKİLER

1) Yunanistan'ın Ekonomik, Hukuki, Siyasi Yapısı ve Yunanistan Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi

Ahmet KARAASLAN ve Abdullah Burhan BAHÇE……..1

2) Coğrafya Öğretmenlerinin Teknolojiye Bakış Açıları Ve Teknolojiden Yararlanma Seviyeleri

Ali ÖZEL, Halil İbrahim TAŞ , Ali DEMİRCİ…….31

3) Planlamanın Avrupa Birliği Boyutu

Mustafa DEMİRCİ ve F. Neval GENÇ……53

4) Türkiye'de Kamu Sektöründe Yeni Yönetim Felsefesi: Kaynak Kullanımında Etkinlik Açısından Bir Değerlendirme

M. Umur TOSUN……..75

5) Towards Local and Protective Turkish Disaster Management System

Süleyman ÇELİK……..95

6) The Effects of Globalisation on Women

Sefa ÇETİN……117

7) İlköğretim Okullarındaki Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Matematik Dersine Yönelik Tutum ve İlgilerinin Belirlenmesi

Erdoğan ÜNLÜ……...129

8) Fonksiyonları İtibariyle Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi Tartışmaları

Mehmet KAHRAMAN……...149

9) Türkiye'de Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Uygulamalı Bir Analiz (1960–2004)

Aykut EKİNCİ ve Ekrem GÜL……...……167

10) Bilgi Ekonomisine İlişkin Temel Göstergeler Açısından Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Karşılaştırılması

Funda Rana ADAÇAY…….…...185

11) Dengesizlik Modellerine Yönelik Kuramsal Tartışmalar

Hasan İSLATİNCE…….……205

12) Antik ve Modern Olimpiyat Oyunlarında Olimpiyat Ateşinin Yakılma Sebepleri ve Bugüne Kadar Düzenlenen Oyunlarda Meşaleyi Yakma Seremonileri

Aydın ŞENTÜRK ve Çetin ÖZDİLEK……..217

13) Divan Şiirinde Caize (Şair Patron Hami İlişkisi) Üzerine Değerlendirmeler-II

Kadir GÜLER ve Kerim YAŞAR……...231

14) Milli Mücadelenin Hazırlık Safhasında Halide Edib Adıvar'ın Faaliyetleri Ve Mustafa Kemal Atatürk

Hacı Murat ARABACI……...271

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sayı: 19
Aralık 2007

Sahibi
Prof. Dr. Güner ÖNCE
Dumlupınar Üniversitesi Rektörü

Editör
Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN

Yardımcı Editör
Doç.Dr. Abdullah YILMAZ

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN
Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU
Prof. Dr. Ali TORUN

Dergi Sekreteryası
Arş. Grv. Güner TUNCER
Arş. Grv. İ.Tuğrul ÇINAR

Yazışma adresi:
Sosyal Bilimler Dergisi
Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Kütahya-Türkiye
Tel: 0 274 265 20 31
sbe@dumlupinar.edu.tr

ISSN
1303-1842

Basım Yeri ve Yılı
YENİGEDİZ MATBAASI
2008

Yenigediz Gazetecilik Matbaacılık Ltd. Şti.
Özyurt Mah. 130 Sk. No: 2
GEDİZ / KÜTAHYA
Tel: 0274 412 5462
Gsm: 0545 412 5462

İÇİNDEKİLER

1) Yunanistan'ın Ekonomik, Hukuki, Siyasi Yapısı ve Yunanistan Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi
Ahmet KARAASLAN ve Abdullah Burhan BAHÇE..... 1

2) Coğrafya Öğretmenlerinin Teknolojiye Bakış Açıları Ve Teknolojiden Yararlanma Seviyeleri
Ali ÖZEL, Halil İbrahim TAŞ , Ali DEMİRCİ..... 31

3) Planlamanın Avrupa Birliği Boyutu
Mustafa DEMİRCİ ve F. Neval GENÇ..... 53

4) Türkiye'de Kamu Sektöründe Yeni Yönetim Felsefesi: Kaynak Kullanımında Etkinlik Açısından Bir Değerlendirme
M. Umur TOSUN..... 75

5) Towards Local and Protective Turkish Disaster Management System
Süleyman ÇELİK..... 95

6) The Effects of Globalisation on Women
Sefa ÇETİN..... 117

7) İlköğretim Okullarındaki Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Matematik Dersine Yönelik Tutum ve İlgilerinin Belirlenmesi
Erdoğan ÜNLÜ..... 129

8) Fonksiyonları İtibariyle Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi Tartışmaları
Mehmet KAHRAMAN..... 149

9) Türkiye'de Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Uygulamalı Bir Analiz (19602004)
Aykut EKİNCİ ve Ekrem GÜL..... 167

10) Bilgi Ekonomisine İlişkin Temel Göstergeler Açısından Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Karşılaştırılması
Funda Rana ADAÇAY..... 185

11) Dengesizlik Modellerine Yönelik Kuramsal Tartışmalar
Hasan İSLATİNCE..... 205

12) Antik ve Modern Olimpiyat Oyunlarında Olimpiyat Ateşinin Yakılma Sebepleri ve Bugüne Kadar Düzenlenen Oyunlarda Meşaleyi Yakma Seremonileri
Aydın ŞENTÜRK ve Çetin ÖZDİLEK..... 217

13) Divan Şiirinde Caize (Şair Patron Hami İlişkisi) Üzerine Değerlendirmeler-II
Kadir GÜLER ve Kerim YAŞAR..... 231

14) Milli Mücadelenin Hazırlık Safhasında Halide Edib Adıvar'ın Faaliyetleri Ve Mustafa Kemal Atatürk
Hacı Murat ARABACI..... 271

HAKEM KURULU LİSTESİ

Prof.Dr. A.Berat ALPTEKİN	Selçuk Üniv.
Prof.Dr. A.İhsan GENCER	İstanbul Üniv.
Prof.Dr. A. Osman ÖZTÜRK	Ç. 18 Mart Üniv.
Prof.Dr. A. Osman GÜNDOĞAN	Muğla Üniv
Doç.Dr. Abdullah YILMAZ	Dumlupınar Univ.
Prof.Dr. Abdurrahman GÜZEL	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Adina Ciugureanu	Ovidius Üniv.
Prof.Dr. Adnan ŞİŞMAN	A.Kocatepe Üniv.
Prof.Dr. Adnan TEPECİK	Dumlupınar Üniv.
Prof.Dr. Ahmet KARAASLAN	Dumlupınar Üniv.
Prof.Dr. Ahmet KIRKKILIÇ	Atatürk Üniv.
Prof.Dr. Ahmet MERMER	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Ahmet ÖZTÜRK	Uludağ Üniv.
Prof.Dr. Ahmet TABAKOĞLU	Marmara Üniv.
Doç.Dr. Akif ÇUKURÇAYIR	Selçuk Üniv.
Prof. Dr. Ali ARSLAN	İstanbul Üniv
Prof.Dr. Ali DUYMAZ	Balıkesir Üniv.
Prof.Dr. Ali TORUN	Dumlupınar Üniv.
Prof.Dr. Aliye M. AKTAŞ	A. Menderes Üniv.
Prof.Dr. Arslan KALKAVAN	Dumlupınar Üniv.
Prof. Dr. Aygün ATTAR	Dumlupınar Üniv
Prof.Dr. Atilla ATAR	Anadolu Üniv.
Prof.Dr. Atilla YAYLA	Gazi Üniv
Prof.Dr. B. Oba FURMAN	İstanbul Bilgi Üniv.
Prof.Dr. Bedriye TUNÇSİPER	Balıkesir Üniv.
Prof.Dr. Bekir ÖZER	Doğu Akdeniz Üniv.
Prof.Dr. Bilal ÖZGÜVEN	Süleyman D. Üniv.
Prof.Dr. Bilal Yücel	Cumhuriyet Üniv.
Doç.Dr.B.Zafer ERDOĞAN	Dumlupınar Üniv
Prof.Dr. Cemal ÖZGÜVEN	Erciyes Üniv.
Doç.Dr. Cemil KAYA	Selçuk Üniv.
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN	İstanbul Üniv
Prof.Dr. Cihan OKUYUCU	Fatih Üniv.
Doç.Dr. Cüneyt KOYUNCU	Dumlupınar Üniv.
Doç.Dr. Dilek DİRENÇ	Ege Üniv.
Prof.Dr. Doğan ŞENYÜZ	Uludağ Üniv.
Prof.Dr. Edibe SÖZEN	İstanbul Üniv.
Prof.Dr. Eduard VLAD	Ovidius Üniv.
Prof.Dr. Embiya AĞAOĞLU	Anadolu Üniv
Prof.Dr. Ercan DÜLGEROĞLU	Uludağ Üniv.
Prof.Dr. Ercan EREN	Yıldız Üniv.
Prof.Dr. Erdal ZORBA	Muğla Üniv.
Doç.Dr. Ergün YILDIRIM	Dumlupınar Üniv
Prof.Dr. Eyüp G. İSPİR	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Fatih ANDI	İstanbul Üniv.
Prof.Dr. Fevzi DEVRİM	Dokuz Eylül Üniv.
Doç.Dr. Gülten E. GÜMÜŞTEKİN	Dumlupınar Univ.
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN	Ege Üniv.
Prof.Dr. Güven ALPAY	Boğaziçi Üniv.
Prof.Dr. Güven SEVİL	Anadolu Üniv.
Prof.Dr. H.Musa TAŞDELEN	Sakarya Üniv.
Prof.Dr. Hasan AKAY	Sakarya Üniv.
Prof.Dr. Hasan KAVRUK	İnönü Üniv.
Prof.Dr. Hayat KABASAKAL	Boğaziçi Üniv.
Prof.Dr. Himmet Uç	Dicle Üniv
Prof.Dr. Hüseyin ERGİN	Dumlupınar Üniv.
Doç.Dr. Hüseyin ÖZGÜR	Pamukkale Üniv.
Prof.Dr. İ. Yılmaz ARSLAN	Uludağ Üniv.
Doç.Dr. İbrahim KAYA	Ç. 18 Mart Üniv.
Doç.Dr. İ. Yaşar VURAL	Dumlupınar Üniv.
Doç.Dr. İbrahim BAKIRTAŞ	Dumlupınar Üniv
Prof.Dr. İbrahim YILDIRIM	Cumhuriyet Üniv.
Prof.Dr. İbrahim YILDIRAN	Gazi Üniv.
Prof.Dr. İhsan DAĞI	Orta Doğu T. Univ.
Prof.Dr. İhsan SEZAL	Gazi Üniv.
Prof.Dr. İlker PARASIZ	Uludağ Üniv.
Prof.Dr. İsmail TATLIOĞLU	Uludağ Üniv.
Prof.Dr. İsmet CEMİLOĞLU	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Kadir GÖKDEMİR	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Kâmil ÖZER	Akdeniz Üniv
Prof.Dr. Kemal GÖDE	S.Demirel Üniv.
Prof.Dr. Kemal GÖRMEZ	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Kemal SEZEN	Uludağ Üniversitesi
Prof.Dr. Kemal TAMER	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Kemal YILDIRIM	Anadolu Üniv
Prof.Dr. Kenan GÜRSEY	Galatasaray Üniv.
Prof.Dr. Korkut TUNA	İstanbul Üniv.
Prof.Dr. Lütfi ÖZAV	Uşak Üniv.
Prof.Dr. Mehmet Ali ÜNAL	Pamukkale Üniv
Doç.Dr. M. Bülent TOKAT	Dumlupınar Üniv.
Prof.Dr. M.Öcal OĞUZ	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Mahmut ATAY	Fırat Üniv.
Prof.Dr. Mecit EŞ	Dumlupınar Üniv.
Doç Dr. Mehmet Ali BEYHAN	İstanbul Üniv.
Prof. Dr. Mehmet AKGÜN	Pamukkale Üniv
Prof.Dr. Mehmet DEMİREZEN	Haccettepe Üniv.
Prof.Dr. Mehmet GÜNAY	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Mehmet PALAMUT	Uludağ Üniv.
Prof.Dr. Mehmet ŞİŞMAN	Osmangazi Üniv.
Prof.Dr. Mehmet TOSUNER	Dokuz Eylül Üniv.
Prof.Dr. Michael BAKER	Univ. of Strathclyde
Doç.Dr. Muhammed KÖSECİK	Pamukkale Univ.
Prof.Dr. Muhammet Nur Doğan	İstanbul Üniv
Prof.Dr. Mukim SAĞIR	Atatürk Üniv.
Doç.Dr. Murat ALTUN	Uludağ Üniv.
Prof.Dr. Mustafa CEMİLOĞLU	Uludağ Üniv.
Prof.Dr. Mustafa ERDOĞAN	Hacettepe Üniv
Prof.Dr. Mustafa ERGÜN	A. Kocatepe Üniv.
Prof.Dr. Mustafa ÖZER	Anadolu Üniv
Prof.Dr. Mustafa ÖZKAN	İstanbul Üniv.
Doç.Dr. Mustafa ÖKMEN	Celal Bayar Üniv.
Prof.Dr. Mustafa SAĞLAM	Anadolu Üniv.
Prof.Dr. Mustafa YILDIRIM	Atatürk Üniv
Prof.Dr. Nalan ÖLMEZOĞULLARI	Uludağ Üniv.
Prof.Dr. Necat BERBEROĞLU	Anadolu Üniv.
Prof.Dr. Necdet TİMUR	Anadolu Üniv.
Prof.Dr. Nurhan AYDIN	Anadolu Üniv.
Prof.Dr. Nurullah Çetin	Ankara Üniv.
Prof.Dr. Osman HORATA	Hacettepe Üniv.
Prof.Dr. Oya KINIKLI	Anadolu Üniv.
Prof.Dr. Philip KITCHEN	Univ. of Hull
Prof.Dr. Ramazan GEYLAN	Anadolu Üniv.
Prof.Dr. Ramazan ÖZEY	Marmara Üniv.
Doç.Dr. Rasim YILMAZ	Dumlupınar Üniv
Prof. Dr. Recep TOPARLI	Türk Dil Kurumu
Doç.Dr. Rezzan K. SİLKÜ	Ege Üniv.
Prof.Dr. Rıdvan KARALAR	Anadolu Üniv.
Prof.Dr. Rıdvan KARLUK	Anadolu Üniv.
Prof.Dr. Sami BENGÜTAY	Marmara Üniv.
Prof.Dr. Sami DENKER	Dumlupınar Üniv.
Prof.Dr. Selçuk ÜNLÜ	Selçuk Üniv.
Prof..Dr. Seydi KARAKUŞ	Dumlupınar Üniv.
Prof.Dr. Süleyman BEYOĞLU	Marmara Üniv.
Prof.Dr. Süleyman DOĞAN	Ege Üniv.
Prof.Dr. Şerafettin SEVİM	Dumlupınar Üniv.
Prof.Dr. Şuayip KARAKAŞ	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Şule ÖZKAN	Gazi Üniv.
Prof.Dr. Tevfik GÜRAN	İstanbul Üniv.
Prof.Dr. Veysel BOZKURT	Uludağ Üniv.
Prof.Dr. Yavuz Taşkıran	Kocaeli Üniv
Prof.Dr. Yılmaz BENLİGİRAY	Anadolu Üniv.
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun	Marmara Üniv
Doç.Dr. Zeki ÇAKMAK	Dumlupınar Üniv
Prof.Dr. Zühtü ALTAN	Anadolu Üniv.

Her hakkı saklıdır. Sosyal Bilimler Dergisi Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere yılda üç kez yayınlanan, ULAKBİM/Sosyal Bilimler Veri Tabanında yer alan ulusal hakemli bir dergidir. Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kendi kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün veya Dumlupınar Üniversitesi'nin görüşlerini ifade etmez. Makaleler sadece referans verilerek kullanılabilir.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 19 Aralık 2007

Yunanistan'ın Ekonomik, Hukuki, Siyasi Yapısı ve Yunanistan Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi

Ahmet KARAASLAN[*]
Abdullah Burhan BAHÇE[**]

Özet: Bu çalışmada Türkiye'nin batı komşusu olan Yunanistan, siyasi, hukuki ve ekonomik yapısı ile vergi sistemi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu açıdan ilk olarak Yunanistan'ın siyasi yapısı içerisinde yer alan yasama, yürütme ve yargı organları görev ve yetkileri açısından açıklanmıştır. Daha sonra, temelleri Roma Hukuku'na dayanan ve tipik bir Avrupa Medeni Hukuku olan Yunan Hukuk Sistemi açıklanmıştır. Küçük ama son derece açık bir ekonomiye sahip olan Yunanistan ile ilgili özellikle AB üyesi olduktan sonraki ekonomik görünümü ifade edilmiştir. Çalışmada son olarak Yunanistan vergi sistemi değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Yunanistan vergi sisteminde vergiler gelir, tüketim ve servet üzerinden alınan vergiler olarak üçlü bir sisteme tabi tutularak açıklanmış ve bu çerçevede; özellikle Yunanistan'ın ekonomik, idari ve vergi yapısı hem kendi aralarında hem AB-27 hem de OECD çerçevesinde ele alınarak sistemler arası etkileşim açıklanmış ve Yunan hükümetinin vergi sistemiyle birlikte hem ekonomisini hem de politikasını nasıl geliştirdiği değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yunan vergi sistemi, Yunanistan'da ekonomik yapı, Yunanistan'ın siyasi ve hukuki yapısı

Economic, Legal, Political Structure of Greece and Evaluation of Greece Tax System

Abstract: In this study Greece, the western neighbour of Turkey, is evaluated within the terms of political, legal and economic structure with tax system. In this context, firstly legislative, executive and judicial bodies that take place in Greece political structure are explained with functions and powers. Later, Greece Law System which foundations basis on Roman Law is explained. It's implied especially economic outlook after belonging to EU membership with Greece which has a little but extremely open economy. Finally, Greece tax system is evaluated in the study. Taxes in Greece tax system are represented subject to triple system as taxes on income, consumption and property and in this context; especially the interaction between systems is explained by economic, administrative and tax structure of Greece taken up among both themselves and EU-27 also OECD and it's evaluated that how Greek government improve both it's economy and policy with tax system.

Keywords: Greece tax system, economic structure in Greece, Greece's political and legal structure

[*] Prof. Dr., Dumlupınar Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü
[**] Arş. Grv., Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü

GİRİŞ

Yunanistan Güneydoğu Avrupa'da konumlanmış bir ülkedir. Avrupa Birliği ve NATO üyesi olan Yunanistan, aynı zamanda Türkiye'nin batı komşusudur. Yunanistan'la ilgili genel, demografik ve sosyal bilgileri içeren Tablo 1 aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1: Genel Bilgiler

Resmi Adı	Helenik Cumhuriyet
Yönetim Şekli	Parlamenter Demokrasi
Resmi Dil	Yunanca
Para Birimi	AB Ortak Para Birimi Euro (2001'den önce Yunan drahmisi kullanılmıştır.)
Nüfus	11,1 Milyon
Yüzölçümü	131 957 Km^2
Başkenti	Atina
Başlıca Şehirler	Atina, Selanik, Patras, Larisa, İraklion, Drama, Serez, Kavala, Gümülcine, İskeçe
Komşu Ülkeler	Kuzeyde Arnavutluk (247 Km), Makedonya Cumhuriyeti (246 Km), Bulgaristan (474 Km), Kuzey Doğuda Türkiye (203 Km)
Etnik Yapısı	%98 Yunan Ortodoks, %2 Müslüman Türk ve Diğer Azınlıklar (Türk, Slav, Pomaklar, Arnavut, Çingene Ve İllian)
İklim	Akdeniz İklimi; yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı.
Coğrafi Konum	Güney Avrupa, Arnavutluk ve Türkiye arasında Ege Denizi ve Akdeniz sınır.*
Konuşulan Diller	Yunanca 99% (resmi dil); Türkçe, diğer. Arnavutça yaklaşık olarak 700,000 Arnavut göçmen tarafından konuşulmaktadır. İngilizce ikinci ağırlıklı dildir.
Dinler	Yunan Ortodoksu (vatandaşların yaklaşık olarak %98'i), Müslümanlık (%1,3'ü), Yahudilik, Katolik, Protestanlık ve diğer dinsel inanışlar.
Eğitim	Mecburi eğitim 9 yıl. Okul yazarlık oranı %97,5.
Üyesi Olduğu Uluslararası Kuruluşlar	Australia Grubu, BIS, BSEC, CE, CERN, EAPC, EBRD, EIB, EMU, EU, FAO, G- 6, IAEA, IBRD, ICAO, ICC, ICFTU, ICRM, IDA, IEA, IFAD, IFC, IFRCS, IHO, ILO, IMF, IMO, Interpol, IOC, IOM, IPU, ISO, ITU, MIGA, MINURSO, NAM, NATO, NEA, NSG, OAS, OECD, OIF, OPCW, OSCE, PCA, SECI, UN, UN Güvenlik Konseyi, UNCTAD, UNESCO, UNHCR, UNIDO, UNMEE, UNMIS, UNOMIG, UPU, WCO, WEU, WFTU, WHO, WIPO, WMO, WTO, ZC
Sağlık	Doğum Oranı; 10.1/ 1,000. Ölüm Oranı; 9.5/1,000. Bebek ölüm oranı; 5.43/1,000. Erkeklerde ortalama yaşam süresi 76.72 yıl, kadınlarda 81.91yıl.
İşgücü	4.72 milyon

Kaynak: Bureau of European and Eurasian Affairs, October 2006
http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3395.htm Erişim: 03.05.2007.
* http://dir.yahoo.com/Regional/Countries/Greece/Government/ Erişim: 03.05.2007.

Yunanistan adı antik İyonya'nın (bugünkü İzmir, Aydın, Manisa bölgesi) Arapça ve Farsça söyleniş şeklinden gelir. Orta Çağ'da Bizans döneminde ve daha sonra Osmanlı zamanında Romalı anlamına gelen Rum adı kullanılmıştır. Bu isim bugün daha çok Kıbrıs'ın güneyi, İstanbul ve Ege'deki Yunan asıllı halkı ifade etmek için kullanılmakta, Yunanistan'da yaşayanlara ise Yunanlı denilmektedir. Ülke Yunanca'da Hellas, Avrupa dillerinde Grek, Greece vb. biçimlerinde, İlyada Destanı'nda da Akha'ların ülkesi olarak adlandırılır (http://tr.wikipedia.org/wiki/YunanistanErişim:07.05.2007).Yunanistan'ın ilk sakinlerine sıklıkla Pelasgi, yani *"deniz halkı"* adı verilmiştir. Yarımadanın bu sakinleri kuzeyden göçen işgalcilerin etkisi ile güneye kaçmışlar, birbiri ardı sıra gelen işgallerle güney kıyılarına ve Ege Adaları'na yayılmışlardır. M.Ö. 3200'lerde bölgeye yeni gelenlerle birlikte zamanla Yunanca'ya dönüşen bir Hint-Avrupa dili oluşturulmuştur. Antik Yunanistan M.Ö. 2. yy.'da Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girerek ortadan kalkmıştır. Roma İmparatorluğu'nun 4. yüzyılda bölünmesiyle birlikte 1821'e kadar Doğu Roma (Konstantinopolis) ve Osmanlı Devleti (İstanbul) tarafından yönetilmiştir. Antik kültürler ve politeist dinler bu dönemlerde yerini Ortadoğu kaynaklı dinler olan Ortodoks Hıristiyanlığa, 13.-14. yüzyıllardan sonra da Müslümanlığa bırakmıştır.

Günümüzdeki modern Yunanistan, 1821'de Osmanlı Devleti'nin İngiltere, Fransa ve Rusya karşısında aldığı yenilgiler sonucu, bu imparatorlukların koruma bölgesi olarak, İstanbul'un idaresinden koparılan Mora yarımadası ve Atina'dan ibaret küçük bir bölgede *"Yunan Krallığı"* adı altında kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nden 25 Mart 1821 tarihinde bağımsızlığını kazanan Yunanistan'ın 1829 yılında bağımsızlığı tanınmıştır (http://www.atlapedia.com/online/countries/greece.htmErişim:07.05.2007). 1946 yılında, İtalya'nın 1912'de Osmanlı'dan aldığı 12 adanın, İngiltere'ye geçmesiyle, bu adalar Atina yönetimine verildiğinde; Atina yönetimi 1821-1946 arasındaki 125 senede hep savaş galibi emperyal devletlerin yanında yer alarak, İstanbul aleyhine topraklarının yüzölçümünü yaklaşık 10 misline çıkarmayı başarmıştır. Yunanistan 1952 yılında NATO'nun üyesi olmuştur. Kasım 1973'te Atina'daki Politeknik Üniversitesi'ndeki öğrencilerin ayaklanmasıyla, General Dimitrios Loannides Papadopoulos'u indirerek diktatörlüğü devam ettirmeye çalışmıştır. General Loannides, Temmuz 1974'te Kıbrıs Başkanı Archbishop Makarios'u devirerek Türkiye ve Yunanistan'ı savaşın eşiğine getirmiştir. *"Nitekim dönemin Başbakanı Bülent ECEVİT, Kıbrıs Barış Harekatı düzenleyerek adada barışın hakim olmasını sağlamıştır".** Vatandaşların önderliğinde Karamanlis, Fransa'daki sürgün hayatından kurtarılarak seçimler yapılana kadar sürede hükümeti kurarak ulusal birliği sağlamaya çalışmıştır. Karamanlis, Yeni Demokrasi partisini kurarak 1974 Kasım'ındaki seçimleri kazanarak Başbakan olmuş ve hükümeti kurmuştur (Http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/country_profiles/1009249.stm Erişim:07.05.2007).

*Bu cümle yazarların kendi fikridir.

1 Ocak 1981'de, Yunanistan Avrupa Topluluğu'nun (bugünkü adıyla Avrupa Birliği) 10. üyesi olmuştur. 1981 ve 1985 yıllarında parlamento seçimleri sonucunda Yunanistan'da Andreas Papandreou önderliğinde Panhelik Sosyalist Hareket (PASOK) seçimleri kazanmış ve Andreas Papandreou başbakan seçilmiştir. 17 Ocak 1996'da Başbakan Papandreou'nun hastalanmasıyla yerini eski Sanayi Bakanı Kostas Simitis'e bırakmıştır. Eylül 1996'daki seçimlerde Kostas Simitis başbakan seçilmiştir. Nisan 2000'de, Simitis ve PASOK seçimleri tekrar kazanmıştır. Partisi Yeni Demokrasi'nin on yıldan uzun bir süre sonra yeniden iktidara gelerek kazandığı 8 Mart 2004 ve 16 Eylül 2007 parlamento seçimlerinden sonra, Kostas Karamanlis, iki kez Yunanistan başbakanı olmuştur. Karamanlis, Kıbrıs'ın yeniden birleştirilmesi konusunda BM aracılığında yürütülen müzakereleri selefi Kostas Simitis'ten kritik bir aşamada devralmıştır. Konuyu en önemli önceliği olarak nitelendiren başbakan, Kıbrıs konusunda *"adil, kalıcı ve Avrupalı bir çözüm"* için çalışacağına söz vermiştir (http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/infoCountryPage/setimes/resource_centre/bios/karamanlis_costas?country=GreeceErişim:30.10.2007).

1. SİYASİ, HUKUKİ ve EKONOMİK YAPI

Yunanistan'daki parlamenter sistem birçok yönüyle Türkiye'dekine benzer bir yapıya sahiptir. Yasama görevi, dört yılda bir yapılan genel seçimler sonucu oluşturulan 300 kişilik bir meclis tarafından yürütülmektedir. Yürütme görevi ise, bu meclisin yarıdan bir fazlasının desteğini alan hükümet tarafından yerine getirilmektedir. Devletin en üst düzey temsilcisi konumunda olan Cumhurbaşkanı ise, yine bu meclis tarafından üye tam sayısının üçte ikisinin desteğini almak şartıyla meclis tarafından gösterilen adaylar arasından beş yıllığına seçilmektedir. Aynı kişi bu görevi en fazla iki kez yapabilmektedir. Parlamentonun üst üste (beşer gün ara ile) yapılan üç oylama sonucu Cumhurbaşkanını seçememesi halinde meclis feshedilir ve yeni yapılan seçimlerle oluşturulan meclis Cumhurbaşkanını seçer. Ancak yeni oluşturulan bu mecliste ilk tur oylamada yine üçte iki oranında oy gerekirken, ikinci tur oylamada salt çoğunluğun oyu yeterlidir. Bu oylamada da seçim sonuçlandırılamamışsa, en yüksek oyu alan iki aday arasında yapılacak olan yeni oylamada daha yüksek oy alan aday seçilmiş olur(Sapmaz,2004:3).

1.1. Siyasi Yapı

Yunanistan'ın devlet sistemi Üniter çok partili Cumhuriyet olarak adlandırılmaktadır(http://www.infoplease.com/ipa/A0107588.html Erişim: 28.06.2007). Yunanistan'ın Devlet Başkanı 8 Şubat 2005'ten beri Karolos Papoulias'tır ve Başbakan ise 16 Eylül 2007 erken seçimlerinden bu yana Kostas Karamanlis'tir. Yeni Demokrasi Partisi ile Karamanlis, eğitim ve adalet alanındaki anayasal değişikliklerin hızlandırılmasını, ekonomik gelişmenin

hızlandırılmasını, yeni vergilere gerek olmadığını, sosyal yardımların ve devleti modernleştirme sürecinin bir an önce tamamlanması amacıyla güçlü bir hükümetin şart olduğunu ifade ederek seçimi kazanmıştır.

1.1.1. Yasama Organı

Günümüz demokrasilerinde, siyasi kararlar direkt olarak vatandaşlar tarafından alınmamakta, temsili seçimlerle kararlar gerçekleştirilmektedir. Seçmenler yasama yetkilerini Parlamento gibi temsili kurumlara bırakmışlardır. Parlamento, yasama işlemlerini yürüten ve hükümeti kontrol eden (yasama denetimi) bir politik kurum ve bir temsili araçtır. Bununla birlikte, günümüzde Parlamento kendi tüzel kişiliği ve farklı amaçları bulunan alt-birimlere hususi bir kurum ve araçtır.

Yunanistan 11 Haziran 1975'te kabul ettiği ve Mart 1986 ve Nisan 2001 yıllarında tekrar düzenlediği anayasayı kullanmaktadır. Yasama organında 300 sandalye bulunmaktadır. Tek meclisli bir sistemdir. Politik partiler; Yeni Demokrasi Partisi (ND), Panhelik Sosyalist Hareket Partisi (PASOK), Yunanistan Komünist Partisi (KKE), Sol Koalisyonu Partisi (SYNASPISMOS) ve Popüler Ortodoks Partisi (LAOS) olmak üzere çok partili bir sistem mevcuttur. Oy kullanma hakkı evrenseldir ve 18 yaş ehliyeti aranmaktadır. Temmuz 1974'te Yunanistan'da demokrasinin yeniden yoluna girmesiyle, C. Karamanlis başkanlığındaki Ulusal Birlik Hükümeti ileriye yönelik olarak demokrasiyi daha da kuvvetlendirmek ve ihtilalin yıkıcı tecrübelerini ortadan kaldırmak için 1952 Anayasası'nı yeniden düzenlemiştir. 17 Kasım 1974'te seçimler yapılmış ve 8 Aralık 1974'te de halkoyuna sunulmak üzere referanduma gidilmiştir. 1975 Anayasası, bireysel ve sosyal hakların düzenlemesini içermektedir. Devletin biçimini Seçimsel Parlamenter Cumhuriyet olarak belirleyerek siyasal yaşamı düzenlemiştir. Hukukun egemenliği etkin bir şekilde korunmuş ve ayrıca Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ve uluslararası organizasyonlara katılmak açısından tedbirler alınmıştır. 6 Mart 1986'da, Anayasa'nın 110. maddesine uygun olarak devletin şeklinin Parlamenter demokrasi olarak belirlendiği koşul ve diğer tedbirler tekrar gözden geçirilmiş ve Anayasa'da seçimlerin yunan halkına ait olduğu metni yer almıştır. 2001 yılında, Anayasa'da yeni ve daha kapsamlı revizyona gidilmiştir. Anayasa isteğe bağlı bir ortamda oylanmıştır. Anayasa'da toplamda 79 maddenin düzeltilmesine karşılık, düzeltilen maddelerin çoğunluğu parlamenterlerin 4/5'i tarafından kabul edilmiştir. Bu yüzden politik realite esnekliğini gösteren bu döneme *"isteğe bağlı revizyon"* denilmiştir (http://www.parliament.gr/english/politeuma/default.asp Erişim: 04.07.2007).

1.1.1.1. Görev ve Yetkileri

Parlamentonun işleyişinin modernizasyonu ve geliştirilmesi açısından

uluslararası birtakım standartlar bulunmaktadır. Demokratik bir rejimin modern politik ve organizasyonel organı olarak Parlamentonun fonksiyonlarını destekleyen dört servis birimi bulunmaktadır.
Bunlar(http://www.parliament.gr/english/organwsh/default.aspErişim:04.07.2007): Yasama İşleri Genel Müdürlüğü, İdari Destek Genel Müdürlüğü, Uluslararası İlişkiler ve İletişim Genel Müdürlüğü, Parlamento Bilim Servisi. Bu servisler içindeki herkes, müdürlük birimlerine bölünen genel müdürlükler şeklindedir. Bu genel müdürlüklerin kapsamı Anayasa tarafından korunmaktadır. Bütün bu servisler Meclis Başkanı tarafından idare edilmektedir. Meclis Başkanı, seçimden sonra imtiyaz süresi boyunca servisleri yönetebilme hakkına sahiptir.

1.1.2. Yürütme Organı

Yunanistan'ın yürütme organı Devlet Başkanı, Başbakan ve Bakanlıklardan oluşmaktadır. Çok yönlü bir yürütme sistemi bulunmaktadır. İdare yönetiminde resmi dil olarak Yunanca kullanılmaktadır. Yunanistan'ın ulusal idari yapısına bakıldığında yr alan kurumlar şunlardır
(Http://www.gksoft.com/govt/en/gr.htmlErişim:04.07.2007): Devlet Başkanı, Başbakan, Ege Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Eğitim ve Din İşleri Bakanlığı, Çevre, Fiziksel Planlama ve Bayındırlık İşleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Sağlık ve Refah Bakanlığı, İçişleri, Kamu İdaresi ve Yerel Yönetim Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Makedonya ve Trakya Bakanlığı, Deniz Ticareti Bakanlığı, Ulusal Savunma Bakanlığı, Ulusal Ekonomi Bakanlığı, Basın ve Kitle İletişim Araçları Bakanlığı, Kamu Düzeni Bakanlığı, Ulaştırma ve Haberleşme Bakanlığı,Sosyal Sigortalar Kurumu, Ulusal Telekomünikasyon Komisyonu, Yunanistan Bankası, Yunan Veri Koruma Otoritesi.

1.1.2.1. Görev ve Yetkileri

Bakanlıkların yapısına bakıldığı zaman, ilk olarak Tarım Bakanlığı'nın Orman Araştırma Enstitüsü içerdiği görülmektedir. Kültür Bakanlığı'nın bünyesinde Kamu Sporları Müsteşarlığı bulunmaktadır. Kalkınma Bakanlığı'nın bünyesinde altı adet kurum bulunmaktadır. Bunlar; Araştırma ve Teknoloji Genel Sekreterliği, Tüketici Genel Sekreterliği,* Jeoloji ve Maden Tetkik Enstitüsü, Patent Hakları Organizasyonu (OBI), Yunan Ulusal Turizm Organizasyonu (EOT), Helenik Standart Organizasyonu (ELOT)'dur. Eğitim ve Din İşleri Bakanlığı; Yetişkin Eğitimi Genel Sekreterliği, Mesleki Eğitim ve Staj Organizasyonu ve Yunan Dili Merkezi'nden oluşmaktadır. Çevre, Fiziksel Planlama ve Bayındırlık İşleri Bakanlığı'nda bir Sismoloji ve Deprem Mühendisliği Enstitüsü bulunmaktadır. Dışişleri Bakanlığı, Yunan halkının yurt

* Araştırma ve Teknoloji Genel Sekreterliği; Bilimsel Araştırma Ulusal Merkezi (Demokritos), Deniz Araştırması Ulusal Merkezi, Yenilenebilir Enerji Kaynakları Merkezi, Dil ve Konuşma Gelişimi Merkezi, Girit Deniz Biyolojisi Merkezi gibi kurumlardan meydana gelmektedir.

dışı işlerini bir Genel Sekreterlik yardımıyla düzenlemektedir. Sağlık ve Refah Bakanlığı, Kontrol ve Müdahale Ulusal Merkezi ile uyumlu olarak çalışmaktadır. İçişleri, Kamu İdaresi ve Yerel Yönetim Bakanlığı; Eşitlik Genel Merkezi ve bu merkezin bünyesinde bulunan Eşit Haklar Araştırma Merkezi ile eşgüdümlü hareket etmektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde Çalışma Şartları ve Sağlık Genel Müdürlüğü ve Yunan İşgücü İstihdam Organizasyonu'nu barındırmaktadır. Ulusal Savunma Bakanlığı; Helenik Kara Kuvvetleri ve Helenik Hava Kuvvetleri ve Deniz Kuvvetleri'nden oluşmaktadır. Ulusal Ekonomi Bakanlığı bünyesinde bir Yunanistan Ulusal İstatistik Servisi'ni barındırmaktadır. Son olarak Kamu Düzeni Bakanlığı ise, Helenik Polisi ve Helenik İtfaiyesi'nden oluşmaktadır (Http://www.gksoft.com/govt/en/gr.html Erişim:04.07.2007).Yunanistan'ın İdari örgütlenme biçimi ise, 13 periferi (Bölgesel sınır) ve 51 nomi (bir vali veya yüksek rütbeli memurun sorumluluğunda olan bölge)'den meydana gelmektedir.

Yunanistan hükümeti; *"Anglo-Saxon"* demokrasileri olarak da ifade edilen İngiliz ve Kanada hükümetlerinde uygulana gelen resmi hükümet programları ve kesin seçim taahhütlerine benzer bir seyir izlemekte; bunun yanı sıra ekonomi, savunma ve dış ilişkiler gibi merkezi politika meselelerine daha fazla ağırlık vermektedir(OECD,2004:68). Bu anlamda Yunan hükümetinin merkezi politika meselelerinden öncelikle ekonomi ve demokrasiye; daha sonra eğitim ve yaşam kalitesine ve son olarak kamu sektörü açısından ise ulusal bağımsızlık ve ulusal savunmaya ağırlık verdiği ifade edilebilmektedir(OECD,2004:70). Bunun yanı sıra makroekonomik politikada da ücretlerin enflasyon düzeyine göre otomatik olarak endekslenmesi, anti-enflasyonist tedbirlerin alınması ve vergi kaçakçılarının cezai tatbikatı gibi konularda da Yunan hükümetinin icraatları bulunmaktadır. Hükümetin sosyal programını desteklemek açısından vergi sisteminin değiştirilmesi, kaynakların yeniden dağıtımını sağlayarak refah düzeyi daha düşük kesime avantaj sağlamıştır. Bu durum aynı zamanda vergi kaçakçılığı konusunda sürdürülen politikanın da başarılı olabilmesini sağlayabilmektedir.

Gayretlerini engellemiştir. Bu durum AB Topluluk Destek Çerçeve Programı kapsamında sağlanan finansmanlarla kara ve demiryollarında, liman ve havaalanlarında yapılacak iyileştirmelerle değişmektedir(Sapmaz,2004:12).

Yunanistan Ocak 2002'de Euro'ya adapte olmuştur. Euro'ya adaptasyon Yunanistan'a Eurobond piyasasında düşük ve rekabetçi bono oranlarına geçişi sağlamıştır. Bu durum önemli ölçüde ekonomik büyümeyi canlandıran tüketici harcamalarında büyük bir artışa neden olmuştur. Bunun yanı sıra, 2002 yılından itibaren başlanan ve 2004 Atina Olimpiyatları'nın hazırlanmasıyla ilgili kamu harcamalarıyla birleşen daha esnek bir maliye politikası uygulamasına başlanması sonuçta 2003 ve 2004 yıllarında aşırı bütçe açıklarına neden olmuştur. 2004 yılındaki bütçe açığı Yunan Hükümeti tarafından GSYİH'nın %

6,6'sı olarak hesaplanmıştır. 2005 yılı bütçe açığı ise, daha düşük % 4,3 oranında hesaplanmış, GSYİH'ya oranla borç oranı % 107,9 olarak hesaplanmıştır. 2006 yılına ilişkin olarak hükümet, Aşırı Açık Gözetim Programı (ECSP) altında mali durum açısından kemer sıkma politik ası uygulayarak devlet borcunu GSYİH'nın % 2,6'sına indirmeyi planlamıştır (http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3395.htmErişim:03.05.2007).

Yunanistan, Euro alanı ekonomileri içerisinde kamu sektörünün GSYİH'ya oranla % 40'ları bulduğu kapitalist bir ekonomidir. 2005 yılında bütçe gelirleri 94,13 milyar $ ve kamu harcamaları ise 103,4 milyar $'dır. 2005 yılında kamu borcu GSYİH'ya oranla % 106,8'dir. Yunanistan, AB yardımlarından yıllık GSYİH'sının % 3,3'ü kadar yardım sağlayan bir ülke konumundadır. Kamu borcu, enflasyon ve işsizlik oranları Euro alanı ortalamasından yüksektir. Sonuç olarak Yunan hükümeti, kamu harcamalarını düşürmeye devam ederek kamu sektörünün büyüklüğünü azaltmaya ve çalışma ve emeklilik sistemlerinin reformunu sağlamaya çalışmaktadır (https://cia.gov/cia/publications/factbook/geos/gr.html#EconErişim:09.07.2007). Yunanistan'ın AB'den 2000-2006 dönemine ilişkin olarak almış olduğu ekonomik yardımlar 8 milyar $'dır.

Yunan ekonomisinin 2006 yılı hesaplanan büyüme oranı % 4,2'dir ve benzer büyüme oranları 2007 yılına tasarı oluşturmuştur. Bu büyüme rakamları, kadınlar arasında ve 27 yaşından küçük bireylerde hala önemli ölçüde yüksek olan işsizlik oranlarındaki düşüşten (2004'ün 2. çeyreğinde % 10,4 iken 2005 yılının aynı çeyreğinde % 9,8'e düşmüştür) kaynaklanmaktadır (http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/country_profiles/1009249.stmErişim:22.10.2007). Yunanistan'da kişi başına düşen gelir 22,000 $ civarındadır ve işsizlik oranı ise % 9,9'dur.

1.1.3. Yargı Organı

1975 Anayasası, bireysel ve sosyal hakların düzenlemesini içermektedir. Anayasa'da hukukun egemenliği etkin bir şekilde korunmuş ve ayrıca Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ve uluslararası organizasyonlara katılmak açısından tedbirler alınmıştır. Yargısal alan anayasa mahkemesi gibi yüksek bir mahkemeyi içermektedir. Yargı organı açısından; bütün yargılamalar Yargı Konseyi ile müzakereler sonucunda başkan tarafından ömür boyu görevde kalmak üzere atanmış hakimler tarafından gerçekleştirilmektedir (http://cia.gov/cia/publications/factbook/geos/gr.html#EconErişim:09.07.2007).

1.1.3.1. Görev ve Yetkileri

Üç çeşit Yunan mahkemesi bulunmaktadır; idari, ceza ve medeni hukuk

mahkemeleri. Bu mahkemeler yargılama yetkisini üç düzeyde yürütmektedirler. Ceza ve medeni hukuk mahkemeleri anayasaca tayin ve ihdas olunan aynı yargıç tarafından yürütülmektedir. Üç çeşit yargısal memur bulunmaktadır; hakimler, savcılar ve mübaşirler. Sivil davalar için üç çeşit bölge idare mahkemesi bulunmaktadır. Bunlar Sulh hakimli mahkemeler, Tek kişili ve üç üyeli Bölge İdare Mahkemeleri. Üç üyeli Bölge İdare Mahkemeleri, en önemli (genellikle yüksek miktarlı konularda) medeni hukuk olaylarında ilk mahkeme görevini üstlenirler ve ayrıca sulh hukuk davaları açısından temyiz mahkemesi fonksiyonu üstlenmektedirler. 13 büyük Yunan şehrinde 13 Yargıtay Mahkemesi bulunmaktadır. Yargıtay Mahkemeleri, hem kanuni hem de fiili durum davalarına bakmaktadırlar ve üç yargıç tarafından yürütülmektedirler. Medeni Hukuk davalarında, yargıç davanın gelişim ve karar alınma evrelerinde tarafsız bir rol oynamaktadır. Yunanistan'da bir yargıç yalnız çalışmaktadır. Bu ülkede idari elemanlar haricinde görev alan hukuk katipleri bulunmamaktadır (http://jurist.law.pitt.edu/world/greece.htmErişim:09.07.2007).

1.2. Hukuki Yapı

Yunan Hukuk Sistemi'nin temelleri Roma Hukuku Sistemi'ne dayandırılmıştır. Yargılama; medeni, ceza ve idari mahkemelere bölünmüştür. Cebri yargılama görünümünü muhafaza etmektedir

(https://cia.gov/cia/publications/factbook/geos/gr.html#EconErişim:09.07.2007).

Yunan Hukuku, Avrupa yasa sistemlerinden birkaç farklı değişiklikle birlikte tipik bir Avrupa Medeni Hukuku'dur. Temel olarak Alman yasa geleneğinden etkilenmiştir. Çağdaş Yunan Hukuku'nun orijinleri klasik dönemin Roma Hukuku'nun entelektüel ve öncü kaynaklarına dayandırılarak Antik Yunan Hukuku'na kadar götürülebilir. Yunanistan'ın Roma tarafından fethedilmesinden sonra, Roma Hukuku resmi anlamda Yunanistan'da kullanılmaya başlanmış ancak pek çok Yunan Hukuku da yürürlükte kalmıştır. Bizans dönemi boyunca, Yunan gelenekleri ve Antik hukukun kalıntıları, Justinianus tarafından toplattırılan Roma hukuku hususi hukuk kuralları külliyatını etkilemiştir. Sonradan Yunan orijininden gelen imparatorların kanun koyma ve yasama yetkisi artan bir şekilde modaya dönüşmüştür. 15. yy.'ın başlarından 1821 yılına kadar geçen dönemde, Yunanistan Osmanlı Devleti'nin himayesi altında yaşamıştır. 1821 yılındaki Bağımsızlık Savaşı'nın ardından çağdaş Yunan yönetimi oluşturulmuş ve kendi Bizans İmparatorlukları'nın hukuk düzeni yeniden gündeme getirilmiştir. Çağdaş yasamanın pek çok düzenlemesiyle birlikte Bizans Hukuku uygulamaları, belirli bir çalışma alanına ilişkin saptanmış yasaların tümü oluşturuluncaya kadar (ticari kanunlar-1828 yılı, medeni hukuk kanunları-1940 yılı, ceza kanunları-1833, 1951 yılları, Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu-1835, 1968 yılları, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu-1834, 1951 yılları vb.) yürürlükte kalmıştır

(http://jurist.law.pitt.edu/world/greece.htmErişim:09.07.2007).

1.3. Ekonomik Yapı

Yunanistan küçük, ancak son derece açık bir ekonomiye sahiptir. Toplam milli gelirde AB ülkeleri içerisinde Portekiz'den sonra en düşük gelire sahip ülke konumundadır. Yunanistan'da endüstriyel yapı diğer AB ülkeleri ile karşılaştırıldığı zaman hep daha sınırlı kalmıştır. Son yıllarda endüstrinin GSYİH içindeki payı %21-22 ve imalat sektörünün payı %10-12 düzeyinde olmuştur. Geniş kamu sektörü, 1970'lerden beri süregelen düşük seviyedeki ekonomik büyümenin nedeni olarak gösterilmektedir. Kamu sektörü hizmet ve mal sağlamanın dışında kapsamlı bazı politikaları gerçekleştirmek için araç olarak kullanılmıştır. Yunanistan'da devlet savunma sanayi, hava ve demiryolları ile rafinerilerde ve sanayi sektörünün % 70'inde 1990'lı yılların başlarına kadar etkin bir rol üstlenmiştir. Kamunun bankacılık sektöründe de var olan belirleyiciliği bir çok büyük endüstriyi kontrol etmesine imkan vermiştir. 1996 yılına kadar kamu sektörünün tekel gücünü azaltmak için küçük çaplı değişiklikler yapılmış ancak teknolojideki gelişmeler, küreselleşmenin hızlanması ve Avrupa Birliği'ne verilen bazı taahhütler çerçevesinde kamu sektörü reformları öncelikli bir politika haline gelmiştir. 1998 yılında Hükümet EMU'ya katılım çerçevesinde kapsamlı bir özelleştirme programına başlamıştır. Ülkedeki endüstrinin büyük bir kısmı Selanik ve Atina bölgesinde yoğunlaşmıştır. Kuzey bölgelerinde ve Ege adalarındaki yetersiz altyapı, hükümetin merkeziyetçiliği azaltma ve yerel yönetimleri güçlendirme gayretlerini engellemiştir. Bu durum AB Topluluk Destek Çerçeve Programı kapsamında sağlanan finansmanlarla kara ve demiryollarında, liman ve havaalanlarında yapılacak iyileştirmelerle değişmektedir(Sapmaz,2004:12).

Yunanistan Ocak 2002'de Euro'ya adapte olmuştur. Euro'ya adaptasyon Yunanistan'a Eurobond piyasasında düşük ve rekabetçi bono oranlarına geçişi sağlamıştır.* Bu durum önemli ölçüde ekonomik büyümeyi canlandıran tüketici harcamalarında büyük bir artışa neden olmuştur. Bunun yanı sıra, 2002 yılından itibaren başlanan ve 2004 Atina Olimpiyatları'nın hazırlanmasıyla ilgili kamu harcamalarıyla birleşen daha esnek bir maliye politikası uygulamasına başlanması sonuçta 2003 ve 2004 yıllarında aşırı bütçe açıklarına neden olmuştur. 2004 yılındaki bütçe açığı Yunan Hükümeti tarafından GSYİH'nın % 6,6'sı olarak hesaplanmıştır. 2005 yılı bütçe açığı ise, daha düşük % 4,3 oranında hesaplanmış, GSYİH'ya oranla borç oranı % 107,9 olarak hesaplanmıştır. 2006 yılına ilişkin olarak hükümet, Aşırı Açık Gözetim Programı (ECSP) altında mali durum açısından kemer sıkma politikası uygulayarak devlet borcunu GSYİH'nın % 2,6'sına indirmeyi planlamıştır.
(http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3395.htmErişim:03.05.2007).

*Yunanistan daha önce drahma'yı kullanırken yüksek enflasyon riski altında bir ülkeydi.

Yunanistan, Euro alanı ekonomileri içerisinde kamu sektörünün GSYİH'ya oranla % 40'ları bulduğu kapitalist bir ekonomidir. 2005 yılında bütçe gelirleri 94,13 milyar $ ve kamu harcamaları ise 103,4 milyar $'dır. 2005 yılında kamu borcu GSYİH'ya oranla % 106,8'dir. Yunanistan, AB yardımlarından yıllık GSYİH'sının % 3,3'ü kadar yardım sağlayan bir ülke konumundadır. Kamu borcu, enflasyon ve işsizlik oranları Euro alanı ortalamasından yüksektir. Sonuç olarak Yunan hükümeti, kamu harcamalarını düşürmeye devam ederek kamu sektörünün büyüklüğünü azaltmaya ve çalışma ve emeklilik sistemlerinin reformunu sağlamaya çalışmaktadır
(https://cia.gov/cia/publications/factbook/geos/gr.html#EconErişim:09.07.2007). Yunanistan'ın AB'den 2000-2006 dönemine ilişkin olarak almış olduğu ekonomik yardımlar 8 milyar $'dır.

Yunan ekonomisinin 2006 yılı hesaplanan büyüme oranı % 4,2'dir ve benzer büyüme oranları 2007 yılına tasarı oluşturmuştur.[1] Bu büyüme rakamları, kadınlar arasında ve 27 yaşından küçük bireylerde hala önemli ölçüde yüksek olan işsizlik oranlarındaki düşüşten (2004'ün 2. çeyreğinde % 10,4 iken 2005 yılının aynı çeyreğinde % 9,8'e düşmüştür) kaynaklanmaktadır (http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/country_profiles/1009249.stmErişim:22.10.2007). Yunanistan'da kişi başına düşen gelir 22,000 $ civarındadır ve işsizlik oranı ise % 9,9'dur.
AB'den yapısal fonlar ve teşvikler çerçevesinde önemli destekler almasına rağmen, Yunanistan'da tarım sektörü işgücünün % 12'sini istihdam etmektedir ve hala küçük çiftlikler ve düşük sermaye yatırımlarıyla nitelendirilmektedir. Yunanistan'da tarım, ormancılık ve balıkçılığın GSYİH'ya katkısı son yıllarda azalmış olmasına rağmen, bu sektörlerin GSYİH'ya katkısı % 5,4 ile AB ortalaması olan %2,5'un çok üstündedir. Ancak, hizmet sektörünün GSYİH'ya katkısı çoğu gelişmiş ülkede olduğu gibi önemli yer tutmakta ve 2006 yılında GSYİH'nın %73,3'ünü teşkil etmektedir. Hizmetler sektörü, Yunan ekonomisinin en büyük ve en hızlı büyüyen sektörü konumuna gelmiştir. 14 milyon civarında turist net geliri 10 milyar Euro'yu bulan bir şekilde 2005 yılında Yunanistan'a gelmiştir. Turizm GSYİH'nın % 15'ini sağlamaktadır. Turizm sektörünün toplam gelirde önemli bir payı bulunmaktadır ve ülkenin döviz kaynakları için büyük öneme sahiptir. Geleneksel olarak denizcilikle uğraşan bir ulus olarak nitelendirilen Yunanlıların deniz filosunda Mart 2005 itibariyle toplamda 3.338 gemi bulunmaktadır ve bu oran toplam dünya deniz filosunun % 8,7'si ve toplam dünya tonajının % 16,5'ini oluşturmaktadır. Temel olarak deniz taşımacılığından elde edilen hasıla büyümüş ve gerçekte 2004 ve 2006 yıllarında turizmden elde edilen hasılayı geçmiştir. Turizm ve taşımacılıktan elde edilen hasıla Yunanistan'ın ticaret açığının büyük bir kısmını kapatmaktadır(http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3395.htmErişim:03.05.2007) Tarım GSYİH'nın % 5,4'ünü kapsamakta; imalat GSYİH'nın % 21,3'ünü

[1]Yunanistan'a ilişkin olarak 1995-2006 yılları arasında oluşturulan temel ekonomik ve sosyal göstergeler EK3'te gösterilmiştir.

kapsamakta ve hizmetler GSYİH'nın % 73,3'ünü kapsamaktadır (DEİK,2006:8-9). Tablo 2 yukarıda verilen sektörel bazda bilgiler çerçevesinde hazırlanmıştır.

Tablo 2: Sektörler ve Üretilen Ürünler

Sektörler	Üretilen Ürünler
TARIM %5,4*	şeker pan., buğday, mısır, domates, zeytin zeytinyağı, üzüm, kuru üzüm, şarap portakal, şeftali, tütün, pamuk, çiftlik ür.,günlük ür.
İMALAT %21,3	işl.tabi yiy., ayakkabı, tekstil, metal, cam kimy.mad., elek.teçh., çimento, taşı.teçh. petrol ür., inşaat, elek.enerjisi
HİZMETLER %73,3	taşımacılık, turizm, iletişim, ticaret bankacılık, kamu yön., savunma
* % ile ifade edilen değerler GSYİH'ya oranladır.	

Yunanistan'ın ticaretinde ihracatın payı 2006 yılı için 20,3 milyar $'dır. İhracata konu olan ürünler imalat malları, yiyecek ve içecek, petrol ürünleri, çimento ve kimyasal maddelerdir. İhracatın yapıldığı temel piyasalar Almanya, İtalya, Bulgaristan, Kıbrıs Rum Kesimi, Fransa, A.B.D., İngiltere ve Türkiye'dir. 2006 yılında ihracat payları Almanya % 12,4, İtalya % 10,4, İngiltere % 6,7, Bulgaristan % 5,9, A.B.D. % 5,3, Kıbrıs Rum Kesimi % 5,2, Türkiye % 5,1 ve Fransa % 4,2'dir. İthalatın payı ise, 64,6 milyar $'dır. İthalata konu olan ürünler temel mamul mallar, yiyecek ve hayvansal ürünler, işlenmemiş yağ, kimyasal maddeler, makine ve teçhizat ve taşımacılık ekipmanlarıdır. Önemli ölçüde ithalat yapılan ülkeler Almanya, İtalya, Rusya, Fransa, Japonya, Hollanda ve A.B.D.'dir (http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3395.htmErişim:03.05.2007). 2006 yılında ithalat payları Almanya % 12,7, İtalya % 12,4, Rusya % 7,8, Fransa % 5,7, Hollanda % 5,5 ve Suudi Arabistan % 4,1'dir. Yunanistan'ın doğal kaynakları, boksit, linyit, magnezit, petrol ve mermerdir.

2005-2008 Yunanistan Ulusal Reform Programı (NRP); kamu maliyesi, istihdam, eğitim, yaşam boyu öğrenme, mikro ekonomik politika ve çevre politikası alanlarında anahtar hedefler belirlemektedir. Buna göre 2006 Yıllık Gelişme Raporu; Yunanistan'ın mali konsolidasyona; AR-GE ve inovasyon politikasına; kamu yönetiminin modernize edilmesine; aktif bir emek piyasası politikasına ve eğitim-öğretim reformlarına daha fazla ağırlık verilmesi gereğini ortaya koymuştur (http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/2006_annual_report_greece_en.pdf, s. 1 Erişim:26.09.2007).

2006 yılında Yunanistan devlet bütçesinin harcama tarafında % 1,7'lik bir küçülme gerçekleşmiştir. 2007 yılına ilişkin olarak etkili reformlarla daha fazla bir küçülme hedeflenmiştir. Bununla birlikte; kamu tüketimi, emekli aylıkları ve maaşlar ve sağlık harcamaları gibi cari ve transfer harcamalarındaki kontrol

yetersizliği mali kaymaya (fiscal slippage) neden olmaktadır. Mali kaymaya bağlı olarak 2006 yılında, kamu sektörü açığı GSYİH'nın % 8,5'ine ulaşmıştır. Bütçenin gelir tarafındaki göstergeler kaynak dağılımını, kamu girişimi performans ve etkinliğini iyileştirmek açısından vergi tabanını genişletmeye ve vergi kaçakçılığıyla mücadeleye yönelik politikaların izlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. İzleyen son iki yıl boyunca, Yunanistan kurumlar vergisinde indirimlere giderek girişim teşvikini desteklemeye çalışmıştır. Bunun yanı sıra, 2007-2013 program dönemine ilişkin olarak Araştırma, Teknoloji ve İnovasyon'un geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu program inovasyon kutupları ve kümeleri oluşturmaya yönelik önerileri içermektedir. Bu program dahilinde AR-GE harcamalarının düzeyinin 2005'teki % 0,6 oranından 2010 yılına kadar GSYİH'nın % 1,5 seviyesine çıkarılması hedeflenmektedir. Bu çerçevede araştırma ve inovasyon stratejilerinin oluşturulması açısından kamu yönetiminin düzenleyici ve icra kabiliyetinin desteklenmesi; özellikle kamu ihale reformu, mekansal planlama ve çevresel yönetim reformu ile vergi reformu konularına ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bu programda dikkati çeken diğer bir husus; vergi sisteminin ya da sosyal yardım sisteminin istihdama etkisiyle ilgili bir raporun yer almamasıdır
(http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/2006_annual_report_greece_en.pdf, s. 4 Erişim:26.09.2007). Gerçekte ise, hem vergi sistemi hem sosyal yardım sistemi hem de bu iki sistemin etkileşimi istihdamı önemli ölçüde etkilemektedir İstihdam politikasını modernize etmek; yasal düzenlemeye özellikle de emeğin üzerindeki vergi baskısını azaltmaya yönelik vergi kanunlarında düzenlemeye gidilmesini gerektirmektedir
(Http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/2006_annual_report_greece_en.pdf, s. 6 Erişim:26.09.2007).

1.VERGİ YAPISI

Bilindiği üzere vergi, tarihi süreçte tüm toplulukların ve devletlerin zorunlu finansman kaynağı anlamında en fazla başvurdukları ve toplarken bir o kadar da sorunla karşı karşıya kaldıkları en vazgeçilmez kamu gelir kaynağıdır. Günümüzün modern ülkeleri geliri aşağı yukarı benzer tanımlayarak, vergiyi de hemen hemen aynı veya benzer sistemlerle tahsil etme yoluna gitmektedirler. Dolayısıyla ülkelerin vergi sistemleri bu anlamda birbirine çok yakındır.

2.1. Vergi Teşkilatı ve Vergi Sisteminin Gelişimi

Yıllar boyunca Yunanistan tüm vergi sistemini yeniden düzenlemek açısından sistematik bir çaba göstermemiştir. Vergilemedeki değişiklikler, vergi barışı modasına uygun olarak ve pek çok değişiklikte karmaşık ve şeffaf olmayan dar tabanlı yüksek vergi oranlarını içeren reformlar olmuştur. Bu konuda şüphesiz en büyük eksiklik sistematik bir vergi teşkilatının bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Son yıllarda, özellikle 1980 yılını takiben Yunanistan'ın

1981 yılında AB'ne üye olmasının ardından Yunanistan vergi tabanını genişleterek, vergi idaresi vergi teşviklerinin geliştirilmesine razı olmuş ve vergi sisteminde etkinlik ve performans bu sayede arttırılmıştır(Bronchi,2001:4).

2.2. Vergi Sistemindeki Mevcut Vergiler

Yunanistan vergi sisteminde vergiler gelir, tüketim ve servet üzerinden alınan vergiler olarak üçlü bir sisteme tabi tutulmuştur. Gelir üzerinden alınan vergiler içerisinde en büyük payı kişisel gelir vergisi, kurumlar vergisi ve sermaye kazançları vergisi almaktadır. Tüketim üzerinden alınan vergilerde en büyük paya şüphesiz katma değer vergileri sahipken; servet üzerinden alınan vergilerde ise, emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi ve veraset ve intikal vergisi vb. gibi vergiler büyük bir öneme sahip bulunmaktadır.

2.2.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler
2.2.1.1. Kişisel Gelir Vergisi

Yunanistan gelir vergisi, geliri net olarak tanımlamamıştır. Bu nedenle kural olarak elde edilen gelirlerin tümü, istisnalar dışında gelir vergisinin konusunu oluşturmaktadır. Bir takvim yılı içerisinde elde edilen gelirlerin farklı esaslarda vergilendirilebilmesi için altı gelir kategorisi sayılmıştır. Bunlar; ticari kazançlar, zirai kazançlar, ücretler, serbest meslek kazançları, gayrimenkul sermaye iratları ve menkul sermaye iratları ile diğer kaynaklardan elde edilen gelirlerdir (http://www.alomaliye.com/ersan_oz_ab.htmErişim:15.09.2007).

Yunanistan'da kişisel gelir vergisi artan oranlı bir vergidir. 2006 yılına ilişkin Yunanistan'da bireyler % 5-% 40 oranları arasında gelir vergisi oranlarından vergilendirilmektedirler. Gelirin özel türlerini elde eden mükelleflere istisna ve muafiyetler tanınmaktadır. Yunanistan'da bir birey işçi olarak ya da serbest meslek erbabı olarak kendi gelirinden vergilendirilme konusunda sorumludur. Yunanistan'da yaşayan bireyler tam mükellef olup Yunanistan'da ve yurtdışında kazandıkları gelirleri birlikte hesaplanarak vergilendirilirler. Yunanistan'da istihdam edilen ikametgah sahibi yabancılar, yalnızca Yunanistan'da kazandıkları gelirlerinden vergi ödemektedirler (http://www.lowtax.net/lowtax/html/offon/greece/greinr.htmlErişim:15.09.2007). Yunanistan'da ikamet eden bir Yunanlı olarak düşünüldüğünde; birey için yaşamın Yunanistan içerisinde merkezileşmesi, ikametin Yunanistan'da kurulması yani başka bir ülkede kurulmaması gerekmektedir. Aile Yunanistan'da ikametgah etmelidir ve çocuklarının eğitim gördüğü yer Yunanistan olmalıdır. Bir işveren ücretli işçisinden, her ay ödenmesi gereken vergi tutarını ve ulusal sigortayı kesmek zorundadır. Bir serbest meslek erbabı, yıllık olarak beyannamede mahsup edilen gelir vergisine ilişkin peşin ödemeyi gerçekleştirmek zorundadır. Yeni iş kurulduğunda, peşin ödemeler iş sahibinin değerlemesine göre hesaplanmaktadır. Peşin ödemelerin yılda üç kez ödenmesi

gerekmektedir (http://www.worldwide-tax.com/greece/greece_tax.aspErişim:15.09.2007).

Yunanistan'da kişisel gelir vergisinin en yüksek yasal sınırı 2001 yılında elde edilen gelirde % 45'ten % 42,5'e düşürülmüş ve 2002 yılı için bu oran % 40'a kadar çekilmiştir. Bunun yanı sıra, vergi dışı gelirin düzeyi yükseltilerek; 2001 yılından başlamak üzere her dört yıl için gelir vergisi dilimleri tüketici fiyatları endeksine endekslenmiştir. Bunun dışında 2002 bütçesinde düşük ücretliler için Sosyal Sigortalardan (National Insurance Contributions) muafiyet hususu uygulamaya konmuştur. Buna ek olarak; yaşlılar, sakat ve maluller ile çocuklu aileler için vergi indirimlerinin oranı yükseltilmiştir. 2003 yılından beri, önceki vergi kesintileri vergi indirimlerine dönüştürülmüştür(EUROSTAT,2005:144). Vergilendirilebilir gelire ilişkin kesin ödemeler ve 2006 yılı kişisel gelir vergisi oranları Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3: 2006 Yılı Kişisel Gelir Vergisi Oranları

% Vergi	Vergi Matrahı (EURO)
0	1-11.100
15	11.101-13.000
30	13.001-23.000
40	23,001 ve üstü.

Kaynak: http://www.worldwide-tax.com/greece/greece_tax.asp Erişim:15.09.2007.

2.2.1.2. Kurumlar Vergisi

Yunanistan'daki şirketler hem Yunanistan'da elde ettikleri hem de yurtdışında elde ettikleri gelirlerinden vergilendirilirler. Yunanistan'daki yabancı şirketler ise, yalnızca Yunanistan'da doğan gelirlerinden vergiye tabi tutulurlar(http://www.lowtax.net/lowtax/html/offon/greece/grehom.html Erişim:15.09.2007).

Yunanistan kurumlar vergisi oranını yıldan yıla düşürmektedir. Kurumlar vergisinin yasal oranı 2001 yılında % 40'tan % 37,5'a, 2002 yılında ise % 35'e düşürülmüştür. Daha sonra 2005 mali yılında oran % 32'ye, 2006 yılında % 29'a ve 2007 yılında ise % 25'e kadar indirilmiştir. Bunun yanı sıra 2001 yılında risk sermayesi açısından bir vergi indirimi yürürlüğe konulmuş; ayrıca borsa işlemleri üzerine % 0,15 oranında bir borsa muameleleri vergisi konulmuştur(EUROSTAT,2005:145). Son olarak 2006 yılında işverenlerin sosyal sigorta yükümlülüklerinde bir indirime gidilmiştir.

2.2.1.3. Sermaye Kazançları Vergisi

Yunanistan'da sermaye kazançları muntazam gelire eklenmekte ve hukukta belirtilen diğer özel durumlar haricinde bir şirket açısından muntazam bir gelir olarak aynı oranda vergilendirilmektedir. Sermaye malları ya da aktif kıymetlerin satışından doğan zararlar pek çok durumda muntazam vergilendirilebilir gelire mahsup edilmektedir. Gayrimenkul satışından elde edilen sermaye kazançları, sermaye kazançları vergisinden muaf tutulmuştur. Hisse senedi ya da iştirak paylarının satışından doğan sermaye kazançları Atina Menkul Kıymetler Borsası'ndan elde edilmektedir. Pek çok durumda ise vergi istisnasına konu olmaktadır. Atina Menkul Kıymetler Borsası'ndan elde edilmeyen hisse senedi ya da iştirak paylarının satışından doğan sermaye kazançları % 20 oranında vergiye tabi tutulmaktadır(http://www.worldwide-tax.com/greece/greece_tax.asp Erişim: 15.09.2007).

Bunun yanı sıra, R. E. Hall ve A. Rabushka'nın 1983 yılında yayınladıkları *"Düşük Oranlı Vergi, Basit Vergi, Düz Oranlı Vergi"* ve 1995 yılında yayınladıkları *"Düz Oranlı Vergi"* çalışmalarıyla ivme kazanan düz oranlı vergi uygulaması, gelir ve kurumlar vergilerinin kaldırılarak yerine oldukça geniş tabanlı, düşük ve düz oranlı bir verginin getirilmesini ifade etmektedir(Yaraşlı,2005:123). Bugün için AB üye ülkeleri ve geçiş ekonomisi ülkeleri arasında geçmeyi düşünen ve uygulayan ülkeler bulunması ve özellikle de Yunanistan'ın düz vergi uygulamasına sıcak bakması bu konunun burada ele alınmasının nedeni olmaktadır.

2.2.1.4. Düz Oranlı Vergi

Yunanistan düz vergiye geçmeyi düşünen ülkeler arasındadır. Bunun dışında, aralarında Almanya'da Gerhard Schröder'in ve İsveç'te Başbakan Goran Persson'un bulunduğu Avrupa'nın güçlü ekonomilerinin liderleri, doğu geçiş ekonomilerinin vergileri düşürmeye çalışmamaları gerektiği çünkü gelir kaybının AB'den tazmin edilen güçlü sübvansiyonlardan daha fazla olacağı konusunda hemfikirdirler. Ancak bu argüman geçiş devletleri tarafından çürütülmektedir. Bu arada, Almanya'da olduğu gibi İtalya, Avusturya, Finlandiya, Danimarka ve Yunanistan'da da yatırımları ve harcamayı canlandırmak ve büyümeyi teşvik etmek için çeşitli şekillerde vergi ve vergi dilimi indirimlerine gidilmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra düz vergi rejimini uygulayan ülkeler ise şunladır: Estonya % 24, Gürcistan % 12, Hong Kong % 16, Letonya % 25, Litvanya % 33, Romanya % 16, Rusya % 13, Sırbistan % 14, Slovakya % 19 ve Ukrayna % 13 oranında düz vergi oranı uygulamaktadırlar(http://www.euractiv.com/en/taxation/flat-tax/article-136190Erişim:15.09.2007).

2.2.1.5. Verginin Bildirilmesi ve Ödeme

Yunanistan'da ulusal ve yerel düzeydeki vergilendirme Maliye Bakanlığı tarafından düzenlenmektedir. Vergilendirmede esas alınan mali yıl 1 Ocak-31 Aralık dönemini kapsamaktadır. Yunan vatandaşları dünya genelinde elde ettikleri gelirleri üzerinden vergi ödemektedirler. Yunanistan'da mali yıl 31 Aralık'ta sona ermektedir. Verginin peşin ödenmesi şu şekillerde gerçekleşmektedir: Geliri yalnızca ücretten ibaret olan bireyin yıllık beyanname verme zorunluluğu bulunmamaktadır. İşveren, işçisinden vergiyi kesmekte ve her ay vergi otoritesine bunu transfer etmektedir. Vergi beyannamesi, mali yılsonunu takip eden Mart ayının 2. haftası verilmektedir. Yıl boyunca, şirket her üç ayda bir peşin ödemeleri yapmak durumundadır. Beyannamede ileri sürülen erteleme kanuni süreyi aştığı takdirde para cezasını gerektirmektedir.

2.2.1.6. Verginin Kaynakta Kesilmesi

Çalışanın vergilendirilmesi açısından; işverenin işçisinden vergiyi kaynakta kesmesi ve sosyal güvenliğe ek katkılar yapması zorunludur. Sosyal güvenlik açısından; işverenin katkıları maaşın % 28,06'sı kadardır. İşçinin katkısı ise % 16'dır. Serbest meslek erbabı sosyal güvenlik ödemelerini kendisi yapmaktadır. Sigorta emeklilik, işsizlik ve ihtiyat sigortasını kapsamaktadır (http://www.worldwidetax.com/greece/greece_tax.aspErişim:15.09.2007). Diğer kesintiler açısından vergi şu temel ödemelerde kaynakta kesilmektedir; temettü, kar paylarında- % 0, faizde- % 29, patentler üzerindeki telif ücretlerinde- % 20'dir. Yabancı ikametçilerin stopaja tabi tutulması Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması'na tabi olmaktadır.

2.2.2. Tüketim Üzerinden Alınan Vergiler

2.2.2.1. Katma Değer Vergisi

Katma Değer Vergisi (KDV), tüketim üzerine konulan dolaylı bir vergi türüdür.* Bütün gerçek ve tüzel kişiler (Yunan ya da yabancı) ve kişi dernekleri; ikametgahlarının yeri gözetilmeksizin, bağımsız bir şekilde tüketim aktivitesi ya da sonucunda bulunan herkes KDV'ne konu olmaktadır. Kanun gereği ekonomik aktiviteler üretim aktiviteleri, ticari aktiviteler ve hizmet sağlanması olarak kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra madencilik, tarım ve profesyonel meslekler de ekonomik aktivite olarak kabul edilmektedir. Gelir kazanma amacıyla soyut ya da maddi malların işletilmesi de aynı kapsamda tutulmaktadır. KDV'nin hesaplanmasında üreticinin malları dağıtım ve teslimi ile hizmeti görmesi göz önünde tutulmaktadır. İki adet KDV oranı

*Greece Tax Law; Laws 1642/86 and 2093/92.

bulunmaktadır. Düşük oran olan % 8 genel anlamda temel tüketim mallarını kapsamakta, yüksek olan % 19 oranı ise, malların çoğunluğunu ve hizmetleri içermektedir (http://www.telecom.net.et/~greekemb/business/tax.html#top Erişim: 12.04.2007).

Yunanistan'da KDV oranları mal ve hizmet alım-satımlarında % 19 olup, ithalatın Midilli, Sakız, Sisam, On iki Adalar, Kiklades ve Taşoz, Semadirek, Kuzey Sporades ve Skiros adalarına yapılması halinde KDV % 13 olarak uygulanmaktadır. Yunanistan'ın bazı belirli bölgelerinde KDV oranının da üzerinde % 30'luk bir indirim uygulanmaktadır. Yunanistan'da KDV, Yunanistan'a ithal edilen malların yanı sıra varlıkların ve hizmetlerin üzerinden de alınmaktadır. Pek çok durumda ihracatlar katma değer vergisine konu olmamaktadır. Benzer şekilde sigorta hizmetleri, eğitim hizmetleri, yasal hizmetler, sağlık hizmetleri vb. gibi hizmetler KDV'den muaftır (http://www.worldwidetax.com/greece/gre_other.aspErişim:13.04.2007).

Yunanistan Avrupa Birliği'nin üyesi olduğu için, AB'nin ortak dış gümrük vergisi uygulamasını, ortak tarım, ulaşım politikasını ve eşya, emek ve sermayenin serbest dolaşımı konusundaki direktifleri kabul etmiştir. AB üyeleri ile ticaret vergiye maruz değildir. Diğer ülkeler için gümrük vergisi ürünün %5-7'sidir. Genel olarak vergiler hammaddelerde düşüktür, fakat tekstilde yüksektir(Sapmaz,2004:29).

Standart KDV oranı 1 Nisan 2005 tarihinde bir puan yükseltilerek % 19'a çıkarılmıştır. Yunanistan ayrıca; taze yiyecek ürünleri gibi yiyeceklere, ilaçlara, ulaşıma, elektriğe ve bunun yanı sıra otellerin, restoranların, kafelerin sunduğu profesyonel hizmetler ile doktor ve dişçilerin sunduğu hizmetlere de % 9 oranında düşük bir vergi uygulamakta; aynı zamanda periyodik kitaplar ile tiyatro biletlerine ise % 4,5 oranında çok düşük bir vergi uygulamaktadır. Bunun da ötesinde son yıllarda KDV, AB ortalamasıyla paralel bir seyir izlemektedir(EUROSTAT,2005:145).

Son olarak, Yunan hükümeti kamu maliyesini düzeltebilmek amacıyla Mayıs 2006'da % 1 oranında KDV oranını yükseltmek zorunda kalmıştır (Mavrogordatos,2006:1118).

2.2.2.2. Emlak Alım-Satım Vergisi

Yunanistan'da emlakların satışında emlak alım-satım vergisi ödenmektedir. Emlak alım-satım vergisi oranı, mülkün değeri ve yerine göre % 7 ila % 11 arasında değişen oranlarda çeşitlenerek uygulanmaktadır. Emlak alım-satım vergisi satıcı tarafından ödenmektedir(http://www.worldwide-tax.com/greece/gre_other.aspErişim:13.04.2007).

Emlak alım-satım vergisinin oranı 15.000 Euro (Avro)'ya kadar % 7 ve 15.000 Euro'nun üzerindeki kısmı ise objektif değer olarak % 9 oranında vergilendirmeye tabi tutulmaktadır. Eğer mülk, kamu itfaiye teşkilatının çerçevelediği alanlarda yer alıyorsa bu oranlar % 2 olarak artmaktadır. Emlak alım-satım vergisi aşağıdaki durumlarda 1/4 oranında düşürülmektedir:

- *Emlakın kat mülkiyeti arasında bölüşümünde,*
- *Ortaklık ve Limited şirketlerin feshinde.*

Emlakın alım-satım vergisi aşağıdaki durumlarda 1/2 oranında düşürülmektedir(http://www.ktimatoemporiki.gr/content.php?id=116Erişim:10.04.2007):

- *Bitişik mülklerin zorunlu takasında,*
- *Devlet tarafından, emlak mülkiyetinin kamu kullanımı ve kamu yararı açısından devralınmasında,*
- *Mülkün eşit değerde devralınmasında.*

2.2.2.3. Damga Vergisi

Tüketim vergisi ya da emlak alım-satım vergisine konu olmayan muamele ve işlemler üzerinden damga vergisi alınmaktadır. Damga vergisine konu olan çeşitli muameleler bulunmaktadır ve bu muamelelerin hepsi belirli bir oran ve vergi matrahına konu olmaktadır. Bu oran bina ya da arsaların kiraya verilmesindeki toplam kira miktarını içeren orandır (http://www.portfoliobuilders.com.sg/files/06greece.pdf,Erişim:08.04.2007). Yunanistan'da kira kontratları % 3,6 oranında damga vergisine konu olmaktadır(http://www.ktimatoemporiki.gr/content.php?id=117#RentalStampdutyErişim:10.04.2007).

2.2.3. Servet Üzerinden Alınan Vergiler

2.2.3.1. Emlak Vergisi

Yunanistan'da emlak sahipleri sahip oldukları emlakları üzerinden vergilendirilmektedirler. Emlak vergisi kişilere ve şirketlere uygulanabilmektedir. Emlakın değeri kanunda belirlenen limitin altında ise emlak vergisinden muaf tutulmuştur. Muafiyet için belirlenen limitin üzerindeki değer açısından emlak vergisi oranı % 0,3 ila % 0,8 arasında değişmektedir. Yunanistan'da mülk sahipliği birkaç değişik vergiye konu olmaktadır. Yunanistan'da emlakın vergilendirilmesi hususu *"objektif değer"*(http://www.ktimatoemporiki.gr/content.php?id=116 Erişim: 09.04.2007) esasına göre gerçekleştirilmektedir. Objektif değer; vergi otoriteleri

tarafından tanımlanan bir formülasyona göre belirlenmekte ve düzenli olarak yenilenmektedir. Bu değer piyasa değerine tekabül etmemekte ve farklı alanlarda çeşitlenebilmektedir. Yunan ya da Yunan vatandaşı olmayan kişiler veya şirketler, Yunanistan'da sahip oldukları mülkleri üzerinden ya da Yunanistan'daki emlaklarından elde ettikleri gelirleri üzerinden vergiye tabi tutulmaktadırlar. 2005 yılında Yunanistan'da emlak vergisi konusunda bir reform gerçekleştirilmiştir. Bu reformun temel hususlarından birisi 1 Ocak 2006'dan itibaren geçerli olan inşaat ruhsatı hususunda binaların devri aşamasında katma değer vergisinin konu edilmesidir.*
Yunan emlak vergisi, GSYİH'nın % 1,3'ü olarak OECD ülkeleri içerisinde en düşük orana sahiptir. Yunan emlak vergisi oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Emlak sahipleri, emlaklarına ilişkin olarak 14 değişik vergi ödemek zorundadırlar. Bunun dışında, emlak vergisinin getirisi toplam vergi gelirleri içerisinde % 0,14'lük bir paya sahipken, verginin tahsilinin toplam vergi idaresi maliyeti % 1,1'dir. Emlak vergisi sisteminin verimlilik düzeyini arttırmak ve ulusal alan sicilini düzenlemek, servetlerin gerçek değerine dayanan emlak vergilemesine imkan sağlayabilecektir. Yunan emlak vergisi, % 2,6 olan OECD ortalama düzeyinin yarısı kadardır ve % 2 olan AB ortalamasının da altındadır. AB açısından emlak vergisi İngiltere'de % 4 olarak en yüksek, Çek Cumhuriyeti'nde ise, % 0,6 olarak en düşük orana sahiptir (http://www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/448/Greek_property_taxes.html Erişim: 20.09.2007).

Yunanistan'da ikametini sürdüren Yunan ve AB vatandaşlarının, yurtdışında yaşayan Yunan vatandaşlarının ve 6 yıldan uzun bir sürede Yunanistan dışında çalıştığı halde hala Yunan Topluluğu Sicili'ne kayıtlı bulunanların ilk temel ikametgahını satın alması konusu vergiden muaf tutulmuştur. Bunun dışında (http://www.ktimatoemporiki.gr/content.php?id=116Erişim: 09.04.2007):

1. Bekar kişiler için ev ve daire sahipliğinde 75.000 Euro'ya kadar kısmı, arazi sahipliğinde ise 35.000 Euro'ya kadar kısmı vergiden muaftır.
2. Evli, boşanmış ya da dul kişiler için ev ve daire sahipliğinde 115.000 Euro'ya kadar kısmı, arazi sahipliğinde ise 64.000 Euro'ya kadar kısmı vergiden muaf tutulmuştur:

○Evli kişilerde ilk iki çocuk açısından her biri için 23.000 Euro'luk kısmı ve arazi sahipliğinde ise her biri için 10.000 Euro'luk kısmı,
○İkiden fazla çocuk olması durumunda ise, her biri için 35.000 Euro'luk kısmı ve arazi sahipliğinde her biri için 12.000 Euro'luk kısmı vergiden muaf tutulmuştur.

2.2.3.2. Motorlu Taşıtlar Vergisi

*Bu hususta bakınız: Emlak alım-satım vergisi.

Gemi sahiplerinin yunan bayraklı taşıtların işletilmesinden elde ettikleri gelirleri değişik şekillerde vergiye tabi tutulmaktadır. Her araç birer bağımsız ekonomik birim olarak vergilendirilirken, gemi sahipleri sicile kayıtlı araçlarının vergisini her takvim yılının ilk günü ödemektedirler. Özel vergiler araçların sınıf türlerine göre belirlenmektedir. Vergilendirme amaçları için araçlar farklı kategorilere ayrılmıştır: A kategorisinde ilk olarak en az 3000 gros ton çeken kargo araçları, tankerler ve soğutma depolu gemiler yer almaktadır. İkinci olarak 500-3000 gros ton çeken ve deniz aşırı rotası olan çelik kargo araçları (kuru ve sıvı kargo için) ve soğutma depolu gemiler yer almaktadır. Üçüncü olarak yabancı limanlara giden yolcu araçları yer almaktadır. Dördüncü olarak 500 gros tonun üzerinde olan ve en az altı ay içerisinde yabancı limanlara giden tur araçları ve son olarak 5000 tonun üzerinde petrol depolama matkapları ve 15000 gros tonun üzerinde yüzen rafineriler yer almaktadır. B kategorisinde ise, diğer araçlar, seyahat gemileri ve botlar yer almaktadır. A kategorisindeki araçların vergilerinin hesaplanması şu şekildedir: Yunan bayraklı sicile kayıtlı araçlar, aracın yaşına göre 0,53-0,68 dolar arasında her ton için bir dolar olarak hesaplanmaktadır. B kategorisindeki araçların vergileri gros ton temel alınarak yıllık olarak belirlenmektedir. Hem A hem de B kategorisindeki araçlar açısından vergi indirimleri ve vergi muafiyetleri söz konusu olmaktadır(http://www.telecom.net.et/~greekemb/business/tax.html#topErişim: 12.04.2007).

2.2.3.3. Veraset ve İntikal Vergisi

Yunanistan'da miras ve bağışlar vergiye tabidir. Veraset ve intikal vergisi; bir Yunan vatandaşı tarafından sahip olunan Yunanistan'daki ya da Yunanistan dışındaki emlakı üzerinden ödenebilmektedir. Veraset ve intikal vergisinin oranı % 0 ila % 40 arasında değişmektedir. Verginin miktarı; mirası bırakan murisle ya da bağışı yapan kişiyle, mirası kabul eden varis ya da bağışı alan kişi arasındaki ilişkinin yakınlığı açısından etkilenmektedir (http://www.worldwidetax.com/greece/gre_other.aspErişim: 13.04.2007). Veraset ve bağışlar üzerinden alınan vergilerin oranları ilişkinin derecesine göre çeşitlenmektedir.

Tablo 4'e göre üç kategori şeklinde belirlenen ilişki derecesinde A kategorisinde eşler, çocuklar ve aile bireyleri yer almaktadır. B kategorisinde ilişkinin derecesi biraz daha uzaklaşılmış kabul edilerek kapsama usül-füru hısımlığı dahil edilmiştir. Son kategori olan C kategorisi ise, kuzenlik yakınlığını ve üçüncü kişileri kapsamaktadır. Bu çerçevede ele alınan kategoriler içerisinde en yüksek vergi oranlarının bulunduğu kapsam C kategorisindedir (http://www.ktimatoemporiki.gr/content.php?id=118#InheritanceTaxErişim:13.04.2007).

Tablo 4: Veraset ve İntikal Vergisi Kategorileri

A Kategorisi (Eşler, Çocuklar Aileler)

Vergi basamakları	Vergi oranı (%)	Vergi miktarı	Toplam mülk değeri	Toplam vergi miktarı
20.000	0	0	20.000	0
40.000	5	2.000	60.000	2.000
160.000	10	16.000	220.000	18.000
Fazlası için	20			

B Kategorisi (Usül-Füru Hısımlığı)

Vergi basamakları	Vergi oranı (%)	Vergi miktarı	Toplam mülk değeri	Toplam vergi miktarı
15.000	0	0	15.000	0
45.000	10	4.500	60.000	4.500
160.000	20	32.000	220.000	36.500
Fazlası için	30			

C Kategorisi (Kuzen Hısımlığı ve Yabancılar İçin)

Vergi basamakları	Vergi oranı (%)	Vergi miktarı	Toplam mülk değeri	Toplam vergi miktarı
5.000	0	0	5.000	0
55.000	20	11.000	60.000	11.000
160.000	30	48.000	220.000	59.000
Fazlası için	40			

Kaynak:http://www.ktimatoemporiki.gr/content.php?id=118#InheritanceTaxErişim:13.04.2007

2.2.4. Diğer Vergiler

Sermayesi tek kişiye ait adi şirketlerden, mesleki işlerden ya da yasal herhangi bir şirketten (limited şirket, kolektif şirket ve anonim şirket vb.) kazanılmış gelirden % 5 oranında tarh edilen özel götürü vergisi alınmaktadır. Tarh edilen vergi, yıllık bilançoda gösterilen net gelirin üzerinden hesaplanmaktadır.

2.2.4.1. Bölgesel ve Yerel Vergiler

Yunanistan'da vergi gelirlerinin büyük bir kısmı merkezi idare tarafından tahsil edilirken; yerel idareler GSYİH'nın % 0,3'ü oranında vergi geliri elde edebilmektedir(EUROSTAT,2005:143). Yunanistan'da bireyler yalnızca ulusal gelir vergisine tabidirler; bunun dışında bir yerel gelir vergisi mevcut değildir. Bazı kişisel vergi ve resimler yerel otoritelere ödenmektedir. Bu vergi ya da resimlerin oranları yerel otoriteler tarafından belirlenmektedir. Bu tür vergiler; örneğin elektrik faturaları vasıtasıyla yerel idarelere doğrudan ya da dolaylı olarak ödenebilmektedir. Vergi otoriteleri bu tür vergileri bireysel yükümlülüklere dönüştürme sürecinde yer almaktadırlar (http://www.portfoliobuilders.com.sg/files/06greece.pdf,pp.2 Erişim:08.04.2007).

2.3. Vergi Yükü

Yunanistan'da vergi yükünün gelişimine bakıldığında 2000-2005 yılları arasında vergi yükü sırasıyla 2000 yılında % 39,8, 2001 yılında % 39,7, 2002 yılında % 39,5, 2003 yılında % 38,1, 2004 yılında 38,7 ve son olarak 2005 yılında ise % 39,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar, tek ücretle geçinen evli ve iki çocuklu bir çiftin gelir vergisine konu edilen ortalama gelirleri, sosyal sigortalara ödenen işçi ve işveren payları, hayat sigortasında nakdi tazminat vb. gibi işçilik maliyetleriyle ilgili hususlara dikkat edilerek oluşturulan oranlardır(http://www.oecd.org/dataoecd/50/39/36371872.pdf Erişim: 18.10.2007). Yunanistan'da istihdam üzerindeki % 34,3'lük bir ağırlığa sahip vergi yükü diğer AB üyesi ülkelerle karşılaştırıldığında Almanya'da % 32,6 olan orandan daha yüksek Fransa'da % 40 olan orandan daha düşüktür(http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=277 Erişim: 24.10.2007).

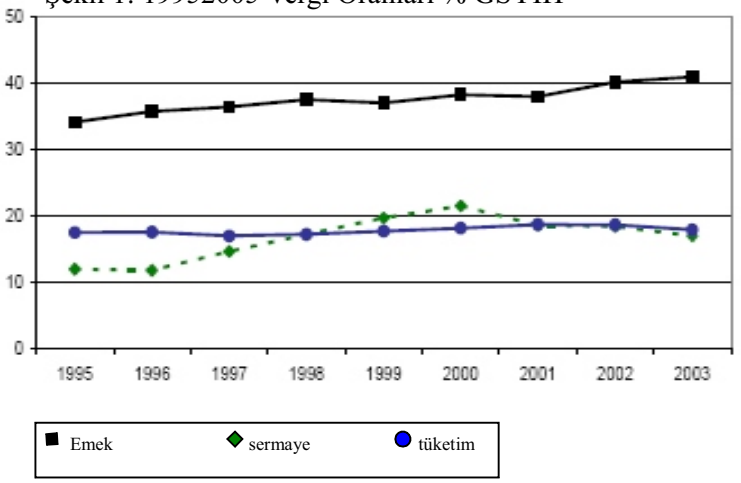
Vergi yapısı ile ekonomik büyümenin etkileşimi açısından vergi yükünün ve vergi karmasının (tax mix) ekonomik aktiviteyi etkilediği ifade edilebilmektedir. Yunanistan'da hükümetin vergi sistemini reformize edebilmek için son müdahaleleri sonucunda vergi gelirleri artmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra, dolaylı ve dolaysız vergilemedeki vergi yükü ve sosyal sigorta primlerinin toplamı GSYİH'ya oranla 1970'lerde % 24,7 iken 1980'de % 26,3'e, 1986'da % 31,6'ya, 1995'te %32,6'ya ve 2005'te % 39,2'ye yükselmiştir. Vergi sisteminde baskın bir rol oynayan dolaylı vergiler ise GSYİH'ya oranla 1980'de % 11,93'ten, 1990'da % 13'e, 1995'te % 13,54'e ve 2002'de % 14,63'e çıkmıştır. Dolaysız vergiler ise GSYİH'nın yüzdesi olarak 1980'li yıllarda ve 1990'ların başında ortalama % 5 civarında izlerken 1995'te % 7,42'ye ve 2002'de ise % 9,5'e yükselmiştir. Vergi gelirlerindeki bu yükselme; son yıllarda vergi tabanında gerçekleştirilen genişlemeyi yansıtmakta fakat aynı zamanda dolaylı vergilemeye dayalı bir vergi yapısını göstermektedir. Bu durum, serbest meslek kazançlarının dolaysız vergilemedeki yüksek oranına rağmen dolaysız vergilerin vergi gelirleri içindeki ağırlığının düşük olduğunu; diğer yandan tüketim vergilerinin vergi gelirlerinin temel kaynağı olarak ifade edildiğini göstermektedir(Mamatzakis,2007:177-178).

Yunanistan'da reel GSYİH'nın yıllık büyüme oranları 1960'larda ve 1970'lerin başında % 6 iken, 1980'lerde ve 1990'ların başında % 1,2'ye düşmüştür. Yunanistan, AB-15 içerisinde yer almasından sonra etkili büyüme oranlarına ulaşmıştır. Vergi gelirlerindeki (hem dolaylı hem de dolaysız vergiler) ifade edilen yıllardaki artış hızı, ekonomik büyümenin ilerleme hızıyla paralel gerçekleşmiştir. Bu nedenle sonuç olarak Yunanistan'da vergi yükü ve vergi karması ile büyüme oranları arasında bir etkileşim olduğu ifade edilebilmektedir.[2] Son yıllarda, Yunan hükümetleri vergi reformlarını daha basit

[2] Yunanistan'da vergilerin, idari ve ekonomik yapının birlikte ele alındığı oranlar EK4'te gösterilmiştir.

ve doğal bir vergi sistemine sahip olmaya yönelik olarak gerçekleştirmişlerdir. Yukarıdaki açıklamalardan da görüleceği üzere; vergi karmasına daha fazla ağırlık verilmesi ekonomik performansta iyileşme sağlayabilmektedir. Sonuç olarak, vergi yükünün gelir ve kurumlar vergisinden kaçınılması daha zor olan dolaylı vergilere doğru kaymasına neden olan bir vergi karması ekonomik aktiviteyi de izlenecek politikaları da etkileyebilmektedir (Mamatzakis,2007:180).

Şekil 1: 19952005 Vergi Oranları % GSYİH

Kaynak: EUROSTAT, *"Structures of the Taxation Systems in the European Union"*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2005, pp. 54.

GSYİH'ya oranla vergi oranlarına bakıldığında AB üyeleri arasında Yunanistan* en düşük oranlara sahiptir. AB üyeleri arasında Yunanistan, Portekiz ile birlikte toplam vergi oranlarında dolaysız vergilerin payının en düşük olduğu ülkedir(EUROSTAT,2005:6). AB üyeleri arasında toplam vergi gelirleri içerisinde emek üzerinden alınan vergiler ve sosyal güvenlik primlerinin payı en düşük olan ülkeler arasında Yunanistan'la birlikte İngiltere, Portekiz ve İrlanda yer almaktadır(EUROSTAT,2005:8). Yunanistan'da 19952005 yılları arasında dolaysız vergilerden kaynaklanan vergi gelirleri GSYİH'nın % 1'i oranında artmıştır. Yunanistan'da dolaysız vergilerden elde edilen gelirlerin oranı AB-27 ortalamasından (GSYİH'nın % 9,0'ı ile % 12,4'ü arasında) daha düşüktür. Özellikle kişisel gelir vergilerinin oranı GSYİH'nın % 4,9'u olarak AB-27 ortalaması olan % 8,5'ten oldukça düşüktür. Vergi karması açısından Yunanistan vergi sistemi; toplam vergi oranlarında nispi olarak düşük orana sahip dolaysız vergilerin (özellikle kişisel gelir vergisi oldukça düşüktür) bulunduğu ve dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının yüksek

*Yunanistan, İngiltere, İspanya, İrlanda ve Portekiz ile birlikte en düşük oranlara sahipken; İsveç, Danimarka, Belçika ve Finlandiya en yüksek vergi oranlarına sahiptir.

olduğu bir yapıya sahiptir(EUROSTAT,2005:143).

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Parlamenter demokrasi yönetim şeklini benimseyen Yunanistan, açık bir şekilde kapitalizm periferisinde olan bir ülkedir. Yunanistan'ın ekonomik ve dolayısıyla politik konumu dünya ekonomisindeki dalgalanmalara büyük ölçüde bağlıdır. Yunanistan, euro alanı ekonomileri içerisinde kamu sektörünün oldukça büyük olduğu; kamu borcu, enflasyon ve işsizlik oranlarının AB ortalamasından oldukça yüksek olduğu bir ekonomidir. Bu bağlamda Yunan hükümeti, kamu harcamalarını düşürmeyi hedefleyerek kamu sektörünün büyüklüğünü azaltmaya ve vergi ve sosyal güvenlik sistemlerinin reformunu sağlamaya çalışmaktadır. Ancak kamu harcamalarındaki kontrol eksikliği mali kaymaya neden olmaktadır. Devlet bütçesinin görünümü; kaynak dağılımını, kamu girişimi performans ve etkinliğini iyileştirmek açısından vergi tabanını genişletmeye ve vergi kaçakçılığıyla mücadeleye yönelik politikaların izlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, 20072013 programı; araştırma ve inovasyon stratejilerinin oluşturulması açısından kamu yönetiminin düzenleyici ve yürütme kabiliyetinin desteklenmesi, özellikle kamu ihale reformu, mekânsal planlama ve çevresel yönetim reformu ile vergi reformu konularına ağırlık verilmesini vurgulamaktadır. Ancak; istihdam politikasını modernize etmek açısından vergi ve sosyal yardım sisteminin düzenlenmesi konularında bir program söz konusu değildir.

Son yıllarda, Yunan hükümetleri vergi reformlarını daha basit ve doğal bir vergi sistemine sahip olmaya yönelik olarak gerçekleştirmiştir. Yunanistan'da hükümetin vergi sistemini reformize edebilmek için müdahaleleri sonucunda vergi gelirleri artmaya başlamıştır. Vergi gelirlerindeki bu artış, ekonomik büyümenin ilerleme hızıyla paralel gerçekleştiği için; vergi yükü ve vergi karması ile büyüme oranları arasında bir etkileşim meydana gelmiştir. Bu nedenle sonuç olarak Yunanistan'da vergi karmasına daha fazla ağırlık verilmesi ekonomik performansta iyileşmeye neden olmaktadır. AB ve OECD üyeleri arasında vergi oranlarının GSYİH içindeki payları ele alındığında; Yunanistan'ın en düşük oranlara sahip ülkelerden biri olduğu görülmektedir. Yunanistan vergi sistemi; AB üyeleri arasında toplam vergi oranlarında nispi olarak düşük orana sahip dolaysız vergilerin bulunduğu ve dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının yüksek olduğu bir yapıya sahiptir. Sonuç olarak, vergi yükünün gelir ve kurumlar vergisinden kaçınılması daha zor olan dolaylı vergilere doğru kaymasına neden olan bir vergi karması ekonomik aktiviteyi de izlenecek politikaları da etkileyebilmektedir.

KAYNAKÇA

AILO, *"Greek Tax Facts"*, Association of International Life Offices, The Expatriate Financial Guide
http://www.portfoliobuilders.com.sg/files/06greece.pdf Erişim: 08.04.2007.

BRONCHI, Chiara, "*Optıons For Reformıng The Tax System In Greece", OECD* Economıcs Department Workıng Papers, No. 291, April 2001.

Bureau of European and Eurasian Affairs, October 2006
http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3395.htm Erişim: 03.05.2007.

DEİK, *"Yunanistan Temel Göstergeler ve İkili İlişkiler"*, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Haziran 2006.

EUROSTAT, *"Structures of the Taxation Systems in the European Union"*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2005.
Evolution of the Tax Burden, 2000-2005,
http://www.oecd.org/dataoecd/50/39/36371872.pdf Erişim: 18.10.2007.

Greece Income Taxes and Tax Laws,
http://www.worldwidetax.com/greece/greece_tax.asp Erişim: 15.09.2007.

Greece V.A.T. and Other Taxes,
http://www.worldwidetax.com/greece/gre_other.asp Erişim: 13.04.2007.

HATZIS, Dr. Aristides N., "*Courts & Judgments*" JURIST Greece Correspondent
http://jurist.law.pitt.edu/world/greece.htm Erişim: 09.07.2007.

HATZIS, Dr. Aristides N., *"Government & Legislation"* JURIST Greece Correspondent Constitution http://jurist.law.pitt.edu/world/greece.htm Erişim: 09.07.2007.

http://dir.yahoo.com/Regional/Countries/Greece/Government/ Erişim: 03.05.2007.

http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/2006_annual_report_greece_en.pdf Erişim: 26.09.2007.

http://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Greece Erişim: 25.10.2007.
http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/country_profiles/1009249.stm Erişim: 22.10.2007.
http://tr.wikipedia.org/wiki/Yunanistan Erişim: 07.05.2007.

http://www.atlapedia.com/online/countries/greece.htm Erişim: 07.05.2007.
http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=277. Erişim: 24.10.2007.
http://www.euractiv.com/en/taxation/flat-tax/article-136190 Erişim: 15.09.2007.
http://www.gksoft.com/govt/en/gr.html Erişim: 04.07.2007.
http://www.infoplease.com/ipa/A0107588.html Erişim: 28.06.2007.
http://www.ktimatoemporiki.gr/content.php?id=116 Erişim: 09.04.2007.
http://www.ktimatoemporiki.gr/content.php?id=117#RentalStampduty Erişim: 10.04.2007.
http://www.ktimatoemporiki.gr/content.php?id=118#InheritanceTax Inheritance & Donation Tax, Erişim: 13.04.2007.
http://www.lowtax.net/lowtax/html/offon/greece/grehom.html Erişim: 15.09.2007.
http://www.lowtax.net/lowtax/html/offon/greece/greinr.html Erişim: 15.09.2007.
http://www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/448/Greek_property_taxes.html Erişim: 20.09.2007.
http://www.parliament.gr/english/politeuma/default.asp Erişim: 04.07.2007.
http://www.parliament.gr/english/organwsh/default.asp Erişim: 04.07.2007.
http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/infoCountryPage/setimes/resource_centre/bios/karamanlis_costas?country=Greece Erişim: 30.10.2007.
http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=1839 Erişim: 15.12.2006.
https://cia.gov/cia/publications/factbook/geos/gr.html#Econ Erişim: 09.07.2007.

KALPALI, İrfan, Dr. Ersan ÖZ, *"AB'de Vergilendirme ve Hollanda Gümrük İdaresi"* http://www.alomaliye.com/ersan_oz_ab.htm Erişim: 15.09.2007.

MAMATZAKIS, E. C., *"The Dynamic Responses of Growth to Tax Structure for Greece"*, Applied Economic Letters, 12, 2007, pp. 177-180.

MAVROGORDATOS, George, *"Greece"*, European Journal of Political Research, 45: 11171119, 2006.

OECD, *"Territorial Reviews: Athens, Greece"*, OECD, Paris, France, 2004.

SAPMAZ, Yıldız, *"Yunanistan Ülke Raporu"*, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Merkezi, Nisan 2004.

Taxation in Greece, Property Taxation in General http://www.ktimatoemporiki.gr/content.php?id=116 Erişim: 09.04.2007.

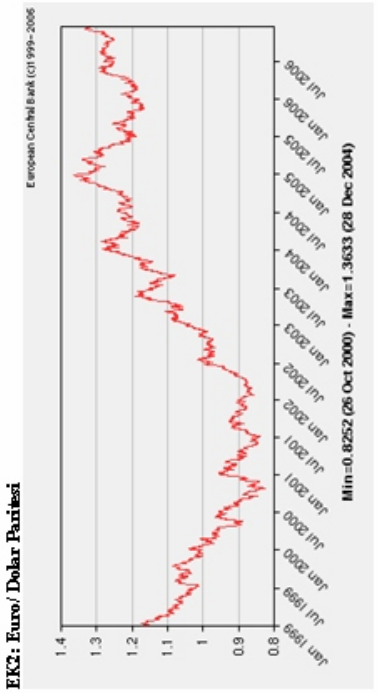
Taxation in Greece, Real Estate Transfer Tax http://www.ktimatoemporiki.gr/content.php?id=116 Erişim: 09.04.2007.
Tax System, http://www.telecom.net.et/~greekemb/business/tax.html#top Erişim: 12.04.2007.

YARAŞLI, Dr. Genç Osman, *"Türkiye'de Vergi Reformu"*, T.C. Maliye Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 2005/367.

EK 1: Yıllar İtibariyle Euro Döviz Kuru Paritesi

Yıllar	Bulgar. lev	Kanada dolar	Çin yuan renminbi	Kib. R. pound	Danim. kroner	İng. pound	Hong Kong dollar	Jap. yen	Malez. ringgit	İsviçre frangı	Roman. leu	Türkiye YTL	A.B.D. $
2005	1,9558	1,5087	10,1955	0,57683	7,4518	0,6838	9,6768	136,85	4,7119	4,023	3,6209	1,6771	1,2441
2004	1,9533	1,6167	10,2967	0,58185	7,4399	0,67886	9,6881	134,44	4,7273	4,5268	40509,664	1777052,3	1,2439
2003	1,949	1,5817	9,3626	0,58409	7,4307	0,69199	8,8079	130,97	4,2983	4,3886	37550,553	1694851,1	1,1312
2002	1,9492	1,4838	7,8265	0,5753	7,4305	0,62883	7,375	118,06	3,5933	3,8574	31269,659	1439680,4	0,9456
2001	1,9482	1,3864	7,4131	0,57589	7,4521	0,62187	6,9855	108,68	3,4036	3,6721	26003,976	1102424,9	0,8895
2000		1,3706		0,57392	7,4538	0,60948	7,1973	99,47	3,5101	4,0082	19921,796	574816,12	0,9236
1999		1,594		0,57684	7,4355	0,65874	8,2694	121,32	4,0498	4,2274	16345,201	447237,56	1,0658

EK2: Euro/ Dolar Paritesi

EK 3: Yunanistan'da Temel Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Para Birimi	Drahmi	Drahmi	Drahmi	Drahmi	Drahmi	Drahmi	1 euro = 100 cents*	1 euro = 100 cents	1 euro = 100 cents	1 euro = 100 cents	1 euro = 100 cents	1 euro = 100 cents
Para Birimi $ Paritesi	-	-	1,12	1,12	1,07	0,92	0,90	0,95	1,13	1,24	1,24	1,33**
GSYİH (milyar dolar)	116,0	123,4	119,9	118,5	120,4	112,4	117,3	132,8	171,4	212,7	228,2	245,2
GSYİH (büyüme,%)	2,1	2,4	3,2	3,4	3,6	4,2	4,1	4,0	4,5	4,2	3,4	4,2
Enflasyon (Tük.fiyatları,%)	8,9	8,2	5,5	4,8	2,6	3,1	3,4	3,6	3,6	2,9	3,8	3.2
İhracat (milyar dolar)	11,6	12,4	11,7	11,7	11,6	10,6	9,9	8,3	10,0	15,7	19,8	20,3
İthalat (milyar dolar)	26,5	27,8	26,4	27,0	26,1	26,2	27,8	29,5	36,1	47,4	52,0	64,6
Cari İşlemler Den. (milyar dolar)	-3,2	-3,1	-3,0	-3,2	-3,0	-6,4	-9,0	-10,4	-10,6	-9,2	-9,5	-14,2
Döviz rezervleri (milyar dolar)	-	-	-	17,5	18,1	13,4	5,2	8,1	-	-	18,0	11,0
Nüfus (milyon)	10,448	10,465	10,482	10 499	10 516	10 538	10.600	10,645	10,66	10.96	11,0	11,1
Yüz Ölçüm	131,957 km^2	131,957 km^2	131,957 km^2	131,957 km^2	131,957 km^2	131,957 km^2	131,957 km^2	131,957 km^2	131,957 km^2	131,957 km^2	131,957 km^2	131,957 km^2

Kaynak: DTM*"Yunanistan Ülke Raporu"*, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, Nisan 2006, s. 2.
DEİK Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, *"Yunanistan Temel Göstergeler ve İkili İlişkiler"*, Haziran2005,s.8-9.
https://cia.gov/cia/publications/factbook/geos/gr.html#EconErişim:13.10.2007.

* Yıllar itibariyle döviz kuru için bkz. EK 1.
** Euro/Dolar paritesi için bkz. EK 2.

EK 4: Yunanistan'da Vergiler, İdari ve Ekonomik Yapı GSYİH'ya oranla (%)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
A. Gelirlerin Yapısı									
Dolaylı Vergiler	14,4	14,8	14,9	15,1	15,8	15,8	15,3	15,1	14,4
- KDV	6,9	7,0	7,2	7,5	7,9	8,1	8,3	8,5	7,8
- Gider vergileri ve tüketim vergileri	4,7	4,8	4,2	4,0	3,7	3,4	3,5	3,3	3,2
- Ürünler üzerindeki diğer vergiler (Gümrük resimleri)	2,2	2,3	2,9	3,0	3,5	3,7	3,0	2,8	3,0
- Üretim üzerindeki diğer vergiler	0,6	0,7	0,6	0,6	0,7	0,6	0,5	0,4	0,4
Dolaysız Vergiler	7,8	7,4	8,2	9,8	10,2	11,2	9,9	9,7	9,0
- Gelir vergisi	4,1	4,1	4,5	5,5	5,7	5,6	5,0	5,0	4,9
- Kurumlar vergisi	2,6	2,3	2,6	3,1	3,5	4,6	3,8	3,7	3,3
- Diğer vergiler	1,1	1,0	1,1	1,2	0,9	0,9	1,1	1,0	0,8
Sosyal Güvenlik Primleri	10,5	10,8	11,1	11,5	11,4	11,7	11,9	12,7	12,9
- İşveren primleri	4,8	5,0	5,2	5,3	5,2	5,5	5,5	6,0	5,9
- İşçi primleri	4,3	4,4	4,5	4,5	4,5	4,6	4,7	4,9	5,1
- Serbest meslek ya da istihdam edilmeyen primleri	1,4	1,4	1,5	1,7	1,7	1,7	1,7	1,8	1,8
B. İdare Düzeyine Göre Yapı									
Merkezi idare	21,2	21,2	22,6	24,4	25,2	26,2	24,4	24,1	22,9
Yerel idare	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Sosyal güvenlik fonları	10,3	10,6	10,7	11,0	11,1	11,6	11,8	12,6	12,7
AB kurumları	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,4	0,3
C. Ekonomik Fonksiyonlara Göre Yapı									
Tüketim	13,4	13,5	13,0	13,1	13,2	13,3	13,5	13,5	12,8
Emek	11,8	12,2	12,8	13,5	13,6	13,9	13,7	14,4	14,4
- İstihdam edilen	11,0	11,4	11,9	12,5	12,6	12,9	12,6	13,4	13,4
a. İşveren tarafından ödenen	4,8	5,0	5,2	5,3	5,2	5,5	5,5	6,0	5,9
b. İşçi tarafından ödenen	6,2	6,4	6,7	7,1	7,4	7,4	7,2	7,3	7,5
- İstihdam edilmeyen	0,8	0,8	0,9	1,0	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0
Sermaye	7,5	7,3	8,4	9,8	10,5	11,6	9,9	9,6	9,1
- Sermaye kazancı ve ticari kazanç	5,7	5,3	5,7	7,1	7,2	8,3	7,1	7,2	6,8
a. Kurum kazancı	2,6	2,3	2,6	3,1	3,5	4,6	3,8	3,7	3,3
b. Hanehalkı kazancı	0,8	0,8	0,8	1,1	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8
c. Serbest meslek kazancı	2,3	2,2	2,3	2,8	2,8	2,8	2,6	2,7	2,7
Esas refah (servet)	1,8	2,0	2,7	2,7	3,3	3,3	2,7	2,4	2,3
Toplam	**32,6**	**33,0**	**34,3**	**36,3**	**37,3**	**38,7**	**37,0**	**37,5**	**36,2**
Çevre vergileri	3,5	3,5	3,4	3,2	3,1	2,6	2,9	2,6	2,5
- Enerji	2,8	2,8	2,5	2,3	2,0	1,8	1,7	1,6	1,5
- Ulaşım	0,7	0,7	0,9	0,9	1,0	0,8	1,1	1,0	0,9
- Kirlilik kaynakları	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
D. Zımni Vergi Oranları									
Tüketim	17,5	17,5	17,0	17,2	17,7	18,1	18,7	18,6	17,9
Emek	34,1	35,7	36,4	37,5	37,0	38,2	37,9	40,1	40,9
Sermaye	12,0	11,8	14,6	17,2	19,7	21,5	18,5	18,4	17,0
- Sermaye kazancı ve ticari kazanç	9,1	8,6	9,9	12,5	13,5	15,4	13,4	13,8	12,7
- Kurum kazancı	15,1	13,1	18,5	21,9	26,1	31,4	23,5	24,6	20,1
- Hanehalkı ve serbest meslek kazancı	6,4	6,3	6,7	8,6	8,5	8,8	8,8	9,2	9,2

Kaynak: EUROSTAT, *"Structures of the Taxation Systems in the European Union"*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2005, pp. 142.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 19 Aralık 2007

Coğrafya Öğretmenlerinin Teknolojiye Bakış Açıları Ve Teknolojiden Yararlanma Seviyeleri

Halil İbrahim TAŞ [*]
Ali ÖZEL [**]
Ali DEMİRCİ[***]

Özet: Teknolojik gelişmeler 21. yüzyılın ilk çeyreğinin yaşandığı şu günlerde hayatın tüm alanlarında olduğu gibi eğitimde de çok büyük değişim ve yenilikler meydana getirmektedir. Özellikle bilgisayar ve İnternet merkezli olarak gelişen teknolojiler öğretimin çok daha verimli ve farklı yöntemlerle işlenmesine olanak tanımaktadır. Bu çalışmada günümüz coğrafya derslerinde hangi teknolojilerin ön plana çıkmakta olduğunun tespiti yapıldıktan sonra hali hazırda bilgisayar ve İnterneti kullanan coğrafya öğretmenlerinin teknolojiye bakış açıları ve teknolojiden ne düzeyde yararlandıklarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışmada yöntem olarak anket kullanılmıştır. Anket coğrafya eğitimi Yahoo gruba üye olan coğrafya öğretmenlerine e-posta yolu ile gönderilmiştir. Ankete Yahoo gruba üye olduğu düşünülen iki bin öğretmenin yaklaşık %5'i cevap vermiştir. Anket sonuçlarına göre öğretmenlerin teknolojinin öğretim açısından ne denli önemli olduğunu kavramış oldukları görülmekle beraber, günümüzdeki gelmiş olduğu seviye ile teknolojik çeşitliliği tam olarak sınıflarına yansıtamadıkları ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Teknoloji, Coğrafya Eğitimi, Coğrafya Öğretmenleri, Ortaöğretim

Geography Teachers' Perspectives on Technology and the Level of Utilization of Technology

Abstract: Developments in technology have brought new changes and innovations in education as well as in other aspects of life within the first quarter of the 21st century. Computer-based technologies, in particular, allow courses to be taught more effectively with different variety of methods. The purpose of this study is to find out what computer-based technologies have been used by geography teachers and understand teachers' viewpoints on the subject. In addition, the study aims to what extend teachers have been benefiting from computer-based technology. Finally, it is expected to determine which technologies have been gaining importance in today's geography lessons. In this study a survey was conducted via E-mail for selected geography teachers who are the members of the geography education Yahoo Group. Approximately five percent of the teachers out of nearly two thousands responded for the questionnaire. The survey results revealed that teachers have difficulties to transfer different technologies into their classrooms although they seemed to have understood the importance of computer-based technology in education.

[*] Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı
[**] Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü
[***] Yrd. Doç. Dr., Fatih Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü

Keywords: Computer-Based Technology, Geography Education, Geography Teachers, High Schools

Giriş

Dünyada ve doğal olarak Türkiye'de örgün ve yaygın eğitim stratejileri çok hızlı bir şekilde değişmektedir. 20. yüzyılda diğer alanlarda olduğu gibi, eğitimde de yaşanan en önemli değişimlerin altında kuşkusuz bilgisayar teknolojilerindeki gelişim yatmaktadır. Bilgisayarın eğitim alanında kullanılması ile okullarda bilgisayar destekli eğitim ön plana çıkmış, bu sayede öğretim teknikleri açısından çok yeni yaklaşımlar da geliştirilmiştir. Batılı ülke okulları bilgisayarı ilk olarak 1980'li yıllarda tanırken, Türkiye'de bilgisayarların ortaöğretim kurumlarında yaygın olarak kullanılması 2000'li yılların başında gerçekleşmiştir. Bilgisayar teknolojilerinde son yıllarda yaşanan bu güçlü ve hızlı değişim, teknolojiyi bir araç olarak kullanan coğrafya öğretmenleri için Türkiye'de çok farklı ve zengin ders anlatma seçeneklerinin de ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bilgisayarın hayatın tüm alanlarının ayrılmaz bir parçası haline geldiği günümüzde teknolojinin coğrafya derslerinde kullanılması bir seçenekten çok zorunluluk halini almıştır.

Bilgisayar teknolojisi insan hayatına girene kadar coğrafya derslerinde teknoloji kullanımı dendiği vakit, çoğunlukla slâyt makineleri ile yapılan fotoğraf görüntüleme akla gelirdi. Zamanla coğrafya derslerinde tepegözlerin kullanımı yaygınlaşmaya başladı. Kullanımının daha kolay ve sınıflar arasında kolayca taşınabilir olması, asetat hazırlamada renkli ve renksiz seçenek sunması ve maliyetinin düşük olması tepegözün yaygın bir teknolojik destek olarak coğrafya sınıflarında günümüzde bile yerini korumasını sağlamıştır. Slayt makinesi ve tepegöze ilave olarak televizyon ve video gibi araçlar da bilgisayarın sınıflara girmesi öncesinde coğrafya derslerinde sıkça kullanılmış olan ve halen de kullanılan teknolojileri oluşturmaktadır. Coğrafya derslerinde daha önce kullanılan teknolojiler, bilgisayarın gelişi ile etkilerini yavaş yavaş azaltmıştır. Günümüze kadar gelinen süreçte, kullanım alanlarındaki çeşitlilik ve eğitime olan katkıları sonucunda rahatlıkla görülebileceği üzere, coğrafya derslerinde bilgisayar teknolojisi ve onu destekleyen ürünlerin yapmış olduğu devrimi daha önce hiçbir teknolojik ürün yapmamıştır (Kesler, 2007).

Bu makalenin amacı, coğrafya derslerinde teknolojinin rolünü açıklayarak, daha etkili bir coğrafya dersi için teknolojinin rolü hakkında bilgiler sağlamak ve Türkiye'de ortaöğretim kurumlarında çalışan ve bilgisayarı hali hazırda kullanan coğrafya öğretmenlerinin bilgisayar teknolojilerinden ne düzeyde yararlandıklarını tespit etmektir. Coğrafya öğretmenlerinin teknolojiye bakış açıları, hangi teknolojiyi ne düzeyde kullandıkları, teknoloji kullanımından ders işleyişi açısından nasıl etkilendikleri ve teknoloji kullanımı ile birlikte derslerinde ne çeşit problemlerle karşılaştıkları gibi konularda öğretmenlerin görüşlerinin alınması amacı ile bir anket çalışması yapılmıştır. Anket, yaklaşık iki bin coğrafya öğretmeninin üye olduğu coğrafya eğitimi Yahoo grubuna

gönderilmiş ve öğretmenlerden anketi elektronik ortamda doldurmaları istenmiştir. Anket, bilgisayar teknolojisine yakınlığı olan öğretmenlerin teknolojiyi hangi seviyelerde kullanmakta olduklarının tespit edilmesi amacı ile hazırlanmış olup, bilgisayarı kullanmayan öğretmenlerin durumlarının gösterilmesi ile ilgili her hangi bir hedef taşımamaktadır. Bu durum anketin uygulanma biçimi ve ankete cevap veren öğretmenlerin hali hazırda bilgisayar ve İnterneti kullanmakta olduklarından da anlaşılmaktadır.

Bilgisayar Destekli Coğrafya Eğitimi

Günümüzdeki bilgisayar donanımları masa üstü, diz üstü ve cep bilgisayarları şeklinde çok farklı seçeneklerde sunulmakta ve yazılım programları da her zamankinden çok daha çeşitli ve fonksiyonel işlemleri yerine getirebilecek güç ve yeteneğe sahip olarak üretilmektedir. Bir kaç yıl öncesi ile kıyaslanamayacak kadar çok farklı bilgisayar ürünlerine günümüzde çok kolay ulaşmak mümkündür. İşlevlerine bakıldığında bu teknolojilerin çoğundan coğrafya derslerinde yararlanılabileceği görülmektedir.

Coğrafya derslerinin amacı, konusu ve öğretim yöntemleri göz önünde bulundurulduğunda diğerlerine kıyasla çok daha fazla ölçüde bilgisayara ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Bilgisayar ve bilgisayar destekli teknolojiler vasıtasıyla coğrafya öğretimi çok daha kolaylaşmaktadır. Coğrafyacılar yazılı dokümanların ötesinde rakamsal ve fotoğraf, grafik, harita gibi çeşitli grafiksel verileri kullanmak zorundadırlar. Öğrencilerini bugünün ve yarının şartlarına hazırlamakla görevlendirilen coğrafya öğretmenlerinin bu teknolojileri çok etkili bir şekilde kullanma becerisine sahip olmaları gerekmektedir. Ancak bu sayede coğrafya öğretmenleri sosyal, ekonomik ve çevresel problemler açısından her geçen gün daha da anlaşılmaz bir hal alan dünyada daha iyi bir geleceğin imar edilmesi için gerekli olan nesillerin yetişmesine katkı sağlayabileceklerdir.

Bilgisayara bağlı teknoloji, öğretim kalitesinin artırılması için çok şey vaat etse de, öğrenci ve öğretmenin teknolojiyi kullanma ve anlamadaki yeterlilik seviyeleri, başarılı uygulamalar için oldukça önemlidir (Michael ve Shroder Jr, 1995). Bunun için de öncelikle öğretmenlerin teknolojiyi kullanma konusunda istekli olmaları gerekmektedir. Teknoloji kullanımında ne kadar istekli olunursa, bu teknolojilerden verim alınması da o ölçüde fazla olmaktadır. Coğrafya derslerinde teknoloji yardımı ile yeni öğretim yöntemlerinin uygulanması ancak teknolojiyi kullanmayı seven ve bu yöndeki gelişmeleri takip ederek bunları sınıflarına taşıyan öğretmenler vasıtasıyla mümkün olur (Unwin ve Maguire, 1990).

Günümüzde son derece büyük bir hızla yaygınlaşan bilgi teknolojileri uluslararası her konuda ortak hareket etmeyi de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle bilgisayar donanım ve yazılımlarının da birbirleri ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Bu uyum daha da arttığı ölçüde teknolojinin eğitime olan katkısı da artmaktadır (Gerber, 1992: 283). Coğrafya derslerinde bilgisayar

destekli eğitimin etkin olarak yürütülebilmesi için yeterli düzeyde bir bilgisayar donanımı ile onu destekleyen eğitim yazılımı ve veri dokümantasyonuna gerek duyulmaktadır (Unwin ve Maguire, 1990).

Bilgisayar destekli eğitimin öğrenci ve öğretmen açısından son derece olumlu etkilerinin olduğu yapılan pek çok çalışma ile ortaya çıkarılmıştır. Nellis'in (1994) çalışmasına göre Michigan Üniversitesinde yapılan bir araştırmada; bilgisayar teknolojisinin kullanıldığı bir sınıfta üç aylık bir öğretimin, bilgisayarın kullanılmadığı diğer sınıflardaki bir yıllık öğretime eşit olduğu saptanmıştır. Parelman'ın (1990) yaptığı çalışmada ortaya çıkan sonuçlar da teknolojinin öğretime olan katkısını çok iyi bir şekilde göstermesi açısından önemlidir. Perelman çalışmasında teknoloji yardımı ile işlenen derslerde öğrencilerin, teknoloji kullanılmadan işlenen derslere göre yüzde 30 daha fazla bilgiyi, yüzde 40 daha kısa bir zaman içerisinde öğrenmekte olduklarını ve sonuçta derslerde teknolojinin kullanımı ile eğitim harcamalarının yüzde 30 daha az olmasının sağlanabileceğini belirtmiştir.

Teknolojiye Bakış Açısı

Günlük hayatta çok yaygın olarak kullanılan teknolojiye karşı insanlar farklı tavır sergilemektedirler. Pozitif yaklaşımlar etkili ve çok yaygın bir teknoloji kullanımını sağlarken negatif tavırlar tam tersi etkiye sahiptir. Avustralya'daki lise öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmaya göre öğrencilerin teknolojiye karşı şu eğilimleri gösterdikleri görülmüştür (Lepani vd., 1990).

1.Teknolojinin toplumdaki etkileri konusunda erkek öğrenciler kız öğrencilerden daha iyimserdirler.

2.Teknoloji, öğrencilerin hayatlarında farklılıklara sebep olmakta ve onların yaşam tarzı, iş çeşidi, yaratıcı düşünme ve eğitim konularında farklı algılamalar geliştirmelerine sebep olmaktadır.

Gerber'e (1990) göre, teknolojinin lise seviyesindeki öğrenciler üzerinde üç ana etkisi vardır. Bunlar;

1.Teknoloji araştırma yapmak için gerekli olan bilginin toplanmasına katkı sağlar,

2.Öğrencinin becerilerini geliştirir ve kendine güvenini artırır,

3.Öğrencinin mekânsal dağılımlar ile insan-çevre ilişkisinde daha kolay çıkarımlarda bulunmasına ve açıklamalar yapmasına imkân sağlar.

Üniversite seviyesinde ise Gerber (1991: 284) teknolojinin coğrafya eğitimine şu katkıları sağladığını tespit etmiştir.

1.İnsanların çevre hakkındaki algılamalarını geliştirir.

2.Coğrafyacılar için gerekli teknik becerileri geliştirir.

3.Coğrafya için gerekli problem çözme ve araştırma kuvvetini artırır.

4.Araştırma için coğrafyacıların kapasitesini yükseltir.

5.Coğrafyacıların iletişim gücünü artırarak yeni imkânlar sunar.

Coğrafya öğretmenleri üzerinde teknolojinin pozitif yönde büyük etkisi vardır. Bunlar; çok farklı metotların devreye girmesi, çeşitli kaynakların kullanılması, coğrafi fikirlerin çok daha kolay ve etkili açıklanabilmesi, zamanın çok daha etkili kullanılabilmesi, güncel verilerin elde edilebilmesi ve kullanılabilmesi şeklinde sıralanabilir.

Bazı coğrafya öğretmenleri teknolojiye karşı tavır alabilmektedirler. Bu tip öğretmenler genel olarak teknolojiyi verimli ve etkili kullanamamanın hayal kırıklığını yaşamakla beraber teknolojinin kullanımı ile ilgili pek çok problemle de karşılaşmış insanlardan oluşurlar. Teknoloji karşıtı birisinin bu yönde tavır sergilemesinin nedenleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

- Bilgisayarın çok pahalı olması
- Bilgisayarın elde edilemiyor/erişilemiyor olması
- Bilgisayar kullanımının başka bir dil öğrenmeyi gerektiriyor olması
- Bilgisayar kullanmayı öğrenmenin zaman gerektiriyor olması

Coğrafya Öğretmenlerinin Çok Sık Kullandığı/Kullanması Gerektiği Bilgisayar Destekli Teknoloji Ürünleri

Bilgisayar teknolojisi içerisinde coğrafya öğretmeninin kullanabileceği donanım ve yazılım programları çok çeşitlidir. Bunların en yaygın kullanılanları şunlardır; yazı (metin) programları, sunum programları, rakamsal verileri işleyen programlar, veri tabanları oluşturup-organize eden programlar, fotoğraf ve grafik yapma ve yeniden düzenleme programları, hareketli ve üç boyutlu çizim ve animasyon hazırlama programları ve harita yapım programları. Bunların dışında yer alan çok çeşitli yazılım programları da çok daha profesyonel uygulamalar için coğrafyacılar tarafından kullanılmaktadır. ERDAS gibi hava fotoğraflarını analiz eden programlar ile küresel konum belirleme cihazları bunlara örnek olarak verilebilir. Coğrafya dersinin daha aktif ve sevilen ders olmasını sağlayacak bilgisayar temelli teknolojilerin bazıları aşağıda belirtilmiştir.

Yazı (metin) programları

Yazı programları, öğretmenlerin vazgeçemeyeceği temel bir ihtiyaçtır. Günlük yazışmalarının ötesinde, günlük ve yıllık planların oluşturulup yeri geldiğinde güncelleştirilmesi, her türlü ölçme değerlendirme sorularının hazırlanması, raporlar ve diğer ek materyallerin yazılması gibi çok farklı nedenler için bu programlar kullanılmaktadır. Microsoft Word başta olmak üzere günümüzde yaygın olarak kullanılan yazı programları bu sayılanlar dışında çok daha farklı

amaçlar için de kullanılabilmektedir. Öğretmenlerin hayal gücü ve yeteneğine göre yazı programları yerine göre Powerpoint gibi sunum programı olarak ve paint gibi bir çizim programı olarak da kullanılabilmektedir. Metin hazırlama programlarını elde etmek günümüzde artık çok ucuz hatta İnternet erişimi olanlar için ücretsizdir.

Coğrafya öğretmenlerinin hepsi metin programlarını çok etkili bir şekilde kullanabilme becerisine sahip olmalıdır. Sınıf ortamında sunum yapma ve web sayfası tasarımı gibi alanlarda da çok yaygın olarak kullanılan bu programların tüm fonksiyonları ile öğretmenler tarafından bilinmesi günümüz şartlarında artık bir zorunluluk halini almıştır.

Hesap İşlemi ve Veri Tabanı Programları

Bu tür programlar öğretmenlerin tablo oluşturabilme, tablolardaki veriler üzerinde istatistiksel hesaplamalar yapabilme ve verileri çok çeşitli grafikler şeklinde gösterebilme işlemlerine imkân vermektedir. Microsoft Exel ile SPSS yazılımları bunlara örnek olarak verilebilir. Bu programların kullanımı coğrafya derslerini görsellik açısından çok desteklemektedir. Çoğu zaman bir tablodaki sayım sonuçları, öğrenci için bir anlam ifade etmeyebilir; fakat aynı rakamlar nüfus piramidi ya da grafiklere dönüştürüldüğünde daha öğretici ve akılda kalıcı olabilmektedir. Bunlara ilave olarak, her türlü öğrenci projelerinin oluşturulması, değişik hesap yapma işleri ve raporlar için bu programlar coğrafya öğretmenlerinin vazgeçemeyeceği teknolojik imkânlardır. Bu açıdan yazı programlarında olduğu gibi bu programların da tüm coğrafya öğretmenleri tarafından yeterli düzeyde bilinmesi ve derslerde kullanılması gerekmektedir.

İletişim teknolojileri ve İnternet

Coğrafyacılar dünyayı, birbirleri ile ilişkili ancak farklı mekânlar olarak görür ve incelerler. Günümüzde coğrafya öğretmenleri İnternet sayesinde bu farklı mekânlar arasındaki bağı/iletişimi çok daha kolay ve hızlı bir şekilde algılayıp öğrencilerine aktarabilirler. İnternet kullanımı her disiplin için çok faydalıdır; fakat özellikle coğrafya öğretmenleri için vazgeçilmez bir kaynaktır. İnternet sayesinde dünyanın herhangi bir yerindeki haber veya olayla ilgili bilgilere anında ulaşılabilir ve bunlar ders planına uygun yöntem ve şekillerde öğrencilere aktarılabilir. İnternetten alınabilecek bilgiler fotoğraf, grafik, harita, tablo ve video gibi çok çeşitli görsel materyal şeklinde olabileceği gibi tarihi ve güncel olaylarla ilgili ayrıntılı bilgileri içerek şekilde yazılı formatta da olabilir. İnternet artık günümüzün en büyük bilgi hazinesi halini almıştır. Hemen her türlü konuda bilgi sahibi olmak için İnternete başvurulabilir. Ülkelerin nüfus bilgileri, yaşanılan yerleşim yerindeki günlük hava sıcaklığı ve hava durumu ile ilgili tahminler, dünyanın çeşitli ülke ve kıtalarında meydana gelen deprem, fırtına, heyelan ve tsunami gibi doğal olaylar yetkili kurumların İnternet sayfaları üzerinden her an takip edilebilmektedir.

İnternet, farklı yer ve bölgeler hakkında sınırsız fotoğrafik bilgilerin sağlanması

ve bunların anında sınıflara taşımasında önemli bir rol oynamakta ve sonuçta öğrenimi daha canlı ve öğretici kılmaktadır. İnternet sayesinde öğretmen ve öğrenciler yakın ve uzak çevrelerinde dünyanın farklı kültür, dil ve coğrafyaya sahip yerlerine ait bilgilere de rahatlıkla ulaşabilmektedirler (Johnson, 1998). Bu sayede öğrenciler dünyanın giderek küçük bir köy haline geldiğini ifade eden küreselleşme kelimesinin de ne anlama geldiğini tüm etkileri ile yakinen görebilmekte ve öğrenebilmektedirler. İnternet ve diğer iletişim araçlarını devreye sokarak işlenilen dersler ve bunlar üzerinde takip edilen projeler, ödevler ve etkinlikler, klasik ders anlatım yöntemine göre öğrencileri derse iştirak etme ve yeni bilgiler öğrenme konusunda daha kolay motive etmekte ve sonuçta öğrenciler derslerden daha başarılı olmaktadırlar (Rau vd., 2006).

İnternet sadece öğretmenlerin ders materyalleri hazırlama konusunda değil, öğrencilere verilecek ödev ve projelerin hazırlanması sırasında öğrencilerin yararlanabilecekleri en önemli veri kaynağı olması açısından da önem kazanmaktadır. Pek çok gelişmiş ülkede artık İnternet olmayan okulun bulunmadığı ve Türkiye'de de özellikle sayıları hızla artan Bilgi Teknoloji Sınıfları ile bu yönde son yıllarda büyük adımların atıldığı düşünüldüğünde (Kılıç ve Özdemir, 2006) coğrafya öğretmenlerinin derslerinde İnternetten yararlanmama gibi bir lükslerinin olmadı görülmektedir.

Teknolojinin coğrafya öğretimine yapmış olduğu en büyük faydalarından biriside, özellikle E-Posta ve E-Grup şeklinde geliştirilen İnternet tabanlı iletişim ağlarıdır. Bu ağlar vasıtasıyla öğretmenler arasında bilgi ve mesleki deneyimlerin paylaşımı ve iletişim çok daha geniş kitleleri içine alacak şekilde, hızlı ve kolay olarak gerçekleştirilebilmektedir. Türkiye'de coğrafya öğretmenlerinin bu amaçla kullandığı en yaygın E-Grup'lardan biri Coğrafya Öğretimi haberleşme grubudur. 2006 yılı itibari ile bu gruba yaklaşık iki bin coğrafya öğretmeni üye olmuştur. Bu grup sayesinde öğretmenler, sınav soruları, grafik ve videolar, ders planları, etkinlik örnekleri ve yeni anlatım yöntemleri gibi konularda birbirlerine yardım etmektedirler. Gruba üye öğretmenlerin Milli Eğitim Bakanlığı'nda (MEB) çalışan öğretmenlerin sayı olarak yaklaşık beşte birini oluşturduğu düşünüldüğünde, teknolojinin nasıl bir devrim yaptığı daha iyi anlaşılacaktır. MEB'nin il ve bölge ölçeğinde meslek içi eğitim seminerleri yolu ile ancak sınırlı sayıdaki öğretmene ulaşabildiği düşünüldüğünde bu kadar öğretmenin İnternet vasıtasıyla devamlı bir iletişim içinde olması ve mesleki açıdan verimli bir paylaşıma ortak olması, teknolojinin eğitime yapacağı olumlu katkılardan sadece birine güzel bir örnek teşkil etmektedir.

İnternetin günümüzde öğretime yapmış olduğu en önemli katkılardan birisi de e-öğrenme olarak kısaltılabilecek elektronik öğrenmedir (Ünsal, 2004: 376). Konu anlatımı, etkinlikler ve değerlendirmenin internet ortamında yapılabildiği e-öğrenmede günümüzde çok farklı yöntemler denenmektedir. Yurtdışında pek çok başarılı uygulamaları bulunan e-öğrenmenin Türkiye'de coğrafya derslerinde pek kullanıldığı söylenemez.

Grafikler ve Grafik Yapma Programları

Günümüzde yeryüzüne ait hemen her türlü verilerin görselleştirilmesinde grafik kullanımı çok yaygınlaşmıştır. Eskiden geleneksel yöntemlerle, el ile çizilen grafikler verilerin gösterilmesi ile ilgili çok fazla bir seçenek sunmamaktaydı. Ancak günümüzde bilgisayar ortamında yapılan grafikler çok daha kısa bir sürede hazırlanmakla birlikte, pek çok renk ve seçenekleriyle kullanıcılara büyük kolaylık ve yenilikler sunmaktadır. Bu grafiklerin yapımı ve kullanımı sadece coğrafya öğretmenleri için değil, öğrenciler için de oldukça kolay ve zevklidir. Bu çeşit programlar vasıtasıyla öğretmen ve öğrenciler toprak, yağış, jeomorfoloji, kirlilik, nüfus dağılımı gibi konularda hazırlanan çok değişik haritaları coğrafya derslerine kolayca taşıyabilmektedirler. Sonuçta öğrenciler mekân ve yer hakkındaki doğal ve beşeri sistemleri daha kolay gözlemleyip, algılama imkânına kavuşmaktadırlar.

Günümüz bilgisayar ve grafik çizim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde, bir grafik kolayca yazılı bir medyadan tarayıcı sayesinde bilgisayara aktarılmakta, burada daha farklı birçok grafikle birleştirilerek yeni ürünlere dönüştürülebilmektedir. Bu durum yine coğrafya öğretmenlerinin çok çeşitli formatlarda elde edebilecekleri grafikleri sınıfta kullanabilecekleri şekle dönüştürmeleri açısından önem kazanmaktadır. Photoshop, Surfer, Paint ve Freehand gerek yeni haritaların çiziminde ve gerekse mevcut harita ve fotoğrafların üzerlerinde değişikliklerin yapılabilmesine imkân veren programlardan sadece bir kaçıdır.
Okul dışındaki dünyanın fotoğraflanarak sınıf ortamına aktarılması açısından devrim niteliğinde yenilikler getiren dijital kameralardan da coğrafya derslerinde günümüzde yaygın bir şekilde yararlanılmaktadır. Dijital fotoğraf makineleri ile öğretmenler farklı mekânsal özellikleri çok daha kolay ve kaliteli olarak fotoğraflayabilmekte ve bunları derslerde öğrencileri ile paylaşabilmektedirler. Dijital fotoğraf makineleri sayesinde öğrenciler de çalıştıkları ödevleri ve projeleri kendilerinin çekecekleri fotoğraflarla süsleyebilmekte ve daha renkli sunumlar yapabilmektedirler.

Oyunlar

Oyunlar pek çok ülkenin ilk ve ortaöğretiminde coğrafya eğitiminin ayrılmaz bir parçası durumundadır. Bilgisayar teknolojisi ile geliştirilen pek çok oyun sayesinde coğrafya, özellikle ilköğretim seviyesindeki öğrenciler için çok daha kolay ve eğlenceli olmaktadır. Batılı ülkelerde örnekleri görülebileceği üzere birçok oyun coğrafyaya kolayca uyarlanabilmektedir. Coğrafya ile ilgili yapbozlar ve testler, gerek sınıf ortamında gerekse sınıf dışında öğrenciler tarafından bilgisayarda kolayca yapılabilmektedir.

İnternet üzerinden veya ayrı program olarak bilgisayarda çalıştırılacak olan oyunlar günümüzde öğrencilerin coğrafi bilgi ve becerilerini artırmak için kullanılabilmektedir. Bu oyunlar, ekosistemin korunması, farklı fonksiyonlarda şehirlerin kurulması, işyeri işletme, bir şehrin etki alanının belirlenmesi gibi çok

farklı özelliklerde olabilmekte ve öğrencilerin derse karşı olan dikkat ve ilgisini artırmaktadır. Bilgisayar oyunları, yerel veya küresel konu ve problemlerle ilgili olabilmekte ve öğrencilerin coğrafya ile birlikte diğer derslerle olan iletişimlerini de teşvik etmekte ve kolaylaştırmaktadır.

Öğrencilerin fizyolojik ve pedagojik gelişimlerine uygun olarak hazırlanan bilgisayar oyunları öğrencilerde yağmur ormanları, okyanus ve okyanus akıntıları, deniz, uzay boşluğu, kıta ve ülke gibi kavramların öğrenilmesi açısından da faydalı olmaktadır. Oyunların üç boyutlu olması öğreticiliği daha da etkili kılmaktadır. Bu oyunlar sayesinde öğrenciler, çoğu zaman istek dışı olarak farklı yer şekilleri, yönler ve mekânlar arasındaki ilişkiler gibi konularda da çeşitli kazanımlar elde etmektedirler.

Elektronik Kaynaklar

Coğrafya dersleri için sınıf içi ve okul dışı kullanılan birçok teknolojik ürüne ilave olarak, bilgiye daha hızlı ve kolay ulaşmak için kullanılan farklı referans kaynakları da mevcuttur. Bunlar CD veya İnternet ortamında erişilebilen veri bankalarından elektronik ansiklopedilere kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Google Earth ve elektronik haritalar bu kaynakların günümüzde en yaygın olarak kullanılanlarını oluşturmaktadır. Devamlı güncellenen veriler, dünyanın çeşitli yerleri ile ilgili harita, grafik ve fotoğraflar bu kaynaklar vasıtasıyla coğrafya dersleri için elde edilen en önemli materyallerdir. Mekâna ait özellikleri anında dünyanın her tarafından erişilebilir kılan bu kaynaklar coğrafya derslerinde öğrenci ve öğretmenlerin vazgeçemeyeceği ders materyallerini oluşturmaktadır.

Multi-Medya

Coğrafya derslerinin işleniş seyrini en çok etkileyen teknolojik gelişmelerden biri de multi-medya araçlarıdır. Coğrafya derslerinde tüm konular her zaman fotoğraf, grafik veya yazılı metinlerle etkili bir şekilde açıklanamaz. Multi-medya imkânları ile artık yeryüzündeki bir coğrafi olay bütün gerçekliği ile üç boyutlu, hareketli ve sesli olarak geniş kitlelere sunulabilmektedir. Multi-medya destekli bir ders vasıtasıyla bir hortumun oluşumu, volkanik patlamalar, deprem ve tsunami gibi doğal olayların meydana gelmesi öğrencilere tüm yönleri ile gösterilebilmektedir.

Ses sistemleri, VCD ve DVD gibi veri depolama, kopyalama ve taşıma sistemlerindeki gelişmeler coğrafya derslerinin çok daha renkli ve verimli olarak işlenmesine imkân tanımaktadır. Elektronik kütüphanelerin hızla artması, artık coğrafya öğretmenleri için veriyi elde etme problemlerini de ortadan kaldırmaktadır. Okullarda oluşturulacak bir multi-medya odası veya elektronik kütüphane ile öğrenciler boş zamanlarını okuma, dinlenme ve izleme yaparak değerlendirebilmektedirler.

Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS)/Uzaktan Algılama/Küresel Konum Belirleme Sistemi

Teknoloji, coğrafya derslerinde öğrencinin daha aktif olarak derse katılması ve dersin daha maceracı bir şekilde işlenmesini sağlar. Coğrafya derslerinde kullanılacak teknolojiler ve mekânsal analiz tekniklerinin coğrafyayı daha heyecan verici ve verimli bir ders haline getireceği kesindir. Öğrencilere bu teknolojileri öğretmek aynı zamanda onları geleceğe hazırlamak anlamına da gelir. Çünkü günümüz ve geleceğin toplumunda her meslek alanında başarılı olabilmek için bir birey; kişilerle iyi iletişim kurabilmeli, bilgiyi işleyebilmeli ve sistemi iyi analiz ederek teknolojiyi mükemmel kullanabilmelidir (Nellis, 1994:52; Lemberg ve Stoltman, 2001).

CBS insan, yer ve mekânla ilgili coğrafi verilerin yeryüzündeki gerçek referansları ile birlikte bir veri tabanında toplanması, bunlar üzerinde amaca göre çeşitli analizlerin yapılması ve sonuçların gösterilmesi için tasarlanmış olan bir bilgisayar sistemidir (Fitzpatrick and Maguire, 2000). CBS'ye kısaca yeryüzündeki nesne ve olayları analiz etmek ve haritalamak için geliştirilmiş bilgisayar tabanlı bir araç olarak da bakılabilir (Demirci, 2004:172). Günümüzde coğrafya biliminde gelinen seviye ve coğrafyanın toplumları etkileme gücü ve etkisi göz önünde bulundurulduğunda, bu teknolojinin coğrafya derslerindeki kullanımı da kaçınılmaz olmaktadır. Bu teknoloji sayesinde öğrenciler mekânsal özellikleri ve farklı özelliklerin birbirleri ile olan ilişkilerini tüm yönleri ile görebilmekte ve aynı zamanda da çok yönlü becerilerini geliştirebilmektedirler. CBS; ABD, Kanada ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin ortaöğretim kurumlarında günümüzde yaygın olarak kullanılmaktadır (Demirci, 2007). Türkiye'de ise bu yönde ilk resmi adım 2005 yılında 9. sınıflarla birlikte uygulamaya konulan yeni coğrafya öğretim programı ile atılmıştır. Yeni program dört yıllık coğrafya dersleri boyunca 20 yerde CBS uygulamasının yapılmasını öğretmenlere önererek, CBS'nin coğrafya derslerinde kullanımının artık kaçınılmaz olduğunu göstermiştir (Demirci, 2006: 242).

Uzaktan Algılama (UA) yeryüzüne ait özelliklerin uçaktan kameralar ile veya uzaydaki uydu ve radarlar vasıtasıyla görüntülenmesi ifade etmektedir. UA yolu ile elde edilen görüntülere günümüzde İnternet yolu ile rahatlıkla ulaşılabilmektedir. Google Earth dünyanın hemen her köşesi ile ilgili uydu görüntülerinin İnternet yolu ile tüm ülke insanlarının kullanımına açılmasının güzel bir örneğini oluşturmaktadır. UA verilerinin kullanılması ile öğrenciler yerel, bölgesel ve küresel ölçekte meydana gelen doğal olayları ve bunlar neticesinde yeryüzünde meydana gelen değişimleri rahatlıkla görebilmektedirler. Örneğin öğrenciler aynı yere ait farklı zamanlarda çekilmiş hava fotoğrafları ya da uydu görüntüleri yardımı ile tarım alanlarındaki değişimler, şehirlerin yayılışı ve ormanların yok edilişi gibi arazi değişimlerini gözlemleyip, farklılıkları algılayabilirler.

Türkiye'de de çoğu yerde GPS (Global Positioning Systems) olarak adlandırılan Küresel Konum Belirleme Sistemi adından da anlaşılacağı üzere yeryüzüne ait

her türlü özelliklerin konumlarının belirlenmesinde kullanılan çok faydalı bir teknolojidir. Dünyanın her yerinden aynı anda birkaçı görülebilecek şekilde uzaya yerleştirilmiş bulunan uydulardan gelen sinyallerin alınması ile çalışan bu cihazlar, günümüzde çok ucuzlamış ve hatta saat boyutuna kadar küçülmüştür. Bu sistem vasıtasıyla coğrafya dersleri için organize edilen arazi çalışmaları ve bu çalışmalarda incelenilen yeryüzü özellikleri ve toplanan verilerin coğrafi koordinatları belirlenebilmekte ve elde edilen veriler haritalarda gösterilebilmektedir.

Bilgisayar ve İnternet teknolojilerindeki hızlı gelişim hayatın diğer alanlarında olduğu gibi coğrafya eğitiminde de büyük yenilikler getirmektedir. Bu teknolojilerin kullanımının giderek yaygınlaşması geleneksel yöntemlere göre sadece bir kaç duvar haritası, ders kitabı ve öğretmen ekseninde gerçekleştirilen coğrafya derslerinin işleniş tarzını er geç değiştirecektir. Bu durumda öğretmenlerin gelinen teknolojik gelişmelere ayak uydurmaları, bunları öğrenme ve derslerinde kullanma yönünde bir çaba içinde olmaları gerekmektedir.

Coğrafya Öğretmenlerinin Teknoloji Destekli Coğrafya Eğitimine Bakış Açıları

Türkiye'de bilgisayarı hali hazırda kullanmakta olan coğrafya öğretmenlerinin teknoloji destekli coğrafya eğitimine bakış açılarını ortaya çıkarmak amacı ile Yahoo Grup yolu ile yaklaşık 2000 öğretmenin E-posta adreslerine ulaştırılan anket formu ancak 100 öğretmen tarafından doldurularak geri gönderilmiştir. Üç hafta aralıklarla üç ayrı defa gönderilen anket formuna verilen bu cevaplar, coğrafya eğitimi Yahoo grubuna üye olan öğretmenlerin % 5'ine karşılık gelmektedir. Bu nedenle anket sorularının coğrafya eğitimi Yahoo grubuna üye olan öğretmenler içinden E-postalarını düzenli olarak kontrol eden bir grup öğretmen tarafından cevaplanmış olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu açıdan buradaki sonuçların Türkiye'de coğrafya öğretmenlerinin genel olarak teknolojiyi kullanma seviyelerini göstermesi açısından yorumlanması yanlış olacaktır.

Ankete cevap veren öğretmenlerin % 63'ü erkek, % 37'si ise bayan öğretmenlerden oluşmaktadır. Öğretmenlerden % 53'ü illerde, % 47'si ise ilçelerde çalışmaktadır. Ankete cevap veren öğretmenler, Anadolu lisesi (% 23), genel lise (% 34), meslek lisesi (% 15), dershaneler (% 14) ve diğer kurumlarda (% 14) çalışmaktadırlar. Ankete verilen cevaplar yaş ortalamasına göre incelendiğinde öğretmenlerin ortalama yaşının 34 olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin mesleklerindeki çalışma süreleri ise ortalama 10 yıldır. Ankete katılan öğretmenlerden 89'u (% 89) Eğitim Fakültesi mezunu iken, 11 öğretmen ise (% 11) Fen-Edebiyat Fakültesi mezunudur.

Ankette öğretmenlerin teknolojiye bakış açılarını ortaya çıkarmak için sorulan sorulara verilen cevaplara bakıldığında öğretmenlerin büyük bir kısmının teknolojiden çok şey bekledikleri söylenebilir (Tablo1). Öğretmenler, Türkiye

ve dünyadaki birçok problemin teknoloji ile çözülebileceğini, teknolojinin yaşam kalitesini yukarı çekmede önemli olabileceğini ve daha kolay ve iyi iş bulmada yardımcı olabileceğini düşünmektedirler. Ancak bununla beraber teknolojiyi kullanan öğretmenlerin % 35'i teknolojiye güvenilemeyeceğini, % 36'sı ise teknolojinin etkilerini kontrol etmenin zor olduğunu düşünmektedir. Tüm bu cevaplarla beraber öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu (% 99) teknolojinin eğitimi çok ilginç kıldığını düşünmektedir (Tablo 1).

Tablo1. Coğrafya Öğretmenlerinin Teknolojiye Yaklaşımları

Sorular	**Cevaplar (%)**		
	Katılıyorum	**Kararsızım**	**Katılmıyorum**
Ülkemiz ve dünyadaki problemlerin çoğu teknoloji ile çözülebilir	65	14	21
Teknoloji kişilerin yaşam kalitesini artırır	97	0	3
Teknoloji daha iyi iş sahibi olma imkânı sağlar	88	7	5
Teknoloji insanların yaratıcılık ve hayal gücünü geliştirir	89	7	4
İnsanlar kendileri ile ilgili bir konuda karar verebilmek için teknolojiye güvenebilirler	32	33	35
Toplumumuzda yeni teknolojilerin etkilerini kontrol etmek mümkündür	49	15	36
Teknoloji, eğitimi çok daha ilginç kılar	99	0	1

Tablo2. Coğrafya Öğretmenlerinin Kullanmış Oldukları Bilgisayar Teknolojileri

Teknoloji	Cevaplar (%)		
	Biliyorum-kullanıyorum	Biliyorum-kullanmıyorum	Bilmiyorum
Video kamera	67	30	3
Dijital fotoğraf makinesi	76	18	6
CD	91	6	3
LCD projektör	82	17	1
Tepegöz	49	46	5
Tarayıcı	69	27	4
Yazıcı	95	5	0
E-posta	100	0	0
Elektronik ilan panosu	21	25	54
Networking	22	10	68
Bilgisayar simülasyonları	28	13	59
Veri tabanı	22	16	62
Şahsi İnternet sitesi	21	51	28
Microsoft Office Word gibi yazı programları yazı yazma programları	96	1	3
Powerpoint gibi sunum programları	96	1	3
Microsoft Office Exel gibi hesap/işlem programları	82	9	9
Access gibi veri tabanı programları	11	18	71
Photoshop ve Corel Draw gibi fotoğraf ve grafik düzenleme programları	44	11	45
ArcGIS ve Map Info gibi CBS yazılım programları	11	22	67
Erdas gibi Uzaktan Algılama programları	5	5	90
Basic, C++, Notran ve Pascal gibi bilgisayar programları	0	8	92

Teknoloji Kullanımının Coğrafya Dersleri ve Öğretmenleri Üzerindeki Etkileri

Anket, teknoloji kullanımının coğrafya derslerinin ve öğretmenlerin mesleki hayatları üzerindeki etkilerinin ortaya çıkarılması açısından da önemli bilgiler vermiştir. Öğretmenlerin büyük bir kısmı, "*Teknoloji kullanımı, sizin hayatınız ve öğretmenliğinizi nasıl etkiledi*? şeklinde sorulan soruya "*büyük etkisi oldu*" (% 46) ya da "*önemli şekilde etkisi oldu*" (% 44) diye yanıt vermiştir. Öğretmenlerin % 10'u aynı soruya *"sınırlı oranda etkisi oldu"* şeklinde cevap verirken sadece bir öğretmen teknoloji kullanımının hayatı ve öğretmenliği üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını belirtmiştir.

Teknoloji destekli eğitime coğrafya öğretmenlerinin bakış açılarını ortaya çıkarmak amacı verilen yargılara öğretmenlerin ne düzeyde katıldıkları Tablo-3'te gösterilmiştir. Buna göre öğretmenler teknoloji kullanımının öğretim yöntemlerinde çeşitlilik ortaya çıkardığı, kaynak kullanımında çeşitliliği artırdığı ve coğrafi fikirlerin açıklanmasını kolaylaştırdığı şeklindeki yargıları % 99 ve % 100 katılıyorum şeklinde desteklemişlerdir. Öğretmenlerin büyük bir bölümü (% 84) teknoloji kullanımının coğrafya derslerine olan ilgiyi artırdığını belirtmiştir. Teknolojinin öğretmenliği daha eğlenceli hale getirdiğini düşünen öğretmenlerin oranı % 88 iken teknoloji kullanımının coğrafya eğitimini daha etkin hale getirdiğini düşünenlerin oranı ise % 96'dır. Bunların ötesinde bazı öğretmenlerin teknoloji kullanımı "öğrencilerde yetenek gelişimine katkı sağladı", "öğrencilerin zor konuları daha rahat öğrenmelerine katkı sağladı" ifadelerine karşı mesafeli durdukları görülmüştür. Bilgisayar teknolojisine bağlı araçların fiyatlarının yüksek olduğunu düşünen öğretmenlerin oranı ise % 46'dır (Tablo3).

Tablo3. Teknoloji Destekli Eğitime Coğrafya Öğretmenlerinin Bakış Açıları

Yargılar	Cevaplar (%)		
	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum
Öğretim yöntemlerinde çeşitlilik ortaya çıkardı	99	0	1
Kaynak kullanımında çeşitliliği artırdı	100	0	0
Sınıfta coğrafi fikirlerin açıklanmasını kolaylaştırdı	99	0	0
Zamanı daha etkili kullanma imkânını sağladı	92	5	3
Daha güncel veriye daha hızlı erişimi sağladı	99	0	1
Coğrafya derslerine olan ilgiyi artırdı	84	13	3
Öğretmenliği daha eğlenceli hale getirdi	88	8	4
Coğrafya eğitimini daha etkin hale getirdi	96	3	1
Dünyayı artık sınıfa taşıyabiliyorum	94	4	2
Öğrenci merkezli eğitime katkı sağladı	84	12	4
Öğrencilerde yetenek gelişimine katkı sağladı	59	29	12
Öğrencilerin zor konuları daha rahat öğrenmelerine katkı sağladı	51	32	17
İşlerimi daha çabuk ve az bir gayretle hazırlayabiliyorum	76	13	11
Düşünmeye ayrılan vakti artırdı	72	10	18
Yeni teknolojiye erişimi hızlandırdı	99	1	0
Techisat fiyatlarını artırdı	46	27	27
Ders ve çalışmalarımı daha profesyonelleştirdi	83	9	8
Öğretmen teknoloji ile artık daha eğlendirici bir kişi oldu	87	9	4
Öğrencilerin hayata hazırlanmasını kolaylaştırdı	82	12	6
Daha az kağıt kullanımı sağladı	68	8	24
Daha çok araştırma yapmak için motivasyon sağladı	92	7	1
Öğretimde kalite arttı	78	16	6
Veriyi daha kolay organize edip, işleyebiliyoruz	93	4	3

Teknoloji Kullanımının Ortaya Çıkardığı Problemler

Teknoloji kullanımı ile birlikte ortaya çıkan problemlerin neler olduğu konusunda öğretmenlerin düşüncelerinin alınması amacı ile verilen yargılara öğretmenlerin ne ölçüde katılıp katılmadığı Tablo-4'te gösterilmiştir. Buna göre öğretmenlerin genel olarak teknoloji kullanımını (% 77) pahalı buldukları görülmüştür. Öğretmenlerin % 66'lık gibi büyük bir çoğunluğu "yeni teknolojiyi öğrenmek için zamanım yok" şeklinde belirtilen yargıya katılmamıştır. Teknolojinin "zaman tüketici" olduğu yönünde verilen yargıya ise öğretmenlerin % 73'ü katılmamış sadece % 10'luk bir bölümü bu yönde fikir belirtmiştir.

Teknoloji kullanımının özellikle öğrencilerde meydana getirdiği olumsuzluklarla ilgili verilen yargılar öğretmenlerin bu konudaki fikirlerini yansıtması açısından önemli ipuçları sağlamıştır. Teknoloji kullanımı ile derslerde makineye çok fazla bağımlı kalıyoruz şeklinde belirtilen yargıya öğretmenlerin % 59'u katılmıştır. Teknoloji kullanımına öğrencilerin kayıtsız kaldığı fikrine öğretmenlerin % 29'u katılıyorum, % 32'si kararsızım ve % 39'u ise katılmıyorum şeklinde yanıt vermiştir (Tablo4). Yine eğitim ve öğretim ürünlerinin teknoloji merkezli bir hal aldığını savunan öğretmenlerin oranı % 47, bu fikri benimsemeyenlerin oranı ise % 35 olmuştur. Teknoloji kullanımının öğretimi kişiliksizleştirdiğini düşünenlerin oranı % 27 iken öğretmenlerin çoğunluğu (% 52) bu fikre katılmamıştır. Teknoloji kullanımının alışkanlık yaptığını ve insanı gerçek ortamdan uzaklaştırdığı fikrini destekleyen öğretmenlerin oranı % 51 iken bu fikre katılmayanların oranı ise % 34'tür. Öğretmenlerin çoğunluğu (% 57) teknolojinin sosyal yönü zayıf nesillerin yetişmesine neden olduğu fikrini desteklemiş bu fikre katılmayanların oranı ise % 32 olmuştur (Tablo4).

Tablo4. Teknoloji Kullanımı İle İlgili Genel Problemler

Yargılar	Cevaplar (%)		
	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum
Teknoloji iyi ama çok pahalı	77	1	22
Sınıfımda bilgisayar yok	64	0	36
Yeni teknolojiyi öğrenmek için zamanım yok	25	9	66
Bilgisayara bağlı teçhizatlar çok çabuk bozuluyor	50	16	34
Zaman tüketici/ümit kırıcı	10	17	73
Çok karışık	15	9	76
Virüs ve diğer teknolojik problemler baş ağrıtıcı	61	8	31
Yazılım programlarını temin etmek zor	31	16	53
Bilgisayar teknolojisi üzerinde planlama yapmak için zaman az	39	15	46
Hazmetmek için çok fazla bilgi var	73	7	20
Bazı ürünlerin kullanımı zaman aşımı ile mümkün olmuyor	52	19	29
Makineye çok fazla bağımlı kalıyoruz	59	12	29
Öğrenciler çok kayıtsız oldular	29	32	39
Eğitim ve öğretim ürünleri teknoloji merkezli bir hal aldı	47	18	35
Öğretim kişiliksizleştirildi	27	21	52
Çok hantal ve sıkıcı	6	9	85
Alışkanlık yapıyor ve insanı gerçek ortamdan uzaklaştırıyor	51	15	34
Sosyal yönü zayıf nesil yetişmesine neden oluyor	57	11	32

Sonuç ve Öneriler

Yeryüzü her geçen gün bilgisayar teknolojileri ile daha fazla içli dışlı bir hale gelmektedir. Dijital kameralar, cep telefonları, bilgisayar ve İnternet artık sokaktaki hemen her insanın hayatının bir parçası haline gelmiştir. Teknoloji kullanımının küçük büyük toplumun tüm bireylerinde yaygınlaştığı günümüzde, eğitim sektöründe de teknolojinin gücünden pedagojik olarak yararlanılması için devamlı bir çaba içinde bulunulması artık kaçınılmazdır. Teknoloji kullanımı özellikle coğrafya dersleri için mekânın tüm yönleri ile sınıfa taşınması ve tanınması açısından diğer disiplinlere göre daha fazla önem kazanmaktadır. Bu özelliğinden dolayıdır ki gelişmiş pek çok ülkede coğrafya derslerinde bilgisayar teknolojilerinden en üst düzeyde yararlanma yolları aranmakta ve bu yönde önemli adımlar atılmaktadır. ABD buna bir örnek olarak verilebilir. ABD'de eğitimde bilgisayarın önemi yıllar öncesinde anlaşılmış ve her sınıfa bir bilgisayar projesi çok önceleri tamamlanmıştır. Bugün ABD'nin ortaöğretim kurumlarında her sınıfta bir bilgisayar görmek mümkündür (Demirci, 2005).

Günümüzde giderek hız kazanan teknolojik gelişmeler, eğitimin tüm alanlarında olmakla beraber özellikle coğrafya dersleri için daha birkaç yıl öncesinde hayal bile edilemeyen kolaylıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle İnternet, yaşanılan dünyanın sınıflara aktarılmasında olabileceği gibi tüm coğrafi konularda ders materyali ve etkinlik geliştirme açısından günümüzün en önemli kaynağı haline gelmiştir. İstenilen her konuda bilgi, fotoğraf, video, simülasyon, harita, uydu görüntüsü gibi pek çok çeşit veriye anında ve ücretsiz olarak ulaşımı sağlayan bu sistemden coğrafya derslerinde günümüzde yararlanılamaması bir talihsizlik olsa gerek.

Bu çalışma her ne kadar bilgisayarı ve İnterneti kullanan öğretmen kitlesi üzerinde yapılmış olsa da bilgisayarın ne düzeyde kullanılmakta olduğunu göstermesi açısından önemli sonuçlar vermiştir. Her şeyden önce, yaklaşık 2000 üyesi olan coğrafya eğitimi Yahoo gruptan E-Posta yolu ile üç defa gönderilen ankete yaklaşık % 5'lik bir öğretmen grubu cevap vermiştir. Bu durum genel olarak öğretmenlerin İnterneti ve E-Posta ile haberleşmeyi çok sık bir şekilde kullanmadıklarını göstermektedir. Ankete cevap veren öğretmenlerin genel olarak teknolojiye bakış açıları olumludur. Öğretmenler genel olarak teknoloji kullanımının yaşam kalitesini yükselttiğini ve eğitimi ilginç kıldığını düşünmektedirler. Bu durum teknolojinin ilerideki alacağı değişimlerle birlikte coğrafya derslerine yansıtılması ve öğrenciler tarafından da benimsenmesi açısından çok önemlidir. Öğretmenlerin genel olarak kullanmış oldukları bilgisayar programları Microsoft Office Word ve Exel gibi programlar olduğu görülmektedir. Ancak öğretmenlerin coğrafya da son çeyrek yüzyılda çok yoğun bir şekilde kullanılan CBS ve Uzaktan Algılama gibi yazılımların henüz tanıma aşamasında oldukları görülmektedir.

Öğretmenlerin teknoloji kullanımının bir maliyetinin olduğunu ve bunun pahalı olduğunu düşünmeleri bu konuda dışarıdan gelecek desteğin önemine işaret etmektedir. Ankete katılan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun hem dizüstü hem de masaüstü bilgisayara sahip olması bunun maliyetini karşılayacak güçte oldukları göstermektedir. Ancak bu maliyet Türkiye genelindeki öğretmenlerin genel durumları dikkate alındığında kolaylıkla halledilebilecek bir meblağ değildir. Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun zaman darlığını teknolojiyi öğrenme ve bunu derslerde kullanmanın önünde bir sorun olarak görmemeleri çok olumludur. Teknoloji başlangıçta biraz zaman alsa da sonrasında eğitimi ve öğretimi büyük ölçülerde kolaylaştırmaktadır.

Teknoloji kullanımı ile ilgili öğretmenlerin dile getirmiş oldukları problemlere bakıldığında salt teknoloji kullanımı değil, bilinçli teknoloji kullanımının önem kazandığı görülmektedir. Çoğu öğretmen eğitim ve öğretimin teknoloji merkezli bir hale gelmesi ile öğrencilerin gerçek ortamdan uzaklaştığını, sosyal yönlerinin zayıfladığını ve öğretimin de kişiliksizleştiğini düşünmektedirler. Bu gibi endişeler farklı teknolojilerin eğitimde nasıl kullanılacağı ile ilgili yeterli düzeyde örneklerin geliştirilmesi ve öğretmenlerin de bu konuda yetiştirilmesi ile ortadan kaldırılabilecektir. Teknolojinin öğrencilerin yetiştirilmesinde bir araç olduğu unutulmamalı ve gerçek yaşamda etkileri görülen teknolojilerin sınıf ortamına taşınmasına ve farklı teknolojilerden öğrencilerin fiziksel, zihinsel ve pedagojik gelişim seviyelerine dikkat edilerek yararlanılmasına önem verilmelidir. Coğrafya öğretmenlerinin bilgisayar teknolojilerinden yararlanabilmeleri için aşağıdakilere hususlara dikkat etmeleri faydalı olacaktır.

1. Coğrafya derslerinin işlendiği mekanda bir bilgisayar, LCD projektör ve İnternet bağlantısının olması
2. Mevcut teknolojileri coğrafya derslerinin amacına uygun ve verimli olarak kullanma yöntemlerinin araştırılması
3. Ödev, etkinlik, test ve sınav hazırlamada bilgisayar yazı programlarının kullanılması
4. Öğrencilerin bilgisayarı sadece oyun ve arkadaşları ile sohbet için değil, ileriki hayatlarında kendilerine faydalı olacak programlara aşina olabilmeleri derecesinde öğrenmekte olduklarından emin olunması
5. Sınıf ve okul dışında bilgisayar teknolojilerine ne şekilde erişim sağlanacağının bilinmesi
6. Bilgisayar teknolojisi ile ilgili ihtiyaç duyulan malzemelerin nereden ve nasıl temin edilebileceğinin bilinmesi
7. Bilgisayar teknolojisi kullanılarak yapılan çizim, etkinlik ve diğer materyallerin diğer öğretmenlerle paylaşılması
8. Coğrafya dersleri için gerekli multi-medya ürünlerinin neler olduğunun bilinmesi ve bunların elde edilmesi konusunda okul idaresi ile sıkı bir diyalog içinde olunması

KAYNAKÇA

Bishop, M. P., Shroder Jr., J. F. (1995). Integration of computer technology and interactive learning in geographic education. *Journal of Geography in Higher Education*. Vol. 19 Issue 1.

Coğrafya Dersi Öğretim Programı (2005). Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu, Ankara.

Demirci, A. (2004). İlk ve ortaöğretim coğrafya eğitimi ve Coğrafi Bilgi Sistemleri: Fiziki coğrafya (deprem ve volkanlar) konusu ile ilgili CBS tabanlı örnek bir ders uygulaması. *3. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri Bildiriler Kitabı*, Fatih Üniversitesi Yayınları 19, 171182, İstanbul.

Demirci, A. (2005). *ABD'de eğitim sistemi ve coğrafya öğretimi*, Aktif yayınları, İstanbul.

Demirci, A. (2006). Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Türkiye'deki yeni coğrafya dersi öğretim programına göre coğrafya derslerinde uygulanabilirliği, *4. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri Bildiriler Kitabı*, Fatih Üniversitesi Yayınları 22, 241248, İstanbul.

Demirci, A. (2007). Coğrafi Bilgi Sistemlerinin ilk ve ortaöğretim coğrafya derslerinde bir öğretim aracı olarak kullanılması: Önem, ilke ve metotlar, *Öneri Dergisi*, 28(7), 377-388.

Fitzpatric, C. (?). Space and Places. A manual for teacher. Published by the Geographer Education National İmplementaiton Project (GENİP). Rand Mc Nally & Company, S. 95101.

Fitzpatric, C. (1990). Computers in Geography Instruction. *Journal of Geography*, 89: 148249.

Fitzpatric, C. (1993). Teaching geography with computers. *Journal of Geography*, 92:4

Fitzpatrick, C. and Maguire, D. J. (2000).GIS in schools: Infrastructure, methodology, and role, p. 6162, GIS: *A sourcebook for schools*, ed. D. R. Green, Taylor & Francis.

Flowerdew, R. and A. Lovett. (1992). Some applications of Murpy's law: Using komputers for geography practical teaching. *Journal of Geography in Higher Education*, 16: 3744

Gerber, R. (1990). Technology education to improve geography teaching. *Paper presented to the IGU Regional Conferances in Beiging*.

Gerber, R. (1991). Technology education in Australian higher education. *Geography Monograph*, No: 1. Brissbane, Royal Geographical Society of Queenland, Inc.

Gerber, R. (1992). Technology Education: An Emerging Component in Geographic Education. *In International Perspectives on Geographic Education*. Edited by A. David Hill, Rand McNally & Company, Illinois.

Johnson, E. (1998). Making geography come alive with technology. *Media & Methods*, 00256897, Mar/Apr, Vol. 34, Issue 4.

Kesler, T. (2006). Coğrafya öğretiminde teknoloji kullanımı. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Kılıç, E., Özdemir, S. (2006). Bilgi Teknolojileri Sınıflarının dağılımı ve sürekliliğinin sağlanması ile ilgili çalışmaların değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 4(2), 129-140.

Lemberg, D. and Stoltman, J. P. (2001). Geography teaching and the new technologies: opportunities and challenges. *Journal of Education*, Boston University, Volume: 181, No: 3.

Lepani, B., Johnstone, R., Currie, J., Jacobi, B., Morgan, K., and Collyer, F. (1990). New Technologies and the Australian Secondary School Students. Canberra: Department of Employment, Education, and Training.

Nellis, M. D. (1994). Technology in Geographic Education: Reflections and future directions. A Decade of Reform in Geographic Education: Inventory and Prospect. Edited by Robert S. Bednarz and James F. Peterson, National Council for Geographic Education.

Perelman, L. (1990). A new learning enterprise: The technology revolution comes to education. *Business Week*, Dec. 10.

Rau, P. L. P.; Gao, Q; Wu, L. M. (2006). Using mobile communication technology in high school education: Motivation, pressure, and learning performance. *Computers & Education,* www.elsevier.com/locate/compedu

Unwin, D. J. and Maguire, D. J. (1990). Developing the effective use of information technology in teaching and learning in geograhy: The computers in teaching initiative centre for geography. *Journal of Geography in Higher Education*, Vol. 14 Issue 1, p7783.

Ünsal, H. (2004). Web destekli, elektronik öğrenme ve Web destekli öğretim programlarındaki çeşitli ders modelleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 2(3), 375-388.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 19 Aralık 2007

Planlamanın Avrupa Birliği Boyutu

Mustafa DEMİRCİ*
F. Neval GENÇ**

Özet: Avrupa Birliği'nin genel olarak planlama veya mekansal planlama alanına ilgisi son yirmi yılda önemli ölçüde artmıştır. Avrupa mekansal planlamasının gelişiminin gayrı resmi olmasına, dolayısıyla planlama politika belgelerinin ve topluluk inisiyatiflerinin yasal olarak bağlayıcılığı olmayan bir statüye sahip olmasına rağmen, mekansal planlama alanında Avrupa Birliği faaliyetlerinin Birliğe üye ülkelerinin planlama sistemleri üzerinde çok büyük etkileri olmuştur. Bu çalışma, Avrupa mekansal planlamasının gelişimini Avrupa 2000, Avrupa 2000+ ve ESDP gibi önemli politika belgelerine ve ESPON ve INTERREG III gibi topluluk inisiyatiflerine ağırlık vererek incelemekte ve bu yeni ortaya çıkan Avrupa mekansal planlama alanının Türkiye'de planlama sistemi üzerine muhtemel etkilerini tartışmaktadır.

Anahtar kelimeler: AB, Avrupa mekansal planlaması, ESDP, Türk planlama sistemi

European Union Dimension Of Planning

Abstract: The European Union's interest in the general area of planning or spatial planning has increased considerably over the past twenty years. Although the development of European spatial planning has rested on informality, thereby, the planning policy documents and Community initiatives have legally nonbinding status, the EU activities in spatial planning have been exerting a great influence on the planning systems of the member states. This study is an attempt to examine the development of European spatial planning with an emphasis on main policy documents (e.g. Europe 2000, Europe 2000+ and ESDP) and Community initiatives (e.g. ESPON and INTERREG III), and to discuss the implications of new European spatial planning field for the Turkish planning system.

Keywords: EU, European spatial planning, ESDP, Turkish planning system

GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) esasında Avrupa kıtasının ekonomik olarak bütünleşmesini sağlamaya yönelik uluslar üstü bir organ olmasına rağmen, zaman içinde ekonomik hedeflerle uyumlu olarak ulaşım, çevre ve kültür gibi diğer politika alanlarına ilgi duymaya başlamıştır. Kuruluşunda AB'nin kent planlamaya ilgisi hiç yok iken, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren mekansal planlama AB'de öncelikli konular arasına girmiştir. Nitekim, kent planlama ve arazi kullanımı konuları 1992 Maastricht Antlaşmasında açıkça yer almıştır.

* Yrd.Doç.Dr., Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF Kamu Yönetimi
** Yrd.Doç.Dr., Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF Kamu Yönetimi

Birliğe üye devletlerin mekansal planlama sorunları konusunda birlikte hareket etme kararı alarak üst düzey planlama çerçevesi olarak Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi'ni (ESDP) 1999 yılında kabul etmeleri bu alanda diğer önemli bir gelişmedir.

AB düzeyinde geliştirilen mekansal planlama politikaları üye devletler açısından önemli etkiler yaratmaktadır. Başka faktörlerin yanı sıra AB'nin planlama politikalarının ve inisiyatiflerinin etkisiyle planlamanın algılanmasında, tanımlanmasında ve uygulanmasında, planlama ölçeklerinde, planlama yönetiminde ve planlama mesleğinde önemli değişim ve dönüşümler meydana gelmektedir. Bu bağlamda, AB müzakere sürecinde yer alan ülkemizde, geleneksel nazım plan (*master plan*) anlayışının Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın "İmar ve Şehirleşme Kanunu Taslağı" ve "Planlama ve İmar Kanunu Taslağı" gibi önerileriyle tartışmaya açıldığı bir dönemde, AB düzeyinde geliştirilen mekansal planlama politikalarının muhtemel etkilerinin ne olabileceği, üzerinde durulması gereken önemli konulardan birini teşkil etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, AB düzeyinde geliştirilen mekansal planlama politikaları ve inisiyatiflerinin ülkemiz planlama sistemi açısından muhtemel etkilerinin ne olabileceğini tartışmaktır. Bunu yapabilmek için ilk önce Avrupa mekansal planlama politikalarının ortaya konulması, üye devletler üzerindeki etkilerinin incelenmesi gerekir. Dolayısıyla, çalışmada ilk önce, üye devletler üzerindeki etkileri de göz önünde bulundurularak Avrupa mekansal planlama politikaları ve inisiyatifleri ortaya konulacak, daha sonra müzakere sürecinde yer alan ülkemiz açısından bunun muhtemel etkilerinin neler olabileceği tartışılacaktır.

Avrupa mekansal planlaması, planlama içinde henüz yeni ve gelişmekte olan bir alan olmasına rağmen, konu üzerinde geniş bir literatür oluşmuştur. Avrupa mekansal planlama politikalarıyla ilgili temel politika belgelerine ve inisiyatiflerine internet yoluyla kolayca erişim imkanı vardır. Avrupa mekansal planlamasının üye devletler üzerinde etkisi bakımından da hatırı sayılır bir literatür gelişmiştir. Bu çalışmada literatür taraması yoluyla Avrupa mekansal planlama politikaları ortaya konularak ülkemizdeki planlama sistemine etkilerinin ne olabileceği konusunda fikir yürütülecektir.

AB'NİN PLANLAMA YETKİSİ

AB'nin planlama politikalarını incelemeye geçmeden önce Topluluğun bu konuda yetkisinin olup olmadığının tartışılması gerekir. Zira, AB uluslar üstü düzenleyici bir yapı olarak üye devletlerin çoğu gibi katı bir hukuk sistemine bağlıdır. Birliğin herhangi bir eylem, program veya politikası için söz konusu yetkinin Birliğin temel antlaşmalarından (1957 Roma Antlaşması, 1986 Tek Avrupa Senedi, 1992 AB Antlaşması, Maastricht Antlaşması) çıkması gerekir (Davies, 1996). Bu açıdan bakıldığında 1957 Roma Antlaşması planlamayla ilgili hiçbir referans içermediği için Avrupa Komisyonu ve Bakanlar Konseyinin planlamayla ilgili bir yetkisinin olmadığı görünmektedir (Bishop ve diğerleri,

2000). Başlangıcında AB'nin temel amacı Avrupa ülkeleri arasında ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sağlanması olsa da, zaman içinde bu amaçla ilişkili olarak AB, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması ve dengeli bir büyümenin, ülkeler arasında uyumun sağlanması için tarım, bölge ve çevre politikaları gibi farklı konularda da politikalar üretmeye başlamıştır. AB'nin herhangi bir üye devletin üzerinde yasal olarak resmi planlama yetkisi olmamasına rağmen, bir çok bakımdan önemli etkiler yaratmaktadır. Çevre regülasyonları, fon programları ve bölge politikaları bu etkilerin görülebileceği en bariz alanlardır. Planlamanın nasıl görüleceği, tanımlanacağı ve işleyeceği üye devletlere bırakılmıştır. Dolayısıyla, üye devletler yasal ve yönetsel geleneklerinden kaynaklanan farklı planlama sistemlerine sahip olmayı sürdürmektedirler (Newman ve Thornley, 1996). Ancak, Avrupa Komisyonu, bütün farklı ulusal yaklaşımları kapsayan nötr şemsiye bir terim olarak kentten ulus üstüne, her ölçekte kamu sektörünün, insanların ve faaliyetlerinin dağılımını etkilemek için kullanılan bütün yöntemleri içeren "mekansal planlama" (*spatial planning*) kavramının kullanımını tercih etmiştir (Wikipedia, 2007). Planlama, Konseyin oybirliğiyle hareket etmesine ve yerellik (*subsidiarity*) ilkesine tabi olmak kaydıyla 1992'de resmen Maastricht'de madde 130s'de Antlaşmaya konulmuştur (Harrison, 2002).

Oldukça yeni olan AB planlama politikaları "gayrı resmilik" ve "işbirliği konusunda karşılıklı anlaşma" esaslarına dayanarak gelişmiştir. Zaten, bir politika alanının gayrı resmi olarak AB kurumları ve onların sorumluluklarıyla ilgilenen Antlaşmaların dışında gelişmesi görülmedik bir durum değildir. Unutulmamalıdır ki, AB'nin hem bölge hem de çevre politikası 1970'lerin başında Antlaşma dışında başlamıştır (Rivolin ve Faludi, 2005). Nitekim, 1989'da Leipzig'de planlama bakanlarının gayrı resmi toplantısında Avrupa'nın müstakbel planlama sorunları hakkında birlikte çalışma kararı alınmıştır. Bu, AB'nin gayrı resmi de olsa planlama konusunda meşru bir rol oynamasına imkan tanımıştır. 1991 yılında "Mekansal Gelişme Komitesi"nin ihdası, Birliğin planlamaya ilgisinin önemli bir göstergesidir. Dahası, pratikte AB'nin mekansal planlama konusundaki faaliyetleri, sanki AB'nin resmi planlama yetkisi varmışçasına etkili olmuştur (Tewdwr-Jones, 2005). Bu bakımdan Avrupa bütünleşmesinin önemli bir boyutunu oluşturan mekansal planlamanın ihmal edilmemesi gerekir. Her ne kadar plan yapma yetkisi üye devletlere ait olsa da, plan ve politikaların tasarımında Avrupa için üst politika çerçevesi oluşturan ESDP gibi AB mekansal politika belgeleri ve Topluluk programlarının dikkate alınması gerekmektedir (Friedmann, 2005).

AB'NİN PLANLAMAYA İLGİSİNİN GELİŞİMİ

AB düzeyinde kent planlama ile ilgili gelişmeleri çeşitli dönemlere ayırarak incelemek mümkündür. AB'nin kuruluşundan 1990'lara kadar geçen dönemde Birliğin kent planlamaya ilgisi dolaylı olmuştur. 1990'lı yıllarla başlayan dönemde AB düzeyinde mekânsal planlamaya ilgi artmış ve bu bağlamda oluşturulan politika belgeleri, programlar ve Topluluk inisiyatifleri "Avrupa

mekânsal planlaması" diye yeni bir alan ortaya çıkarmıştır.

Tarihsel açıdan yaklaşıldığında, 19571973 arasında AB'nin planlama meselelerine hiç ilgisinin olmadığı söylenebilir. 19731986 arasında ise dolaylı olarak kent planlamayla ilgili olan bölge ve çevre konularında Birliğin ilgisinin arttığı görülmektedir. Topluluğun kent planlama ile yakından ilgili konularından biri çevre olmuştur. Topluluk düzeyinde 1973, 1977 ve 1983'te bir dizi çevre eylem programı başlatılmıştır. Bu programlar, şehir merkezleri ve çevresi ile ilgilense de çevre kalitesini yükseltmek, kirliliği azaltmak gibi konular ön plana çıkmıştır (Davies, 1996).

1980'ler ve sonrasında ise bölgesel farklılıkları gidermeye yönelik politikalar, 1990'larda kentsel alanlarda yaşanan ekonomik, sosyal (sosyal çözülme, sanayinin çöküşü, işsizlik, kentsel çöküntü alanları vb) ve teknolojik değişimlerden kaynaklanan sorunlara yönelik politikalar AB politikaları içinde yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Tüm bunların sonucunda kentlerin ve bölgelerin söz konusu değişim/dönüşüm dalgasına uyumlarını kolaylaştıracak, bu değişimden kaynaklanan sorunlara çözüm olabilecek konular önem kazanmaya başlamış ve belirgin biçimde "kent boyutu" AB politikaları içinde oluşmaya ve değişimi yönlendirmek için bir araç olarak kullanılmaya başlamıştır (Atkinson, 2001).

AB'nin mekânsal planlama politikalarının amacı, AB içinde farklılıkların giderilmesidir. Çünkü Avrupa'da gerek Avrupa düzeyinde merkezi parça ve çevre arasındaki farklar gerekse bir çok üye ülkede rekabetçi kentsel alanlar ile geri kalan alanlar arasındaki farkların yarattığı dengesiz mekan yapısı önemli bir sorun olarak görülmektedir (Governa ve Salone, 2005). Bu anlamda, AB'nin kent planlamayla ilgili politikalarının ana kaynağını, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması ve çevrenin korunmasına ilişkin politikalar ve özellikle bunların mekânsal boyutu oluşturmaktadır. AB içinde 1970'lerden buyana bölgesel politikaların oluşturulmasına önem verilmeye başlanmış ve bölgeye yönelik bu mekansal politikalar günümüze yaklaştıkça giderek artan şekilde yerel seviyedeki politikalara doğru kaymaya başlamıştır. Nitekim URBAN önceliği, yenilikçi yapısal fonlar, Maastricht Antlaşmasında yerellik ilkesine yapılan vurgu, söz konusu eğilimin birer göstergesidir (Chorianopoulos, 2002). Bunların sonucunda, son yıllarda AB'nin benimsediği politikalarda, kentlerin ekonomik olarak yeniden yapılanması, girişimci politikalarla yerel yönetimlerin kapasitelerinin artırılması, kentler arasında işbirliğine dayalı ağların kurulması gibi yaklaşımlar öncelik kazanmıştır.

AVRUPA MEKANSAL POLİTİKALARI

1990'lı yıllarda Avrupa'daki politik ve ekonomik gelişmeler, Avrupa'nın mekansal yapısında önemli değişikliklere neden olmuş, kentsel ve kırsal kalkınma, çevre ve ulaşım gibi konular bu gelişmeler arasında öne çıkmaya başlamıştır. Bu dönemden günümüze kadar olan sürede Birliğin kent planlamayla ilgili çeşitli belgeleri hazırladığı görülmektedir. Bunlar aynı

zamanda AB içindeki mekansal politikaya ilişkin eğilimleri ortaya koyan, Birliğin mekansal planlamaya ilişkin vizyonunu açıklamaya yardımcı olan önemli belgelerdir. Bunların başlıcaları; Avrupa 2000 (1991), Avrupa 2000+ (1994), Kentsel Çevre Üzerine Yeşil Rapor (*Green Paper*) (1993), Beşinci Çerçeve Eylem Programı (1992), UNCED (*United Nations Conference on Environment and Development*) (Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı) (1992), URBAN Önceliği (*URBAN Community Initiative*) olarak sıralanabilir (Atkinson, 2002). Aşağıda bunlar kısaca ele alınmıştır.

Avrupa 2000'de ekonomik entegrasyon ve sosyal uyum üzerinde odaklanılmakta ve Birlik tarihinde ilk kez bölgesel ve kentsel planlama için ortak bir çerçeve oluşturulması hedeflemektedir. Raporda ayrıca "ulusal sınırları aşan planlama" kavramı ortaya konulmaktadır. Raporda kentler ve kentsel alanlar, AB'nin gelişme mantığına uygun olarak temel rekabet birimi olarak kabul edilmektedirler. Başarılı bir kentsel stratejinin temel unsurları ise, kentin yeni taleplere uyumu, etkin ulaşım ve altyapı ağları, iyi eğitimli işgücü, iyi bir yaşam kalitesi, kentsel yönetimin kapasitesi, kentler ve bölgeler arasındaki iyi ve açık ağ yapıların kurulması olarak görülmektedir. Rapor, Avrupa'nın ekonomik coğrafyasını ulusal sınırları aşan bir biçimde ortaya koymaya çalışmış ve Avrupa'yı dört bölüm halinde tasvir etmiştir; (1) Londra'dan kuzey İtalya'ya kadar uzanan endüstriyel stratejik merkez alan (2) İtalya'dan doğu Fransa ve İspanya'nın kuzeyine doğru uzanan gelişmekte olan büyüme alanı (3) Topluluğun çevre alanları: Güney İtalya, Yunanistan, Portekiz, İrlanda (4) Kuzey Afrika'da Mağrip gibi göç ve çevre problemlerinin kaynağı olan dış bölgeler (Davies, 1996; Richardson ve Jensen, 2000).

Avrupa 2000+ Birliğe yeni üye olacak ülkelerle ilgili uyum programlarının belirlenmesi kapsamında Avrupa'yı, farklı planlama politikalarının geçerli olacağı alt bölgelere ayırmış ve her biri için emredici kararlar almıştır. Raporda, Avrupa planlama sistemlerini açıklamak için üç temaya dayanılmaktadır; (1) Merkezi veya adem-i merkezi planlama (ülkedeki yasal veya yönetsel planlama çerçevesi ile bağlantılı olan planlama); (2) Proaktif veya reaktif planlama (planlama sisteminin özel sektöre karşı takındığı tavra göre belirlenen planlama); (3) Düzenleyici veya takdir hakkına dayanan planlama. Raporun sınıflamasına dayanarak değerlendirildiğinde, planlama sistemleri içinde en merkezi özellikler gösteren İngiliz ailesi, en çok ademi merkezi özellikler gösteren ise, İskandinavya olarak belirlenmiştir. Artık birçok ülkede planların geneli kapsayan, esnek biçimde hazırlanmasına yönelik adımlar atılmaktadır.

Europe 2000 ve Europe 2000+, AB içindeki mekansal politikaya ilişkin eğilimleri ortaya koyan önemli belgelerdir. Bunlar aslında üye devletler arasındaki işbirliği ilişkilerini de göstermektedir. Örneğin; uluslararası ulaşım ağları, özellikle bölgeler komitesi gibi AB kurumlarında ortak planlama anlayışına politik destek verilmesi gibi (Newman ve Thornley, 1996; Richardson ve Jensen, 2000).

Kentsel Çevre Üzerine Yeşil Raporda (*Green Paper*) ise, Avrupa kentlerinin ortak problemlerine (kentsel çöküntü alanları, tarihi kent merkezlerinin sorunları, doğal yaşamın kaybı vb) çözüm aranmıştır. Raporda ayrıca, çevre planlama ve ortak kentsel kullanımların geliştirilmesine önem verilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Beşinci Çerçeve Eylem Programı'nda da çevre hedeflerine ulaşılmasında fiziksel planlamanın önemi ortaya konulmaktadır. "Sürdürülebilirliğe Doğru" adlı rapor ile ortak eylem ve sürdürülebilir hareketlilik konularına öncelik tanınmıştır. Raporda önerilen politikalar, üye devletler tarafından giderek daha fazla kabul görmekte ve uygulanmaktadırlar.

UNCED (Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı) sonucunda Yerel Gündem 21 Programı kapsamında üye ülkelerin yerel yönetimlerinin çevre konusuna ağırlık veren politikalarının önü açılmıştır.

URBAN önceliği ile yoğun nüfuslu, işsizliğin yüksek olduğu ve kötü yaşam koşullarına sahip kent parçalarının sorunlarının çözümü hedeflenmiştir. Yoksulluğa karşı programların geliştirilmesi, tarihi dokuya sahip kent merkezlerini korunması da bu program dahilinde ele alınan konulardandır. 1994-1999 döneminde URBAN önceliği tarafından desteklenen projeler şu temalar üzerinde yoğunlaşmaktadır: Yeni ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkarılması, sağlık ve sosyal yardım sağlama, mesleki eğitim, altyapıların yenilenmesi ve çevresel iyileştirme. URBAN önceliğinin üzerinde durduğu esas konu, programın her aşamasında yerel seviyedeki baskı grupların katılımını sağlamak, işbirliği olanaklarını artırmaktır (Chorianopoulos, 2002).

1990'lı yıllarda AB'nin planlamaya olan ilgisinde bu türden dönüşümler yaşanırken esas önemli uygulamalar AB'nin mekansal planlama anlayışında meydana gelen değişikliklerle, özellikle ESDP ile ifadesini bulmuştur. AB'de mekansal gelişme perspektifi ve planlama, sürdürülebilir, dengeli ve çok merkezli mekansal gelişmeye katkı sağlamıştır (ESDP Action Programme, 1999). Bu bakımdan Avrupa için üst politika çerçevesi oluşturan ESDP'yi daha ayrıntılı biçimde ele almakta fayda vardır.

AVRUPA MEKANSAL GELİŞME PERSPEKTİFİ (ESDP)

ESDP'nin gelişimi

Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi (ESDP, 1999), AB'nin kentsel politikaları içinde en önemlilerinden biridir. Tarihsel geri planına bakıldığında, ESDP'nin üye devletlerin planlamadan sorumlu bakanlarının toplantıları sonucunda ortaya çıkmakla beraber, öncesinde gerek AB'nin kent bildirileri, gerekse Bölgeler Komitesi tarafından dile getirildiği görülmektedir (Atkinson, 2001). ESDP Mekansal Gelişme Komitesi vasıtasıyla hükümetler arası işbirliğinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Williams, 1999). ESDP süreci birbirini izleyen toplantılar biçiminde gelişmiştir. İlki Nantes'de Fransa'nın dönem başkanlığında 1989 yılında yapılmıştır (Faludi, 2002). 1994'te Leibzig ilkeleri ile, ESDP'nin

dayandığı politika üçgeninin üç ayağı tanımlanmıştır; ekonomik ve sosyal uyum, sürdürülebilir kalkınma, dengeli rekabet. Bunlar aynı zamanda, Avrupa'da mekansal planlamanın genel hedeflerini oluşturmaktadır. Strasburg'ta düzenlenen 2. Avrupa Birliği Zirvesi'nde biraraya gelen devlet ve hükümet başkanları, sosyal uyumun, AB üye ülkelerinin en önemli ihtiyacı olduğunu vurgulayarak toplum içindeki farlılıklara çözüm geliştirmek amacıyla bir uyum stratejisi geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymuşlardır. 1997 yılında AB'ye üye ülkelerinin planlamadan sorumlu bakanlarının gayri resmi toplantısında ESDP'nin ilk taslağı hazırlanmış ve bir yıl sonra da basılmıştır. AB ve üye devletler arasında uluslararası planlama için basitleştirilmiş bir koordinasyon, danışma aracı görevi gören taslak, kent sistemleri, altyapı, doğal ve kültürel miras gibi konuları da kapsamaktadır (Richardson ve Jensen, 2000). 1999 yılında son şekli verilen ESDP, "politika çerçevesi" oluşturan, yasal olarak bağlayıcılığı olmayan bir belge olarak ortaya çıkmıştır. ESDP'nin ortaya çıkmasında komisyonun yanında farklı ülkelerin katkıları görülmektedir. Örneğin Fransa (Nantes toplantısı ve bölge planlama türleri tartışması yapmış, Fransa 2020 raporunu hazırlamış), Hollanda (ESDP nin çok merkezlilik boyutunu ön plana çıkaran Avrupa Kent Ağı (*Urban Network in Europe*) adlı dokümanı yayımlamış; Ulusal Mekansal Planlama Ajansını Kurmuştur) ve Almanya'nın yoğun biçimde çaba harcadıkları anlaşılmaktadır (Faludi, 2004).

Esas amacı, Topluluğun yapısal fonlarının dağıtımı için mekansal bir strateji oluşturmak olan ESDP, özünde uluslar üstü bir üründür/süreçtir. ESDP, Birliğin faaliyetlerinde resmi bir pozisyona sahip olmadığı için zorunlu değil, yol göstericidir. Üye ülkeler kendi ulusal politikaları doğrultusunda bunu dikkate alabilir (Faludi, 2004; Atkinson, 2001). ESDP, üye devletlere, onların bölgelerine, yerel yönetimlere AB'nin kendi sorumluluk alanlarına hizmet eden politik bir çerçeve sunar (Wiebusch, 2004). ESDP'nin hazırlanma sürecine katkıda bulunan devletlerin hepsi, ESDP'nin topluluk seviyesinde yeni sorumluluklar ortaya koymadığı, üye devletlere, onların bölge ve yerel yönetimlerine ve AB'nin sorumluluk alanı içinde kendisine politik bir çerçeve sağladığı konusunda görüş birliği içindedirler (Richardson ve Jensen, 2000).

ESDP'nin amacı ve içeriği

ESDP'nin dayandığı politika üçgeninin üç ayağı (ekonomik ve sosyal uyum, sürdürülebilir kalkınma, dengeli rekabet) çerçevesinde amacı, AB'nin dengeli ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşabilmesini sağlamaktır. ESDP'nin anahtar kelimeleri denge, bütünleşme, sürdürülebilirlik, işbirliği ve ortaklıklardır (*partnerships)* (Friedmann, 2005). CEMAT (2000) ESDP'nin amacını, Avrupa bütününde ekonomik ve sosyal uyumun gerçekleştirilmesi olarak belirtmektedir. ESDP'nin stratejik amacı, dengeli ve sürdürülebilir bir mekansal gelişme stratejisi meydana getirmektir. Bununla bağlantılı olarak, ESDP'nin uzun vadede tüm AB bölgesinde eşit biçimde gerçekleşmesi hedeflenen amaçları şu şekilde sıralanabilir (CEMAT, 2000; Faludi, 2004; Northern Periphery Programme, 2005):

•Bölgelerin dengeli gelişmesini sağlayarak sosyal uyumu gerçekleştirmek,

ESDP'nin ekonomik ve sosyal uyumu sağlama hedeflerinin odağında "çok merkezlilik" veya "çok merkezli gelişme" (*polycentrism*) kavramı yer almaktadır. Çok merkezlilik, farklı bilim dallarında farklı şekillerde anlaşılmaktadır. Kent planlamacılara göre stratejik mekansal planlamanın bir aracı, coğrafyacılara göre kentlerin değişen mekansal yapısını açıklamak için kullanılan bir kavram, AB komisyonu üyelerine göre dengeli bölgesel gelişmeyi sağlamayı amaçlayan bir sosyo-ekonomik politika aracı, sivil liderlere göre ise çoğulculuk, çok kültürlülük ve postmodern yaşam anlamına gelmektedir. Bu yıllarla birlikte mevcut modeller ve kavramlaştırmalar kentlerin karşı karşıya olduğu yoğun nüfus akımlarını karşılamada ve bunların neden olduğu dönüşümü algılamada, mekansal planlamayı yönlendirmede, buna cevap vermede yetersiz kalmıştır. Bunun başlıca nedenleri ise, ekonomik faaliyetlerin ademi merkezileşmesi (firmaların kendi içlerindeki ve aralarındaki ilişkilerde yaşanan farklılaşmalar; firmaların yer seçiminin istihdam ve nüfusun kent içinde dağılımını etkilemesi), yeni ulaşım teknolojileri, artan hareketlilik, ulaşımın çok seçenekli ve kolay hale gelmesi, yaşam alışkanlıklarının ve konut sahipliği anlayışının değişmesi olarak gösterilebilir (Davoudi, 2003).

Yeni, gelişmekte olan çok merkezlilik kavramı, özünde, dengeli gelişmeyi ve Avrupa'nın bütününde gelişme potansiyelinden faydalanmayı ifade etmektedir (Davoudi, 2003). "Dinamik küresel entegrasyon alanları"nı ifade etmek için de bu kavram kullanılmaktadır. ESDP, bu türden alanların AB içinde en iyi, dengeli biçimde dağılımını öngörmektedir. Çok merkezli gelişmenin amacı, bir bölgedeki daha düşük yerleşim ve nüfus yoğunluğuna sahip küçük merkezlerin desteklenmesidir. Avrupa seviyesinde Avrupa metropoliten bölgelerinin desteklenmesi, çok merkezli Avrupa kentsel ağlarının oluşturulmasında bir adımdır (Wiebusch, 2004). ESDP, çok merkezli gelişmenin çok yönlü olarak gelişmesine imkan verir. Nitekim, kentsel ağların merkezindeki düşünce de çok merkezli gelişme kavramıdır.

•Sürdürülebilir kalkınmayı ve Avrupa'nın mekansal rekabet edebilirliğini daha dengeli hale getirmek, artırmak,

•Dengeli ve çok merkezli kentsel sistemler oluşturmak,

•Altyapı ve bilgiye eşit erişimi sağlamak (telekomünikasyon ağlarını yaygınlaştırarak bilgi akışını daha kolay hale getirmek),

•Doğal ve kültürel çevreyi koruyup geliştirmek, kaliteli ve sürdürülebilir turizmi geliştirmek,

•Farklı kentsel fonksiyonların ortaya çıkardığı kalkınmayı teşvik etmek; köy ve kasabalar arasındaki ilişkileri artırmak (kentler arası ulaşım ağları, kent-kır işbirliği projeleri, kırsal ekonomilerin

canlandırılması, tarihi ve kültürel mirasın korunması),

- Ulaşım ağlarının bölgeler arasında dengeli dağılımını sağlamak.

Mobilite, Avrupa'da kent ve bölgeler arasındaki ulaşım ağlarını ifade eder. Etkin ulaşım ağlarının ve iletişim seçeneklerinin olması, aynı zamanda çok merkezli gelişmenin de temelinde yer almaktadır. ESDP içinde mobilite, ulaşılabilirliğe işaret eder ve ulaşılabilirlik, ekonomik terimlerle ifade edilmektedir (Richardson ve Jensen, 2000).

- Çevre tahribatını ve doğal afetlerin etkilerini azaltmak.
- Güvenlikle birlikte enerji kaynaklarını geliştirmek.

Bu genel ilkeler yanında, Avrupa içinde farklı bölgeler için (kır, kent, dağlık bölgeler, kıyı alanları gibi) farklı mekansal gelişme politikaları da geliştirilmiştir. ESDP'de bölgesel ve yerel yönetimlere eşit derecede önem verilmekte ve bunların işbirliği içinde hareket etmesi teşvik edilmektedir.

Bu amaçlar ve ilkelerle ifade edilen ESDP, kaynakların rasyonel dağılımı, yerel ve bölgesel gelişmenin standart hale getirilmesi, vatandaşların yaşam kalitesinin artırılmasına yardımcı olmak için gerekli bir faaliyet olarak görülmektedir. ESDP, köklerini geleneksel bölge planlamasından, bölgesel planlama politikalarından almakta ve piyasa güçlerine öncelik vermektedir. Bu açıdan ESDP politikaları bölgesel etkileri olan, koordine edici bir yaklaşımdır (Faludi, 2004; Atkinson, 2001).

Kısacası, AB'nin mekansal planlamaya ilişkin politikaları, ifadesini ESDP'de bulmaktadır. ESDP sonuç raporuna göre, ESDP'nin orta vadede üzerinde durduğu üç temel öncelik vardır; (1) Topluluk politikalarında ve ulusal politikalarda mekansal boyutu teşvik etmek, (2) Mekansal politikalar konusunda bilgi ve araştırmaları teşvik etmek, (3) AB'nin mekansal gelişimini hazırlamak.

ESDP'nin uygulaman araçları

ESDP'nin dengeli ve sürdürülebilir bölgesel gelişmeyi sağlama amacıyla bağlantılı olarak üye devletler arasındaki işbirliği olanaklarını artırmak, bölgelerin, yerel yönetimlerin ve vatandaşların katılımını sağlamak için faydalandığı çeşitli araçlar vardır. Bunların en önemlilerinden biri INTERREG III'dür.

INTERREG III, Avrupa'da sınır aşan, uluslar üstü ve bölgeler arası işbirliğini geliştirmek için kurulmuştur. Proje, ulusal sınırlar boyunca ekonomik ve sosyal uyum, aday ve komşu ülkelerle ekonomik bütünleşme amacındadır (Goldsmith, 2004). ESDP, AB'nin üzerinde yetki sahibi olduğu bu türden uluslararası programlara yoğunlaşmakta ve AB, üye devletleri proje odaklı uluslararası işbirliklerini artırma, mekansal planlama için INTERREG III gibi yeni projeler geliştirmeleri konusunda teşvik etmektedir (Richardson, 2000). CEMAT'de

(European Conference of Ministers responsible for Spatial / Regional Planning) (2000) belirtilen rehber ilkeler ise uygulamaya konulan projeler/kararlar için bir değerlendirme ölçütü ortaya koymaktadır. Yine bu rehber ilkelere dayanarak Avrupa ölçeğinde farklı işbirliği imkanları oluşturulmaktadır.

Avrupa içinde bölgesel gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması amacına dönük uygulamalar içinde yapısal fonlar da önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar içinde, Avrupa Bölgesel Gelişme Fonu (*European Regional Development Fund*-ERDF), Avrupa Sosyal Fonu (*European Social Fund*-ESF), Avrupa Tarım Rehberi ve Garanti Fonu (*European Agricultural Guidance and Guarantee Fund*-EAGGF), Balıkçılık için Finansal Enstrüman (*Financial Instrument for Fisheries Guidance*-FIFG) en önemlileri olarak görülebilir (European Commission, 2000; Clement ve diğerleri, 2004). 1990'lardan itibaren ERDF ve özellikle INTERREG türünden araçlar Avrupa bütünleşmesini sağlayan uluslar üstü işbirliğini geliştirmeye çalışmaktadır. Bu amaçla, üretim yatırımlarına, altyapıya, küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesine öncelik verilmektedir. ESF, mesleki eğitim ve istihdam yardımı gibi konular üzerinde durmaktadır; temel amacı, istihdamda istikrarı ve gelişmeyi sağlamak, eğitim sistemlerini ve insan kaynaklarını geliştirmektir. EAGGF, tarımsal yapıların desteklenmesi ve kırsal bölgelerin güçlendirilmesini; FIFG, balıkçılık sektörünün güçlendirilmesini (modernizasyon, tarla balıkçılığının geliştirilmesi, balık ürünlerinin pazarlanması vb) amaçlamaktadır.

Uygulamada fonların dağıtılmasında ekonomik önceliklere göre bir ayrım yapılmaktadır. Örneğin, 2000-2006 döneminde, üç öncelik alanı belirlenmiştir. Birinci öncelik alanı, geri kalmış bölgelere yardımı; ikinci öncelik alanı çöküş sürecindeki eski sanayi bölgelerinin eski haline dönüştürülmesini; üçüncü öncelik alanı, işsizlikle mücadeleyi ve gençlerin istihdamını kapsamaktadır. Bu üç öncelik alanında ortak uygulamaları hayata geçirmek için çeşitli araçlar kullanılmaktadır. Örneğin; INTERREG III, sınırlar arası ve bölgeler arası işbirliğini geliştirmek için; URBAN II, kentler ve mahalleler içindeki yenilikçi stratejileri desteklemek için; LEADER+, kırsal gelişmeyi desteklemek için ve EQUAL, işgücü piyasasında eşitsizliği engellemek için hayata geçirilmiştir (Clement ve diğerleri, 2004).

Bunlar içinde, ERDF'de belirtilen önceliklere uygun olarak geliştirilmiş olan projelerden biri TERRA'dır. Avrupa Birliği içinde sosyo-ekonomik açıdan riskli, hassas bölgeleri kapsayan proje, yerel seviyede ESDP'nin uygulama laboratuarı olarak, ESDP önceliklerini uygulamada test etmek amacıyla tasarlanmıştır. Proje, farklı coğrafi bölgelere, temalara, yönetsel yapılara hizmet verecek şekilde tasarlanmıştır. Projeler, farklı planlama sektörlerindeki güçlükleri belirlemek amacına uygun olarak seçilmişlerdir. Bunların başında Öncelik 1 grubunu içeren bölgeler gelmektedir ki bunlar; kıyı alanları, nehir kıyıları, kırsal ve ulaşım güçlüğü olan bölgeler, erozyon riski taşıyan bölgeler, doğal ve kültürel değerlere sahip bölgelerdir (European Commission, 2000).

Avrupa'da kent planlamayı etkileyen bir başka çalışma da, ESPON-Avrupa Mekansal Planlama Gözlem Ağı'dır. ESDP süreci AB fonlarının veya ulusal mekansal politika stratejilerinin mekansal etkisinin gelişimi için gereken önemli bilgi birikiminin yetersizliğini ortaya koymuştur. Bunun sonucunda ESPON, 2002 yılında bir araştırma ağı olarak Lüksembourg'un sorumluluğunda başlatılmıştır. ESPON, esas olarak ESDP temalarına bağlı, belli, konularda çalışmak için sözleşme yapılan bir dizi uluslar üstü çalışma takımları biçiminde örgütlenmiştir. Çalışmanın amaçları şunlardır: AB ölçeğinde genel eğilimleri ve Avrupa'nın bütünündeki potansiyeli ve güçlükleri ortaya koymak, AB içinde bölgesel farklılıkları ortaya koymak ve bunun coğrafi olarak fotoğrafını çekmek; Avrupa'nın dengeli ve çok merkezli olarak gelişme önceliklerini destekleyecek göstergeleri ve tipolojileri belirlemek; sektörel politikaların mekansal koordinasyonunu geliştirecek uygun araçlar ve bütünleşik modeller bulmak (Wiebucsh, 2004). Genel olarak, ESPON'un iki temel amacı vardır; 1) Avrupa'da önemli planlama ve gelişme veri tabanlarını uyumlu hale getirmek ve mekansal planlama ve araştırma topluluğu oluşturmak için ağlar ve bağlantılar kurmak (Goldsmith ve diğerleri, 2004). 2) Bölgesel yapılar, AB'nin gelişmesine etki eden genel eğilimler ve politikalarla ilgili bilgi akışını sağlamaktır. 2002-2006 döneminde ESPON programına fon sağlamak için INTERREG III ve üye devletlerin katılımından faydalanılmıştır (Walsh, 2005).

ESDP'nin uygulanması

Daha önce de belirtildiği gibi, Topluluk düzeyinde ESDP yeni bir sorumluluk getirmemektedir. Esasında ESDP, sorumluluk alanları içinde üye devletler, bölgeler, yerel otoriteler ve Avrupa Komisyonu için bir "politika çerçevesi" olarak hizmet etmektedir. Bu itibarla ESDP Brüksel'den empoze edilen, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir nazım (*master*) plan değil, Avrupa mekansal planlaması, stratejisi hakkında, Avrupa mekanı ile ilgili yeni söylemler (diskur) hakkında bilgi veren bir belgedir (Faludi, 2002). ESDP, yasal olarak bağlayıcı bir belge olmadığı için etkisi söylemseldir; Avrupa'da çok düzlemli yönetişim düzeyleri için mekansal politika belirleyicilerine bir referans çerçevesi oluşturmaktadır. ESDP gibi stratejik mekansal planlama çerçevelerinin rolü, mekansal gelişmeye katılan aktörlerin düşüncelerini etkilemektir. Etki değerlendirmesi için Faludi, "uygulama teorisi"ni geliştirmiştir. Buna göre stratejik mekansal çerçeveler, mekansal gelişmeye katılan aktörlerin düşünceleri şekillendirmeyi amaçlar, bunlar bir nesnenin son durumuna yönelik basmakalıp planlar olmaktan ziyade karar almada kullanılan araçlardandır. Bu nedenle stratejik mekansal çerçevelerin uygulanmasını hiyerarşik olarak oluşturulan uyum yaklaşımının ötesinde farklı bağlamlarda daha sonra gelen plan yapma süreçlerinde bir planın mesajlarının nasıl icra edildiğini belirlemeyi amaçlayan daha dinamik performans yaklaşımını içerir (Shaw, 2004).

Gelecek dönemde, Avrupa'da ESDP'nin stratejik unsurları, gelişimi konusunda

hem fırsatlar hem de risklerden söz edilmektedir (CEMAT, 2000). Bunlardan biri, kıtalararası ilişkilerin önem kazanması ve 100.000 km kıyı uzunluğuna sahip olması ve bunun gerek Avrupa ülkeleri gerekse yakın çevredeki ülkeler için sağladığı turizm olanakları, turizm potansiyelidir. İkinci konu, Avrupa içindeki kültürlerin çeşitliliği/çokluğudur. Kültürel çeşitliliğe bağlı olarak farklı yerleşme şekilleri, yaşama şekilleri, arkeolojik miras ortaya çıkmıştır. Üçüncü olarak Avrupa içinde büyük bölgelerde sürdürülen projeler vardır.

1980'lerden buyana başta ESDP olmak üzere ortak bir AB kentsel politikasının oluşturulması yönünde ciddi çabalar olmakla beraber, bu politikaların uluslararası bir çerçevede oluşturulabilmesi karşısında türlü engeller vardır. Çünkü katılımcılar homojen değillerdir. Bir başka sorun, üye devletlerin yerel ve bölgesel yönetimleri arasındaki farklılıklardır. Ulus altı aktörlerin kentsel politika ve süreçlere katılımı kendi iç anayasal ve politik düzenlemeleri tarafından engellenmektedir. Örneğin, Almanya gibi bazı üye devletlerde anayasal çerçeve AB seviyesinde (bölgeler komitesi gibi) yerel katılıma imkan verirken, Fransa gibi diğer ülkelerde ulusal hükümet, bu temsile karar vermede belirleyici rol oynamaktadır (Atkinson, 2002). Diğer yandan, her ülkede planlamaya verilen önem aynı değildir. Oysa, yeni üye devletlerin planlamacıları bu açıdan destek bekleyebilirler, bu ülkelerde planlamanın iyi bir şöhreti olmayabilir ve gelelikle piyasa temelli değişiklikler için bu durum bir engel olarak görülmektedir (Wiebusch, 2004).

Bazılarına göre, ESDP'nin geleceği tehdit altındadır. Bunun nedeni ise, ESDP'nin uygulanmasında görülen eksiklerdir. Fransa, Almanya ve Hollanda gibi kuzey merkezi devletlerinin mekansal planlama geleneklerinden gelişmesine rağmen, bu ülkeler, ESDP'yi kendi mekansal planlama süreçlerine tam olarak entegre etmemişlerdir. Fransa sadece, çok merkezlilik kavramını benimsemiştir ki bu kavram ESDP sürecinden önce planlama politikalarının bir parçasıydı. Hollanda ESDP'ye çok önemli katkılar yapmasına rağmen, ESDP'nin etkisinin hiçbir kanıtı yoktur. Almanya her zaman bu çalışmaya katılmada gönülsüz olmuştur, burada ESDP ulusal mekansal planlamayı etkileyecek bir çalışma değil, sınır aşan bir inisiyatif olarak görülmektedir. Ancak bu üç ülke de ESPON ve INTERREG çalışmalarına katılmamaktadır. Bölgenin kıyısındaki ülkelerin ise yukarıda bahsedilen üç ülkeden daha fazla ESDP'yi benimsediği görülmektedir. İngiltere ve İrlanda planlaması, ESDP'yi uygulamaktadır. Güney devletler de aynı zamanda ESDP'yi uyguluyor görünmektedir (Goldsmith, 2004). Raporda tavsiye şeklinde dile getirilen bazı öneriler üye devletlerden bazılarında (Hollanda ve Danimarka gibi) uygulamaya konulmaktadır. Ancak çoğunda bu ilke ve öneriler evrensel ve nötr olarak kabul edilmemektedirler. Bu düşünceye bağlı olarak ESDP'nin aplikasyonunda ortaya çıkan başlıca sorun, ESDP'nin çok farklı ulusal planlama sistemleri, toprak sahipliği gibi konulara bağlı olmasıdır. Bu farklılıklar, ortak bir çerçevenin oluşturulmasını engellemektedir. Özellikle kuzey ve güney ülkeleri arasında planlama sistemlerinin farklılığı, ESDP'nin uygulanmasında önemli

engellerden biri olarak görülmektedir. Bununla beraber, yeni eklenen ülkelerin planlama politikaları ile ESDP'nin çatışan yönleri de çoktur (Richardson ve Jensen, 2000).

ESDP'nin uygulaması ile ilgili diğer bir sorun, bu belgenin henüz tam anlamıyla bilinmemesidir. Bunun temel nedeni, sosyal, ekonomik ve çevre politikalarındaki yerelliliğe rağmen, mekansal planlama yetkisinin üye devletler tarafından serbest bırakılmamasıdır. Almanya gibi federalizm geleneğinin güçlü olduğu bir ülkede bile durum böyledir (Wiebucsh, 2004).

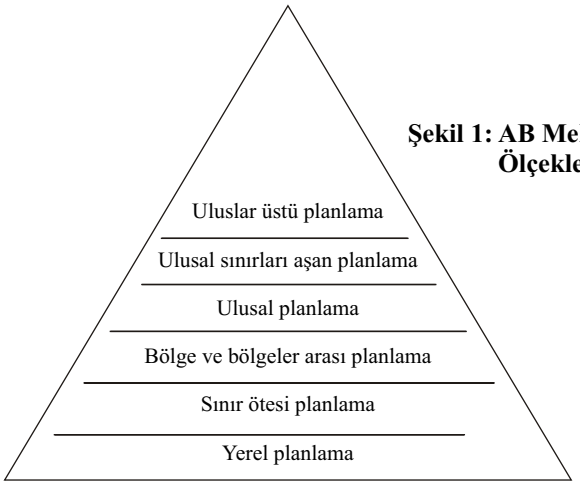
AB'DE YENİ PLANLAMA TİPOLOJİSİ

Avrupa planlama politikalarının aplikasyonunda ortaya çıkan bütün bu sorunlara rağmen, politikaların üye devletler üzerindeki etkileri açıkça görünmektedir. Örneğin, Tewdwr-Jones ve Williams'a (2001) göre, AB'nin etkisi ile Avrupa'da yeni bir planlama tipolojisi oluşmuştur. AB'nin etkisiyle çeşitli planlama düzeyleri veya ölçekleri ortaya çıkmıştır. AB içinde mekansal planlama ölçekleri, uluslar üstü düzeyden yerel düzeye kadar altı farklı düzeyi veya ölçeği içine almaktadır (bkz. Şekil 1).

Uluslar üstü (supranational) planlama: Uluslar üstü planlama bütün olarak bir grup ülkenin alanı için yapılan planlamadır. Bu ölçek, Avrupa 2000 (1991), Avrupa 2000+ (1994), ESDP (1999) ile büyük önem kazanmıştır.

Ulusal sınırları aşan (transnational) planlama: Ulusal sınırları aşan planlama, AB'nin birden fazla üyesinin bitişik parçalarından oluşan bir bölge için yapılan planlamadır. Bu alanlar INTERREG Programı altında gösterilmiştir. Kuzey Denizi Bölgesi, bu mekansal ölçeğe uygun düşmektedir.

Ulusal planlama: Ulusal planlama, bir ülkenin bütün ulusal sınırlarını kapsayan mekansal planlamadır.

Şekil 1: AB Mekansal Planlama Ölçekleri Tipolojisi

Kaynak: Tewdwr-Jones ve Williams (2001: 164).

Bölge planlaması ve bölgeler arası planlama: Ulusal sınırları aşan planlama ile bölgeler arası planlama bazen birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Fakat ikisi arasında ayrım yapmakta fayda vardır. Ayrım, iki farklı temelde yapılabilir. Birincisi komşu üye devletlerin bitişik parçalarının sürekli alanlardan oluşup oluşmadığıdır. İkincisi, yönetimin ulusaltı düzeyleri ile işbirliğine vurgu yapılıp yapılmadığıdır. Bölge planlaması, bir üye devletin bölgeleri için yapılan planlamadır. Bölgeler arası planlama, üye devletlerin bitişik olmayan fakat ortak sorunlara sahip bölgeleri arasındaki işbirliğine işaret etmektedir. Ulusal sınırları aşan planlama alanları, coğrafi olarak süreklidir ve bütün yönetim veya herhangi bir yönetim düzeyi ile işbirliği gerekebilir.

Sınır ötesi (cross-border) planlama: Sınır ötesi planlama, ulusal sınırları aşan bir kent, genişleyerek birleşen kent alanı veya fonksiyonel kent bölgeleri ölçeğindeki planlama bölgeleri ile ilgilidir.

Yerel planlama: Bir şehrin mahallelerinden şehir yığınlarına kadar olan mekansal ölçeği yerel planlama olarak nitelendirmek mümkündür. Yerel planların hazırlandığı ve imar önerilerinin kararlaştırıldığı ve uygulamanın meydana geldiği yerel düzey hem ulus hem de AB bağlamında son derece önemlidir. Yerel düzeyde yapısal fonlardan ve INTERREG programından yararlanma olanakları vardır. Ortaya çıkan Avrupa mekansal planlama yönetişiminde gerek düzeyler arasındaki dikey ilişkiler, gerekse üye ülkede bölge ve yerel düzeyde aktörler arası yatay ilişkiler büyük önem kazanmıştır. AB içinde ulusal sınırlar ve diğer yönetsel engeller imar veya gelişme için artık sınır teşkil etmemektedir (Pedrazzini, 2005).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

AB'ye uyumun, Avrupa bütünleşmesinin veyahut Avrupalılaşmanın önemli bir boyutunu mekansal planlama oluşturmaktadır (European Commission, 1999b; Faludi, 2004). AB'nin mekansal planlama politikaları, üye devletler arasında planlama sistemleri açısından mutlaka uygulanması gereken tekdüze bir sistemi önermek yerine yoruma dayalı, soyut, stratejik politika çerçeveleri biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu çerçeveler AB üyesi ülkelere farklı yasal ve yönetsel yapılar içinde benzer planlama politikaları izleme olanağı sunmaktadır. Nitekim, AB içinde adem-i merkezi, proaktif, yenilikçi, sürdürülebilir ve işbirliğine açık planlama sistemlerine doğru genel bir eğilimin oluştuğu söylenebilir. AB'de planlama mesleğinin niteliği ve planlamanın tanımı, planlamanın ölçekleri ve planlamanın yönetişimi gibi konularda radikal değişiklikler yaşanmaktadır. Çalışma boyunca ele alınan AB düzeyinde geliştirilen, özellikle ESDP ile ifadesini bulan mekansal planlama politikaları, AB müzakere sürecinde yer alan ve bu doğrultuda önemli reformlar gerçekleştiren Türkiye için ne ifade etmektedir? İlk bakışta madem ki bu politikaların yasal bağlayıcılığa sahip bir temeli yok, o halde ihmal edilebilir diye düşünülebilir. Ancak, yasal bağlayıcılığının olmaması nedeniyle Avrupa mekansal planlama politikalarının göz ardı edilmemesi gerekir. Zira, çevre

politikaları da AB'de gayrı resmi gelişmiştir ama şimdi yasal bir zemini vardır.

Bir bütün olarak Avrupa alanında dengesiz mekansal yapıları ortadan kaldırarak Avrupa bütünleşmesini sağlamaya yönelik Avrupa mekansal planlama politikaları, bölgeler arası dengesizliklerin çok önemli sorunlardan biri olduğu ülkemizde planlama mesleğinin, planlama anlayışının, planlama pratiğinin değişimi ve gelişimi, kent planlama sisteminin yenilenmesi için önemli fırsat ve imkanlar sunmaktadır. Zaten, ülkemizde kent planlama sistemi (imar planlaması) Akçura'nın (1981) deyişiyle, "Evropai" kentler geliştirmek, batı imgesi yaratmak amacıyla Avrupa'dan ithal edilmiştir. AB mekansal planlama politikalarının etkileri ülkemiz açısından şu alt başlıklar altında ele alınabilir.

Planlama mesleği ve planlamanın tanımı açısından

Bu açıdan bakıldığında, hızlı teknolojik, ekonomik, çevresel ve sosyal değişime karşı yeni bir söylem, yeni bir vizyon oluşturma iddiasında bulunan ESDP, üye devletlerde planlamanın algılanışında ve tanımlanmasında önemli etkiler yapmaktadır. Örneğin, İngiltere'de Kraliyet Şehir Planlama Enstitüsü RTPI (2001) "Planlama için Yeni bir Vizyon" adlı Raporunda planlamayı radikal olarak değerlendirmeye tabi tutmaya vurgu yaparak planlamanın (yerlerin eşsiz nitelikleriyle ilgilenme bakımından) mekansal, (kısa, orta ve uzun vadeli meselelere eğilme bakımından) sürdürülebilir, (gerekli bilgi, araç ve eylemler bakımından) bütünleyici ve (planlamayla ilgisi olan herkesi kabul etme bakımından) kapsayıcı olması gerektiğini belirtmektedir. Türkiye'de de planlama mesleğinin günümüz koşullarında kendini yeniden tanımlamasında Avrupa mekansal politika belge ve eylemlerinin dikkate alınması gerekir. Nitekim, ülkemizde meslek kuruluşu olarak TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın, planlamayı geleneksel teknik "imar" kavramının ötesinde "stratejik" çerçevede demokratik bir süreç olarak ele alma eğiliminde olduğu görülmektedir (Demirdizen, 2006). Buna karşın, Planlama ve İmar Kanunu Tasarısı Taslağı'nda, planlamaya klasik imar planı anlayışı ile yaklaşılmakta, AB perspektifinde meydana gelen anlayış değişikliği Taslakta gözükmemektedir.
Artık nazım plan anlayışının belirsizliklerle dolu, hızlı gelişmelerin yaşandığı bir dünyada pratik olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla, ülkemizdeki katı bir nazım plan anlayışı yerine, ekonomik ve sosyal gelişmelere dikkat eden, stratejik gelişme sorunlarına ve aktör etkileşimlerine odaklanan esnek ve yenilikçi bir planlama anlayışına ihtiyaç vardır. Geleneksel olarak sadece fiziksel tasarım, toprak kullanımı ve ulaşım örüntüsü olarak düşünülen planlamanın kapsamı genişlemiştir. Kentsel sorunlara sürdürülebilirlik perspektifinden yaklaşma, sorunların içiçe geçmiş bulunan ekonomi, çevre ve sosyo-kültürel boyutlarının birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Planlamanın alanının genişlemesi ve mesleki dönüşümle ilgili olarak; sadece fiziksel değil, sürdürülebilirlik ekonomik, sosyal ve çevresel bütün faktörlerin hesaba katıldığı yeni bir planlama anlayışının geliştirilmesi gerekmektedir.

AB'de geliştirilen planlama ölçekleri açısından

Bu açıdan bakıldığında, AB içinde kent planlamadan uluslar üstü planlamaya kadar birçok yeni planlama ölçeğinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bakımdan ülkemizde planlama ölçeklerinin sayısının artırılması gerekmektedir. Örneğin AB fonlarının dağıtımında ve INTERREG III programlarının uygulanmasında planlama artık ulusal sınırlarla sınırlı kalmamakta, çok sayıda uluslararası işbirliği imkanları doğmaktadır. ESDP ilkelerine uyum ve atıfta bulunma, yapısal fonların dağıtımında büyük bir önem taşımaktadır. AB'nin sınır ötesi işbirliği programlarından Türkiye de AB üyesi veya aday ülkelerle sınır olan illeri ile faydalanabilmektedir. Türkiye ile Yunanistan ve Bulgaristan en uygun işbirliği yapılacak ülkeler gibi görünmektedir (Gezici ve Sezgin, 2005: 31). Türkiye, komşu bölgeler arasında sınır ötesi işbirlikleri, ortak gelişme stratejileri yoluyla sınır ötesi ekonomik ve sosyal merkezler geliştirmeyi hedefleyen INTERREG III A programından Yunanistan'la işbirliği yaparak yararlanma olanağına sahiptir. Türkiye'nin ayrıca büyük Avrupa bölgeleri oluşturma vasıtasıyla AB içinde daha iyi bütünleşmeyi gerçekleştirmeye yönelik ulusal, bölgesel ve yerel otoriteleri içeren uluslar üstü işbirliğini teşvik etmek için tasarlanan INTERREG III B programından yararlanma imkanı da vardır.

AB mekansal planlama politikalarında en fazla önem verilen planlama ölçeğinin bölge olduğu görülmektedir. Tarihsel olarak baktığımızda, ülkemizde bölge planlaması teoride ve pratikte yeterince gelişmemiş, bölgesel kalkınma çabaları, ulusal planlarda tanımlanan hedeflere ulaşmada başarılı olamamışlar; bölgesel gelişmişlik farkları süregelmiştir (Dinler, 2005). Ülkemizde bölgesel bir idarenin bulunmaması, bugüne kadar yerel ve merkezi planlar arasındaki bağlantıyı sağlayacak bir bölge planlamanın kurumsallaşmasını güçleştirmiştir (Kılıç, 2005). AB ile karşılaştırıldığında, 1960'lardan beri Türkiye'de yürütülmeye çalışılan bölgesel kalkınma politikaları ve uygulamalarının halen pek çok alanda eksiklikler taşıdığı, politikaların uygulamalara yansımadığı, ulusal bir bölge kalkınma stratejisi ve eylem planının eksikliği nedeniyle hükümetler tarafından alınan kararların devamlılığının sağlanmadığı söylenebilir. Kurumsallaşma boyutunda ise, bölgesel politika alanında yetki ve sorumluluk paylaşımındaki çok başlılık, uygulamada pek çok soruna yol açmıştır (Shehrin, 2005).

Ülkemizde, 1990'lardan itibaren AB ile gelişen ilişkiler ve ardından adaylık süreci ile hızlanan müktesebata uyum çalışmaları, genel olarak planlama anlayışına, bölge planlama ve bölgesel kalkınma politikalarına farklı bir içerik kazandırmıştır. Bu değişimin izleri başta Türkiye'nin, AB ile uyum çalışmalarını sürdürdüğü temel politika belgeleri olmak üzere (Katılım Ortaklığı Belgesi, Ulusal Program ve İlerleme Raporları) bu dönemde ortaya konulan kalkınma planlarından, yasal düzenlemelerden de takip edilebilir. Örneğin, 7. BYKP'nda öngörülen "sürdürülebilir kalkınma" hem bölge, hem de ülke genelinde ekonomik, sosyal politikalar ve kültürel yönleriyle kalkınmanın tüm boyutlarının birlikte ele alınmasını işaret eden önemli bir adım olarak kabul edilebilir. Başka bir ifadeyle, AB bölgesel politikalarının yansımalarından

oluşan Türkiye'deki bölgesel politikaları üç ana başlıkta değerlendirmek mümkündür; İstitastiki Bölge Birimlerinin belirlenmesi (NUTS), Kalkınma Ajanslarının oluşturulması, Yerel Yönetimler Reformu.

İstitastiki bölge birimleri (NUTS) ile AB genelinde tek bir veri tabanı oluşturmak, bölgesel istatistikleri standartlaştırmak, bunları yaparken karşılaştırılabilir bir tablo ortaya çıkarmak için bölgeler, sahip oldukları niteliklere göre sınıflandırılmıştır (Erzi, 2005: 31). NUTS I (Düzey 1 bölgesi) 12 tanedir, coğrafi bölgelemeyi esas alır; NUTS II (Düzey 2) 26 tanedir, illerin gruplandırılması ile oluşmuştur; NUTS III (Düzey 3) 81 tanedir, mevcut illerin dağılımını ifade eder. DPT'nin yaptığı çalışmalarda NUTS II, birer plan bölge olarak kabul edilmiş ve bu doğrultuda 26 plan bölgenin kurumsallaşmasını sağlamak üzere Kalkınma Ajanslarının (KA) temelleri atılmıştır. NUTS II alanlarında her bölge merkez olarak seçilen ilde bir Kalkınma Ajansı kurulması hedeflenmektedir. Ajanslar aşamalı olarak özgün, yerel, bölgesel koşullar da dikkate alınarak Bakanlar Kurulu kararı ile kurulacaktır (Erzi, 2005: 31). 25.01.2006 tarih ve 5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun ile ülkemizde Kalkınma Ajansları kurulmaya başlanmıştır.

Uygulamaya bakıldığında, bölgesel kalkınma konusunda Türkiye'ye AB tarafından verilen desteklerin, 1999 Helsinki Zirvesinden sonra miktarının arttığı ve içeriklerinin zenginleştiği görülmektedir. 2002 yılından itibaren projelerin bölgesel kalkınma ve sınır ötesi işbirliği konularıyla ile ilgili olan başlıcaları şöyledir (Shehrin, 2005): DPT'nin Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğünün Kurumsal ve İdari Kapasitesinin Geliştirilmesine Destek Projesi; Samsun-Kastamonu-Erzurum NUTS II Bölgelerinde Bölgesel Kalkınma Projesi; Bulgaristan ile Sınır Ötesi İşbirliği Projesi; Doğu Anadolu'da (Bitlis, Hakkari, Muş, Van) Bölgesel Kalkınma Projesi, Konya, Kayseri, Malatya, Ağrı, NUTS-II Bölgesel Kalkınma Programı; Yunanistan ile Sınır Ötesi İşbirliği Programı.

Planlamanın yönetişimi açısından

Bu açıdan bakıldığında; düzenleyici nazım imar planlarından, proaktif yaklaşıma geçerek kamu-özel sektör işbirliği imkanlarını artırmak gerekmektedir. AB sürecinde planlama, devletin yönetsel bir süreci olarak anlaşılmaktan öteye geçerek bir yönetişim işlevi haline gelmiştir. Ülkemizde planlama alanında aktörler ve planlama kademeleri arasındaki etkileşimleri ve işbirliklerini dikkate alan, yatay ve dikey ilişkileri hesaba katan bir planlama yönetişimi anlayışının geliştirilmesi gerekmektedir. Yatay ilişkilerde yerel halk, sivil toplum örgütleri ve özel sektör girişimcileriyle işbirliği büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Akçura, T. (1981). *İmar Kurumu Konusunda Gözlemler*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayın No: 36, Ankara.

Atkinson, R. (2001). "The Emerging "Urban Agenda" and European Spatial Develepment Perspectives: Towards on EU Urban Policy", *European Planning Studies,* 9: 395-406.

Atkinson, R. (2002). "The White Paper on European Governence: Implications for Urban Policy", *European Planning Studies*, 10: 781-792.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (2005). Planlama ve İmar Kanunu Tasarısı Taslağı,

www.mimarlarodasiankara.org/dosya/planlamave%20imarKanunuTasarısı.doc

(12.10.2005).

Bishop, K., Tewdwr-Jones, M. ve Wilkinson, D. (2000). "From Spatial to Local: The Impact of the European Union on Local Authority Planning in the UK", *Journal of Environmental Planning and Management,* 43: 309-334.

CEMAT (European Conference of Ministers Responsible for Regional Planning) (2000). *Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent* (adopted at the 12th Session of the European Conference of Ministers responsible for Regional Planning on 7-8 September 2000 Hannover) http://www.alpinespace.org/uploads/media/CEMAT_guiding-principles_EN.pdf (12.10.2005).

Chorianopoulos, I. (2002). "Urban Resructructing and Governence: North South Differences in Europe and the EU URBAN Initiative", *Urban Studies*, 3: 705-709.

Clement, K. Bradley, K. ve Hansen, M. (2004). *Environment and Sustainable Development Integration in the Nordic Structural Funds: An Appraisal of Programming Documents,* http://www.nordregio.se/Files/r0407.pdf (17.02.2006)

Davies, H.W.E. (1996). "Planning and the European Question", *British Planning Policy in Transition,* (Ed. By) TewdwrJones, M. UCD Press, London, 220-237.

Davoudi, S. (2003). "Polycentricity in European Spatial Planning: From an Analytical Tool to a Normative Agenda" *European Planning Studies*, 11: 979-999.

Demirdizen, E. (2006). "Şehir Plancıları, Kentlerimizin ve Planlama

Sistemimizin Savunucusu Olmayı Sürdürecek", *TMMOB Şehir Plancıları Odası Haber Bülteni* 169: 1-2.

Dinler, Z. (2005). *Bölgesel İktisat*, (7. Basım) Ekin Kitapevi, Bursa.

Erzi, G. (2005). "Yeni Bölgecilik Akımı ve Bölgesel Kalkınma Ajansları", 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 29. Kollokyumu Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler 25-35

ESDP Action Programme (1999). *European Co-Operatıon in Spatıal Plannıng 2000-2005*, *Final Version 22.9.99* http://www.espon.lu/online/documentation/objective/links/1701/esdp_action_programme.pdf (12.10.2005).

European Comission (1999a). ESDP European Spatial Development Perspective, Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union, http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/sum_en.pdf (12.10.2005)

European Comission (1999b). *Final Conclusions issued by the German Presidency at The Close of the Informal Council of EU Ministers Rresponsible for Spatial Planning,* Potsdam on 10-11 May 1999 http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/concl_en.pdf (12.10.2005).

European Comission (2000). TERRA- *An Experimental Labaratory in Spatial Planning*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg http://europa.eu.int/comm/regional_policy/innovation/innovating/terra/expplan/terrac.pdf (12.10.2005).

Faludi, A. (2002). "Positioning European Spatial Planning", *European Planning Studies*, 10: 897-909.

Faludi, A. (2004). "Spatial Planning Traditions in Europe: Their Role in the ESDP Process", *International Planning Studies*, 9: 155172.

Friedmann, J. (2005). "Globalization and The Emerging Culture of Planning", *Progress in Planning,* 64: 183-234.

Gezici, F. ve Ervin, S. (2005). "Sınır Bölgelerinin Gelişiminde Fırsatlar ve Tehditler", *8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 29. Kollokyumu Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler*, 45-57, Cenkler matbaası, ;İstanbul.

Goldsmith, Martha V. (2004). *Spatial Planning for Future Development in the European Union*, ULI Land Use Policy Forum Report, Urban Land Institute, Washington.

Governa, F. ve Salone, C. (2005). "Italy and European Spatial Policies:

Polycentrism, Urban Networks and Local Innovation Practices", *European Planning Studies*, 13: 265-283.

Harrison, Christopher E. (2002). "European Spatial Plannig: Unity or Difference? A Comparable Review of Countries within the North Sea Region", Dr R.H. Williams Travel Award for European Planning Studies 2002, University of Newcastle, http://www.ncl.ac.uk/guru/newsitems/RHW%20STUDY.pdf (09.11.2005).

Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, Kanun No: 5449, kabul tarihi 25.01.2006

www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/5449SayiliKanun.pdf (25.04.2007)

Kılıç, S. E. (2005). "AB'ye Giriş Sürecinde Türkiye'de Planlama Hiyerarşisi Açısından Bölge Yönetimleri", *8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 29. Kolokyumu Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler*, 3-12, Cenkler matbaası, İstanbul.

Newman, P. ve Thorney, A. (1996). *Urban Planning in Europe*, London: Routledge.

Northern Periphery Programme (2005) Datasheet 6: European Spatial Development Perspective, http://www.northernperiphery.net/managers/Library%5CDatasheets%5C06%20DATASHEET%206%20European%20Spatial%20Development%20Perspective.pdf (09.11.2005).

Pedrazzini, L. (2005). "Applying the ESDP Through Interreg IIIB: A Southern Perspective", *European Planning Studies* 13: 297-317.

Richardson, T. ve Jensen, O.B. (2000), "Discourses of Mobility and Polycentric Development: A Contested View of European Spatial Planning", *European Planning Studies,* 8: 503-520.

Rivolin, J.R. ve Faludi, A. (2005). "The Hidden Face of European Spatial Planning: Innovations in Governance", *European Planning Studies*, (13) 2, 195-215.

Royal Town Planning Institute (RTPI) (2001). *A New Vision for Planning,* http://www.rtpi.org.uk/about-the-rtpi/vision.pdf (12.10.2005).

Shaw, D. ve Sykes, O. (2004). "The Concept of Policentricity in European Spatial Planning: Reflections on its Interpretation and Applicationin the Practice of Spatial Planning", *International Planning Studies*, 9: 283-306.

Shehrin, P. K. (2005) "AB Bölgesel Kalkınma Programlarının Türkiye'deki Sektörel Öncelikleri ve Uygulama Alanları ",8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 29. Kollokyumu Planlamada yeni Politika ve Stratejiler, 19-24.

Tewdwr-Jones, M. ve Williams, R.H. (2001). *European Dimension of British Planning*, Spon Press, London.

TMMOB Şehir Plancıları Odası (2005) "TMMOB Şehir Plancıları Odasının "Planlama ve İmar Kanunu" Tasarısı Taslağı" Hakkında Görüş ve Önerileri", http://www.spo.org.tr/html2 (20.04.2006).

Walsh, J. (2005) "Spatial Development of Europe's North Western Periphery" Position Paper Prepared By Professor Jim Walsh For Espon Seminar Queen's University, Belfast, February 22-23.

Wiebusch, M. (2004). "On the Road to a European Planning System" http://www.ceu-ectp.org/inc/cgi/dd/dd20041125.pdf (28.11.2005).

Wikipedia (2007). Spatial Planning, http://en.wikipedia.org/wiki/Spatial_Planning (19.04.2007).

Williams, R. H. (1999). "Constructing the European Spatial Development Perspective: Consensus without a Competence", *Regional Studies*, 33: 793-797.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 19 Aralık 2007

Türkiye'de Kamu Sektöründe Yeni Yönetim Felsefesi: Kaynak Kullanımında Etkinlik Açısından Bir Değerlendirme

M. Umur TOSUN

Özet: Yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde 2002 yılından bu yana Türkiye'de kamu sektörüne ilişkin birtakım yeni düzenlemeler yapılmaktadır. Düzenlemelerin temel amacı kamu sektöründe tahsis etkinliğinin iyileştirilmesidir. Bu çalışmada sözü edilen yeni düzenlemelerin kaynak tahsis etkinliği üzerine etkilerinin bir değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda kamu mali yönetimi kontrol kanunu gibi düzenlemelerle yapılmaya çalışılan reformların piyasa dışı işlem maliyetlerini artırmak suretiyle beklenen etkinlik artışlarını gerçekleştiremediği değerlendirilmesi yapılmaktadır. Etkinlik artışları önündeki engellerin sırasıyla sosyal sermayenin azlığı, kamu sektöründe performans göstergelerinin tespitinde karşılaşılan güçlükler ve Türkiye'nin idarî teşkilatlanma şekli olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimer: Tahsis Etkinliği, Yeni Kamu Yönetimi, X-Etkinliği, İşlem Maliyetleri.

The New Public Management in Turkey: An Evaluation from the Perspective of Allocative Efficiency

Abstract: Since the year 2002, Turkey experienced a series of rectifications involving puclic sector from the perceptives of new public management theory. These rectifications are aiming to enhance the allocative efficiency in Turkish public sector. The purpose of this study is to evaluate the impacts of the rectifications on allocative efficiency. It is concluded that the rectifications, such as Public Financial Management and Control Law article no.5018, that are aiming to enhance the allocative efficiency of the Turkish public sector have negative impacts on the allocative efficiency via transaction costs. It is also concluded that the main hurdles aganist efficiency enhancing policies are the lack of social capital, the difficullties in determining the performance indicators and the administrative structure of Turkey.

Keywords: Allocative Efficiency, New Public Management, X-Efficiency, Transaction Costs.

GİRİŞ

Ünlü filozof Thomas Hobbes (1651), "Leviathan" adını taşıyan eserinde devletsiz bir hayatı, *korku dolu*, *hayvani* ve *kısa* olarak nitelendirmektedir. Hobbes devleti, en azından tanım olarak, hiçbir zaman adaletsizliğin ve zalimliğin kaynağı olarak görmemiştir. Halbuki kitabının adını, Leviathan,

* Yrd.Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü

gerçek veya hayal ürünü bir deniz canavarı şeklinde tanımlaması, Hobbes'un bir çelişki içinde olduğu intibaını yaratmıştır. Hobbes, Leviathan ismini "Yahudi İncili'nin" (Book of Job) kırkbirinci bölümünden almıştır. Söz konusu bölümde Leviathan "Gururun Kralı" olarak ifade edilmiştir. Kitapta, aşırı gurur, insanlar arasındaki kavganın kaynağı olarak gösterilmiş ve Levithan, devletin içindeki bir canavardan daha çok, insanların içindeki bir canavar olarak ortaya çıkmış ve anlatılmıştır.

Kamu Tercihi Okulu, Leviathan'ı aşağılayıcı ve lanetli bir terim olarak kullanmış ve aşırı büyük kamu sektörünü imha edilmesi gereken, istenmeyen veya en azından sınırlandırılması gereken bir canavar olarak tanımlamıştır. Kamu Tercihi Okulu'nun kurucusu olarak kabul gören Buchanan (1975) da Hobbes gibi, en kötü devleti devletsizliğe tercih etmekle birlikte, devletin yürüteceği faaliyetlerin sınırlarının iyi tespit edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Özellikle 1970'li yılların ikinci yarısı, kamu kesiminde yeni yönetim felsefelerinin neler olması gerektiği ve kaynak kullanımında etkinlik arayışlarının daha çok gün yüzüne çıkmaya başladığı yıllar olarak nitelendirilebilir. Söz konusu yıllar Avusturya Okulu ile Kamu Tercihi Okulu'nun önde gelenlerinin eserlerinin yayınlandığı ve kamu sektörünün yönetim ve kaynak kullanımındaki etkinlik anlayışına yönelik ciddi eleştirilerin yer aldığı yıllar olarak da ifade edilebilir. Dolayısıyla sorun devlet kurumlarının ve bürokrasisinin performanslarını artırmak için nasıl yeniden şekilleneceklerine odaklanmaktadır. Bu çerçevede, yeni kamu yönetimi felsefesine göre, devletin yönetilebilir kılınması ancak piyasa türü müşevviklerin devlet kurumlarına enjekte edilmesi, büyük idarelerin küçültülmesi, faaliyetlerin mümkün olduğu kadar özel sektör tarafından yerine getirilmesi, devletin personel rejimine performans artırıcı mekanizmalar yerleştirmesi ile mümkün olabilecektir. Bu noktadan hareketle ülkemizde 2002 yılından sonra yürürlüğe giren Kamu Malî Yönetimi Kontrol Kanunu, İl Özel İdaresi Kanunu, Bilgi Edinme Kanunu vb. kanunlarla yeni kamu yönetimi felsefesinin Türk İdarî Sistemine uyarlanmasına çalışılmaktadır.

Bu çalışma Türkiye'de yeni kamu yönetimi felsefesinin kaynak kullanımında etkinlik arayışları çerçevesinde bir değerlendirilmesinin yapılmasını amaçlamaktadır. Bu amaçla geleneksel kamu yönetimi ile çağdaş kamu yönetimi felsefelerine yer verildikten sonra, kamu kesiminin başarısız olmasının nedenleri açıklanacak ardından söz konusu yeni yönetim anlayışının kamu sektöründe uygulanmasından kaynaklanan sorunlara değinilecektir. Özellikle yeni düzenlemeler çerçevesinde, Türkiye'de kaynak kullanımında etkinlik açısından beklenen sonuçlara ulaşma potansiyeli değerlendirilecektir.

KAMUSAL HİZMETLERİN SAĞLANMASI

Demokratik toplumlarda kişilere tanınan özgürlükler genelde kabul gören sınıflandırma ile pozitif statü hakları, negatif statü hakları ve aktif statü hakları olarak üçlü bir sınıflandırma ile özetlenmektedir (Kapani 1993). Pozitif statü hakları, vatandaşa devletten olumlu bir davranış, bir hizmet veya bir yardım isteme imkânlarını tanır (sağlık hakkı, öğrenim hakkı, çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı vs.). Negatif statü hakları, kişinin devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen özgürlüklerdir (vicdan hürriyeti, düşünce hürriyeti, kişi güvenliği, konut dokunulmazlığı gibi). Aktif statü hakları ise, siyasal görüş ve tutumlarını açıklama, örgütlenme, oy kullanma, referandum, seçme ve seçilme yollarıyla vatandaşa toplum yönetiminde söz sahibi olma ve kararlara katılma yetkisini veren siyasal haklardır (Kapani 1993). Söz konusu genel anlamdaki haklar, hukukî olarak kamu hizmetlerinin çerçevesini belirler. İktisat biliminin konusu kapsamına giren haklar ise daha çok pozitif statü haklar içinde düşünülebilir. Bu bağlamda eğitim, sağlık, sosyal güvenlik sistemi gibi devletin ve özel sektörün birlikte sağladığı türden pozitif statü haklarına ait mal ve hizmetler düşünülebilir. Bir mal ve hizmetin sağlanması denildiğinde sağlamanın iki boyutlu olduğunu belirtmek gerekir. Bir mal ve hizmetin sağlanması bir yandan mal ve hizmetin üretimi ile ilgili iken diğer yandan mal ve hizmetin üretiminin finansmanı ile ilgilidir. Bu noktada iki çarpı ikilik bir matris gösterimi ile mal ve hizmetin sağlanması diğer bir deyişle finansman ve üretimi gösterilebilir.

Tablo-1 Mal ve Hizmetin Sağlanmasının Sınıflandırılması

	Üretim	
Finansman	Özel	Kamu
Özel	1	2
Kamu	3	4

Üretimi ve finansmanı özel sektör tarafından gerçekleştirilen ve yukarıdaki sınıflandırmada (1) no.lu alana tekabül eden mal ve hizmetler tüketimde rakip olma ve tüketimden dışlanma özelliklerinin bulunduğu türden mallardır. Bu türden malların finansmanında fiyatlar veya kullanıcı ücreti esas alınırken; malların üretiminde mülkiyet haklarının tam tanımlandığı kâr azamileştirici firmaların varlığı kaynak tahsisinde hem X- (üretim) etkinliğinde hem de tahsis etkinliğinde belirleyici rol oynamaktadır (Cullis ve Jones 1992).

(2) ve (4) no.lu alanlarda üretimi kamu tarafından gerçekleştirilen, finansmanı ise özel ve/veya kamu sektörleri tarafından sağlanan mal ve hizmetler grubu yer almaktadır. Finansman açısından vergilerin ve fiyatın kullanıldığı bu türden mal ve hizmetler için Forte (1967) tarafından birkaç argüman ileri sürülmektedir. Forte (1967)'e göre, hükûmet politikalarına ulaşmak açısından piyasa

üretiminin hibeler ve diğer finansal araçlarla sağlanması tatmin edici sonuçlar yaratmayabilir. Forte (1967)'nin argümanları büyüklük (ölçek), piyasa başarısızlıkları ve azalan marjinal maliyetlerle ilgilidir. Ölçeğin çok büyük olduğu ve bölünemezliğin bulunduğu durumlarda sadece kamusal üretim mümkündür. Benzer olarak özel sektörün bu türden mal veya hizmeti üretmesi, kendisine ekonomik güç sağlayabilir. Forte (1967)'ye göre tekel ve monopson gücü bu türden güçlerdir ve böyle durumlarda özel kesim üretimi yerine kamusal üretim arzulanır. Marjinal maliyetlerin düşüklüğü durumunda, kamusal üretim, düşük maliyetlerden yararlanarak daha fazla üretim yapabilecektir.

Kamunun finanse ettiği ve özel sektör tarafından üretimi gerçekleştirilen türden mal ve hizmetler ise (3) no.lu alan ile temsil edilmektedir. Bu kapsamda üretilen mal ve hizmetler, aşırı politikacı etkisi veya belirli bazı gruplara anayasal hakların üstünde haklar verilmesi gibi durumlar ortaya çıkabileceğinden son derece tartışmalıdır. Yukarıdaki sınıflandırmadan anlaşılabileceği gibi kamusal üretim açısından tartışmalı alanlar Tablo-1'deki (2) ve (3) no.lu alanlar kapsamında düşünülebilecek türden mal ve hizmet gruplarıdır. Dolayısıyla kamunun örgütlenmesi açısından mal ve hizmetin sağlanması konusunda ortaya çıkabilecek sorunlar, söz konusu mal ve hizmetin *sağlanamaması* gibi sorunlara yol açabilecektir. Başka bir deyişle kamuca sağlanan mal ve hizmetler için ortaya çıkabilecek "kamusal başarısızlıklar" (government failure) ekonominin genel işleyişi açısından aksaklıkların ortaya çıkmasına yol açabilecektir.

Kamusal Başarısızlıklar

Kamunun başarısız olarak nitelendirildiği durumlar aslında başka bir başarısızlığı düzeltmek için uygulanan poltikalardan ya da politika uygulamalarının karar alma süreçlerinden ortaya çıkmaktadır. Piyasanın etkin kaynak tahisisini yapmakta başarısız olduğu durumlar olarak nitelendirilen "piyasa başarısızlıkları"[1], kamunun ekonomiye müdahalesinin iktisadî gerekçesini oluşturmaktadır. Devletler, söz konusu piyasa başarısızlıklarına müdahale araçlarını[2] kullanmak suretiyle müdahale ettiklerinde "kamusal başarısızlıklar" ortaya çıkabilmektedir. Wolf (1987) kamusal başarısızlıkları aşağıda belirtilen şekilde sınıflandırmaktadır:

- Maliyet ve hâsılat arasında bağlantı bulunmaması,
- Kurumların hedeflerinin olmaması veya hedeflerin iktisadî olmaması (İçsellikler),

[1] Eksik rekabet piyasalarının varlığı, dışsallıklar, piyasa dışı işlem maliyetlerinin varlığı, eksik ya da asimetrik bilgi, örgütlenmeden kaynaklanan başarısızlıklar piyasa başarısızlıklarına verilebilecek örneklerdir.

[2] Vergilendirme, sübvanse etme, kamu mülkiyetli şirketler kurma, düzenleme cinsinden müdahale etme (regülasyon) devletin müdahale araçları olarak sayılabilir.

- Türevsel dışsallıklar.

Bunlardan maliyet ve hâsılat arasındaki bağlantının olmamasına göre; piyasanın aksine kamu sektöründe üretilen mal ve hizmetin maliyeti ile bu mal ve hizmetten elde edilen hâsılat arasında bir ilişki bulunmayabilmektedir. Söz konusu farklılaşma piyasa dışında üretilen mal ve hizmetlerin üretiminin, vergiler veya karşılıklı / karşılıksız hibeler ile gerçekleştiriliyor olmasından kaynaklanabilmektedir (Grand 1991). Bu noktadan hareketle kaynakların tahsisinde çarpıklıklar ortaya çıkabilmekte, tahsis etkinsizliği[3] oluşabilmektedir. Grand (1991), bu türden maliyet ve hâsılat arasındaki farklılaşmanın *her zaman geçerli olmayabileceğini* belirterek, kamuda maliyet ile hâsılat arasında ilişkinin kurulabildiği örnekler olarak ABD Posta İdaresi ile İngiltere'de 1989 yılı öncesindeki toplu konut uygulamaları göstermektedir.

Wolf (1987)'un içsellikler olarak tanımladığı kamu kurumlarında kâr gibi bir amacın olmaması ya da amaçların iktisadî olmaması ise, piyasa başarısızlıklarından olan dışsallıkların tam tersi bir kavramı ifade *etmemektedir*. Buna göre, kamu firmalarının amaçlarının olmaması, firmanın performansı ya da kamu kurumlarında çalışanların performansına yön veren, düzenleyen veya değerlendiren amaçların olmaması şeklinde açıklanmaktadır. Kamu kurumlarında belirli bir amacın olmaması, kamu kurumlarının kendi hedeflerini kendilerinin koyması gibi bir durum ortaya çıkartabilmektedir. Örneğin kendilerine ayrılan bütçelerin azamîleştirilmesi (Niskanen 1971) gibi bir hedef ya da sadece çalışanların konforlu bir hayat sürmeleri hedefler arasında yer alabileceği gibi, teknolojik gelişme sağlayacak araştırma geliştirme çalışmaları yapmak veya bilginin kontrolü ve toplanması amaç olarak yer alabilir. Bu kapsam içinde Niskanen (1971)'in bürokrat davranışı da ifade edilebilir. Niskanen'e göre *bazı* bürokratlar 4P'yi[4] azamîleştirmek peşinde olabilirler. Buna göre bazı kamu firmalarının yöneticileri, terfîlerini, kendilerine yapılan ödemeleri, itibarlarını ve güçlerini azamîleştirmek isterler. Bütün bu anlatımlar, kamu firmalarının sundukları mal ve hizmetin maliyetlerini artırıcı etki gösterebilmekte ve etkin üretim miktarından daha az mal ve hizmet sunumu gerçekleşebilmektedir. Başka bir deyişle, özel sektörde de firmaların kendi hedeflerini veya çalışanları güdüleme hedeflerini kendilerinin belirlemesi söz konusu olduğunda, değerlendirme ölçütü olarak *firma kârına katkı*, kamu firmaları için geçerli bir ölçüt oluşturmayabilir (Grand 1991).

Kamusal başarısızlıkların diğer bir unsuru olan türevsel dışsallıklar ise, devletin belirli bir piyasa başarısızlığını düzeltmek için kullandığı araçların *bir yan*

[3] Tahsis etkinsizliği, *tüketicilerin en çok değer atfettikleri mal ve hizmetlerin minimum maliyetle üretilmemesi olarak ifade edilebilir*.

[4] 4P İngilizce'deki **P**ower, **P**romotion, **P**ayment ve **P**restige kelimelerinin baş harfleri kullanılarak oluşturulan bir formülasyonu ifade etmektedir.

ürünü olarak başka bir dışsallık ortaya çıkarabilmesidir. Dolayısıyla türevsel dışsallıklar kamu kurumu tarafından algılanmayabilir ve kamu kurumunun davranışını değiştirmeyebilir. Böylelikle türevsel dışsallık sürekli bir hal alabilir (Wolf 1987). Örnek olarak kamunun, eğitim sektöründeki pozitif dışsallığın toplum tarafından tam anlamıyla elde edilmesini sağlamak amacıyla özel kesim eğitim kurumları yanında kamusal eğitim hizmeti sunan okullar açması ve söz konusu okullarda eğitilen işgücünün piyasanın talep ettiği nitelikli işgücü sunumunu karşılamaması verilebilir. Kamu, piyasaya bırakılması durumunda daha az üretim gerçekleşek bir sektöre doğrudan üretime katılmak şeklinde müdahele etmektedir. Ancak elde edilmesi plânlanan pozitif dışsallık piyasanın talep ettiği nitelikli işgücünü karşılamakta yetersiz kalırsa, bu defa ortaya negatif bir dışsalık çıkarmış olacaktır. Zira eğitimlerini kendi mesleklerinde îcra edemeyen bireyler mutsuz olacaklardır. Bu kapsamda başka örnekler olarak yolsuzluk olgusu, rant kollama faaliyetleri, asimetrik bilgi, ahlakî risk (moral hazard)[5]verilebilir.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan bütün unsurlar kamu yönetiminde geleneksel yaklaşımın bir uzantısı şeklinde ortaya çıkan unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Geleneksel yaklaşımın söz konusu zayıf yönlerinin ortadan kaldırılması amacıyla yeni kamu yönetimi yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bundan sonraki iki alt bölümde söz konusu geleneksel ve yeni kamu yönetimi anlayışları incelenmeye çalışılacaktır.

GELENEKSEL KAMU YÖNETİM ANLAYIŞI

Weberyen bürokratik düzen olarak ifade edilebilecek geleneksel kamu yönetimi anlayışı, modern büyük ölçekli politik, idarî ve ekonomik kurumların işleyişini rasyonel kararlar üzerine inşa etmek olarak ifade edilebilir. Modern çağın ayırıcı özelliği faaliyetlerin bürokratlar tarafından uyumlu çalışmasını sağlamaktır. Kurum içindeki birimler hiyerarşik olarak yukarıdan aşağıya sıralanmış ve kurallar kişisel olmayan, objektif temellere bağlanmıştır. Kurumun başında yer alacak yönetici uzmanlaşma alanlarına göre atanacaktır. Böylelikle feodal dönemde gücü elinde bulunduran feodal beyin yetkileri ve gücü, kurumlar arasında paylaştırılmış olacaktır. Bu noktadan hareketle modern ekonomi, modern toplum ve modern teknoloji bürokratik örgütler tarafından şekillendirilmiş olacaktır. Weber'e göre bürokrasinin en önemli işlevi, kamusal faaliyetlerin karar alma sürecinde her türlü kişisel faktörün ortadan kaldırılması olacaktır. Kamu faaliyetlerinde kişisel faktörlerin karar alma sürecinde dışarda

[5] İktisat teorisinde ahlakî risk kavramı, riskin yeniden dağılımının insan davranışlarını değiştirmesi anlamında kullanılmaktadır. Örneğin yangına karşı sigortalanmış bir evin sakinlerinin evin içinde kibritle daha rahat oynamaları gibi. Ahlaki risk kavramı, bilgi asimetrisi kavramıyla yakından alâkalıdır.

tutulması bürokrasinin başarısında belirleyici rol oynayacaktır. Stanley (1959)'e göre Weber, ideal tipteki rasyonel bürokrasi ile resmî olmayan kişisel bürokrasiyi birbirinden ayıran bir yapı oluşturmak istemiştir. Yine Stanley (1959) Weberyen anlamda kişisel olmayan bürokrasiyi altı temel özelliğinden hareketle değerlendirmenin mümkün olacağını iddia etmektedir. Bunlar;

- Hiyerarşik otoriter yapı; buna göre eğer bir kurumun yönetimi üç veya daha fazla kademeden oluşuyorsa mutlaka bir ast-üst ilişkisi kurulmalıdır.
- Uzmanlaşmış idarî personel; örgütün fiziksel üretiminin dışında işlevlerinin bulunması durumunda olması gereken özelliği ifade etmektedir.
- Sınırlı amaçlar; örgütün sadece maddesel üretimle ilgili olması durumunda sınırlı amaçlarının olduğu varsayılmaktadır.
- Performans vurgusu; örgütün içinde çalışanlara yönelik bir ödül sisteminin nitelik ve niceliğe bağlı olmasıdır.
- İdarî birimler halinde yer alma; birimler arasında sınırlı bir işbirliğinin varlığı.
- Teşvik edici ödüllendirmeden; üst yönetimde yer alanların alt kademede yer alanlarla ödülleri paylaşması kastedilmektedir.

Modern çağın kişisel olmayan kamu yönetimi anlayışı geleneksel kamu yönetimi anlayışının kamusal başarısızlıklar olarak yukarıda ifade edilen unsurlar ile karşılaştırılması ve uygulamada karşılaşılan sorunlar kamu yönetiminde yeni yönetim felsefesinin doğuşuna ön ayak olmuştur.

YENİ YÖNETİM FELSEFESİ

Hiyerarşik örgütlenme ve buna bağlı unsurlar ile modern çağın dönüşümüne yol açan örgütlenme tipi, yukarıda ifade edilen kamusal başarısızlıkların üretilmesinde rol oynamıştır. Örneğin türevsel dışsallıklar olarak nitelendirilen ve kamunun müdahalesi ile olumlu dışsallıktan olumsuz dışsallığa dönüşen bir yüksek eğitim politikasını düşünelim. Kamu üniversitelerinde okuyacak öğrencilerin seçimine ilişkin olarak piyasa dışı tayınlama mekanizması (sınav) gerekecektir. Söz konusu tayınlama mekanizmasının öğrencilerin bütün özellikleri dikkate almasıyla mümkün olabilecektir. Aksi durumda öğrencilerin benimsemedikleri meslekler edinmeleri söz konusudur ki, bu durumun yarattığı kaynak israfı ölçülemeyecek boyutlara ulaşabilir. Kamu kurumlarının hedeflerinin olmaması ve personel rejimine ilişkin çarpıklıklar birleştiğinde telafisi mümkün olmayan sonuçlar ortaya çıkabilir. Sonuç olarak, sivil toplum örgütlerinden vatandaşlara kadar toplumun birçok kesiminden kamu yönetim anlayışı ile ilgili reform talepleri doğmaya başlar. Kamu yönetiminde yeni yönetim felsefesi anlayışı söz konusu türden taleplerin bir sonucu olarak doğmuştur. Yeni kamu yönetimi felsefesi anlayışı, kamu görevlilerinin-

politikacıların yardımsever olamayabilecekleri kendi çıkarlarını azamileştirmeye[6] çalışan ekonomik birimler olarak düşünmekte ve kamunun yeniden yapılandırılmasında söz konusu durumun göz önünde bulundurulmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Yeni kamu yönetiminin temel felsefi kaynakları olarak şunlar sayılabilmektedir (Güran 2006);

- Kamu hizmetlerinin sunumunda rekabet artırıcı piyasa benzeri çözümler,
- Hizmet sunumunda etkinlik ve etkililiğin artırılması,
- Hizmet kalitesinin iyileştirilmesi,
- Performans yönetimi uygulaması,
- Teknoloji kullanımının yaygınlaşması.

Bu noktadan hareketle yeni kamu yönetimi anlayışını, orta ve uzun vadeli hedefleri olan, yetkiyi paylaşan, yenilik ve değişikliğe açık yönetici tipini içeren, başarıyı ödüllendiren, ekip çalışmasına yönelmiş, müşteri ve kalite odaklı kitlesel üretim yerine farklılığa dayalı üretime yönelmiş bir sistem olarak tanımlamak mümkündür. Bu bağlamda *performans yönetimi, toplam kalite ve iyi yönetişim* kavramlarının uygulanması yeni kamu yönetimi anlayışının uygulama yöntemleri olarak görülmekte ve önerilmektedir. Güran (2005)'in aktardığına göre Lawson, performans yönetimini, bir kurum veya örgütün en yüksek stratejik önceliklerini belirleme ve bu önceliklerin örgütün en üst seviyesinden tabana, örgütün tüm birimlerine ve çalışanlara yayarak stratejik çıktılara dönüştürme ve optimum sonuç alma süreci olarak tanımlamaktadır. Toplam kalite yönetimi, organizasyonun tüm katma değer yaratan süreçlerinde ulaşılan sonuçların, sürekli iyileştirilmesine yönelik bir sistemdir (Duncan 1995). İyi yönetişim ise, bir şemsiye kavram olup içinde birçok alt kavramı barındırmaktadır. Karar alma süreçleri ve kararların uygulanma süreçleri olarak tanımlanan iyi yönetişim, katılım, kanun hakimiyeti, saydamlık, eşitlik, etkinlik, etkililik ve hesap verilebilirlik gibi kendi içinde başlı başına tanımlanma ve inceleme gerektiren birçok kavramı bünyesinde barındırmaktadır. Ancak bütün bu kavramların yukarıda ifade edilen kamusal başarısızlık kavramı içinde incelenmeye çalışılan *kamusal başarısızlık türleri* ile doğrudan veya dolaylı ilgisi bulunmaktadır. Örnek olarak yine kamunun türevsel bir dışsallık olarak ürettiği yolsuzlukla[7] mücadelede hesap verilebilirlik ve saydamlık kavramlarının yeri ve önemi verilebilir.

Yukarıda ifade edilen üç yöntemin bir üst başlığı olarak nitelendirilebilecek yeni kamu yönetimi anlayışının Hood (1991) tarafından aktarılan yedi adet unsuru

[6] Bkz. S.5.

[7] Yolsuzluk, literatürdeki genel olarak kabul edilen şekliyle, kamu görevlisinin kişisel çıkar sağlamak amacıyla kamu görevini kötüye kullanması olarak tanımlanmaktadır. Literatürde yapılan tanımlara ilişkin olarak bkz. Tosun (2001).

bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, *kamu sektöründe tecrübeye dayalı profesyonel yönetim anlayışının* egemen kılınması olarak ifade edilebilir. Söz konusu özelliğin anlamı, kurumun üst düzey yönetici tarafından denetlenmesidir. Böyle bir yönetim felsefesindeki temel amaç yetki karmaşasına yol açmadan faaliyetlerden sorumlu şahsın belirlenmesi ve hesap verilebilirliliğinin sağlanmasıdır. İkinci unsur, kurumun *açıkça tanımlanmış standartlarının ve performans ölçütlerinin* varlığıdır. Standartların ve performans ölçütlerinin varlığının anlamı, amaçların tanımlanması, başarı göstergelerinin mümkünse sayısal nitelikte ölçütler olarak tespit edilmesidir. Birinci unsurun tamamlayıcı bir unsuru olarak hesap verilebilirlilik, ulaşılmak istenen hedeflerin ve etkinlik kriterlerinin açıkça tanımlanmasını gerekli kılmaktadır. Üçüncü unsur, *üretilen çıktılar üzerindeki kontrolün* sağlanmasıdır. Çıktılar üzerinde kontrolün sağlanması, kaynakların tahsisi ve performans ölçütlerine bağlı ödüllendirme mekanizmalarının kurulması, merkezî bürokrasi yerine kişisel yönetim anlayışının egemen kılınması olarak tanımlanmaktadır. Dördüncü olarak *kamu sektöründeki birimlerin birbirinden* ayrılması yeni kamu yönetimi felsefesinin unsuru olarak tanımlanmaktadır. Birimlerin birbirinden ayrılmasından, üretilecek ürünler etrafında birbiri ile işbirliği sağlayacak şekilde birimlerin kümeleştirilmesi anlaşılmalıdır. Herbir birime bütçe tahsis edilmesi ve diğer birimlerle işbirliğinin sağlanması temel amaç olmalıdır. Söz konusu özellikle, kamu sektörünün hem kamudan hem de kamu dışından sözleşme ile hizmetlerin gereklerini yerine getirebilmeleri amaçlanmakta ve böylelikle etkinlik kazançlarının doğması umulmaktadır. Beşinci unsur, *kamu sektöründe rekabetin* artırılmasıdır. Kamunun ihale ve sözleşmelerle iş yaptırabilme olanaklarının artırılması kamu sektöründe rekabetin artırılmasının ana ögesini oluşturmaktadır. Böylelikle daha iyi standartlarda, düşük maliyetli hizmet sunumu rekabetin sonucu olarak ortaya çıkabilecektir. Altıncı ve belki de yeni kamu yönetimi anlayışının temel felsefe taşı *özel sektöre benzer bir yönetim anlayışının kamu sektöründe* geçerli hale getirilmesidir. Özel sektörün kullandığı araçların; kiralamada esneklik, halkla ilişkiler, ödüllendirme gibi, kamuda kullanılmasını sağlayarak emir-komuta tipi yönetim anlayışında bir dönüşümün sağlanması anlaşılmaktadır. Son olarak kaynak kullanımında disiplinin ve israfın önlenmesi yeni yönetim anlayışının özelliği olarak tanımlanmaktadır. Maliyetlerin azaltılması, iş disiplininin sağlanması, sendikal taleplere karşı çıkılması ve iş yapanların kanunlara uyum maliyetlerinin azaltılması ana hedefler olarak ortaya konulmaktadır. Kamu sektörünün kaynak taleplerini kontrol etmek, az olanla çok iş yapmak diğer bir hedef olarak vurgulanmaktadır.

Bu bağlamda yeni kamu yönetimi felsefesi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan kamu tercihi teorisi, piyasa dışı işlem maliyetleri (transaction costs) teorisi ve asil-vekil teorisi ile kamu sektöründe özel sektör tipi yönetim teorilerinin bir karışımı olarak nitelendirilebilir (Hood 1991). Bu noktadan hareketle yeni kamu yönetimi felsefesinin kaynak kullanımında yaratabileceği muhtemel etkilerin

incelenmesi, yeni felsefenin evrenselliği, yayılımı ve uygulanabilirliği hakkında bilgi edinilmesine yol açabilecektir. Bu türden bir analizin yapılabilmesi yöntemin, *teknik etkinlik, tahsis etkinliği ve kaynak kullanımı üzerine etkilerinin incelenmesi* ile mümkün olabilir. Zira yeni kamu yönetimi anlayışından beklenen en önemli unsur etkinlik ve kaynak kullanımı üzerine tasarrufta bulunabilmesidir.

TEKNİK ETKİNLİK, TAHSİS ETKİNLİĞİ VE KAYNAK KULLANIMI

Ekonomik olarak bir kaynağın etkin kullanılıp kullanılmadığının birkaç göstergesi mevcuttur. Bunlardan en önemlisi X-etkinliği kavramı ile tahsis etkinliği kavramlarıdır. X-etkinliği, kullanılan üretim faktörleri (kaynaklar) açısından bir malın üretiminin mümkün olan en düşük maliyetle üretilmesini ifade etmektedir. Eğer kaynaklar israf edilirse veya malın üretiminde umursamaz biçimde israfçı davranılırsa X-etkinsizliği meydana gelecektir.

Tahsis etkinliği ise daha geniş bir kavram olup X-etkinliğini bünyesinde barındırır. Eğer bir malın üretiminde X-etkinsizliği varsa tahsis etkinliğinden bahsetmek de mümkün olamayacaktır. Bununla birlikte tahsis etkinliği kavramı, üretilen malın tüketicilerin isteklerini ne ölçüde tatmin ettiği ile de ilgilidir. Başka bir deyişle tahsis etkinliği, etkililiği de içine alan bir kavramdır (Grand 1991). Bir tanım vermek gerekirse, tahsis etkinliği bir kişinin durumunu iyileştirmenin ancak bir başka kişinin durumunun kötüleştirilmesi ile mümkün olduğu durum olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla tahsis etkinliği Pareto etkinliğini ifade etmektedir. Aynı fikri paylaşan bir başka tanım, tüketimden elde edilen toplam sosyal fayda ile üretimin sosyal maliyeti arasındaki farkın mümkün olduğunca fazla olduğu durumun üretimde tahsis etkinliğini ifade etmesidir (Grand 1991). Grand (1990) tahsis etkinliğini, bir başka çalışmasında, bir sosyal amaca ulaşmanın başka bir sosyal amaçtan uzaklaşmadan mümkün olamadığı durum olarak tanımlamaktadır.

Yukarıda yeni yönetim felsefesi anlayışı ile elde edilmek istenen kazanç, kamu sektöründeki kurumların tahsis etkinliğini ve X-etkinliğini sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılmalarını ifade etmektedir. Bu noktadan hareketle, yeni yönetim felsefesi anlayışının tahsis etkinliği ve X-etkinliği üzerine oluşabilecek muhtemel etkilerinin ortaya konulması yeni yönetim felsefesinin uygulanabilirliliği konusunda ipuçları verecektir. Uygulanabilirlik açısından genel geçer test, bu türden yeni bir örgütlenmenin tahsis etkinliği ve X-etkinliğini artırıp artırmayacağı ya da X-etkinsizliğini azaltıp azaltmayacağı olacaktır. Bilimsel anlamda yeni kamu yönetimi felsefesinin savunulması ancak yukarıda ifade edilen testten geçer not alıp almaması ile mümkün olabilecektir. Kaynak kullanımı kavramının dışında yeni bir düzenlemenin eşitlik açısından sonuçlar doğurması da kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır. Ancak bu çalışma

sadece kaynak kullanımına ilişkin etkilerin ortaya çıkarılmasını amaçladığından daha derin inceleme gerektiren eşitlik konusuna değinilmeyecektir.

TÜRKİYE'DE YENİ KAMU YÖNETİMİ ANLAYIŞI VE TEKNİK ETKİNLİK, TAHSİS ETKİNLİĞİ ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

Çalışmanın bu bölümünde, yeni kamu yönetimi felsefesinin temel ilkelerinin kaynak kullanımında etkinlik üzerindeki etkilerinin Türkiye açısından bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Evvelce ifade edildiği gibi, yeni kamu yönetimi felsefesi, kamu hizmetlerinin üretilmesinde piyasa benzeri çözümlerin kullanılmasını, hizmet sunumunda etkililiğin ve etkinliğin artırılmasını, kalite yönetiminin egemen kılınmasını, performans yönetimi uygulamasını ve teknoloji kullanılımının artırılmasını ve yaygınlaştırılmasını öngörmektedir. Yeni kamu yönetimi anlayışının İngiltere, Yeni Zelanda, Avusturalya gibi idarî teşkilatlanmasını Anglo-Sakson sisteme uygun şekilde yapılanmış ülkelerde hayata geçirildiği bilinmektedir (Gözler 2003). Dolayısıyla idarî teşkilatlanma şekli Kıta Avrupasına uygun ülkelerde kaynak kullanımda etkinlik açısından sorunların ortaya çıkabileceği baştan ifade edilebilir. Türkiye'nin de idarî teşkilatlanmasını Kıta Avrupası'na uygun şekilde oluşturduğu bilinmektedir (Gözler 2003). Ülkemizde yaşanması muhtemel sorunların ortaya konulması yönetim süreçlerini sürekli iyileştirme çabasındaki ülkemizde önemli görülebilir.

Kamu hizmetlerinde piyasa benzeri çözümlerin uygulanması sınırlı kabul görebilecek bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir. Zira piyasanın üretiminde rol alabileceği kamusal mal ve hizmetler sınırlıdır. Kamu hizmetleri doğası itibariyle, fiyatlandırmanın dolayısıyla tüketimden dışlanmanın mümkün olamadığı malları da kapsamaktadır. Yukarıda Tablo-1'de (4) no.lu alana düşen türden malların başka bir deyişle salt kamusal malların (adalet, ulusal güvenlik vb.) piyasa benzeri çözümleri tahsis etkinliği ve X-etkinliği kavramları açısından değerlendirildiğinde etkinlik artışı yaratmayacağı sonucuna ulaşılabilir. İki taraf arasındaki ihtilafın çözümünde belirli bir fiyat ödenerek ihtilafın çözülmeye çalışılması ödeme gücü yüksek olanın adalet hizmetinden yararlanması gibi bir sonucu ortaya çıkarabilir ki, bu durum her zaman etkin hizmet üretim miktarına ulaşılmasını sağlamayabilir. Dolayısıyla saf kamusal mallar için piyasa benzeri çözümler oluşturmak imkansız değilse bile güçtür. Kamu hizmeti açısından piyasa benzeri çözümler yine Tablo-1'de (2) ve (3) no.lu alanlar için söz konusu olabilir. Örneğin araç muayenlerinin özel sektör tarafından yerine getirilmesi ancak kamu tarafından denetlenmesi söz konusu alanlara ilişkin bir piyasa çözümü olabilir. Bu türden kamu hizmetlerinin hem üretiminde hem de finansmanında piyasa benzeri çözümlerin üretilmesi yine yukarıda ifade edilen kamusal başarısızlıkları ortadan kaldırabileceğinden kaynak tahsisinde etkinlik artışlarına yol açabilir. Sözü edilen türden etkinlik

artışının elde edilebilmesi kamunun ilgili özel firmalar üzerinde kuracağı etkili ve etkin bir denetimle sağlanabilir. Başka bir deyişle yeni kamu yönetimi felsefesi açısından kamu-özel kesim arasında işbirliğinin sağlanması gerekebilir. Bu noktadan hareketle yeni kamu yönetimi felsefesinin arzu edilen etkinlik artışlarını sağlayabilmesi için gerekli bileşenler olarak sosyal sermaye, idarî teşkilatlanma ve performans ölçütlerinin tespiti, ölçülmesi ve denetimi önemli rol oynamaktadır.

Sosyal Sermaye [8]

Bu noktada (2) ve (3) no.lu alanlarda yer alan mal ve hizmetlerin toplumun arzu ettiği türden etkinlik artışlarını sağlayabilmesi için sosyal sermayenin varlığı gerekli ve önemlidir. Fukuyama (2004) sosyal sermayeyi, grup içinde bireylerin paylaştığı resmî olmayan değer veya kuralların işbirliğine olanak sağlayacak şekilde varolması olarak tanımlamaktadır.[9] Başka bir deyişle sosyal sermaye grup içinde iki veya daha fazla kişinin işbirliğini sağlayacak yazılı olmayan kuralları ifade etmektedir. Dolayısıyla sosyal sermaye, geleneksel erdemlere örneğin dürüstlük, taahhüddün yerine getirilmesi, görevin gereklerinin layıkıyla yerine getirilmesi, karşılıklılık ve bunun gibi birçok faktöre bağlıdır (Fukuyama 2004). Bu bağlamda, Güney İtalya için aktarılan bir örnek sosyal sermayenin anlaşılabilmesi adına önemlidir. Güney İtalya'da bireylerin sadece çekirdek aile üyelerine güvendiği bunun dışında kalan bireylere güvenmedikleri ve istismar edilebilir gördükleri çekirdek aile dışında sosyal sermayenin olmadığının göstergesi olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla bir grubun amaca ulaşma derecesi grup içinde eşgüdüm ile birbirine güvenen ve grup amaçlarına ulaşmak için işbirliğini zorunluluk olarak gören bireylerin fazlalığına bağlıdır. Etkinlik artışının elde edilmesi adına özel sektör tarafından gerçekleştirilebilecek kamu hizmetinin layıkıyla yerine getirilmesi için özel sektör içinde yukarıda ifade edilen türden bir ilişkiler ağının varolması ve kamu sektörünün de söz konusu hizmetin özel sektör tarafından toplumun arzuları yönünde üretilebilmesi için özel sektöre destek olması gerekmektedir. Özellikle azgelişmiş ülkelerde sosyo-ekonomik nedenlerle bu türden bir sosyal sermayenin oluşmadığı veya gelişmiş ülkelere bakışla daha az oluştuğunu ifade etmek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Dolayısıyla kamu hizmetlerinde hem X-etkinliğinin hem de etkililiği bünyesinde barındıran tahsis etkinliğinde artış sağlanabilmesi için önkoşul grup içi-dışı sosyal sermayenin yoğunluğu veya varlığı ile bağlantılıdır. Ülkemiz açısında gerek ekonomik gerek kültürel gerekse de siyasal anlamdan

[8] Sosyal Sermayenin tanımı ölçümü ve sonuçları ile ilgili olarak bkz. Putnam (2001), Woolcock (1998).

[9] Dünya Bankası'na göre sosyal sermayenin göstergeleri olarak şunlar sayılmaktadır; demokrasi, yolsuzluk, mahkemelerin bağımsızlığı, grevler, öğrenci hareketleri ve protestolar, her yüzbin kişide kişi başına düşen tutuklu sayısı, hükûmete ve sendikalara olan güvenin derecesi, kredi kullanılırlığı, kişi özgürlükleri, seçmen sayısı, sivil toplum örgütlerine katılım, sosyal etkinliklere katılım, temsil yetkisi oranları, komşuluk ilişkileri, aile ve arkadaşlık bağlantıları, iş bağlantıları, çeşitliliğe tolerans gösterme.

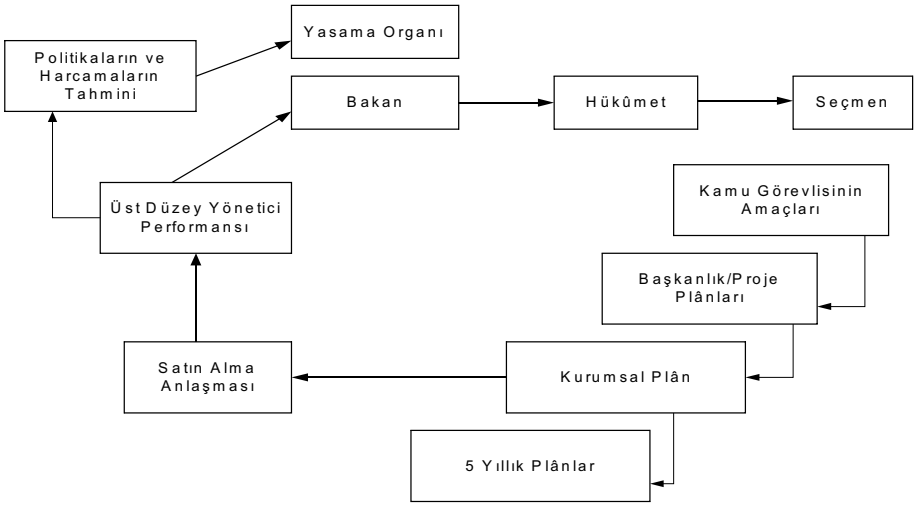
sosyal sermayenin oluşmasını sağlayacak engeller mevcuttur. Üretimin düşük düzeyde olması, yıllarca yaşanan kronik enflâsyon sosyal sermayenin azalmasına öncülük edecek en önemli etmenler olarak ifade edilebilir. Enflâsyonist dönemlerde reel gelirleri azalan bireylerin reel gelirlerini sabit tutmak için giriştikleri faaliyetler meşru ve meşru olmayan kazanç yolları üzerindeki her türlü engelin kaldırılmasını dolayısıyla sistemin ve bireylerin istismar edilmesini ön plâna çıkarabilmektedir. Sosyal sermayenin göstergeleri açısından demokrasinin tam anlamıyla yerleşmemiş olması, yolsuzlukların yaygınlığı, yargı bağımsızlığının sağlanamamış olması,[10] sendikal hakların mevcut yasalarla baskı altına alınmış olması, hükûmetlere ve sendikalara duyulan güvensizlik, kişi hak ve özgürlüklerinin tam sağlanamamış olması, sosyal etkinliklere katılım azlığı, sosyal sermayenin oluşamamasının ana nedenleri olarak sayılabilir. Örgüt içi-dışı güvenin sağlanamamış olması kamu hizmetleri açısından istenilen kalitede üretimin gerçekleştirilememesinin veya gerçekleştirilemeyeceğinin en önemli nedenini oluşturmaktadır (Kettl 1997). Sosyal sermayenin oluşmaması ya da hedeflere ulaşmak için olması gerekenden az olması *kaynak israfını* da beraberinde getirmekte ve tahsis etkinliğinin oluşmasına manî teşkil edebilmektedir. Örneğin mahkemelerde iş yükünüm fazlalaşması kamu kaynaklarının olması gerekenden fazla tahsis edilmesi gibi bir sonucu beraberinde getirebilmektedir. Dolayısıyla kamu hizmetinin yerine getirilmesinde kaynak israflarının oluşması kaçınılmaz olacaktır.

İdarî Teşkilatlanmanın Tahsis Etkinliği Üzerine Etkisi

Yeni kamu yönetimi anlayışının ya da felsefesinin en önemli unsurlarından bir diğeri idarî teşikatlanmanın piyasa benzeri çözümlere müsait olup, olmaması noktasındadır. Özellikle hesap verilebilirlik ve stratejik plânlarda öngörülen hedeflere ulaşılabilmek adına personel rejimi önem arz etmektedir. Teorik olarak yeni kamu yönetimi anlayışında hesap verilebilirliğin aşamaları Kettl (1997) tarafından aşağıda gösterilen çizelge ile somutlaştırılmaktadır.

[10] Örnek olarak Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun üyeleri arasında Adalet Bakanı ve Adalet Bakanlığı Müsteşarının üye olarak bulunması gösterilebilir.

Şekil-1 Hesap Verilebilirlik

Kaynak: Kettl (1997:450).

Yukarıdaki hesap verilebilirlik şeklinden de görüldüğü gibi herbir kamu görevlisinin üstte yer alan ya da sorumlu birime karşı hesap verilebilirliği söz konusudur. Hedeflere ulaşma derecesine bağlı olarak kamu görevlisinin yeniden istihdam edilmesi veya işine son verilmesi gerekebilir. Bu türden piyasa benzeri bir personel rejiminin gerçekleşebilmesi için kamu hizmeti görenlerin sözleşmeli olarak çalıştırılabilmesi gerekmektedir. Halbuki ülkemizde gerek Anayasa gerekse kamu görevlilerin tabî oldukları kanunlar açısından birtakım kısıtlar bulunmaktadır. İdare hukuku açısından Anayasanın 128. maddesinin 2. fıkrası kamu hizmetlerinin aslî ve sürekli olanlarının kadrolu kamu görevlileri tarafından yerine getirmesini düzenlemektedir. Kamu görevlisi ile onu istihdam eden İdare arasındaki ilişkinin içeriği bir sözleşme ile değil; genel, nesnel ve kişilik dışı olarak kanunla belirlenir (Günday 2004). Ayrıca kamu görevlisi, İdarece tesis edilecek bir atama işlemi ile bu statü ilişkisinin içine sokulmaktadır. Bu nedenle, kamu kesiminde sözleşme ile istihdam olunan personelin kamu görevlisi olarak nitelendirilmesine olanak yoktur. Sözleşme belli bir süre için yapılacağından, sözleşme konusu görevin de aslî ve sürekli bir görev olduğu söylenememektedir (Günday 2004). Bu noktadan hareketle yeni kamu yönetimi anlayışının önemli unsurlarından biri olan sözleşmeli personel istihdam edilmesi ve performanslarına göre müteakip istihdamların sağlanması ülkemiz açısından pek mümkün görünmemektedir. Kadrolu bir kamu görevlisinin stratejik hedef ve plânlarının ortaya konması ise zaman, çaba ve para kaybına neden olarak *X-etkinsizliğinin* oluşmasına neden olabilmektedir. Kadrolu ancak stratejik hedef ve plânlar doğrultusunda çalışan kamu görevlilerinin hedeflerin gerçekleştirilememesinden kaynaklanacak herhangi bir sorumluluğu

olamayabilecektir.[11] Böyle bir durumda alt birimlerin yöneticileri de herhangi bir sorumluluk altında olamayacaktır.

İdarî yapılanmadan kaynaklanan ve kamu yönetimi anlayışının kaynak tahsisi üzerine olumsuz etkiler ortaya çıkarmasını sağlayan diğer bir sorun, alt birim yöneticilerinin idare ettikleri birimlerin kaynakları üzerinde tam bir hakimiyetin olmamasıdır. Ülkemizde birçok alt birimin tüzel kişiliği bulunmamakta ve kaynaklar ilgili alt birimin üstünde yer alan birim tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu durum kaynak yönetiminde ilgili alt birim yöneticisini sembolik hale getirmekte ve hesap verme sorumluluğu açısından sorumluluğu ortadan kaldırmaktadır. Alt birim yöneticilerinin hesap verme sorumluluğunun olabilmesi yetkilerinin olabilmesi ile mümkündür ki, bu durum ancak parasal ve parasal olmayan kaynaklar üzerinde tam bir hakimiyetin olması ile gerçekleştirilebilir. Bu noktadan hareketle ülkemizde hazırlanan stratejik plânlar ve hedefler ile kaynaklar arasındaki bağlantının kopuk olması minimum maliyetle hizmet üretimi önündeki en önemli engel olarak görülebilir. Bugünkü idarî teşkilatlanma şekliyle yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde oluşturulan stratejik plân ve hedeflerin kamu hizmetinde *işlem maliyetlerini* daha da artırmak ve etkin kaynak tahsisini gerçekleştirmekten uzak olacağını söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

Performans Kriterlerinin Tespiti, Ölçülmesi ve Denetimi

Performans ölçümü veya göstergeleri bir hizmetin, programın veya kurumun performansını değerlendirmeye yönelik ölçütlerdir (Gönülşen 2002). Kâr ya da getiri haddînin belli olmadığı kamu sektöründe, özel sektörde başarının göstergesi olan kâr veya zararın karşılığı olarak performans göstergeleri tespit edilmektedir. Kamu sektöründe tahsis etkinliğinin artırılabilmesi açısından zarardan kaçınmak bile başlı başına bir performans göstergesi olabilir. Öte yandan kamu sektöründe kârlılığın performans göstergesi olarak kabul edilmesi kamunun sunduğu birtakım hizmetlerin piyasasının oluşmaması nedeniyle mümkün görünmemektedir. Piyasanın oluşmamasında temel belirleyici sorun hizmetten yararlanacak olanların / tüketicinin tercihlerini tam olarak açıklamaması ifade edilebilir. Hizmet kullanıcıları ya da tüketiciler tarafından malın fiyat ve miktarına ilişkin tercihleri açıklamamaları kamunun sunduğu mal ve hizmetlerde özel sektör benzeri bir satış hasılatının gerçekleşmemesine neden olabilmektedir. Her ne kadar özel sektörden türetilen gölge fiyatlar[12] gösterge

[11] Yeni kamu yönetimi anlayışının son derece katı uygulandığı ülkelerde dahi hizmet kusurundan kaynaklanan sorumluluk tartışmalıdır. Yeni Zelanda'da 1995 (Cave Creek) yılında hükûmetçe oluşturulan bir parkta meydana gelen kazada idare sorumlu tutulmakla birlikte hiçbir kamu görevlisi sorumluluğu nedeniyle cezalandırılmamıştır (Kettl 1997:451).

[12] Bir yöneticinin ek bir birim daha fazla sınırlı kaynak kullanmak için ödemeye razı olduğu miktar. Başka bir deyişle ek bir birim sınırlı kaynağın elde edilemediği durumdaki alternatif maliyeti olarak tanımlanabilir.

olarak alınabilirse de, birçok kamu kurumunun özel sektörde bir karşılığı, denk bir kurumu bulunmamaktadır (Gönülşen 2002). Bu noktadan hareketle *ölçülebilir performans göstergeleri* ile *ölçülemeyen performans göstergeleri* arasında bir ayrım yapmak gerekli görülmektedir. Ölçülebilir olan performans göstergeleri niceliksel verilerle görselleştirilebilen türden veriler iken; ölçülemeyen performans göstergeleri daha çok niteliksel veriler şeklinde tanımlanabilen ölçütler olarak ifade edilebilir. Ölçülemeyen performans göstergeleri tam ölçme yapılamayan ya da sayısallaştırılamayan türden verileri ifade etmektedir. Buradan çıkarılabilecek olan sonuç; herhangi bir kamu kurumu için performans göstergeleri oluşturulurken ölçülebilen göstergeler kullanılabileceği gibi, ölçülemeyen türden göstergelerin de performans göstergesi olarak kullanılabilmesidir. Performans göstergelerinin oluşturulması kurumun söz konusu hedeflere ulaşıp ulaşmadığının denetlenmesi sorununu ya da hedeflere ulaşmak için tanımlanan süreçlerin denetlenmesi sorununu beraberinde getirecektir. Ülkemizde bugünkü haliyle denetim iç ve de dış denetim olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. İç denetim, her kurum bünyesinde oluşturulan üst düzey yöneticiye bağlı olarak çalışan iç denetçiler tarafından yerine getirilecek bir husus olarak tasarlanmıştır. Dış denetim, Sayıştay tarafından gerçekleştirilecek bir denetim olarak öngörülmüştür. Gerek iç denetim gerekse dış denetim açısından tahsis etkinliğinin azaltılmasına yol açacak ve bu çalışmanın kapsamını aşacak kadar çok neden bulunmaktadır.

Ülkemiz açısından performans göstergelerinin tespiti, ölçülmesi ve denetimi açısından kaynak israfı yaratacak ve tahsis etkinliğini artırmak yerine azaltacak unsurların olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Herşeyden önce kamu kurumlarının performans göstergelerinin tespitine ilişkin eğitim sürecinden geçmeleri ve bu süreçte ciddi kaynak kullanılması gerekecektir. Tersi bir durum ilgili kurumun performans göstergelerini yanlış tespit etmesi ya da hiç tespit edememesi gibi bir sonuç ortaya çıkarabilecektir. Performans göstergeleri tespit edilse dahi bu defa göstergelerin yeni kamu yönetimi anlayışının felsefesine uygun tespit edilmesi gerekecektir. Söz konusu uygunluk, göstergelerin kamuda tahsis etkinliğini artırıcı rolüne vurgu yapmaktadır. Daha açık ifade etmek gerekirse performans göstergeleri bir yandan kurumun hizmeti minimum maliyetle sunumunu (X-etkinliği) ve hizmeti alanın arzu ettiği şekilde (etkililik) hizmetin sunumunu gerekli kılmalıdır. Örneğin sağlık sektöründe çalışan bir diş hekiminin alacağı ücreti veya çalıştığı kurumunun performansını diş çekilme adedine bağlanması, çekilmemesi gereken dişin çekilmesi gibi bir sonucu ortaya çıkarabilir ki, böyle bir durumda ne etkililikten ne de X-etkinliğinden bahsetmek mümkün olur. Başka bir örnek eğitim sektöründen verilebilir. Okulların performans göstergesi olarak mezun edilen öğrenci sayısının seçilmesi, sayısal bir başarının sağlanmasına yol açarken nitelik açısından eğitimin kalitesinin düşmesine ve kaynakların israf edilmesine yol açabilir. Bu noktada çıkarılabilecek sonuç yeni kamu yönetimi anlayışının tahsis etkinliğinde artışlara neden olabilmesinin ancak performans göstergelerinin uygun biçimde tasarlanması ile mümkün olabileceğidir. Performans göstergelerinin

belirlenmesi süreci ise, sürekli ve yoğun bir eğitim sürecinin kurumlarda takip edilmesi ve düzenlenmesi ile mümkün olabilecektir. Eğitim programlarının düzenlenmesi başlı başına kaynak ihtiyacını doğuracaktır.

Yukarıda idarî teşkilatlanmadan kaynaklanan sorunlar arasında ifade edildiği gibi, kurumların, kaynak kullanımında özerk bir yapıda olmaması kaynak olmadan performans artırımı gibi bilimsel temellerden yoksun başka bir olgunun oluşumuna hizmet edebilir. Özellikle azgelişmiş ülkelerde ve o arada ülkemizdeki kaynak kıtlığı dikkate alındığında mevcut biçimiyle uygulanmaya çalışılan yeni kamu yönetimi anlayışının etkinlik artırıcı sonuçlarından daha çok etkinlik azaltıcı sonuçlar doğurabileceği söylenebilir. Performans göstergelerin oluşturulması, ölçümü, denetimi ve kurum çalışanlarının eğitimi için harcanacak zaman, çaba ve para tahsis etkinliği temelinde piyasa dışı işlem maliyetlerinin artması çerçevesinde düşünülmeli ve yeniden organize edilmelidir.

SONUÇ

Türkiye'de son yıllarda kamu kesiminde etkinliğin ve kaynak israfının azaltılması amacıyla köklü birtakım politika değişiklikleri yapılmaktadır. Bu amaçla Kamu Malî Yönetimi Kontrol Kanunu, İl Özel İdaresi Kanunu, Bilgi Edinme Kanunu vb. birtakım kanunlarla literatürde Yeni Kamu Yönetimi anlayışı olarak bilinen bir anlayış yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmanın amacı daha evvelce ifade edildiği gibi, Yeni Kamu Yönetimi anlayışının bugünkü şekli ile kaynak kullanımında etkinliği artırıp artırmayacağının ön değerlendirilmesidir. Bu çerçevede elde edilen sonuçlar şu şekilde ifade edilebilinir;

- Yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde yürürlüğe giren çok yıllı bütçe anlayışı ve buna bağlı olarak 2009 yılından itibaren tüm kamu kurumlarında uygulamaya geçecek olan stratejik plân, performans ölçütleri, süreç içerisinde eksik bilgiden kaynaklanabilecek sebeplerle mevcut personelin zaman, çaba ve para cinsinden işlem maliyetlerini artıracaktır. Buna bağlı olarak tahsis etkinliği içinde düşünülebilecek X-etkinsizliği artabilecektir.
- Yeni Kamu Yönetimi anlayışının temel taşlarından biri olan performans esaslı bütçelemede, performans ölçütlerinin geliştirilmesi, uygulanması ve denetimi açısından idarî teşkilatlanmadan kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır. Yeni Kamu Yönetimi anlayışından beklenen yararların sağlanması dikey örgütlenme biçiminden, yatay örgütlenme biçimine bir geçişle mümkündür. Kamu kurumu niteliğindeki kurumların yatay biçimde örgütlenmeleri, sözleşmeli personel istihdam edebilmeleri, işlerine son verebilmeleri gibi mevcut örgütlenme içinde merkezileşmiş bir sistemin değiştirilmesi zaman, çaba ve para açısından işlem maliyetlerinin artmasına, hizmet alma konumunda olanların uyum süreci içinde kamu hizmetlerinden yararlanmalarında kesintilere yol açabilir. Tahsis etkinliği açısından böyle bir durum oluşmasının

etkisi şüphesiz olumsuz olacaktır.

- Toplum içinde sosyal sermayenin azlığı Yeni Kamu Yönetimi anlayışının önündeki diğer önemli bir etkinsizlik kaynağını oluşturmaktadır. Ağ tipi örgütlenme, birim çalışanlarının kendi işlerini lâyıkıyla yerine getirmeleri, çalışanların birbirlerine olan güven gibi birtakım yazılı olmayan kuralların varlığını gerektirmektedir. Sosyal sermayenin azlığı *kaynak tahsisinde etkinsizliğe* işaret etmektedir.
- Kaynak kıtlığı çeken bir ülke olarak Türkiye, Yeni Kamu Yönetimi anlayışının uygulanması için gerekli personel eğitim bütçesine veya kaynaklarına sahip görünmemektedir. Halbuki Yeni Kamu Yönetimi anlayışı personel eğitimi açısından sürekli ve geliştirilen personel eğitim bütçelerine ihtiyaç göstermektedir. Bu noktadan hareketle yeni kaynak ihtiyacı ve tüm unsurları ile uygulamaya geçmemiş bir kamu yönetimi anlayışı tahsis etkinsizliği yaratabilir.

Sonuç olarak bugünkü haliyle Yeni Kamu Yönetimi anlayışının kendisinden beklenen faydaları Türkiye örneğinde sağlamayacağı, tersine adalet hizmetlerinden eğitim hizmetlerine kadar birçok alanda işlem maliyetlerini artırmak suretiyle tahsis etkinliğini çarpıtıcı rol oynayabileceği ifade edilmelidir.

KAYNAKÇA

Buchanan, J. (1975). *The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan*. University of Chicago Press: Chicago.

Cullis, J. ve J. Philip (1992). *Public Finance and Public Choice*. McGraw-Hill International Editions (UK) Limited: London.

Duncan, W.L. (1995). Total Quality: Key Terms and Concepts. Luftig & Warren International: New York.

Forte, F. (1967). "Should Public Goods be Public?". *Papers on Non Market Decision Making.*

Fukuyama, F. (2004). *State Building: Governance and World Order in 21st Century*. Cornell University Press: Ithaca, New York.

Gözler, K. (2003), *İdare Hukuku*, Cilt No.1 Ekin Kitabevi Yayınları:.Bursa.
Günday, M. (2004). *İdare Hukuku*. İmaj Yayınevi: Ankara.

Güran, M. C. (2006). *Kamu Hizmetlerinde Performans Ölçümü*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları: Ankara.

Hood, C. (1991)."Public Management for All Seasons?" Public Administration, 69, 3-19.

Kapani, M. (1993). *Kamu Hürriyetleri*. Yetkin Basım Yayım ve Dağıtım: Ankara.

Kettl, D.F. (1997). "The Global Revolution in Public Management: Driving Themes and Missing Links." Journal of Policy Analysis and Management, 16(3), 446-462.

Le Grand, J. (1990)."Equity versus Efficiency: The Elusive Trade-Off". Ethics, 100(3), 554-568.

Le Grand, J. (1991)."The Theory of Government Failure". *British Journal of Political Science*, 21(4), 423-442.

Niskanen, W.A. (1971). *Bureaucracy and Representative Government*. Aldine-Atherton: New York.

Ömürgönülşen, U. (2002). "Performance Measurement in the Public Sector: Rising Concern, Problems in Practice and Prospects." *Hacettepe Üniversitesi*

İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(1), 99-134.

Putnam, R. (2001), "Social Capital: Measurement and Consequences", *Canadian Journal of Policy Research,* 2 (1), 41-51.

Stanley, H.U. (1959). ""Bureaucracy" and "Rationality" in Weber's Organization Theory: An Empirical Study". American Sociological Review, 24(6), 791-795.

Tosun, M.U. (2001). "Bir Kamusal Başarısızlık Ürünü Örneği: Yolsuzluk", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Wolf, C. Jr. (1987). "Market and Non-market Failure: Comparison and Assessment." Journal of Public Policy, 7(1), 43-70.

Woolcock, M. (1998), Social Capital and Economic Development, *Theory and Society*, 27 (2), 151-208.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 19 Aralık 2007

Towards Local and Protective Turkish Disaster Management System

Süleyman ÇELİK*

Abstract: The earthquakes have created destructive consequences in every aspect of community life in Turkey for thousands years. Centralized and bureaucratic institutional structure and policies ignoring mitigation phase and mainly focusing on the response and recovery phases of disaster management has been ineffective. The symmetry-shattering effect of the 1999 Marmara and Düzce earthquakes awakened the Turkish public administration. The reforms after the earthquakes significantly improved the response capacity of the system. However, the responsible managers still need to improve the mitigation capacity of the system to diminish the catastrophic effects of disasters to local communities before they occur.

Keywords: Disaster management, Turkish disaster administrative structure and policies, Disaster and Development laws, Local disaster administration, Disaster response, Disaster mitigation

Yerel ve Koruyucu Türk Afet Yönetim Sistemine Doğru

Özet: Depremler binlerce yıldır Türk insanının hayatının her alanında yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Merkezi, bürokratik kurumsal yapı ve önleyici tedbirleri ihmal edip, kurtarma ve rehabilite aşamalarına ağırlık veren politikalar bugüne kadar etkisiz kalmıştır. Standard kalıpları yıkan 1999 Marmara ve Düzce depremleri Türkiye'nin Kamu Yönetimi sistemi ve anlayışı üzerinde uyandırıcı etki yapmıştır. Depremlerden sonra yapılan reformlar afet yönetiminin kurtarma kapasitesini kayda değer biçimde artırmıştır. Ancak, afet yönetiminden sorumlu karar vericilerin, zarar önleyici çalışmalara ağırlık verip, afet sistemi içerisindeki kurumların kapasitesini artırarak, depremlerin yerel halk üzerindeki felakete varan etkilerini azaltmaları gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Afet Yönetimi, Türk afet yönetim yapısı ve politikaları, Afet ve İmar kanunları, Yerel afet yönetimi, Afet müdahale, Afet zarar azaltıcı tedbirler

Introduction

Turkey is located in one of the most highly seismic regions of the world and has suffered remarkable losses of life and property due to earthquakes. Ninety-two percent of the population and 95% of the geographic area are exposed to seismic risk (Sağlık Bakanlığı, 2004). Earthquakes are the most damaging and problematic type of natural disaster to significantly affect the social and economic life of Turkish communities. On average, the annual cost of earthquakes has been two percent of Gross Domestic Product of Turkey (Sağlık Bakanlığı, 2004).

* Arş. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

At the end of the last century, two destructive earthquakes struck Turkey and created significant damages. The Marmara, and the Düzce earthquake, reportedly killed 17,489 and 763 people, respectively in 1999. The impact of the Marmara Earthquake was estimated at 7% of the GDP on the Turkish economy in that year (Erdik, 2000). Particularly, the Marmara Earthquake hit the heartland of Turkey, impacting the economic, social and cultural life of the rest of the country. The loss of highly trained individuals also indirectly affects the communities' capacity building in the long run.

Even though Turkey has a high level of seismic risk, the Turkish disaster policies and management system did not demonstrate sufficient capacity to reduce the damage to the communities affected by these two earthquakes. The mismatch between the level of extreme, dynamic seismic risk and the organizational structure of the Turkish disaster management system resulted in poor performance.

The characteristics of disaster policies and structure identify a nation's perception of the problem and determine the ultimate capability of the system to anticipate and overcome the consequences of the problem. Coordination of organizations before and after earthquakes, and clearly determining the authority and responsibilities of disaster organizations are very important factors that facilitate or inhibit the performance of a disaster management system. In this respect, disaster policies become very important tools that expand the capacity of a disaster management system to reach a point in which the system performs at its maximum. Turkey should discover new approaches to establish a management system that captures the complex, dynamic characteristics of the problem and creates a flexible organizational structure to allow individual organizations in the disaster system to act upon changing environments.

This paper analyzes the Turkish disaster policies and organizational structure. The paper also evaluates the changes in disaster policies and disaster management structure after the 1999 earthquakes, and offers new perspectives for better coordinated disaster affairs. The study uses the data collected from on-site observations previously conducted, Turkish disaster laws and regulations, post-disaster critiques, news analyses, and review of professional reports. The study also utilizes the data collected from 58 semi-structured interviews with 39 key decision makers from public, private, and nonprofit institutions that involved in the Marmara and Düzce response operations between June 1 and July 27, 2004.

Disaster Management in Transition

As in many areas of public management, conventional planning models in disaster management are based upon linear assumptions. According to linear

assumptions, policy actions in public management not only produce desired outcomes, but also these actions and outcomes are proportionate. In this model, an analytical approach to address the problem is: "study the problem, develop alternatives, choose one, and move on to the next problem" (Mileti, 1999:146). Organizations work like machines, contain standard operating procedures and formal rules that identify responsibilities and ensure that all these procedures are reliably performed (Scott, 1992; Morgan, 1997). These organizations can be very effective where the environment is stable, problems are well-defined, and organizations can be closed to outside interference. However, in uncertain and complex environments, those machine-like organizations are likely to fail to achieve desired goals (Osborne and Gabler, 1992; Marion, 1996; Barzelay, 1992; Comfort, 1999; Axelrod and Cohen, 1999).

In a traditional centralized disaster management system, managers are more concerned with the intention to reduce risk and assume that execution of this intention and application of existing knowledge will result in proportional advances in hazard reduction (Turner and Pidgeon, 1997:4; Mileti, 1999: 146). However, disasters create different norms, "emerging norms," from regular norms (Schneider, 1995). The discrepancy between "emerging norms of disasters" and "bureaucratic norms of disaster administration" represents failures of intention (Schneider, 1995). The goal of a disaster management system is to find ways of diminishing this discrepancy to deal with the fatal consequences of disasters. A process-oriented, decentralized, flexible disaster management system with long-term mitigation plans is more likely to meet the emerging characteristics of disasters.

Shift from Disaster Response to Disaster Mitigation

Scholars generally agree that there are four different cycles in disaster management activities: mitigation, preparedness, response and recovery (Mileti, 1999; Comfort, 1999; Schneider, 1995). A traditional disaster management approach is more concerned with response actions. Managers take action after a disaster happens. Balamir (1999) calls this type of administration "State as Healer." According to Balamir (2001a), the main goal of the "healer state" is to save lives rather than to protect them. Balamir calls it a "fatalistic society" with the attributes of "saving strategy," "organizational frustrations," "healing discourse," and "crisis planning".

On the opposite side of this model is the concept of a risk society (Balamir, 2001a). Balamir's risk society is a "disaster resilient community" that is aware of future disasters and has a sustainable network of physical systems and communities to withstand an extreme event without experiencing devastating losses (Mileti, 1999). A risk society pays more attention to the mitigation process that aims to reduce the vulnerability of a community to damage from future

disasters (Schneider, 1995). “Protecting strategy,” “self-relying organizations,” “preparedness discourse,” and “contingency planning” are the main characteristics of this model (Balamir, 2001a). Moving from a fatalistic society model to a risk society model would not only reduce the vulnerability of communities and save more lives, but also would be more cost effective.

Local Disaster Management

Although local communities are more vulnerable to disasters, traditional disaster management systems put relatively less emphasis on improving the local capacity of the system. Human and material resources and the authority to mobilize these resources are often gathered at the national level. In many administrations, this appears to be a fundamental power issue between central and local organizations of the system. As Pfeffer (1992) states, every organization involves politics. The main sources of power in organizations, according to Pfeffer, are having resources, being in the center of a communication network, implementing important tasks, and having the capacity to seek and hold information. Thus, managers at the central level are more likely to have power and are not willing to share it with local managers. This creates serious difficulties with respect to disaster management.

The centralized system performs slowly and nonflexibly to overcome damage from disasters during sudden disruptions. The key resolution to these problems is to foster local sustainability (Mileti, 1999). “Sustainability refers to the capability of complex system to cope with changing conditions, to permanently adapt and, nevertheless, satisfy present needs” (Possekel, 1999:56). From this point of view, local sustainability represents a system where “a locality can tolerate and overcome damage, diminished productivity, and reduced quality of life from an extreme event without significant outside assistance” (Mileti, 1999:4). Therefore, to accomplish local sustainability, local governments and local residents should have more power and should take more responsibility for evaluating and allocating the resources, and designing the policies to reduce the impacts of disasters (Platt, 1999; Mileti, 1999).

The performance of a disaster management system depends on the system's capacity at the local level. Local conditions represent the initial conditions of the system, govern the whole disaster system, and eventually generate and characterize the choices for policies at different stages of disaster management. This requires an effective link between central actors and local actors. It is crucial to include local perspectives into the policymaking process to diminish disaster risk. Increasing the capacity of local components of the system improves the performance of the system. In a successful disaster management system, local governments and communities are more involved in systems dealing with future disasters.

TURKISH DISASTER MANAGEMENT POLICIES

In the disaster management literature, three historical periods are considered milestones in Turkish disaster policy administration (TBMM, 1997; TBMM, 1999; DPT, 2000; Akdağ, 2002): prior to 1944, 1944 to 1958, and 1958 to 1999. In addition to these periods, the year 1999 is a starting point for important organizational, technical, and regulational changes. The historical root of the Turkish disaster policies illuminates the successes and failures of present disaster policies and organizational structure.

Today, there are several important rules that regulate the Turkish disaster policies. Disaster Law (No. 7269), Civil Defense Law (No. 7126), and Disaster Regulation 12777 are the primary ones. In addition to these laws and regulations, many consider the development laws as important as disaster laws (Keleş, 2004; Balamir, 2001b). Although the development laws are not considered to be disaster laws, they, indirectly but significantly, affect the success of disaster policies. In addition to reviewing the historical roots of disaster laws, this section of the paper primarily examines the Disaster Law 7269 and the Development Law 3194 in detail as they are two of the most important regulations regarding disaster policies.

The Roots of Turkish Disaster Laws

The first written document regarding Turkish disaster affairs was about the earthquake that occurred in 1509. Following that disaster which killed 13 thousand people in İstanbul, II Beyazit, the Sultan of the Ottoman State gave orders to assist the earthquake victims. The Ottoman administration gave 20 gold pieces to each family, and assigned construction experts to rebuild their homes. Similar post-disaster efforts were made during the Ottoman Era.

In 1848, the Ottoman administration established Ebniyye Nizannamesi, a regulation, to control construction facilities in İstanbul. In 1877, this regulation was expanded to encompass all municipalities within the Ottoman State. The law of Ebniyye was extended in 1882 to regulate infrastructure and roads. Although these regulations were established to manage urbanization, they can be considered the first attempt to reduce the vulnerabilities of Turkish communities to disaster.

After the foundation of the modern Republic of Turkey, the approach to disaster management did not differ considerably from that of the Ottoman State. In 1933, the Act of 2290, The Municipality Building and Roads Law, significantly altered the Ebniyye Nizannamesi. This law decided all regulations regarding land development, infrastructure, roads, buildings and construction activities. Subsequent to The Erzincan earthquake on December 26, 1939, the deadliest earthquake in Turkish history, Turkish public administration established some temporary regulations and policies to assist the victims of the earthquakes. From

1939 to 1944, five destructive earthquakes struck Turkey: Erzincan, Niksar-Erbaa, Adapazarı-Hendek, Tosya-Ladik, and Bolu-Gerede. These earthquakes killed more than 43 thousand people, injured over 75 thousand and damaged in excess of 200 thousand buildings (Akdağ, 2002). These incidents showed that it is not possible to diminish the negative consequences of a disaster by simply rebuilding homes after an earthquake. In 1944, the Turkish disaster administration took the first steps toward mitigation.

In 1944, Turkey passed The Law for Measures to be Taken Before and After Earthquakes. This law (No. 4623) was the first regulation that Turkish public administration established for mitigation purposes. It required Turkish public administration to identify seismic risk prone areas, create special rules for construction facilities in these areas, develop aid and rescue plans before earthquakes, and prevent settlement before geological examination of the land (Akdağ, 2002; TBMM 1997). In 1945, the Public Works Ministry created the first seismic risk map of Turkey and established the first regulation of mandatory construction codes for disaster prone areas.

The primary laws, regulations and institutional establishments were established during 1958-1999, including Disaster Law 7269, the new Development Law 3194, and Civil Defense Law 7126. During this period, the key institutions, Public Works and Settlement Ministry, General Directorate of Disaster Affairs, and General Directorate of Civil Defense were founded.

The primary legal and organizational progress in the Turkish Disaster Management System from 1958 to 1999 shaped the fundamental patterns of the Turkish disaster system. Although these developments indicate an advanced understanding of disaster affairs from earlier periods, the system has not shown a significant capacity to build disaster resilient communities. The focus on response and recovery phases, policies and organizational structure based on traditional linear assumptions, and the lack of sufficient organizational and technical capacity constrained the ability of the system to cope with the problems of destructive earthquakes during that period. Another important factor affecting the adequacy of the disaster system was that the decision makers did not use land development policy as a tool to establish disaster resilient communities in risk prone areas (Balamir, 2001b; Keleş, 2004).

The Disaster Law of 7269

The main law that regulates the Turkish Disaster Management is Disaster Law (No. 7269), which was passed by Turkish Grand National Assembly in 1959 (Afet İşleri Genel Müdürlüğü, 1998). This law covers all regulations regarding disaster affairs and mainly identifies the tasks of disaster organizations before and after disasters. It remains the primary law governing disaster affairs. Under the light of new circumstances, the Law has been partly changed and various

amendments (1968/1051, 1981/2479, 1985/3177, 1995/4133) were enacted into the law (TBMM 1997; Akdağ 2002).

The law did not specify detailed emergency planning and organizational schema until 1988. In that year, Disaster Regulation of 1277 was created to clarify emergency planning issues. The regulation provided an outline for the national emergency plan and required institutions, ministries, province, and district governments to create their own specific emergency plans. Disaster Law 7269 awards extraordinary authorities to provincial and district governments to undertake necessary actions and to use public, private and even military properties for response operations.

The Disaster Law is considered highly advanced and comprehensive for the era in which it was created, however, it has not adapted over time to changing conditions. Although the Disaster Law clarifies the tasks to be carried out before and after disasters, it focuses fundamentally on the response and recovery stages of disasters (National Earthquake Council, 2002). The major goal of Disaster Law 7269 is to recover and rehabilitate after a disaster happens, rather than to reduce seismic risk and create a disaster resilient community (National Earthquake Council, 2002).
It has been a challenge for Turkish public administration to revise the traditional linear disaster policies in order to capture the complexities of risk. The organizational tradition of Turkish public administration has characterized the Turkish disaster policies and management structure that can be traced back to the Ottoman Era.

The Development Laws and Disaster Affairs

One of the main critic issue of Turkish disaster policies is that "disaster policies and development policies are not well connected" (Keleş, 2004; National Earthquake Council, 2002). From Ebniyye Nizannamesi in 1848 to the new Development Law 3194 in 1988, the changes in development regulations did not consider the seismic risk, especially in metropolitan areas, as an important aspect of development policies.

According to the Municipality Law 1580 and the Municipality Building and Roads Law 2290, established in 1930 and 1933 respectively, municipalities have the authority and the responsibility for land development and construction activities in cities. However, in the 1950s, domestic migration toward bigger cities, urbanization, and increasing industrial facilities in metropolitan areas created huge problems and construction activities became very difficult to control. Therefore, the Turkish Grand National Assembly passed a development law (No. 6785) in 1956 to regulate development affairs in cities. However, the Development Law 6785 could not solve the problems of land development.
Populist policies to win elections and the willingness of public officials to excuse

illegal construction activities made this problem nearly unsolvable. In 1988, the Turkey Grand National Assembly passed a new Development Law, 3194, to replace the old 6785 in order to deal with the increasing level of urbanization problems. Today, the Development Law 3194 is the major law that regulates the matters of land development, construction, and construction monitoring.

As with the previous law, the final Development Law proved insufficient to address the problems of illegal construction activities in cities. According to current Turkish officials, today, approximately one half of the buildings in İstanbul are illegally constructed.

"There are approximately 1.2-1.3 million buildings, inside the metropolitan city of İstanbul. But only 600-700 thousand of them are legally constructed."[1] Keleş (2004) claims that Development Law 3194 is inadequate and outdated. Municipalities with populations over 10 thousand and provincial governments are responsible for the preparation of development plans. However, they are not required to incorporate seismic data into the plans. Further, many municipalities lack the technical and financial capacity to design and implement development plans. Therefore, from planning phases to control phases, construction activities pose a huge dilemma for the disaster system. Keleş (2004) asserts that construction control is almost non-existent in Turkey.

In conclusion, several issues must be considered in Turkish development and disaster policies (National Earthquake Council, 2002; İstanbul Emergency Master Plan, 2003). First, populist policies continue to extend illegal settlements into metropolitan areas. Second, the Development Law and the Disaster Law are not considered to be two sides of a single coin. The Development Law should consider seismic risk as a basis for land-use and settlement in cities. To achieve a successful disaster policy, "the practice of land-use planning and zoning, transportation and infrastructure planning, procedures for density assignment, planning the open spaces, participation processes, strengthening and devising new methods monitoring building- use control, etc., all of these are distinct aspects of disaster concerns that naturally need to be covered in the Development Law" (Balamir, 2001b: 210).

A third criticism is that there is an uncertainty about the authority and responsibility of organizations over land development issues. Many organizations have partial responsibilities for land development and physical planning making it difficult to track and enforce the illegal construction activities in metropolitan cities.

[1] Interview with Emergency Coordination Center, İstanbul Greater Municipality, June 22, 2004, İstanbul

Turkish Disaster ADMINISTRATIVE Structure

Turkish local and central disaster government is structured according to Disaster Law 7269. According to this Law, the General Directorate of Disaster Affairs under the Ministry of Public Works and Settlement is responsible for preparedness, response, and recovery operations and coordination of these activities. In addition, several ministries have responsibilities and authority at different stages of the disaster management process (Keleş, 2004), creating a significant confusion for coordinating the disaster activities. To avoid this problem at the provincial level, the law allocates power to provincial governors to administer provincial branches of ministries.

The confusion of power and responsibility is a significant problem at the central level of disaster administration as well. At the central level, along with the General Directorate of Disaster Affairs (GDDA), the General Directorate of Civil Defense (GDCD) was established under the Interior Ministry to carry out the tasks that Civil Defense Law 7126 defines. The GDCD also carries out the tasks mandated by Disaster Law 7269, and Disaster Regulation 12777 (Çorbacıoğlu and Kapucu, 2005). Other organizations such as the Prime Ministry's Emergency Coordination Council and the Disasters Center Coordination Council have responsibilities and authority for coordination of disaster operations after a disaster happens.

In order to expose the coordination problems of the Turkish disaster system, we should examine the formal Turkish disaster management structure. The Turkish disaster management structure is organized at central and local levels. At the local level, the provincial rescue and aid committee is responsible for disaster operations. If a disaster exceeds the capacity of disaster agencies at the local level, the responsibility and authority go from the local level to the central level disaster agencies. The Central Disaster Coordinating Committee is the main body at the central level. If a disaster threatens the life and security of the nation, the prime minister declares a crisis management situation and the Prime Ministry's Crisis Management Center takes charge.

Turkish Disaster Management at the Local Government Level

Local level organizations are the first response actors in the Turkish disaster system. Disaster Law 7269 and the Regulation 12777 require district and provincial disaster organizations to prepare emergency plans before a disaster, and respond to the disaster accordingly. If a disaster is relatively small, public-district disaster organizations respond under the district managers, Kaymakam. If the resources and agencies of districts are insufficient to handle the disaster, provincial public disaster organizations take over the authority under the command of the provincial governor. Figure 1 shows the local disaster management structure.

Provincial Response Committee

Chairman : Governor of the Province
Mayor
Commander of Gendarmerie
Directors of:
Police
Civil Defense
National Education
Public Works and Settlements
Health Department
Agricultural and Rural Affairs
Energy and Natural Resources
Local Representative of the Turkish Red Crescent Society (TRCS)
Local Military Commander

Emergency Aid Services Groups
Communication Services
Preliminary Damage Assessment and Temporary Shelter Services
Transportation Services
Public Security Services
Approbation Renting Confiscation & Distribution Services
Rescue and Debris Removal Services
First Aid & Medical Services
Agricultural Services
Lifeline Services

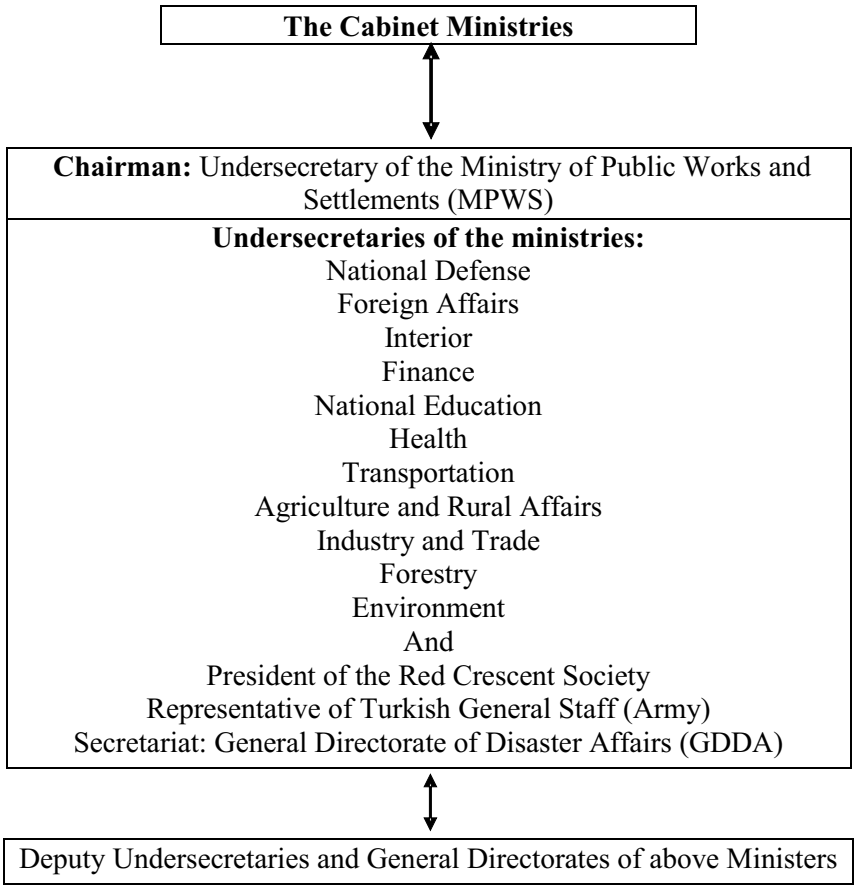
Sources: JICA (2004), Ergünay (1999)
Figure 1; Provincial Rescue and Aid Committee

This structure appears ideal since it provides the responsibilities and power to local organizations for immediate response to disasters. However, it is not practically functional because the local disaster organizations do not posses sufficient technical and organizational capacity to cope with a major disaster. In many cases, such as the Marmara and Düzce earthquakes, the local communities are overwhelmed by the disasters and do not have the ability to perform their responsibilities.

Turkish Disaster Management at the Central Government Level

The Central Disaster Coordinating Committee (CDCC) is the main body in the

Turkish disaster management structure at the central level. The committee is responsible for responding to a disaster if provincial rescue and aid groups are not able to overcome the problems of the disaster. The schema of this committee is shown at Figure 2.

Sources: JICA (2004), Ergünay (1999)

Figure 2; Central Disaster Coordination Committee

There are two main organizations at the central level that are responsible for coordinating disaster affairs: The General Directorate of Disaster Affairs (GDDA) and the recently founded General Directorate of Turkey Emergency Management (GDTEM). However, when a disaster occurs, two other organizations at the central level join these two organizations in coordinating disaster operations: The General Directorate of Civil Defense (GDCD) and the Prime Ministry Crisis Management Center (PMCMC). Figure 3 shows the structure of the Prime Ministry's Crisis Management center.

Prime Ministry Crisis Management Center

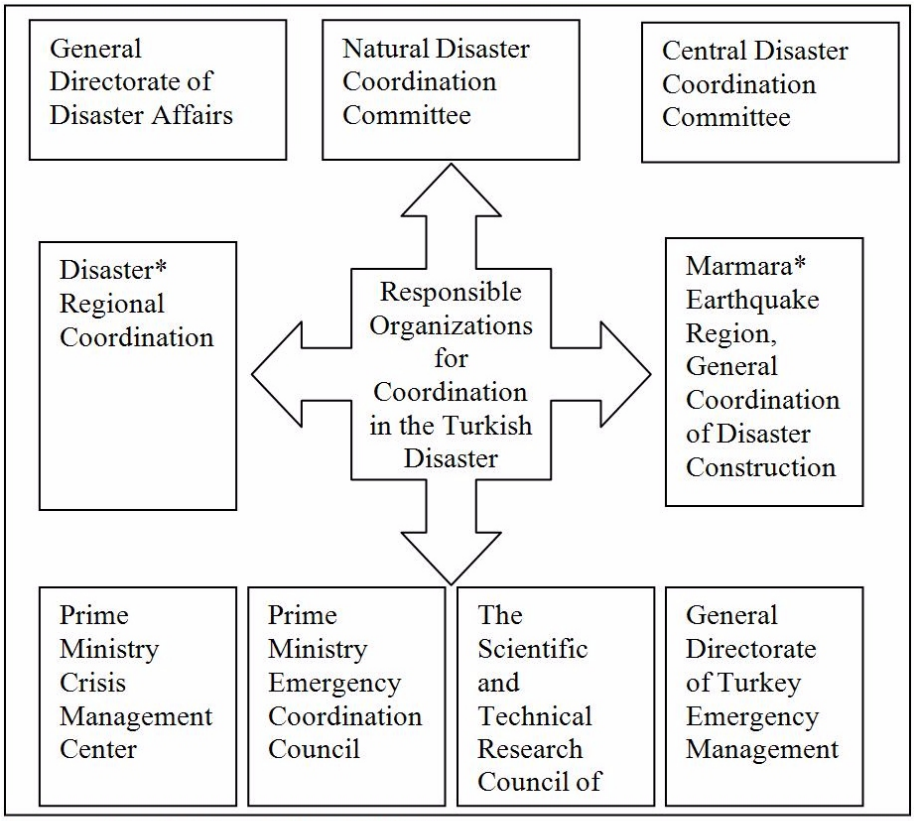
Crisis Coordination Council	Crisis Assessment and Monitoring Council	Secretariat
Chairman: Prime Minister or Related Central Minister	**Chairman:** Undersecretary of Prime Minister	**Chairman:** Deputy Undersecretary of Prime Minister
Chief of the General Staff (or Representative Central Minister on Economy Minister of Justice Minister of National Defense Minister of Interior Minister of Foreign Affairs Minister of Finance Minister of National Education Minister of Public Works and Settlements Minister of Health Minister of Transportation Minister of Agriculture and Rural Affairs Minister of Labor and Social Security Minister of Industry and Trade Minister of Energy and Natural Resources Minister of Forestry Minister of Environment Secretary General of National Defense Council Other Ministers as Required	Representative of the General Staff Undersecretary of Justice Undersecretary of National Defense Undersecretary of Interior Undersecretary of Foreign Affairs Undersecretary of Finance Undersecretary of National Education Undersecretary of Public Works and Settlements Undersecretary of Health Undersecretary of Transportation Undersecretary of Agriculture and Rural Affairs Undersecretary of Labor and Social Security Undersecretary of Industry and Trade Undersecretary of Energy and Natural Resources Undersecretary of Forestry Undersecretary of Environment Representative of the General Secretariat of National Defense Council President of Council for Higher Education Undersecretary of the National Intelligence Organization Undersecretary of SPO Undersecretary of Treasury Undersecretary of Foreign Trade President of the Central Bank President of the Turkish Atomic Energy Authority President of the Turkish Red Crescent Society Representatives of Other Ministries and Institutions as Required	General Directors and Experts from Ministries and Institutions

Source: JICA (2004), Ergünay (1999)

Figure 3; Prime Minister Crisis Management Center

GDCD operates under the Interior Ministry and is the major organization responsible for coordinating rescue operations. In addition to GDCD, PMCMC is another coordinating establishment after a disaster threatens the well-being of people. According to the regulation of 8716 (1996), if the prime minister declares an emergency situation, the PMCMC steps in command and becomes the main body of the disaster management system.

After the declaration of an emergency situation, four units at the same hierarchical level become the coordination agency. The General Directorate of Disaster Affairs (GDDA), the Prime Ministry Crisis Management Center (PMCMC), the General Directorate of Civil Defense (GDCD) and the GDTEM are the major organizations at the same organizational level that are responsible for similar tasks in the system. The similar organizational and legal bases of these organizations create a conflict of authority.

Source: Adapted from Akdağ (2002)

*Organizations for only the Marmara and Düzce Earthquakes

Figure 4; Organizations Responsible for Coordination

In addition to these organizations, there are others that are fully or partially responsible for coordination of disaster operations during a major disaster. As Akdağ (2002) ironically observes, there are almost more coordination agencies than response agencies in the system (Figure 4).

DEVELOPMENTS AFTER THE 1999 EARTHQUAKES

After the 1999 Marmara and Düzce earthquakes, several significant legal and institutional reforms were introduced into the Turkish disaster management system. The General Directorate of Turkey Emergency Management and the National Earthquake Council were added to the system to improve coordination among disaster organizations before and after disasters. The General Directorate of Civil Defense established 11 professional rescue groups in different parts of the country to increase the response capacity of the system.

Some important legal changes were also made after the earthquakes. A mandatory earthquake insurance system and cabinet decisions for a new Building Construction Control System were the most important legal initiatives for reducing the hazardous effects of earthquakes.

General Directorate of Turkey Emergency Management

After the 1999 earthquakes, Turkish public administration attempted to address the problems of intergovernmental coordination. In order to coordinate efforts before and after a disaster, a new organization was established. Based on the Cabinet decision number 583/1999 and 600/2000, and with financial support from the World Bank, the General Directorate of Turkey Emergency Management (GDTEM) was founded under the Prime Ministry. In 1999, the institution was established as a chairmanship and later in 2000 it was promoted to the level of general directorate. The GDTEM became responsible for coordinating public disaster agencies for natural or man-made disasters that threaten the security of the nation. The primary tasks of the GDTEM are as follows:

- Coordinating the operations of public organizations,
- Enabling public organizations to establish emergency management centers,
- Establishing a disaster database, creating short and long term plans and assessing the attempts of disaster organizations to diminish the risk of emergency,
- Encouraging volunteer activities,

The GDTEM was established to solve coordination problems among public disaster organizations in the disaster system. However, the legal basis of the

GDTEM does not allow the organization to effectively perform this main goal. In the hierarchical Turkish public administration, the GDTEM lacks authority over the primary disaster organizations. The current legal and institutional formation of the GDTEM made the coordination issue more complex in the Turkish disaster system.

Some argue that a new organization was not necessary to perform these tasks.[2] They claim that one of the organizations among the General Directorate of Disaster Affairs (GDDA), Prime Ministry Crisis Management Center (PMCMC), General Directorate of Civil Defense (GDCD) could be reorganized to perform these duties. On the other hand, some argue that a new coordinating agency was required in the organizational structure of the disaster system.[3] However, they assert that the GDTEM should be formed at a higher level, such as undersecretary of a ministry, to eliminate any power conflict among the agencies.

According to one expert, the reason for this conflict was that the GDTEM was established in a hurry without much consideration or preparedness.[4] The World Bank promised millions of dollars in financial assistance after the 1999 earthquakes. The condition for obtaining this assistance was the establishment of a new coordination agency in the Turkish disaster system. The GDTEM was established before the last day of deadline to obtain this financial assistance. In June 2004, the GDTEM lacked the personnel, organizational, and technical resources to perform any of its duties.[5]

National Earthquake Council

The Prime Ministry's Office established a scientific, independent National Earthquake Council in March 2000. The National Earthquake Council was created to evaluate and unite discussions among experts about future earthquakes. According to the decision 2000/9, the Council consists of 20 experts selected from universities, public disaster organizations, and professional institutions. The Scientific and Technical Research Council of Turkey (TÜBİTAK) became the responsible organization for the foundation of the Council. TÜBİTAK also performs as the secretary of the Council. The major missions of this Council are (Balamir, 2001b):

- To evaluate the assertions and predictions for future seismic risk, and to share the findings with the authorities and public,
- To identify priorities for research activities for reducing seismic risk,
- To provide consultation for public disaster agencies,

[2] Interview with Earthquake Research Center, GDDA, June 10, 2004, Ankara
[3] Interview with The Turkish Red Crescent Society, June 9, 2004, Ankara
[4] Interview with METU Disaster Management Center, June 8, 2004, Ankara
[5] Interview with General Directorate of Turkey Emergency Management, June 7, 2004, Ankara

- To prepare strategic disaster policies,

The Council met on June 16, 2000. In 2002, the Council prepared its first report, National Strategic Report for Reducing the Harmful Effects of Earthquakes. The Council offered the report to all public institutions, including the Turkish Grand National Assembly. The report identified the legal, institutional, land development, informational, and educational aspects of disaster administration, and recommended the actions that are to be taken for mitigation. Unfortunately, because of changes in the administration of TÜBİTAK, the Council has not been very effective in gathering the responsible organizations in order to discuss and implement the policies that the strategic report recommended (JICA, 2004). The Council was abolished in 2007.

Increasing Search and Rescue Capacity of the System

After the Marmara and Düzce disasters, the General Directorate of Civil Defense increased the number and competence of professional search and rescue groups to improve the system's response capacity. By Cabinet Decisions 586/1999 and 596/2000, the General Directorate of Civil Defense (GDCD) established well-trained rescue groups equipped with advanced technical vehicles in 11 cities: Adana, Afyon, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, İzmir, Sakarya, Samsun and Van. GDCD assigned these rescue teams to some groups of provinces and determined the primary responsibilities of teams based on the location of a disaster. Each rescue team includes 100-120 personnel, and operates as a regional rescue team.

In addition, the Turkish Armed Forces have founded natural disaster rescue troops consisting of members from the Army, Navy, Air Forces, and Gendarmerie (Çorbacıoğlu and Kapucu, 2005). Further, many volunteer search and rescue groups have been established in provinces in the Marmara region. All of these developments significantly increased the response capacity of the disaster system. Many agree that the search and rescue function of the Turkish disaster system is the most developed element of the system since the 1999 earthquakes.[6]

Mandatory Earthquake Insurance System

According to Disaster Law 7269, the central government was responsible for rebuilding the damaged properties of citizens after a disaster occurs. Experiences have proved this policy to be an obstacle in implementing earthquake resistant building codes. The residents in the risk-prone areas do not

[6] Interview with General Directorate of Civil Defense, June 8, 2004, Ankara
Interview with Office of İstanbul Province Government, June 21, 2004, İstanbul
Interview with Sakarya Civil Defense Rescue Group, June 15, 2004, Sakarya
Interview with Avcılar Crisis Management Center, June 22, 2004, İstanbul

comply with earthquake resistant building codes since the state is the free insurer of the damaged properties. This policy creates a huge financial burden for the state. After the 1999 earthquakes, public managers decided to alter this policy and share the financial burden with citizens and encourage citizen compliance with regulations.

A mandatory earthquake insurance system was established on December 27, 1999 by Cabinet Decision 587. After this decision, the state was no longer the free insurer of the damaged buildings following a disaster. Earthquake insurance was required for buildings constructed inside the borders of municipalities. A Natural Disaster Insurance Agency was founded to collect insurance money and administer the system. Although this regulation was an important step for disaster mitigation, the implementation of this system has not been very effective[7] The residents in earthquake risk-prone areas still ignore mandatory insurance and are very reluctant to pay for it.[8]

Building Construction Inspection

The most important requirement for reducing seismic risk is to have a building stock that is rigorously constructed according to earthquake resistant codes. The inadequate policies in implementing building codes and controlling building construction have been the biggest problem of the Turkish disaster management system. The municipalities that have responsibilities for development plans and construction activities have proven reluctant to enforce the implementation of earthquake resistant building codes. To solve this problem, an important policy change was made by the Cabinet Decision 595 in April, 2000. According to this Cabinet Decision, the municipalities still had the authority for land development and construction permission. However, excluding public constructions, the new policy gave the responsibilities of monitoring constructing activities to certified private construction monitoring companies. These companies had the power to monitor construction activities from project phases to the end of construction. According to the policy, for ten years, these monitoring companies would be legally responsible for the buildings that they inspected.

The rule initially applied to the 27 provinces including the provinces that were affected by the Marmara Earthquake. Although experts praised this new policy, it did not remain in effect very long.[9] A political party requested the Supreme Court to abandon this policy, and consequently the Supreme Court abolished the Cabinet Decision 595/2000 in 2001. In June 29 2001, the Turkey Grand National Assembly passed a new Construction Monitoring Law 4708. The new law significantly altered many aspects of the Cabinet Decision 595. According to many professionals, the new law made the system more centralized and

[7] Interview with Boğaziçi University Earthquake Engineering, June 24, 2004, İstanbul
[8] Interview with Emergency Coordination Center, İstanbul Greater Municipality, June 22, 2004, İstanbula
[9] Interview with METU Disaster Management Center, June 8, 2004, Ankara

inadequate in implementing earthquake resistant building codes than it was before the 1999 Earthquakes (Gülkan, 2001).

Challenges from Management and Polıcy Perspectives

The changes in the disaster policies and institutional structure after the 1999 earthquakes, to some degree, have improved the capacity of the Turkish system. In particular, new civil defense rescue teams and numerous volunteer rescue groups in disaster stricken cities significantly increased the response capacity of the system. However, the modifications in disaster policies are not sufficient to alter the linear, centralized, and bureaucratic characteristics of the Turkish disaster administrative system. Since authority and resources are accumulated by central organizations, local organizations are unable to take independent action to transform their performance based on the changing parameters in disaster environments.

According to disaster laws and regulations, province and district disaster organizations are initially responsible for response to an earthquake. However, in practice, local organizations do not possess the operational and technical capacity to manage the consequences of a moderate or destructive earthquake. Central level organizations usually command and control disaster operations. This system creates confusion and constrains on the ability of local disaster agencies to respond quickly when timely action is crucial. Therefore, establishing a sustainable local disaster system should be the first priority of the Turkish disaster management. Local organizations should be supported by financial resources, trained personnel and advanced information and communication means to establish a sustainable local disaster system.

Multi-jurisdictional disaster organizations have caused coordination difficulties before, during and after disasters. The Turkish public administration observed this problem and established an agency, the General Directorate of Turkey for Emergency Management (GDTEM). The GDTEM that is responsible for coordination of disaster affairs during both emergency and non-emergency periods. However, organizations such as the General Directorate of Civil Defense or the General Directorate of Disaster Affairs have similar responsibilities. When a disaster occurs, other organizations such as the Prime Ministry Crisis Management Center and the Natural Disaster Coordination Committee are fully or partially responsible for coordination of disaster operations as well. The confusion brought about by conflicting authorities among the coordination agency makes coordination of disaster operations more problematic. The establishment of GDTEM is not able to address this issue since the organizations are at the same hierarchical level, and GDTEM does not have any authority over other coordination agencies. Many of the Turkish disaster experts interviewed suggested that the establishment of GDTEM eliminated the

need for PMCMC. Instead, they claimed that the administration should reform GDTEM as the Prime Ministry Emergency Management Undersecretariat, with authority over other coordination agencies.

The two primary disaster policies, Disaster Law 7269 and Regulation 12777 should be amended to reflect the new conditions of seismic risk in Turkey. Disaster policies were prepared decades ago and based on linear and bureaucratic assumptions of public administration. However, changes in the demographic, social, and economic characteristics of the nation made seismic risk more hazardous for Turkish people.

In this respect, development laws and regulations should be connected to disaster laws. Development Law 3194 does not consider seismic risk as a factor in the settlement of risk-prone areas. The law should be updated and used as a tool for diminishing the vulnerabilities of communities to seismic risk especially in metropolitan regions. Earthquake building codes should be implemented and strictly enforced to prevent illegal construction activities in cities, especially in İstanbul.

ConclusıOn

The Turkish public administration has implemented many policies and institutions to address the problems of earthquakes. However, the policies have primarily focused on the later stage of disaster management. The 1999 earthquakes proved that policies focused on the later stages of disaster mitigation, and an inflexible management structure is destined to fail in situations of complex, dynamic, and uncertain risk. The bureaucratic, centralized and hierarchical Turkish public administration formed by linear policies constrained the ability of disaster agencies to address the problems of seismic risk.

The review showed that the new institutional and legal changes have not yet effectively increased the capacity of the Turkish disaster system. The disaster management system should place greater emphasis on mitigation efforts rather than simply improving the rescue and response capacity of the system. The Turkish public administration should reform disaster policies based on the new circumstances of risk prone areas, and should create a new management structure that diminishes the centralized effect of the disaster management system to deal with the destructive consequences of deadly earthquakes.

BIBLIOGRAPHY

Afet İsleri Genel Müdürlüğü (1998). *Kanunlar ve Yönetmelikler*. Ankara: Bayındırlık ve İskan Bakanlığı

Akdağ, S. Emre, (2002), "Mali Yapı ve Denetim Boyutlarıyla Afet Yönetimi". http://www.sayistay.gov.tr/yayin/yayinicerik/aras20afetyonetimi.pdf (06.09.2005).

Axelroad, R. and D. M. Cohen (1999). *Harnessing Complexity*. New York: Free Press.

Balamir, M. (1999). "Reproducing the Fatalist Society: An Evaluation of the Disasters and Development Laws and Regulations in Turkey." In Emine M. Komut, ed. *Urban Settlements and Natural Disasters: Proceedings of UIA Region II Workshop*. Ankara, Turkey: Chamber of Architects of Turkey. pp. 96-107.

Balamir, M. (2001a). "Disaster Policies and Social Organization". Paper presented at the 5th Conference of ESA. "Disaster and Social Crisis Research Network sessions: Deconstructing Disaster Management: Beyond the Command and Control Model", Chaired by Maureen Fordham, Helsinki, August 28-September 1.

Balamir, M. (2001b). "Recent Changes in Turkish Disaster Policy: A Strategic Reorientation". In P. R. Kleindorfer and M. R. Sertel (eds.), *Mitigation and Financing Seismic Risks*, Kluwer, pp. 207-234.

Barzelay, M. (1992). *Breaking Through Bureaucracy: A New Way for Managing in Government*. Berkeley, CA: University of California Press.

Comfort, L. K. (1999). *Shared Risk: Complex Systems in Seismic Response*. Amsterdam: Pergamon.

Çorbacıoğlu, S. and N. Kapucu (2005). "A Critical Evaluation of Turkish Disaster Management System". TODAİE, Turkish Public Administration Annual, Vol. 29-31

DPT (Devlet Planlama Teskilatı) (2000*). Doğal Afetler Özel İhtisas Komisyonu Raporu* (Yayımlanmadı).

Erdik, Mustafa (2000), "Report on 1999 Kocaeli and Düzce Earthquakes"www.koeri.bound.edu.tr/depremmuh/Kocaelireport.pdf.(05.06.2002).

Ergünay, Oktay (1999). "A Perspective of Disaster Management in Turkey: Issues and Prospects". In Emine M. Komut, ed. *Urban Settlements and Natural Disasters: Proceedings of UIA Region II Workshop*. Ankara, Turkey: Chamber of Architects of Turkey. pp. 1-10

Gülkan, Polat (2001). "595 sayılı Yapı Denetimi Hakkındaki Kanun Hükmündeki Kararnamenin İptali ve Ardından Gelen 4708 Sayılı Yapı Denetimi Kanunu Hakkında Bir Deneme" (Yayımlanmadı)

İstanbul Greater Municipality (2003). *Earthquake Master Plan for İstanbul*. Prepared by Boğaziçi University, İstanbul Technical University, Middle East Technical University, and Yildiz University. İstanbul: July 7th.

JICA (Japan International Cooperation Agency) (2004). *Türkiye'de Doğal Afetler Konulu Ülke Strateji Raporu*. Ankara.

Keleş, Ruşen (2004). "Turkish Government Structure from a Disaster Management Perspective". UNDP.

Mileti, D. S. 1999. *Disasters by Design: A Reassessment of Natural Hazards in the United Centrals*. Washington D.C: Joseph Henry Press.

Marion, R. (1999). *The Edge of Organization*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Morgan, G. (1997). *Images of Organization*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

National Earthquake Council Report, (2002), "Deprem Zararlarını Azaltma Ulusal Stratejisi." http://www.bayindirlik.gov.tr/turkce/udkraporu.php. (03.05.2003)

Osborne, D. and T. Gabler (1992). *Reinventing Government*. Reading, MA: Addison Wesley.

Pfeffer, J. (1992). *Managing with Power: Politics and Influence in Organizations*. MA: Harvard Business School Press.

Platt, R. H. (1999). *Disaster and Democracy: The Politics of Extreme Natural Events*. Washington, D. C.: Island Press.

Possekel, Anja K. (1999). *Living with the Unexpected: Linking Disaster*

Recovery to Sustainable Development. Springer: New York, Heidelberg, Berlin.

Sağlık Bakanlığı (2004). *Afetlerde Sağlık Organizasyonu Projesi*. Ankara: Sağlık Bakanlığı.

Schenider. S. K. (1995). *Flirting with Disaster: Public Management in Crisis Situations.* Armonk, NY: M.E. Sharpe.

Scott, W. R. (1992). *Organizations: Rational, Natural, and Open Systems.* Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) (1997). *Doğal Afetlerde Can Ve Mal Kaybının En Aza İndirilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirleri Belirlenmesine İlişkin Meclis Araştırması.* Ankara.

TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) (1999). *Deprem Araştırma Raporu* (Report No: 10/66, 67, 68, 69, 70). Ankara.

Turner B. A. and N. F. Pidgeon (1997). *Man-made Disasters.* 2nd Edition, Oxford: Butterworth-Heinemann.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 19 Aralık 2007

The Effects Of Globalisation On Women

Sefa ÇETİN*

Abstract: In this paper I will explore the impact of globalization on one segment of the global population, women in the world. Especially, in the less developed and developing countries, women have been affected by globalization. Such as unemployment, long work hours, migration, family breakdown, child labour, political participation are the most significant effects of the new global international economy.

Keywords: Globalization, woman, wage, housing, migration, local politics

Küreselleşmenin Kadınlar Üzerindeki Etkileri

Özet: Bu çalışmada; küreselleşmenin, dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kadın nüfusun küresel ekonomik gelişmelerden etkilenme dereceleri ortaya konulmuştur. İşsizlik, uzun çalışma süreleri, göçlerin yarattığı etkiler, boşanma, çocuk işçiliği, siyasal katılım gibi alanlar yeni uluslararası küresel ekonominin etkilerinin görüldüğü alanlardır.

Anahtar kelimeler: Küreselleşme, kadın, ücret, konut, göç, yerel politika

Introduction

The term 'globalisation' has been associated with key areas of change, which have led to a marked transformation of the world order. At a political level the process of deregulation and liberalization has led to an apparent diminution of state and a general assumption that all states everywhere must become more democratic and secure 'good governance' over their people. At the level of the economy, globalisation has been associated with the trend towards increasing economic liberalization.This has been reflected in freer trade and more deregulated labour, good and financial markets.

At its most expansive, the global 'vision' has been presented as a borderless world, in which national economic boundaries are dissolving, and all countries are integrated into a unified global order. The result is an 'interlinked economy' in which there is a free flow of capital, people, goods, services and information, and where national government is displaced by global governance (Ohmae, 1990).

* Dr., Kütahya Vali Yrd.

Much analysis of the effects of globalisation in especially developing countries has stemmed from influence of the expansion of transnationals and the new international division of labour. Within the literature, there has been a focus on both negative and positive effects, particularly on women. Most studies of the effects of transnational production have tended to concentrate on the specific effects of industrialisation and the increase of the industrial employment for certain groups of women in developing countries.In the early stages transnational expansion was concentrated in 'special economic zones' such as maquiladora in Mexico.Here employment and other regulations were minimal, and many companies employed young unmarried women (Fernandez-Kelly, (1994).

Thus, the advance of globalization throughout both the industrialized and developing countries of the world is undisputed. What is a matter of differing opinion, however, is the impact of globalization on the world economy and on the quality of life experienced by the world's citizens.

In this paper I will explore the impact of globalization on one segment of the global population, women in the world. Women have been affected by globalisation.As much as some women have come to enjoy the benefits of growth and foreign capital investment in their own countries, more women have found no place to earn a living other than in the informal sector.There are also refugees and stateless women.They have multiple roles and are not a homogenaous group.In which role are they affected most by globalization?When women as part of a heterogeneous group look at globalization, what they perceive?And how does what they see influence their lives? I will try to find out the answers of these kind of questions through this paper.

The Feminization Of Labour

One of the most significant social effects of the new global international economy has been the enormous numbers of women joining the economically active populations of all countries, both as wage-earning employees and as self-employed workers. Women have, of course, traditionally carried out socially productive work in the household and in childcare, in cultivation of the land and in the paid activities of the man/head of the family.The new factor is that the majority of women in nearly all the industrialized countries and a rapidly rising proportion in the urban economies of the developing countries have joined the employment market, as shown by the evolution of the female employment rate for selected countries between 1970 and 1994, according to the information presented in

Table 1.

Table 1. Women's Economic Activity Rate, Selected Countries

Country	1970	1994
USA	53	65
Canada	47	63
France	53	64
Brazil	27	38
Mexico	21	37
Chile	27	39
Bostwana	61	49
Zimbabwe	56	49
Zaire	65	52

(Index: Males=100) Source: UNDP (1995)

As it is seen on the table above, in especially developed and also developing countries, women's participation to labour force has been high. That involves mainly because of the world's changing economic, social and cultural structure; changing family structure, changing the perception of life have all contributed to this trend.

Women in almost all countries work more hours than men: taking 100 as the index of male working hours (paid and non-paid), the index for women is 127 for Italy, 111 for France, 112 for Columbia, 106 for the United States, 109 for Indonesia (Borja and Castells, 1997).

In the new type of economy women's employment participation has been considerable. According to Little's statement, in Britain, in 1951 26.9% of women were economiclly active. By 1971 this figure had risen to 36.5% and by 1991 it stood at 71%.Over 10 million women had a paid job in 1991, representing almost 40% of the economically active population (Little, 1994).

Global companies represent significant power as they control an estimated 70 per cent of the products in international trade and an equivalent proportion of foreign direct investment. As Dunnig points out (1993) that, this increase, in foreign direct investment has been accompanied by different corporate strategies, including the sitting of production itself in countries which suited an array of corporate objectives such as market-seeking, (natural) resources-seeking, efficiency-seeking and strategic asset-seeking.I will take the Thai Women's position as a sample.

On the one hand, foreign direct investment in Thailand, in 1980s, resulted in the greater feminization of the labour market and increased fragmentation of women's work and lives. An important consequence was that women were often simultaneously working in different labour segments, which gave rise to increasing fragmentation of their idendities and responsibilities.A special dimension of this process in Thailand was the relatively high degree of temporary migration undertaken by women from the agricultural sector for urban based export oriented manufacturing (Afshar and Barrientos, 1999 p:175).On the other hand, increased influence of multinationals was, to a large extent, linked to greater emphasis on export-oriented industrialization.This export-led pattern of industrialization was also highly urban oriented, with the highest concentration of industry in the Bangkok Metropolitan Area.This region accounted for nearly 75 per cent of value added in manifacturing between 1981 and 1988 (Rimmer, 1995).

Women workers have mostly worked, especially in developing countries, in the informal sector of the urban areas. The informal sector caracterized by long hours, bad pay conditions and non-existent organization. In Bangkok in 1984 some 45 per cent of people in employment (Afshar 1999, p:182).Accordingly, the migrant flow accelerated in the 1980s and the early 1990s with Bangkok City continuing to be an important destination.A recent study by (Afshar, 1999) based on 1990 cencus samples from the National Statistic Office, indicates that part of the increased demand for labour in export-led growth in the 1980s, particularly in Bangkok, was met by female migrants.Between 1985 and 1990 there were 87 male migrants for every 100 female migrants to Bangkok.Large numbers of young female migrants also entered the sex industry in urban areas (Archavanitkul and Quest, 1993) to supply the demands of the growing tourist trade.

Additionally, the rural-urban migration streams have sex ratios that reflect the growing significance of young women (aged 1525) in the occupational categories of private employees, unpaid family workers and those not in the labour force. As women become older they tend to be excluded from formal occupations and are concentrated in sales and service occupations working as self-employed or as unpaid family workers.

The Wage And Flexible Job

What specific relationship is there between the new type of economy and the mass of influx of women into paid work? Globalization has penetrated the economies of all countries, breaking down the structures of traditional sectors, commercialising life models.Cultural changes in women world-wide have increased women's desire for independence, and this involves a paid job.But even more important than this demand from women has been the offer of work

from companies, government departments and production and distribution circuits.Moreover, what has made women highly desirable workers in the new global information economy is their capacity to provide an equivalent service at a lower wage and under much more insecure working conditions than their male counterparts.For example,despite employment legislation, requiring equal pay for equal work, women are consistently paid less than men.Taking the UK, in 1988, it was calculated that women's wages were still 75% of men's while in 1992 the gross hourly earnings for female industrial workers were 69% of men's (Little, 1994).In the same way, women's non-agricultural wage as a per cent of men's in some countries, 89.0 for Sweden, 75.0 for the USA, 63.0 for Canada, and average 74.9 (Borja and Castells, 1997).

But there is another factor still more important than wage levels:job flexibility.In a changing economy, with constant global interactions and interactions between the local and the global, companies and the employment markets have needed to free themselves from the constraints of a social legislation won through the labour disputes of industrial society.Part-time work, subcontracting, fixed contract work and the processess of informalization of the economy are essential mechanisms of the new model of flexible production.In 1991, in Britain, 41.8 % of women in employment worked part-time as opposed to just 4.3 % of men (Little, 1994).

In spite of this, in general, the impact of globalization on women and work varies from one country to another, and in particular differs between industrialized and developing countries. There are certain generalizations, however, that can be made about how globalization affects women in the workplace.In most cases, globalization expands oppurtunities for women in the workplace, but it does not remove barriers to advancement, ameliorate the predominance of low paying, menial jobs held by women.

Globalization creates more work. Increased trade and investment between countries creates the dynamic for a more vital, growing economy and thus more jobs.In particular, the growth of industries that produce exports for external markets has a proven record of job creation.When more jobs are available, they are less likely to be filled entirely by men; thus there are increasing oppurtunities in the marketplace for women to work.

In addition to the above, in some sectors women have much more luck to get a job. For instance, service sector grows disproportionately as a result of globalization.Accordingly, this growth often creates long term benefits for women in the workplace.More jobs in banking and financial services, tourism and recreation, office and commercial services all particularly benefit women. Besides, certain nurturing service sectors such as healthcare and education are perceived as areas in which women have special skills to offer.

Family Breakdown And Child Labour

To adjust economies to global economy, one should explore structural adjustment policies. These policies usually require reduction in health and child-care services.That means that women must assume even greater responsibilities in these areas.Cuts in educatıonal services usually affect negatively on adult literacy classes for women or on the extension of schooling for girls.Where schools are closed and the distance between home and school is increased, girls, who must help with household tasks, have less oppurtunity for education.Elimination of food subsidies (aid in money, assistance), falling wages and rising prices reduce women's spending power as food providers, and they must daily cope with the pure survival needs of their families.

Long working hours, relatively lower wages, the mass of influx of women into paid work, insecure working conditions in the globalized economies have lead to family breakdown. In many countries-developed and developing-divorce rates are rising and fewer couples are getting married (Vicker, 1991).This reminds us the early periods of the industrial revulation and is one of the most important social effects of the new type of economy.

Women And Children

Children are the responsibility of men and women alike and of society as a whole. As market mechanisms have extended thoughout the world by the process of globalization, kindergarten, school and child welfare have been subjected to heavy pressure in the world as a whole. The situation is of course more critical still for poor children and for children in the large cities of the developing countries.A major United Nations Children's Fund (UNICEF) report on urban children, noted a worrying scenario:

The current social tranformations and conditions in the world are creating a youth population which is relatively unhealtHy, despondent and disturbed, which is growing up with the problems of social adaptation which are more severe than ever. Social decline is chronic in the urban areas of the developing world... Urban children are more likely now than in 1980 to be born into poverty, to be premature, to die in their first year of life, to be underweight at birth, and to have mothers who have received no prenatal care. They are also more likely to have unemployed or severly underemployed parents, to see their parents die or go to prison, to live in a single-parent family, to live in a substandard dwelling, to suffer physical abuse, to live primary school early, to never go to secondary school and still less to university.They are also more likely to work in an exploitative environment, to take drugs, to engage in prostitution, to be exposed to street violence and to suffer armed conflicts (Borja and Castells, 1997)

The number of children living on their own resources in the streets in various countries have been bad for the civilized world. It is estimated that 11 per cent in the Philipinnes, between 2 and 16 per cent in Brazil, 27 per cent in Nairobi, 10 per cent in Mexico, 20 per cent in Honduras, of children live in the streets (Borja and Castells, 1997).Over 50.000 children are abondoned in India every year and 11 million children live on the streets in this country. Furthermore, child prostitution is a widespread and growing phenomenon in many cities in the developing countries, and in some cases, such as Bangkok and Manila, is organized as part of specialized tourist circuits in the new global market for specialized goods and services.

On a general level, there is the survival of non-regulated child labour in large companies, in family businesses and in the services sector of the informal urban economy, in proportions of some 100 million jobs, to take an advantage of the various estimates made.This phenomenon represents a backward step with respect to the labour legislation achieved in the workers' struggles of the early period of industrialization.An ILO estimate of the minimum numbers involved is shown in Table 2 (Borja and Castells, 1997).
Table 2:

Labour Force Participation of Children 10-14 Years Old

Region number (thousands)	% of children	Total
Africa	22.0	16,681
Americas	7.9	4,723
Asia	15.3	49,287
Europe	0.3	90
Oceania	6.9	148
World Total	13.7	70,929

Source:Grootaert and Kanbur (1995)

In the same way, the labour of urban children is an essential part of the survival strategies of the poor in many of the world's cities. Leaving home early, dropping out of school, early pregnancies, addiction to drugs, alcohol or glue, and gang violence, are direct consequences of the premature exposure of still-delicate beings to the daily harshness of our cities.And in recent times the uncontrolled urbanization linked with the new global economy has taken still further the negation of the urban existence of children by forcing them into the productive world of adults in conditions of servitute, or by casting them into the street.The city of children, as present day negation and future promise, is thus one of the most important challenges facing cities worldwide, with different problems and different levels of dramatism according to the levels of development and family

conditions (Borja and Castells, 1997).

Women And Migration

Globalization has also resulted in huge international migratory movements. Almost half of the 80 million international migrants in the whole world are concentrated in Sub-Saharan Africa and the Middle East (Borja and Castells, 1997). Some 35 million migrants are to be found in Sub-Saharan Africa, making up 8 per cent of its total population. These migratory movements in Africa are of two types.On the one hand, there is the migration of workers.On the other hand there are extensive migratory movements of refugees from hunger, war and genocide.

As for women's situation, as Pettman states that (1996 p:66) there are now an estimated 17 million refugees outside their home-state borders, in the world, 80 per cent of them women and children. In this case women must work even harder, taking on men's tasks in rural areas, for example, or finding some form of paid employment if the money does not come back. Women seen as without protection might be vulnerable to their husband's male relatives or friends who are supposed to be 'looking after' them, or to bank officals, moneylenders or potential employers.

In some particular migrant labour flows, women are in the owerhelming majority.In Italy 95 per cent of Filipinos are women.Most are domestic workers and child carers.They are part of a global flow of women from poorer states to wealthier ones, from Sri Lanka and the Philippines to Japan, Hong Kong, and oil-rich Middle East states into the US, for example.This labour migration was largely unnoticed until the Gulf War revealed some 400 000 Asean women workers in Kuwait and a further 100,000 in Iraq.There are between 1 and 1.7 million women in the domestic worker from South and South-East Asia alone.

This traffic in women is big business. Recruitment agencies, banks, and airlines profit from it.So do the exporting states, in the form of remittances, an estimated $3 billion per year to the Philippinnes for example.This trade contributes to those states' search for hard currency in the face of growing debt pressures, and relieves unemployment at home, too.It is therefore unlikely that the home state will act strongly in support of their citizens' rights when women are subject to abuse in other states; though their own poor record in labour and women's rights is also a factor here.

The trade in women reflects power and wealth relations globaly. Those South-East Asian states exporting domestic workers had been an average annual income in 1992 of $680, while those importing women had an average income of $10.376. Many migrants move to and take up work in older industrial cities in

Western states, and do work in clothing, textiles, electronics, and information services for example not so different from that which women do in some 'Third World' states. In conditions of urban decay, high unemployment, and cut-backs in public expenditure and services, migrants can easily become scapegoats for other people's troubles.İn this way, globalization and migration become targets in politics against 'outsider'.Racism marks the boundaries of national belonging, and immigration and citizenship become major political issues (Baylis and Smith, 1998).

Women And Housing

Women experience more difficulty than men in becoming owner occupiers in their own right. Female-headed households (either women living alone or single mothers) are generally poorer than male-headed houshold since women continue to earn, on average, significantly less than men and frequently employed on a part time basis-especially when they have child-rearing commitments. Women living alone as a result of divorce often do not have the skills to compete in the job market as they have generally spent their married lives managing a home and family too busy to gain the formal qualifications and skills required for well paid jobs(Little, 1994).

There has been a significant increase in the number of households headed by a woman.It is estimated that one-third of the world's housholds are headed by women.In urban areas, particularly in Latin America and Africa, the figure exceeds 50 per cent ...and globally, the phenomenon is on the increase(Borja and Castells, 1997).70 per cent of the world's 1.300 million poor are women (UNDP, 1995).And what is more, the criteria for eligibility for subsidized housing are based on regular income from formal employment, while women's income often comes from casual work and unstable jobs.

Housing policies in societies subject to rapid processes of cultural and demographic change should be adapted to take account of the increasing diversity of types of household: traditional nuclear families, people living alone, adults sharing accomadition, and families composed of a woman or women and children.

Women And Local Politics

The mobilization of women through urban movements could show itself gradually in greater female influence on local politics, though we are still far from equality in this field. Table 3 shows the proportion of women majors and town councillors out of the total respective populations of selected countries.It can be seen that of the countries analysed, in different contexts and with different levels of development, only Norway exeeds 20 per cent of women majors, and

only Russia and New Zeland have some 30 per cent of women town councillors.On average, in the OECD countries only six per cent of majors and 16 per cent of town councillors are women (Borja and Castells, 1995).It would nevertheless seem reasonable to think that only a greater direct precence of women in municipal government bodies could carry forward the construction of a city which, unlike the present day city, would also be a city of women of the globalised world.

Table 3:

Women in Local Politics:Municipalities or Equivalent, Selected Countries:

Country	Female Council Members(1990-1994)(%)	Female Majors (1990-1994)(%)
Industrialized Countries		
France	17	5
Germany	20	-
Japan	3	0
New Zeland	35	13
Norway	28	23
Russian Federation	30	0
United Kingdom	25	-
USA	21	16
European Union	16	5
Nordic Countries	29	17
OECD	16	6
Developıng Countries		
Cuba	14	5
Ghana	8	-
Indonesia	12	1
Republic of Korea	1	-
Mexico	-	3
Mozambique	27	-
Nicaragua	13	10
Paraguay	10	5
Philippines	13	8
South Africa	-	6
Thailand	6	7
Venezuela	16	6
Vietnam	22	-

Source:UNDP (1995)

REFERENCES

Afshar, H. and Barrientos, S. (1999). Women, Globalization and Fragmentation in the Developing World. Mcmillian, London.

Archavanitkul, K and Quest, P. (1993) Migration and the Commercial Sex Sector in Thailand.

Baylis, J., and Smith, S.(1998). The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations. Oxford.

Borja, J. and Castells, M. (1997) Local and Global. Managament of Cities in the Information Age. Earthsan, London.

Dunning, J. (1993). Multinational Enterprises and the Global Economy,Wokingham:Addison-Wesley.

Fernandez-Kelly, M.P. (1994) 'Making Sense of Gender in the World Economy:Focus on Latin America', Organization .

Grootaert, C and R Kanbur (1995) 'Child Labor: a review' Policy Research Working Paper 1454, World Bank, Washington,DC

Rimmer, Peter J. (1995). 'Urbanization Problems in Thailand's Rapidly Industrializing Economy'.New York, St. Martin's Press.

Ohmae, K. (1990) The Borderless World, Power and Straregy in the Interlinked Economy, London:Fontana.

Vicker, J.(1991). Women and The World Economic Crisis. London and New Jersey.

Pettman, J., J. (1996). Worlding Women. London and New York.

Peterson, V., S., and Runyan, A., S. (1993). Global Gender Issues. Oxford.

Little, J. (1994). Gender, Planning and The Policy Process. Pergamon.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 19 Aralık 2007

İlköğretim Okullarındaki Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Matematik Dersine Yönelik Tutum ve İlgilerinin Belirlenmesi

Erdoğan ÜNLÜ*

Özet: *Bu çalışma ilköğretim okulu birinci kademe öğrencilerinin Matematik dersine olan tutum ve ilgililerini belirlemek için yapılmıştır. Bu amaçla 20042005 Eğitim ve Öğretim yılında Çanakkale ili merkezinde bulunan 16 İlköğretim Okulunda üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıf da öğrenim gören 1684 öğrenciye anket uygulanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu geliştirilmiştir.* Anket verileri SPSS 10.0 paket programı kullanılarak çözümlenmiştir. Sonuçlar Ki-kare testi dikkate alınarak ve p= 0.05 anlamlılık düzeyine göre değerlendirilmiştir. Bu araştırmada ö*ğrencilere, en çok sevdikleri ders ve bu derse karşı tutum ve ilgilerini belirleyen, aile, toplum ve öğretmenlerin davranışları, dersin öğretilmesinde uygulanan yöntemler ile öğrencilerin dersle ilgili beklentileri sorulmuştur. Öğretmenlerin ifade ve beceri derslerinde matematik dersi işlemeleri, öğrenciler üzerinde matematik dersine karşı olumsuz tutum sergilemelerine neden olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, aile ve çevrenin matematik dersini zor öğrenilen bir ders olarak gösterdiği tespit edilmiştir. Bununda derse karşı olumsuz bir etki yaptığı görülmüştür.*

Anahtar kelimeler: *Matematik dersi, Anket, İlköğretim, Tutum, Öğretim yöntemi, SPSS programı, Kaygı*

The Behaviour of The Third, Forth and Fifth Grade Students Towards Mathematics and Identifying Their Interests

Abstract: This study was carried out to determine the manners and interests of the students towards the course of mathematics. For this reason, in the school year 2004-2005 a questionnaire was given to 1684 students from the third, forth and fifth grades from 16 different schools in Canakkale province. In this research a questionnaire form was used as the survey of data collection. The data was examined by SPSS 10.0 package program. Chi-Square tests and p= 0.05 expected value were applied to the results. In this study the students most loved course, identification of their interest and their beheviour towards that course, their family, societies the teachers behavior, methods used in class and the expectations of the students were asked. Teaching mathematics, instead of teaching courses where students can express themselves and show their skills, had a negative effect towards the course of mathematics. Moreover the family and the vicinity of the students showing mathematics as a difficult to understand course is another criteria that has a negative effect towards the course of mathematics.

Keywords: Mathematics Course, Questionarre, Primary School, Behaviour, Teaching methods, SPSS package program, worries

* Öğr.Grv., *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Matematik Bölümü*

GİRİŞ

"Tutum, belli bir objeye karşı bireylerin olumlu veya olumsuz tepki gösterme eğilimi olarak tanımlanır" (Turgut, 1978:158). Birey herhangi bir konuda olumsuz tutum geliştirdiğinde onu sevemez, bireyin ilgisi azalır, bu da başarısızlığı arttırır. Çünkü tutumlar başarıyı, başarıda tutumları etkilemektedir (Aiken,1970; Aşkar,1986). Günümüzde yapılan araştırmalarda tutum ile başarı arasında pozitif yönde korelâsyonlar bulunduğunu ortaya koymaktadır (Bloom, 1979; Tekindal, 1988; Berberoğlu, 1990; Saraçoğlu, 2000; Baykul, 1990). Görüldüğü gibi tutumlar öğrenmeyi dolayısıyla bu, öğrenme sürecinde başarıyı etkilemektedir. Duru ve Savaş (2005)'a göre öğrencilerin derslerdeki başarıları ile eğitime karşı olan tutumları arasında yakın bir ilişki vardır. Matematik ve Fen Bilgisi dersinden başarılı olan öğrencilerin bu derslere karşı tutumlarının genellikle iyi olduğu belirlenmiştir.

"Hayatımız da sayısal beceriler, işlem becerileri, sayıları ve işlemleri yeni durumlarda uygulayabilme ve problem çözme geniş bir yer kaplar. Sayısal becerilerle işlem becerilerin geliştirilmesi matematiğin konusudur" (Baykul, 1999: 35). "Matematik, düşüncenin tümdengelimli akıl yürütme yoluyla, soyut varlıkların (sayılar, geometrik şekiller, fonksiyonlar, uzaylar v.b) özelliklerini ve bunlar arasında kurulan bağıntıları inceleyen bilimler grubuna verilen genel ad olarak tanımlanır" (Büyük larousse, 1992:7860). Yıldırım (1996)'a göre matematik; bizi doğruya kesin bilgiye götüren düşünme yöntemidir. Savaş (1999) Matematiği; bilimde olduğu kadar günlük yaşamımızdaki problemlerin çözümlenmesinde kullandığımız bir araç olarak tanımlamıştır. Ayrıca matematik, insan yeteneklerin ortaya çıkarılmasında, yönlendirilmesinde, sistemli ve mantıklı bir düşünce alışkanlığının kazandırılmasında amaç ve insanın tüm etkinliklerinde kullanılan bir araçtır (Bulut; 1988).

Sonuç olarak matematiğin bireye sağladığı faydaları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

1- Kişiyi doğru ve verimli düşünmeye ve isabetli seçim yapmaya hazırlar.
2- Kişinin sebatlı, dikkatli ve düzenli çalışmasını sağlar.
3- Kişiye yapıcı bir eleştirme anlayışı ve objektiflik kazandırır.
4- Açık ve seçik ifade etme alışkanlığı kazandırır.
5- Kişiyi inceleme ve araştırma yapmaya yöneltir.
6- Sayılar bir muhakeme gücü geliştirir.
7- Yeni beceriler geliştirmesi için kişiye yardım eder. (Sarıali ve Güldal, 1978).

Matematiğin bu kadar önemli olması, eğitimini de önemli kılmaktadır. Matematik eğitimi, projeler, oyunlar, gösteriler ve benzer aktivitelerle donatılarak eğlenceli ve ilginç hale getirilebilir. Matematik dersinden öğrenciler hoşlandığı zaman, eğitimde öğrenme ve motivasyon artar (Corell; 2000). "Aslında matematik eğitiminin amacı, matematiğin güzelliğini, yalınlığını ve gücünü göstermek, düşünmesini yani bağımsız ve doğru düşünmesini öğretmek

ve bunları bir alışkanlık hâline getirmek olmalıdır" (Nesin, 1994:22). Diğer taraftan, bu kadar önemli olan bir konu alanında Türkiye de ve dünyada genel olarak öğrencinin matematik başarısının düşük olduğu belirtilmekte (Baykul, 1987; Chiappelli, 1987; Peker, 2003) ve matematik, okullardaki pek çok öğrencinin korkulu rüyası haline gelmektedir (Sertöz, 1998). Matematikteki bu başarısızlık, matematik kaygısı ve matematiğe karşı olumsuz tutum oluşturur (Rounds & Hendel, 1980). "Kaygı, gelmesi beklenen bir tehlikeden korkma halidir" (Turgut, 1978:158). Matematik dersinden çekinme, matematiği öğrenememe ve başarısızlık kaygısı öğrencileri korkuya itmektedir. Matematik kaygısını matematik alanında yaşanan en önemli sorunlardan biri olarak gören Baloğlu'nun bu konuda yapmış olduğu araştırmada, matematik kaygısının sebeplerinden bazılarını; "Problem çözme kaygısı, matematik test kaygısı, not kaygısı, matematik öğrenme kaygısı, pozitif izleme kaygısı ve performans kaygısı olarak vermiştir" (Baloğlu, 2001: 63). Bu kaygılara, uygulanan öğretim metotları, öğretmenlerin ders içersindeki tutum ve davranışları, aile ve çevrenin tutumu, matematiğin doğasından (kendisinden) kaynaklanan zorluklar da eklenebilir. "Matematik korkusu ve kaygısı üzerine yapılmış araştırmalar, çocukların matematik ile ilgili yaşantıları arttıkça matematiğe karşı olumlu tutumlarında azalmalar olduğunu ortaya koymuştur" (Altun, 1997: 35). Birçok araştırma öğrencilerin matematiğe karşı tutumlarının matematik başarılarını etkilediğine işaret etmektedir (Minato & Yanese, 1984; Ethington & Wolfle, 1986; Cheung, 1988; Erktin, 1993). Kısaca öğrencilerin matematik dersinde başarılı ya da başarısız olmalarında, matematiği sevmelerinde tutumların rolü büyüktür (Çoban, 1989).

Dolayısıyla matematiğe karşı olumlu ya da olumsuz düşüncelerin gelişmesine neden olan faktörler ve bu faktörlerin ilköğretimin birinci kademesindeki öğrencilere etkisi ve dağılımın araştırılması önem arz etmektedir. Çünkü öğrencilerin yoğun bir matematiksel ortama geçmeden önceki alt sınıflardaki eğitimi, daha sonraki sınıfları da etkileyecektir. Bundan dolayı birinci kademedeki üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinden matematik eğitimi ve öğretiminde yapılanlar, yapılması istenenler ve istenmeyenlerin yanıtlanması istenmiştir. Araştırmada öğrencilere sorulan sorular ve yanıtları tablolar halinde verilerek yorumlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, ilköğretim okullarının birinci kademesinde öğrenim gören öğrencilerin matematik dersine olan tutum ve ilgilerinin hangi düzeyde olduğunun belirlenmesi, bu duygu ve düşünceye etki eden olumlu ya da olumsuz etmenlerin ortaya çıkarılması ve matematik öğretimi yapılırken, uygulanan yöntemlerdeki eksik davranışların tespit edilmesidir. Bu genel amaca bağlı olarak, araştırmada sorulan sorular ve cevapları tablolar halinde verildi.

YÖNTEM

Araştırma tarama modelindedir. Araştırmanın evrenini Çanakkale ili merkez ilçede bulunan ilköğretim okullarında eğitim gören üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem grubunu 2004-2005 öğretim yılında Çanakkale ili merkez ilçede bulunan 16 ilköğretim okuluna devam eden üçüncü sınıf 502, dördüncü sınıf 558 ve beşinci sınıf 624 olmak üzere toplamda 1684 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrenciler tesadüfî örneklem yöntemiyle seçilmiştir. Bilgi toplama aracı olarak, anket formu geliştirilmiştir. Anketin alan geçerliliği, alan uzmanlarının ve Türk dili uzmanlarının denetimiyle sağlanmıştır. Anketin ön uygulaması sonucunda güvenirlilik değeri alpha: 0.6349 olarak tespit edilmiştir. (Anketin ön uygulama çalışması; Ömer Mart İlköğretim okulunda 3, 4 ve 5. sınıflarda 20'şer öğrenciye uygulanmıştır).

Verilerin toplanması
Araştırma için Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi sınıf öğretmenliği bölümü üçüncü sınıf öğrencilerinden 52 kişilik öğrenci grubu, matematik öğretimi dersi kapsamında ödev alarak 16 ilköğretim okuluna, okulların mevcut öğrenci sayısı dikkate alınarak gruplara ayrılarak anket formlarının öğrencilere ulaştırılmasını ve geri toplanmasını sağlamışlardır. Anket formu hazırlandıktan sonra, öğrenciler anket yolu ile veri toplama teknikleri konusunda, standardizasyonu sağlamak amacıyla eğitilmiştir. Öğrencilerin gruplar halinde topladıkları veriler bir araya getirilerek kesin sonuçlar elde edilmiştir.

Verilerin analizi
Anket formunda öğrencilere sorulan sorulardan alınan verilerin çözümlenmesinde SPSS 10.0 paket programı kullanılmıştır. Bu çalışmada t-testi yerine Ki-kare kullanılmıştır. Hazırlanan ölçme aracı ile belirlenen alt problemlerin karşılaştırılması mümkündür. Fakat ölçme aracındaki maddelerin farklılığından dolayı non parametrik test olarak Ki-kare testi tercih edilmiştir. Ki-kare (Uygunluk, bağımsızlık ve homojenlik) testi uygulanarak ve p= 0.05 anlamlılık düzeyine göre veriler değerlendirilmiştir. Tablolarda sonuçlar frekans ve yüzdelik dağılımlar şeklinde sunulmuştur. Anketin alan geçerliliği uzmanların denetimiyle sağlanmıştır.

SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Araştırma sonucu elde edilen veriler aşağıdaki gibi 23 adet tabloda verildi. Tablolarla ilgili açıklamalar alt kısımlarında yapıldı. Bunun için ilk olarak öğrencilerin en çok sevdikleri dersler belirlendi (χ^2 =Ki-kare değeri, sd = serbestlik derecesi, $p \leq 0.05$ anlamlılık düzeyi)**.**

Tablo 1. Öğrencilerin En Çok Sevdikleri Derslerin Durumları

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
Dersler	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**
Türkçe	74	14.75	81	14.52	122	19.55	277	16.45
Matematik	367	73.10	386	69.17	334	53.53	1087	64.55
Sosyal bil.	**a**	**a**	39	6.99	78	12.50	117	6.95
Fen bilgisi	**a**	**a**	46	8,24	83	13.30	129	7.66
Hayat bilgisi	60	11.95	**a**	**a**	**a**	**a**	60	3.56
Hiçbiri	1	0.20	6	1.08	7	1.12	14	0.83
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans
a: III. Sınıflarda Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler, **IV** ve **V.** Sınıflarda Hayat Bilgisi Dersi Yoktur

χ^2 = 297,013, sd = 10, p = 0,000 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tablo 1'de öğrencilerin en çok sevdikleri ders, matematik dersi olarak görülmektedir. III. sınıflarda % 73.10, IV. sınıflarda % 69.17, V. sınıflarda % 53.53, toplamda da % 64.55 dır. Sınıflar ilerledikçe ve matematik konuları arttıkça öğrencilerin matematik dersine olan ilgileri de azalmaktadır Buna karşın Türkçe, Fen bilgisi vb. derslere ilgi ve sevgi artmaktadır. "Ülkemizde pek çok öğrenci matematiğin zor olduğunu ve başaramayacağını düşünerek kaygılanmakta ve matematiğe karşı olumsuz tutum geliştirmektedir. Bu durum ilköğretimden başlamakta okul yılları ilerledikçe maalesef artarak devam etmektedir" (Baykul, 1999: 4).

Tablo 2. Matematik Dersini Sevip Sevmeme Durumu

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**
Evet	452	90.04	485	86.92	474	75.96	1411	83.79
Hayır	21	4.18	29	5.20	41	6.57	91	5.40
Az	29	5.78	44	7.88	109	17.47	182	10.81
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans

χ^2 = 52,332, sd = 4, p = 0,000 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tablo 2'de, matematik dersini sevip sevmedikleri irdelendiğinde, görüldüğü gibi III. sınıflarda % 90.04, IV. sınıflarda % 86.92, V. sınıflarda % 75.96, toplamda da % 83.79'u sevdiğini, % 10.81'i de az sevdiğini ifade etmektedir. Öğrencilerin % 5.40'ı ise hiç sevmediğini belirtmiştir. Bu sonuçlara göre büyük bir çoğunluğa göre ders sevilmektedir. Bilinmelidir ki, matematiğe karşı olumlu düşünen bir öğrenci, matematiğe karşı olumsuz tutum sahibi olan öğrenciden daha başarılı olur(Reyes, 1984).

Tablo 3. Cevap Evet veya Az İse Dersin Sevilmesini Sağlayan Etkenler

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Öğretmen	137	28.48	95	17.96	96	16.47	328	20.59
Aileniz	18	3.74	7	1.32	18	3.09	43	2.70
Dersin kendisi	176	36.59	183	34.59	220	37.33	579	36.35
Hepsi	150	31.19	244	46.13	249	42.71	643	40.36
Toplam	481	100.00	529	100.00	581	100.00	1593	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 43.065$, sd = 6, p = 0,000 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tablo 3'de, Tablo 2'ye bağlı olarak dersi sevmelerinin nedeni olarak ele aldığımız etkenlerden; öğretmen, aile, dersin kendisi ve hepsi şıklarından % 40.36'sı hepsi (öğretmen, aile ve dersin kendisi) ve % 36.35'i dersin kendisi şıklarını işaretlemiştir. Dikkat çeken unsur dersi sevmelerin de öğretmeni etken olarak görenlerin oranı sınıflar ilerledikçe azalmıştır. Bazı araştırmalar, olumlu öğretmen tutumlarının öğrencilerin olumlu tutum oluşturmalarına da pozitif etki ettiğini rapor etmektedir(Aiken, 1976; Brown ve Baird, 1993). Yapılan diğer araştırmalar da (özellikle ilkokul) öğretmenlerin matematiğe karşı olan tutum, davranış ve inanışlarının öğrencilerin matematiğe karşı olumlu tutum ve davranış oluşturmalarında önemli bir faktör olduğunu göstermiştir (Aiken, 1970; Kulm, 1980; Leder, 1992; Bramald et al. 1995).

Tablo 4. Cevap Hayır ise Dersin Sevilmemesini Sağlayan Etkenler

	III.SINIF		IV.SINIF		V.SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Öğretmen	4	19.05	1	3.45	7	17.07	12	13.19
Aileniz	1	4.76	1	3.45	2	4.88	4	4.40
Dersin zorluğu	15	71.43	26	89.65	28	68.29	69	75.82
Hepsi	1	4.76	1	3.45	4	9.76	6	6.59
Toplam	21	100.00	29	100.00	41	100.00	91	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 5.445$, sd = 6, p = 0,488 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olmadığını göstermektedir. Tablo 4'te öğrenciler, matematiğin sevilmemesine etken olarak sırasıyla dersin zorluğunu, öğretmenin tutumunu, hepsi (tüm faktörler) ve ailenin tutumunu belirtmişlerdir. Tutumlar öğrenmeyi dolayısıyla bu, öğrenme sürecinde başarıyı etkilemektedir. Öğrencilerin matematiğe karşı olumlu ya da olumsuz tutum geliştirmelerinde kendisinin, öğretmenin, ailesinin ve yakın çevresinin büyük etkisi vardır(Akgün, 2002).

Tablo 5. Dersin İşleniş Şeklinden Memnun Olup Olmama Durumu

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Evet	469	93.42	497	89.07	534	85.58	1500	89.07
Hayır	10	2.00	17	3.05	24	3.84	51	3.03
Bazen	23	4.58	44	7.88	66	10.58	133	7.90
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 17.744$, sd = 4, p = 0,001 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tablo 5'te öğrenciler %96.97 oranında dersin işleniş şeklinden memnun olduklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerinin ders işlerken uyguladıkları öğretim metotlarının öğrencilerin büyük çoğunluğu tarafından benimsendiği görülmektedir. "Ancak, önemli olan matematiğin öğretmen tarafından öğrencilere öğretilmesi, konuları onlara aktarması değil, öğrencilerin kendi çabaları ile öğrenmeleri; öğretmenin ise öğrencilerin öğrenme çabalarında onlara rehberlik etmesi, bu çabaları yönlendirmesidir" (Busbridge ve Özçelik, 1997: 21).

Tablo 6. Öğrencilerin Anlatılan Konuları Yeterli (Az veya Çok Anlamında) Bulma Durumu

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Evet	367	73.11	351	62.90	421	67.47	1139	67.64
Hayır	88	17.53	133	23.84	94	15.06	315	18.70
Bazen	47	9.36	74	13.26	109	17.47	230	13.66
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 30.194$, sd = 4, p = 0,000 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tablo 6'da derslerde işlenilen konuların yeterliliği sorgulanmıştır. Sonuç olarak öğrencilerin çoğunluğu tarafından yeterli olduğu belirtilmiştir. Ama % 18.70 gibi bir oranda işlenilen konuların yeterli olmadığı görüşündedir. Gözlemlerimize ve bazı öğrencilerin görüşlerini dikkate aldığımızda, yetersizliğe etken olarak öğrencilerin öğrenme düzeylerinin aynı olmaması, öğretmenleri daha az konu işlemeye sevk etmektedir. Ayrıca bazı öğretmenler sözel derslerle daha ilgili olduklarından matematik derslerine daha az önem verdiği düşünülmektedir.

Tablo 7. Öğrencilerin Anlatılan Konuları Anlayabilme Durumu

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Bütün Konuları	332	66.14	344	61.65	334	53.53	1010	59.98
Bazı Konuları	166	33.07	210	37.63	284	45.51	660	39.20
Hiçbirini	4	0.79	4	0.72	6	0.96	14	0.82
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 19.498$, sd = 4, p = 0,001 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tablo 7'de öğrencilerin % 59.98'i anlatılan bütün konuları anladıklarını belirtmişlerdir. Bunun da Tablo 1'deki matematik dersini çok sevenlerle (% 64.55) yaklaşık aynı oranda olduğu görülmektedir. Aynı şekilde Tablo 7'de hiçbir konuyu anlamayanların oranı % 0.83'tür. Tablo 1'de hiçbir dersi sevmeyenlerin oranı % 0.82 dir. Öğrencilerin matematik derslerinde anlatılan konuları anlamaları dersi sevmelerinde ve başarmalarında etkendir.

Tablo 8. Öğrencilerin Matematik Derslerinde En Çok Sevdikleri Konular

Dersler	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Sayılar	122	24.30	83	14.87	122	19.55	327	19.42
Kümeler	120	23.90	115	20.61	141	22.60	376	22.33
Geometri	79	15.74	109	19.53	117	18.75	305	18.11
Ölçüler	67	13.35	78	13.98	67	10.74	212	12.59
Diğer Konular	114	22.71	173	31.00	177	28.36	464	27.55
Kesirler	18	3.59	28	5.02	34	5.45	80	4.75
Problemler	46	9.16	21	3.76	27	4.33	94	5.58
Hepsi	50	9.96	124	22.22	116	18.58	290	17.22
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 67.793$, sd = 14, p = 0,000 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tablo 8'de öğrencilerin matematik derslerinde en çok sevdikleri konuların dağılımı görülmektedir. Diğer konular (Kesirler, Problemler ve Hepsi) % 27.55 oranı ile seçilmiştir. Bu şıktaki seçenekler denekler tarafından belirlenmiştir. Daha sonra öğrencilerin sırasıyla % 22.33'ü kümeler, % 19.42'si sayılar, % 18.11'i geometri ve % 12.59'u ölçüler konularını seçtikleri görülmektedir. Seçilen matematik konuların dağılımı, homojen bir dağılım göstermektedir. Öğrencilerin anladıkları konulara ilgi duymaları, derse karşı olumlu düşünmelerine neden olur.

"İnsan ve toplum hayatında ne zaman ne tür güçlüklerle karşılaşılacak ya da ne tür ihtiyaçların doğacağı önceden bilinmediği için çağdaş eğitim, kendi kendine güçlüklerin üstesinden gelebilen insanı yetiştirmeyi hedeflemektedir. Yetiştirilmesi düşünülen insan, problem çözme yetenekleri gelişmiş insandır" (Altun, 1997:102).

Tablo 9. Öğrenciler Matematik Derslerinde Tahtaya Kalkıp Problem Çözmeyi ve Öğretmenlerinin Sorduğu Sorulara Cevap Vermeyi Seviyorlar mı?

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Evet	451	89.84	481	86.20	488	78.20	1420	84.32
Hayır	12	2.39	16	2.87	28	4.49	56	3.33
Bazen	39	7.77	61	10.93	108	17.31	208	12.35
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 30.875$, sd = 4, p = 0,000 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tablo 9'da öğrenciler problem çözmek için tahtaya kalkıyorlar mı ve öğretmenlerinin sorduğu sorulara cevap veriyorlar mı, sorusuna öğrenciler % 84.32 gibi çok yüksek oranda olumlu cevap verdikleri görülmektedir. Bu da öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun tahtaya kalkma, yanlış problem çözme veya yanlış cevap verme korkularının olmadığını gösterir. Buradan öğretmenlerin, öğrencilere karşı hoşgörülü yaklaşım içersinde oldukları ve öğrencilerin ders içinde daha rahat hareket ettiği sonucuna varabiliriz. Ayrıca bu öğrencilerin derse karşı ilgilerinin yüksek olduğunun bir göstergesidir.

Tablo 10. Öğrenciler Matematik Derslerinin Zevkli ve Eğlenceli Geçtiğine İnanıyorlar mı?

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Evet	444	88.45	472	84.59	462	74.04	1378	81.83
Hayır	23	4.58	17	3.05	44	7.05	84	4.99
Bazen	35	6.97	69	12.36	118	18.91	222	13.18
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 48.040$, sd = 4, p = 0,000 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tablo10'da matematik dersinin zevkli ve eğlenceli olarak işlenip işlenmediği sorusuna % 95.01 çok büyük oranda (Evet ve Bazen) yanıtı verilmiştir. Çünkü matematik öğrencilerin çoğu için bir bulmaca işlemi olarak algılanmaktadır (Gray ve Tall, 1992). Yalnız hayır diyenlerin oranı % 4.99 dur. Bu oran Tablo 2'deki dersi sevmeyenlerin (% 5.40) oranına yakın bir değer teşkil etmektedir.

Tablo 11. Öğrencilere Göre, Öğretmenlerinin Matematik Derslerinin Öğretiminde En Çok kullanıp Önerdikleri Kaynakların Durumları

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Ders Kitabı	71	14.14	24	4.30	73	11.70	168	9.98
Dergi	38	7.57	58	10.39	34	5.45	130	7.72
Test Kitapları	66	13.15	50	8.96	20	3.21	136	8.08
Hepsi	327	65.14	426	76.35	497	79.64	1250	74.22
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 81.214$, sd = 6, p = 0,000 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tablo 11'de öğretmenlerin matematik derslerinde kullandıkları kaynaklar incelendiğinde öğretmenlerin çok büyük bir oranda belirtilen tüm kaynaklardan yararlandıkları görülmektedir. Sonra %9.98 gibi bir oranda sadece ders kitabından yararlanılmaktadır.

Tablo 12. Matematik Dersi İşlenirken Araç-Gereç (Cetvel, Pergel, İletki, vb.) Kullanım Durumu

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Evet	347	69.12	448	80.29	492	78.85	1287	76.43
Hayır	155	30.88	110	19.71	132	21.15	397	23.57
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 21.503$, sd = 2, p = 0,000 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tablo 12'de matematik derslerinde öğretmenlerin yeterince araçgereç (Cetvel, Pergel, İletki, vb.) kullanıp kullanmadıklarının belirlenmesi bağlamındaki soruya öğrencilerin % 76.43'ü evet, % 23.57'si hayır yanıtını vermişlerdir. Kullanılmadığını ifade edenlerinin oranının yüksek olması dikkat çekici bir noktadır. Öğretmenlerin bu konuda yeterli duyarlılığı göstermediklerini belirtebiliriz. Matematik derslerinde araç gereçlerden yararlanılması öğrenmeyi somutlaştırdığı için, matematik öğrenmeyi kolaylaştıracak ve kalıcı öğrenmeyi artıracak.

Tablo 13. Matematik Dersi İşlenirken Araç-Gereç (Cetvel, Pergel,İletki, vb) Kullanımının Öğretimi Durumu

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Evet	323	64.34	443	79.39	480	76.92	1246	73.99
Hayır	89	17.73	36	6.45	55	8.81	180	10.69
Bazen	90	17.93	79	14.16	89	14.27	258	15.32
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 47.119$, sd = 4, p = 0,000 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tablo 13'te derslerde araç-gereç kullanımının öğretiminin yapılıp yapılmadığı sorusuna % 73.99'u evet % 10.69'u hayır yanıtını vermiştir. Bundan öğretmenlerin derslerde materyal kullanırken öğrencilere de nasıl kullanıldığı konusunda gerekli bilgileri verdiği anlaşılmaktadır.

Tablo 14. Öğrencilere Matematik Derslerinde Verilen Ödevlerin Çok ve Sıkıcı Olup Olmama Durumu

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Evet	61	12.15	111	19.89	132	21.15	304	18.05
Hayır	441	87.85	447	80.11	492	78.85	1380	81.95
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 17.151$, sd = 2, p = 0,000 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tablo 14'te öğrenciler, matematik derslerinde verilen ev ödevlerini çok ve sıkıcı bulmamışlardır. Çünkü % 18.05'i evet derken % 81.95'i hayır yanıtını vermiştir. Evet diyenlerin oranı, tablo1 deki dersi sevmeyen ve az sevenlerinin %16.21oranına yakındır. Öğretmenler çok ödev verme yerine ders derste öğrenilir, prensibinden hareket ederek, Milli Eğitim Bakanlığının çok ödev verilmemesi yönündeki talimatlarına uygun davranmışlardır.

Tablo 15. Öğrenciler Matematik Derslerinde Verilen Ev Ödevlerini Yaparken, Büyüklerinden Yardım Alıp Almama Durumu

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Evet	134	26.69	127	22.76	134	21.47	395	23.46
Hayır	83	16.53	99	17.74	103	16.51	285	16.92
Bazen	285	56.78	332	59.50	387	62.02	1004	59.62
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 5.109$, sd = 4, p = 0,285 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olmadığını göstermektedir. Tablo 15'te öğrenciler ödevlerini yaparken dışarıdan, % 59.62 oranı ile ara sıra yardım almakta, % 23.46'sı her zaman yardım almaktadır. Sadece % 16.92'si yardım almamaktadır. Yardım almayanların büyük çoğunluğu, yardım edebilecek kimsenin olmadığından yakınmışlardır. Ayrıca, her zaman yardım alanların oranı sınıflar ilerledikçe azalmaktadır.

Tablo 16. Öğrenciler Matematik Derslerinde Verilen Ev Ödevlerini Yaparken, Kimlerden Yardım İstiyorlar

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Anne-Baba	342	81.62	355	77.34	379	72.74	1076	76.91
Kardeşlerden	44	10.50	76	16.56	101	19.39	221	15.80
Komşu ve çevre	11	2.63	10	2.18	25	4.80	46	3.29
Arkadaşlar	22	5.25	18	3.92	16	3.07	56	4.00
Toplam	419	100.00	459	100.00	521	100.00	1399	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 22.911$, sd = 6, p = 0,001 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tablo 16'da ödevler yapılırken kimlerden yardım alındığı sorulduğunda anne-baba diyenlerin oranı % 76.91, kardeşlerinden yardım alanların oranı % 15.80 olmaktadır. Tablo16'ya göre öğrenciler ödevleri yaparken yardımları aile içerisinden almaktadır. Buradan ebeveynlerin çocuklarının eğitimleri ile ilgili oldukları söylenebilir.

Tablo 17. Öğrenciler Matematik Derslerinde En Çok Hangi Sınav Şeklinin Uygulanmasını İstiyorlar

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Test	228	45.42	211	37.82	287	45.99	726	43.11
Yazılı sınav	90	17.93	75	13.44	124	19.87	289	17.16
Sözlü sınav	24	4.78	25	4.48	21	3.37	70	4.16
Hepsi	154	30.68	235	42.11	171	27.40	560	33.25
Hiçbiri uyg.	6	1.19	12	2.15	21	3.37	39	2.32
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 40.704$, sd = 8, p = 0,000 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tablo 17'de matematik derslerinde en çok uygulanmasını istedikleri sınav şekli değerlendirilmiştir. Öğrenciler % 43.11 ile test, % 33.25 ile hepsi (Tüm sınav şekillerinin uygulanması), % 17.16'sı sadece yazılı sınavın yapılmasını istemişlerdir. Ayrıca hiç sınav yapılmasın diyen % 2.32 öğrenci grubu vardır. Öğrencilerin çoktan seçmeli testleri istemesi; öğretmenlerin Fen Liseleri, Anadolu Liseleri v.b. okullara girecek öğrencilere uygulanan standart testlerden daha başarılı olabilmeleri için ağırlıklı olarak değerlendirmeyi test sınavı şeklinde düşünmesi ve uygulaması, öğrenciler tarafından tercih edilme nedeni olarak görülebilir. Smith (2000)'e göre öğretmenler, öğrencilerin matematik deki başarılarını, sadece belli problemlerin çözümünü yapıp yapmadıklarına göre değerlendirmemelidir. Edinilen davranışları ölçmek için sadece uygulanan testler, klasik yazılı sınav yeterli değildir. Sözlü sorular, araştırma ödevleri kullanılmalı ayrıca öğrencilerin sınıf içindeki gözlemlenen davranışları da değerlendirmeye alınmalıdır.

Tablo 18. Öğrenciler Matematik Öğrenmenin Evde, Sokakta veya Oyunlarda Yararlı Olacağına İnanıyorlar mı?

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Evet	344	68.53	360	64.52	387	62.02	1091	64.79
Hayır	93	18.52	107	19.17	122	19.55	322	19.12
Bazen	65	12.95	91	16.31	115	18.43	271	16.09
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 7.200$, sd = 4, p = 0,126 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olmadığını göstermektedir. Tablo 18'de matematik öğrenmenin evde, sokakta veya oyunda yardımı olup olmayacağı sorulmuştur. Öğrencilerin % 80.88 olacağını, % 19.12'side yardımı olmayacağını belirtmiştir. Bu sonuçlara göre öğrencilerin büyük çoğunluğu matematik öğrenmenin günlük hayatta yararlı olacağını düşünmektedir. Bu da öğrencilerin derse karşı ilgili olmalarında bir etken olarak düşünülmektedir. Ayrıca yardımı olmayacağını belirtenlerin oranı %19.12, Tablo 14' de verilen ev ödevlerinin çok ve sıkıcı olduğunu ifade eden % 18.05 oranına yakındır.

Tablo 19. Öğrenciler Matematik Dersinin Haftalık Ders Saatlerinin Arttırılmasını İstiyorlar mı?

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Evet	358	71.31	381	68.28	355	56.89	1094	64.96
Hayır	144	28.69	177	31.72	269	43.11	590	35.04
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 29.458$, sd = 2, p = 0,000 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. **Tablo 19'da matematik dersinin haftalık ders saati sayısının arttırılmasını isteyenlerin oranı % 64.96'dır. Tablo 1'de en çok matematik dersini sevenlerin % 64.55 oranıyla aynı olduğu görülmektedir. Derse karşı çok ilgi duyan öğrenciler ders saatinin arttırılmasını istemektedirler. Ancak sınıflar ilerledikçe evet diyenlerin oranında ciddi bir azalma meydana gelmiştir.**

Tablo 20. Öğrenciler Matematik Dersinin Okullardan Kaldırılmasını İstiyorlar mı?

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Evet	39	7.77	46	8.24	46	7.37	131	7.78
Hayır	463	92.23	512	91.76	578	92.63	1553	92.22
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 0.312$, sd = 2, p = 0,855 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olmadığını göstermektedir. Tablo 20'de Matematik dersinin okullardan kaldırılmasını ister misiniz sorusuna % 7.78'i evet , % 92.22'si hayır yanıtını vermiştir. Tablo 2'de Matematik dersini sevenlerin oranı (evet ve az) % 94.60 tır. Sevmeyenlerin oranı % 5.40'tır. Matematiği az sevenlerin küçük bir kısmıda dersin müfredat programından kaldırılmasını istemektedir.

Tablo 21. Resim, Müzik, Beden Eğitimi ve İş Eğitimi Dersleri Yerine Matematik Dersinin İşlenip İşlenmediği

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Evet	299	59.56	380	68.10	494	79.17	1173	69.66
Hayır	203	40.44	178	31.90	130	20.83	511	30.34
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 51.543$, sd = 2, p = 0,000 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tablo 21'de belirtilen dersler yerine Matematik dersinin işleniyor olduğu % 69.66 evet oranıyla görülmektedir. Her ders saatinde Matematik dersinin işlenmesi öğrenciler için yorucu ve sıkıcı olmakta bu nedenle öğrencilerin derse karşı olumsuz tutum geliştirmelerine sebep olmaktadır.

Tablo 22. Resim, Müzik, Beden Eğitimi ve İş Eğitimi Dersleri Yerine Matematik Dersi İşleniyorsa Öğrencilerin Memnuniyeti

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Evet	207	69.23	266	70.00	254	51.42	727	61.98
Hayır	92	30.77	114	30.00	240	48.58	446	38.02
Toplam	299	100.00	280	100.00	494	100.00	1173	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 40.432$, sd = 2, p = 0,000 değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tablo 22'de resim, müzik, beden eğitimi ve iş eğitimi derslerinin yerine Matematik dersi işlenmesinden memnun olma durumu ile ilgili soruya % 38.02 oranında hayır yanıtı verilmiştir. Hayır, yanıtının yüksek olması öğrencilerin deşarj oldukları, rahatladıkları ve bir takım özel yeteneklerini kazanıp geliştirdikleri bu dersleri amacına uygun yapılmasını istemeleridir. Gelişim çağında olan öğrenciler enerjilerini oyun oynayarak, resim yaparak, müzikle uğraşarak ve çeşitli el becerileri geliştirici faaliyetlerde bulunarak boşaltırlar. Evet, yanıtını % 61.98'i vermiştir. Bu Tablo 1'de en çok Matematik dersini sevenlerin % 64.55'lik oranına yakın bir değer teşkil etmektedir.

Tablo 23. Öğrencilere Aile ve Çevrelerinde Matematik Dersinin Zor Öğrenilen Bir Ders Olduğu Belirtildi mi?

	III. SINIF		IV. SINIF		V. SINIF		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	F	%
Evet	83	16.53	102	18.28	116	18.59	301	17.87
Hayır	320	63.75	283	50.72	293	46.95	896	53.21
Ara sıra	99	19.72	173	31.00	215	34.46	487	28.92
Toplam	502	100.00	558	100.00	624	100.00	1684	100.00

f: Frekans

$\chi^2 = 38.584$, sd = 4, p = 0,000değerleri, tablodaki değerler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Tablo 23'de öğrencilere aile veya çevrelerinden matematik dersinin zor olduğu şeklinde telkinde bulunuldu mu sorusuna % 53.21'i hayır, % 28.92'si ara sıra, %17.87'si evet yanıtını vermiştir. Matematik dersinin zor bir ders olarak lanse edilmesi, öğrencilerin matematik dersine ön yargılı olarak başlamasına neden olur. Bu da öğrencinin derse olan ilgisini azaltır ve başarısını etkiler. Daha kötüsü bütün öğrenim hayatı boyunca daha önce yaşadığı kötü deneyim nedeniyle kişide matematik korkusu oluşabilir.

Yukarıdaki tablolarda anket sorularına verilen cevapların değerlendirilmesiyle elde edilen sonuçlar irdelenmiştir. Elde edilen sonuçların tutarlı olmasından yapılan anketin sağlıklı olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuçlar

Bu araştırmayı değerlendirirken, Çanakkale ilinde okullaşma oranı % 100'e yakın ve okuma yazma oranının % 93 olduğu dikkate alınmalıdır (**Çanakkale M.E.M. İstatistik Şubesi,2003**). Ayrıca nüfusa oranla en çok gazete ve dergi satılan illerden biridir (13.01.2005 Milliyet gazetesi; Çanakkale Merkez Dağıtım A.Ş. & Yaysat Dağıtım A.Ş.). Eğitim düzeyi
yüksek ve sosyal aktiviteler (Tiyatro, Panel, Sinema, Konferans, Sergi v.b.) oldukça fazladır.

Çalışmanın sonucuna göre Matematik dersinin öğrenciler tarafından sevildiği ve ilgi gördüğü belirlenmiştir (Tablo 2). Ancak sınıflar ilerledikçe Matematik yaşantılar (konuları) arttıkça, derse olan ilgide azalma, buna karşın Fen Bilgisi, Türkçe v.b. derslerde ise artma görülmektedir (Tablo1). Öğrenciler, Matematiği sevmelerinin ilk nedeni olarak dersin kendisi, ikinci olarak da öğretmen olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 3). Matematikle uğraşırken keyif aldıklarını yeni bir konu öğrenmenin, bilinmeyen yeni kavramlarla karşılaşmanın kendilerini heyecanlandırdığını, problem çözmekten hoşlandıklarını

belirtmişlerdir (Tablo 3 ve 9). Öğretmenlerin, derslerde konuların öğrenilmesinde uyguladıkları yöntem ve teknikler, anlatılan konuların yeterliliği ve derslerde öğrencilere olan yaklaşımları, öğrencilerin derse karşı olumlu tutum geliştirmelerine katkıda bulunmuştur (Tablo 5, 6 ve 7).

Dersi sevmemenin nedeni olarak da, dersin zorluğu belirtilmiştir (Tablo 4). Derslerde kaynak, araç-gereç seçimi ve kullanımı, derse olan ilgiyi arttıracaktır. Öğretmenler, ders işlerken tüm kaynaklardan yararlanmışlardır (Tablo 11). Ancak öğretmenlerin araç-gereç kullanımını yeterince dikkate almadıkları görülmektedir (Tablo 12). Öğretmenler tarafından anlatılan konuların anlaşıldığı, öğrencilerin derslerde öğretmenlerin sordukları soruları tahtaya kalkarak çekinmeden cevap verebildikleri belirlenmiştir (Tablo 6 ve 9).

Derslerde verilen ev ödevleri, öğrencilerin derse karşı tutumlarında önemli bir etkendir. Eğer çok ödev verilirse öğrenci derse karşı olumsuz bir tavır geliştirebilir. Ancak alınan sonuçlarda öğretmenlerin ödev verme konusunda dikkatli oldukları, aşırıya kaçmadıkları görülmektedir. Öğrencilerin de verilen ödevleri yaparken çevrelerinde bulunan kişilerden yani ailelerinden yardım aldıkları belirlenmiştir (Tablo 14,15 ve 16).

Öğrencilerin, matematik derslerinde sevdikleri konuların dağılımı homojenlik göstermektedir (Tablo 8). Matematik derslerinde sınav şekli olarak, genellikle test sınavının uygulanması istenmiştir (Tablo 17). Öğretmenlerin ifade ve beceri derslerinde (Resim, Müzik, Beden Eğitimi ve İş Eğitimi) Matematik dersi işledikleri görülmüştür. Bu da öğrencilerin derse karşı olumsuz tutum sergilemelerinde etken olarak belirtilmiştir (Tablo 21 ve 22).

Aile ve çevrenin Matematiği zor öğrenilen bir ders olarak gösterdiği tespit edilmiştir (Tablo 23). Bu da derse karşı tutumlarda olumsuz bir etkendir. Ancak öğrenciler, Matematiğin yararlı bir ders olduğu konusunda çoğunlukla hemfikirdir (Tablo 18).

Öneriler

Araştırma sonuçları müspet olarak görülse de matematiğe karşı ilgi duymayan öğrenci grubu da mevcuttur. Matematiği öğrencilere ve topluma sevdirmek için bazı konularda okul, öğretmen, aile ve toplumun yapması gereken çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz

a) Öğretmenlerin öğrencilere karşı güler yüzlü ve hoşgörülü yaklaşımları derse olan ilgiyi arttıracaktır. Ayrıca öğretmenler, matematiğin eğlendirici ve dinlendirici yanlarını da öğrencilere tanıtmalıdır. Örneğin daha önce yaşamış ünlü Matematik âlimlerinin hayatları ve yaptıkları çalışmaların öyküleştirilerek

anlatılması, bazı konuların oyunlaştırılarak verilmesi öğrencilerin ilgisini çekecektir.

b) Okullarda, matematik derslerinde kullanabilecek ders araç ve gereçlerinin tam olarak hazır bulunması, bilhassa geometrik kavramların öğretilmesinde yararlı olacaktır. Hatta öğretmenlerin derslerde kullanabilecekleri bazı materyalleri, öğrencilerle birlikte oluşturması öğrencilerin kavram bilgisini daha iyi pekiştirmesini, hem de öğrencilerin dersi daha çok sevmelerini sağlayacaktır. Matematik derslerin de uzun ve sıkıcı ödevler verilmemelidir. Ödev verilecek problemler özenle seçilmelidir. Öğrencilerin ödevlerine yardım eden ebeveynlerin ise tüm problemleri çözmek yerine, çözüm yolunu öğretmeleri daha uygun olacaktır.

c) İfade ve beceri (Müzik, Resim, Beden Eğitimi v.b) derslerin de Matematik dersi işlendiği görülmüştür. Öğrencilerin yeteneklerini sergiledikleri, el becerilerini geliştirdikleri ve zor derslerin stresini atıp rahatladıkları bu derslerde Matematik dersi yapılması uygun değildir.

d) Aile ve çevrenin, çocuklara verecekleri matematik dersi hakkındaki olumlu görüşler, dersin sevilmesinde önemli etkendir. Öğretmenler ölçme ve değerlendirme yaparken, test sınavlarının yanı sıra, öğrencilerin işlem yapabilme yeteneklerini ölçen yazılı ve sözlü sınavlardan da yararlanmalıdır. Ayrıca öğrencinin bir etkinliği belirli bir sürede yerine getirebilme alışkanlığını kazanabilmesi için de performans ödevleri, proje çalışmaları v.s verilmesi değerlendirmeyi daha sağlıklı kılacaktır.

e) Öğretmenlere, akademisyenler tarafından öğretimdeki birlikteliği sağlamak ve yeni öğretim metotlarının da anlatıldığı kısa süreli kurslar verilerek, bilgilerinin artması sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, okul, aile ve toplum içerisinde Matematiğin sadece soyut kavramlar olmadığı ve günlük hayatın her anında kullanıldığının örneklerle anlatılması ve toplumun her kesimi tarafından benimsenmesi, Matematik ile ilgilenenlerin çoğalmasını sağlar. Bu da Matematik biliminin gelişmesi ve sevilmesi için önemlidir.

KAYNAKLAR

Altun, M. (1997). *Matematik Öğretimi*. Bursa: Erkam Matbaacılık.

Aiken, L. R. (1970). "Attitudes towards mathematics." *Review of Educational Research, Vol. 40, No. 4.*

Aiken, L. R. (1976). "Update on attitudes and other affective variables in learning mathematics." *Review of Educational Research. Spring, Vol.46, No. 2, 293-311*

Akgün, L.(2002). "Matematiğe karşı *Olumlu Tutum Geliştirme Faktörleri* (Yayınlan- mamış Yüksek Lisans Tezi)" *Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum. 64.*

Aşkar P. ve Erdem M.(1986). "Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları", *1.Ulusal Eğitim Kongresi, Marmara Üniversitesi, İSTANBUL*

Baykul, Y.(1987). "Matematik ve Fen Eğitimi Yönünden Okullarımızdaki Durum" *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C: 2, ss : 154-168*.

Baykul, Y. (1990). *Matematikle İlgili Düşünceler Anketi.,* ÖSYM Yayınları, ANKARA.

Baykul,Y.(1999). *İlköğretimde Matematik Öğretimi*. Bursa: Anı Yayıncılık.

Baloğlu, M. (2001). "Matematik Korkusunu Yenmek" *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, S:1, ss. 59-76.*

Berberoğlu G.(1990). "Kimyaya ilişkin Tutumların Ölçülmesi", *Eğitim ve Bilim. ANKARA.*

Bloom.(1979). "Review of Educational Rescarch February". "İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme" .Çev;D.A Özçelik. Milli Eğitim Basımevi, ANKARA.

Bramald, R., Hardman, F. ve Leat, D. (1995). "Initial teacher trainees and their views of teaching and learning", *Teaching and Teacher Education. Vol. 11, No. 1 23-31.*

Brown, C. A. ve Baird, J. (1993). "Inside the teacher: Knowledge, beliefs, and attitudes in Research ideas in the classroom". *High school mathematics. Macmillan: New York.*

Bulut N.(1998). *İnsan ve Matematik* Delta Bilim Yayınları, İzmir.

Busbridge, J., ve Özçelik D.A. (1997). *YÖK/DÜNYA BANKASI MİLLÎ EĞİTİM GELİŞTİRME PROJESİ, İlköğretim Matematik Öğretimi*. 06539 Bilkent Ankara.

Büyük Larousse, Sözlük ve Ansiklopedisi. (1992). İstanbul: İnterpres Basın ve Yayıncılık A.Ş.

Chıapellı, F.,(1987). " Cognitive Strategies for Improving Mathematics Education", *Comtemporory Education V(59), n.1, pp(20-23).*

Chungh, K.C.(1988). "Outcomes of schooling: Mathematics achıevement and attitudes towards mathematics learning in Hong Kong". *Educational Studies in Mathematics,. 19, 209- 219.*

Cornell, C., (Çev: Eyüboğlu,N.)(2000). *Matematikten Nefret Ediyorum*. Yaşadıkça Eğitim.

Çoban A.(1989). "Ankara Merkez Ortaokullarındaki Son Sınıf Öğrencilerinin Matematik Dersine İlişkin Tutumları",*Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ANKARA.*

Duru, A. ve Savaş, E.,(2005). "Matematik öğretiminde Cinsiyet Farklılığı," *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt: 7 Sayı:1 Yıl: 2005, Erzincan.*

Erktin, E., (1993). "The Relationship between math anxiety attitude toward mathematics and classioom environment." *14. International Conference of stress and Anxiety Research Society (STAR). Cairo Egypt, April 5-7.*

Ethington, C.A. ve Wolfle, L. M.(1986). "A structural model of mathematics achievement for men and women". *American Educational Research Journal, 5-75.*

Gray, E. Tall, D. (1992) "Success and Failure in Mathematics; The Flexible Meaning of Symbols as Process and concept." *Mathematics Teaching,142, 6.*

Kulm, G. (1980). "Research on mathematics attitudes". Research in Mathematics Education. NCTM. 356-387.

Leder, G. C., 1992. "*Mathematics and gender: changing perspectives*. In: Grouws, D. A. (Ed)" *Handbook of Research on Mathematics Teaching and Learning. New York: Macmillan 120.*

Minato, S.& Yanese, S.(1984). “On the relarionship between students's attitudes toward scool mathematics and their levels of intelligence.” *Educational Studies in Mathematics, 15, 313-320*

Nesin, A. (1994). *Matematik ve Oyun.* İstanbul: Düşün Yayıncılık.

Peker., E.,(2003). “Öğrenme Stilleri ve 4 MAT Yönteminin Öğrencilerin Matematik Tutum ve Başarılarına Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi,” *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*

Reyes, L. H. (1984).” Affective variables and mathematics education.” *The Elementary School Journal, 84(5): 558-580.*

Rounds, J.B. ve Hendel, D. (1980). “Mathematics anxiety and attitudes toward mathematics.”*Measurement and Evaluation in Guidancs,13(2),83-89.*

Saracaloğlu A.S.(2000). *Öğretmen Adaylarının Yabancı Dile Yönelik Tutumları İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişki.* Eğitim ve Bilim, Ankara.

Sarıali, K. ve Güldal, F.(1978). *Matematik Özel Öğretim Metodu ve Uygulama.* Güneş Matbaacılık.

Savaş, E.,(1999). *Eğitim Fakülteleri ve İlköğretim Öğretmenleri İçin Matematik Öğretimi.* Ankara: Kozan Ofset Matbaacılık.

Sertöz., S., (1998). *Matematiğin Aydınlık Dünyası*. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları 36, 8. Basım.

Smith, M., (2000). “Redefınıng succss In Mathematics Teahing in the Middle School.” *February, 5(6).*

Tekindal S. (1988). "Okula İlişkin Tutum ile Akademik Başarı Arasındaki İlişki", *Çağdaş Eğitim, ANKARA.*

Turgut, M.F.(1978). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara: Nüve Matbaası.

Yıldırım C. (1996) *Matematiksel Düşünme,* İstanbul: Remzi Kitabevi, 2. Basım.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 19 Aralık 2007

Fonksiyonları İtibariyle Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi Tartışmaları

Mehmet KAHRAMAN*

Özet: Bu çalışmada, Türkiye'de cumhurbaşkanlığı seçimleri konusunda yapılan tartışmaların nedenleri incelenmiştir. Bu inceleme, cumhurbaşkanının görev ve yetkileri, siyasal sistem içindeki rolü ve seçilme yöntemi ile cumhurbaşkanı seçilecek kişinin özellikleri çerçevesinde yapılmış ve parlamenter sistemin temel ilkeleri doğrultusunda alınması gerekli tedbirler üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Cumhurbaşkanı, Seçim, Parlamenter Sistem, Meclis, Yürütme.

According To Functions In Turkey, Discussions About Presidential And Presidential Elections

Abstract: In this study, the reasons of the discussions made about the Presidential election in Turkey were investigated. In this investigation, the rights and responsibilities of the president, its role in the political system and election method used were investigated from the angle of the characteristic of the person who will be elected and was focused on the measures required to be taken in the direction of the fundamental principles of parliamentary system.

Keywords : President, Election, Parliamentary System, Council, Execution.

GİRİŞ

2007 yılında Türkiye'de, biri 22 Temmuz 2007'de yapılan milletvekili genel seçimleri ve diğeri de Ağustos 2007'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimi olmak üzere iki önemli seçim yapılmıştır. Her iki seçimin en önemli sonucu, önümüzdeki yıllarda ülkemizin iç ve dış politikalarını yönlendirecek kadroları belirlemiş olmasıdır.

Kasım 2002 seçimlerinin hemen sonrasında başlayan 11. Cumhurbaşkanının kim olacağına ilişkin tartışmalar, 2007 yılının ilk aylarından itibaren şiddetini artırarak sürdürülmüştür. Kimin cumhurbaşkanı olacağına ya da olamayacağına ilişkin öngörüler, medyada önemli yer bulmuş, bu tartışmaların, siyasi ve ekonomik yansımaları da görülmüştür.

Cumhurbaşkanının siyasal sistem içindeki rolü ve uluslararası ilişkilerin

* Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi

yönünü belirleme potansiyeli ile özellikle içinde bulunduğumuz coğrafyadan kaynaklanan dış politika sorunları, bu seçimleri daha da önemli hale getirmiş, Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilgiyi uluslararası alana da taşımıştır. Nitekim Ortadoğu'yu demokratikleştirmeyi amaçlayan BOP projesi ile Irak, İran ve Suriye'ye yönelik politikaları, ABD'nin, Türkiye'de yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilgi duymasına neden olmuştur. Aynı şekilde, üyelik müzakereleri nedeniyle AB ve uluslararası finans çevreleri de bu süreci yakından izlemişlerdir.
Modern parlamenter sistemlerde cumhurbaşkanlığı seçimleri (Özbudun, 2004; Aldıkaçtı, 1982; Kuzu, 1990; Gözübüyük, 1998; Erdoğan, 1982; Atar, 2003), sıradan bir olaymış gibi sessizce gerçekleştirilirken, ülkemizde bu konuda hep yoğun tartışmalar yapılagelmiştir. Hatta silahlı kuvvetlerin, sivil bir kurum olan cumhurbaşkanlığı konusundaki görüşlerine özel bir önem verildiği görülmektedir.

Parlamenter sistemlerde yürütme organı düalist (ikici) yapıda olup, yürütme yetkileri devlet başkanı (cumhurbaşkanı) ve Bakanlar Kurulu tarafından kullanılmaktadır. Bu sistemde cumhurbaşkanı, daha çok sembolik yetkilere sahip olup, siyasal bakımdan sorumsuzdur. Bakanlar Kurulu ise, yetkilerinin bir sonucu olarak hem bireysel ve hem de kolektif olarak yasama organına karşı sorumludur. Sorumsuz ve sembolik yetkilere sahip cumhurbaşkanlığı makamına verilen büyük önem ve bu konudaki mücadeleler ülkemizi diğer parlamenter sistemlerden farklı kılmaktadır.

Bu çalışmada 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları çerçevesinde cumhurbaşkanının görevleri, yetkileri ve seçilme usulü ile 11. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin tartışmaların nedenleri incelenmektedir.

CUMHURBAŞKANININ GÖREV VE YETKİLERİ

1924 ve 1961 Anayasalarına Göre Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri

1924 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu), hem meclis hükümeti sistemine, hem de parlamenter hükümet sistemine ilişkin hükümlere yer vermek suretiyle karma bir hükümet modeli öngörmüştür (Aldıkaçtı, 1982).
1924 Anayasası, cumhurbaşkanına yasama ve yürütme alanında önemli görevler ve yetkiler vermiştir. Cumhurbaşkanının yasama ile ilgili görev ve yetkilerinden başlıcaları; tatilde iken meclisi toplantıya çağırmak (m. 19); her yıl Kasım ayında, hükümetin geçen yıldaki faaliyetleri ve o yıl alınması gereken önlemler hakkında Mecliste nutuk vermek ya da nutkunu başvekile okutmak (m. 36); bazı oturumlarda Meclise başkanlık etmek (m. 32); başkomutanlığı temsil etmek (m. 40); meclisin kabul ettiği kanunları 10 gün içinde ilan etmek ve bütçe ve teşkilat kanunu dışında kalan kanunları bir daha görüşülmek üzere

meclise geri göndermektir.

Cumhurbaşkanının yürütmeye ilişkin yetkilerinden ilki, Bakanlar Kurulunun (İcra Vekilleri Heyeti) oluşumu ile ilgili yetkileridir. Anayasanın (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) 44. maddesine göre başvekil, cumhurbaşkanı tarafından, meclis üyeleri arasından seçilerek atanmakta; vekiller de, başvekil tarafından, yine meclis üyeleri arasından seçilip, cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır(Aldıkaçtı, 1982). Bu şekilde oluşturulan hükümet, daha sonra meclisin onayına sunulmaktadır. Anayasaya göre cumhurbaşkanı, gerekli gördüğü takdirde Bakanlar Kuruluna başkanlık etmeye (m. 32), kararname ısdar etmeye (m. 39), bazı memurları tayin etmeye ve ayrıca, İcra Vekilleri Heyetinin çıkardığı nizamnameleri (tüzük) imzalayarak ilan etmeye de yetkilidir.

1924 Anayasasının öngördüğü hükümet sistemi bazı yönlerden parlamenter sisteme benzemekle birlikte, cumhurbaşkanının aynı zamanda milletvekili olması ve bu sıfatın cumhurbaşkanlığı için bir ön koşul olması, cumhurbaşkanının görev süresinin, parlamentonun görev süresine eşit olması ve cumhurbaşkanının özel günlerde meclise başkanlık etmesi gibi düzenlemelerin anayasada yer alması, rejimin meclis hükümeti niteliğinden kaynaklanmaktadır (Özbudun, 2004).

1961 Anayasasının öngördüğü hükümet sisteminin, parlamenter sistem olduğu söylenebilir (Aldıkaçtı, 1982; Yazıcı, 2002). Anayasanın gerekçesinde, "temsili rejimin vücut verdiği hükümet sistemleri arasında bir tercih yapılmış ve kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayanan parlamenter sistem"in benimsendiği açıkça belirtilmiştir (Aldıkaçtı, 1982). Nitekim, Anayasa hükümleriyle yasama ve yürütme organları birbirinden ayrılmış, yürütme görevi konusunda cumhurbaşkanı ile hükümet yetkili kılınmış ve yasama ve yürütme organları birbirlerinin varlıklarına son verecek yetkilerle donatılarak, parlamenter sistemin temel özelliklerine vurgu yapılmıştır (Yazıcı, 2002).

1961 Anayasasının 97. ve devamı maddelerinde cumhurbaşkanının görev ve yetkilerine yer verilmiştir. Anayasaya göre cumhurbaşkanı, devletin başıdır ve bu sıfatla Türkiye Cumhuriyeti'ni ve milletin birliğini temsil eder (m. 97). Başbakan ve Bakanlar Kurulu üyelerini atamak, Gerekli gördüğünde Bakanlar Kuruluna başkanlık etmek (m. 97/2), diplomatik temsilci göndermek ve yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek (m. 97/2), tüzükleri imzalamak ve yayımlamak (m. 104), başkomutanlığı temsil etmek ve genelkurmay başkanını atamak (m. 110) ve Milli Güvenlik Kurulu'na başkanlık etmek (m. 111), cumhurbaşkanının yürütmeye ilişkin başlıca yetkileridir.

Görüldüğü gibi 1961 Anayasası, cumhurbaşkanına bir yandan tarafsız hakem

rolüne ilişkin yetkiler verirken, diğer yandan yürütmenin başı sıfatıyla yetkiler vermek suretiyle onu güçlendirmiştir. 1924 Anayasasındaki düzenlemeden farklı olarak, parlamento üyesi olmayanların da bakan olarak atanmasına imkân tanımıştır.

1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri

1982 Anayasasında cumhurbaşkanın nitelikleri ve seçimi 101. ve 102. maddede, görev ve yetkileri ise 104. maddede oldukça ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.

Anayasanın 104. maddesinin ilk fıkrasında, "Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir." dendikten sonra, maddenin ikinci fıkrasında cumhurbaşkanının görev ve yetkileri sayılmak suretiyle belirtilmiştir.

Anayasanın 104. maddenin ilk fıkrasına göre, Cumhurbaşkanının "temsil" ve "gözetme" olmak üzere iki temel görevi olduğu söylenebilir. Cumhurbaşkanı, devletin başı olarak, "Türkiye Cumhuriyeti"ni ve "Türk Milletinin birliği"ni, içerde ve dışarıda temsil emekte; "Anayasanın uygulanmasını" ve "devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışması"nı gözetmektedir.

Anayasanın 104. maddesinde, Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Buna göre, cumhurbaşkanının yasama ilgili görevleri; yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde açılış konuşmasını yapmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni toplantıya çağırmak, kanunları yayımlamak, kanunları yeniden görüşülmek üzere TBMM'ne geri göndermek (Aliefendioğlu, 1988; Teziç, 1987), Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları halkoyuna sunmak, Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açmak ve TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar vermektir (Karamustafaoğlu, 1982).

Cumhurbaşkanının yürütme ile ilgili görev ve yetkileri; başbakanı atamak ve istifasını kabul etmek, başbakanın teklifi üzerine bakanları atamak ve görevlerine son vermek, gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık etmek veya Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırmak, yabancı devletlere Türk devletinin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyeti'ne gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek, milletlerarası andlaşmaları onaylamak ve yayımlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek, Genelkurmay Başkanını atamak, Millî Güvenlik Kurulu'nu toplantıya çağırmak ve toplantıya başkanlık etmek, başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla

sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilân etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak, kararnameleri imzalamak (Özay, 1996; Gözler, 2003), sürekli hastalık, sakatlık veya kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak, Devlet Denetleme Kurulu'nun üyeleri ile başkanını atamak ve bu kurula inceleme, araştırma ve denetleme yaptırmak, Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçmek ve üniversite rektörlerini seçmektir.

Cumhurbaşkanının yargı ile ilgili görev ve yetkileri ise; Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcıvekilini, Askerî Yargıtay üyelerini, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmekten ibarettir.

CUMHURBAŞKANININ SEÇİLMESİ

1924 ve 1961 Anayasalarına Göre Cumhurbaşkanının Seçilmesi

1924 Anayasasında cumhurbaşkanının seçilmesi, 31. madde ile düzenlenmiştir. Buna göre, "Türkiye Cumhurbaşkanı, Büyük Millet Meclisi Kamutayı tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi (4 yıl) için seçilir. Cumhurbaşkanlığı görevi, yeni cumhurbaşkanının seçimine kadar sürer. Yeniden seçilmek olur." Anayasada, bu hükümden başka bir usul kuralına yer verilmediği görülmektedir.

1946 yılına kadar geçen süreçte, mecliste birden fazla aday çıkmadığından, Atatürk ve İnönü gibi karizmatik liderlerin adaylıkları her dört yılda bir meclisçe onaylanmıştır. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin iktidara geçmesiyle birlikte, çoğunlukçu bir seçim sisteminin de yardımıyla, 19501960 yılları arasında Demokrat Parti genel başkanı Celal Bayar, üç kez üst üste cumhurbaşkanı seçilmiştir.

1961 Anayasasında, cumhurbaşkanının seçimi konusunda daha ayrıntılı bir düzenleme yapıldığı görülmektedir: "Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince, kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış kendi üyeleri arasından, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla yedi yıllık bir süre için seçilir; ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir. Bir kimse arka arkaya iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez. Cumhurbaşkanı seçilenin partisi ile ilişiği kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sıfatı sona erer." (m. 95) Görüldüğü gibi, 1961 Anayasası, 1924 Anayasasından farklı olarak cumhurbaşkanının görev süresi, yaşı, öğrenim koşulu, oylama nisabı, seçim yöntemi ve tarafsızlığı gibi konularda yeni hükümler getirmiştir.

1961 Anayasasının Türk siyasetinde kalıcı etki bırakan temel özelliği,

demokratik rejim üzerinde askeri vesayetin kurumsallaşmasına imkan tanımasıdır. Nitekim bu dönemde cumhurbaşkanlığı makamına hep asker kişiler (Cemal Gürsel, Cevdet Sunay ve Fahri Korutürk) seçilmiştir. Bununla birlikte, bu dönemde sivil siyasetin özellikle 1973 seçimlerinde askeri cepheden gelen baskılara oldukça direndiği de bir gerçektir. Bilindiği gibi, 1973 cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde selefi Cevdet Sunay gibi Cumhurbaşkanı olmak isteyen Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler, görevinden istifa ederek Cumhuriyet Senatosuna tabii üye olarak atanmış, ancak zamanın Adalet Partisi lideri Demirel böyle bir geleneğin oluşmasını önlemek ve sivil siyasetin elini güçlendirmek için çeşitli siyasi manevralarla Gürler'in seçilmesini engellemeyi başarmıştır. Onun yerine, ordunun da karşı çıkmayacağı düşünülen emekli Oramiral Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanı seçilmesi sağlanmıştır (Akgün,2006: 3).

1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Seçilmesi

1982 Anayasasında, cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, kendi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından seçileceği belirtilmiştir (m. 101).

1982 Anayasası, cumhurbaşkanlığı için 40 yaş ve yüksek öğrenim şartını öngörmüş ve seçilen kişinin tarafsızlığını sağlamak için, varsa partisiyle ilişkisinin kesilmesini şart koşmuştur. Anayasa, milletvekili olmayan kişilerin aday olmasının yolunu da açmıştır. Buna göre, TBMM üyelerinin beşte birinin (110 kişi) yazılı önerisiyle gerekli şartları taşıyan kişiler cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olarak gösterilebilmektedirler. Nitekim cumhurbaşkanı Sezer bu yolla aday gösterilmiştir.

Anayasaya göre, cumhurbaşkanının görev süresi yedi yıldır ve ikinci kez seçilemez. (m. 101) Cumhurbaşkanının görev süresi 1924 Anayasası döneminde 4 yıl iken; 1961 ve 1982 Anayasalarında yedi yıl olarak düzenlenmiştir. 2000 yılı seçimleri öncesinde 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in görevini uzatmak amacıyla zamanın koalisyon hükümetince önerilen ve "5+5" formülü olarak bilinen Anayasa değişiklik tasarısı ise, TBMM'de gerekli desteği bulamamıştır. TBMM üyeleri bu konuda isabetli karar vermişlerdir. Bu değişiklik gerçekleşmiş olsa idi, her şeyden önce cumhurbaşkanının tarafsızlığı ortadan kalkacaktı.

1982 Anayasasında cumhurbaşkanlığı seçimi, ayrıntılı olarak düzenlenmiştir: Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyu ile seçilir. İlk iki tur oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, üçüncü tur oylamaya geçilir. Üçüncü tur oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu aranır. Üçüncü tur oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu sağlanamadığı takdirde, üçüncü oylamada en çok oy almış bulunan

iki aday arasında dördüncü tur oylama yapılır. Dördüncü tur oylamada da üye tamsayısının salt çoğunluğu sağlanamadığı takdirde, Cumhurbaşkanı seçilememiş sayılır ve derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenilenir." (m. 102/3).

Görüldüğü gibi Anayasada, cumhurbaşkanının meclis üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilmesi öngörülmüş, üçüncü tur oylamada seçim için salt çoğunluğun yeterli olacağı belirtilmiştir. Anayasanın bu hükmüyle, farklı partilerce de kabul edilebilir bir adayın seçilmesini teşvik etmek olduğu söylenebilir.

1982 Anayasası, Cumhurbaşkanının tarafsızlığını sağlamak amacıyla, Cumhurbaşkanı seçilen kişinin, varsa partisi ile ilişiğinin kesileceğini ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinin sona ereceğini de belirtmiştir. (m. 101/son)

1982 Anayasası döneminin ilk cumhurbaşkanı olan Kenan Evren, 1982'de yapılan yeni Anayasanın onaylanmasına ilişkin halkoyu sonucu cumhurbaşkanı seçilmiş kabul edilmiş ve bu görevi yedi yıl sürdürmüştür. 1989'da, zamanın başbakanı olan Turgut Özal, meclisteki parti çoğunluğuna dayanarak aday olmuş ve 3. turda seçilmiştir. Bu seçimle Türkiye'de 1960 sonrasında ilk kez bir sivil siyasetçinin, ordunun hiçbir kurumsal müdahalesi olmadan cumhurbaşkanı seçildiği genel kabul görmektedir (Akgün, 2006: 4). Benzer şekilde, 1993 cumhurbaşkanlığı seçimleri de normal seyrinde tamamlanmış ve yine hükümet başkanı olan Demirel bu makama seçilmiştir. 2000 yılındaki 10. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise, meclisin parçalı yapısı meclis içinden bir siyasetçi üzerinde uzlaşmaya imkan vermediğinden ordunun dolaylı bir şekilde de olsa seçim sürecine müdahil olmasıyla, meclisteki tüm siyasi partiler uzlaşarak Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer'i ortak aday göstermişler ve Sezer, 3. turda cumhurbaşkanı seçilmiştir.

CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ TARTIŞMALARI

Türkiye'de, bugüne kadar 17 kez TBMM'de cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmıştır (Bkz. Tablo: 1). 1982'de 7. Cumhurbaşkanı olan Kenan Evren'in cumhurbaşkanı olması bir istisna teşkil etmekte olup, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Evren'in cumhurbaşkanlığı Anayasa'nın halkoyuna sunulması ile birlikte gerçekleşmiştir.
Türkiye'de 1923'ten bu yana on Cumhurbaşkanı görev yapmıştır. Bunların mesleki geçmişleri ve eğitimleri incelendiğinde, altısının Harp Akademisi mezunu (Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Cemal Gürsel, Cevdet Sunay, Fahri Korutürk ve Kenan Evren), yani asker oldukları görülmektedir. Diğer cumhurbaşkanlarından ikisi (Turgut Özal ve Süleyman Demirel) mühendis kökenli ve başbakanlık yapmış aktif politikacılardır. Başbakanlık yapmış diğer

bir siyasi kökenli Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar ise, yüksekokul mezunu olmayan tek cumhurbaşkanıdır. Ahmet Necdet Sezer, Hukuk Fakültesi mezunu olup Anayasa Mahkemesi başkanıyken bu göreve seçilmiştir. Halen görevde olan son cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığından sonra bu göreve seçilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri, tarihimizde hep yoğun tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur (Mangırcı, 1999). Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, Atatürk'ün cumhurbaşkanlığına seçilmesi de dahil olmak üzere, cumhurbaşkanlığı seçimleri hiçbir dönemde "normal" geçmemiş; sürekli krizlere neden olmuştur. Demokratik süreci kesintiye uğratan 12 Eylül 1980 ihtilalinin ana nedenlerinden birinin de, TBMM'nin yüzlerce kez oylama yapmasına rağmen yeni cumhurbaşkanının seçilememesi ve cumhurbaşkanlığı makamının altı ay süreyle vekaleten idare edilmesi olduğu bilinmektedir. Hatta, çok partili dönemde Türkiye'nin yaşadığı her askeri darbenin ana nedenleri arasında "Çankaya krizi" bulunduğu söylenebilir. Peki Çankaya'da oturacak kişinin kimliğine neden bu kadar önem veriliyor?

Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin tartışmalarda dikkat çeken en önemli nokta, bu konuda negatif bir dilin kullanılmış olmasıdır. Dolayısıyla, "kimin cumhurbaşkanı olabileceği" değil de, "kimin cumhurbaşkanı olamayacağı" şeklinde bir hipotez üzerinden fikir yürütülmüştür. Tartışmaların bu nitelikte olması, gücü olanların yaptıklarını ve yapabileceklerini söylemelerine karşın, muhalefette bulunup da yasal iktidar ilişiklerini belirleme gücünden yoksun olanların olumsuzlama silahından medet umdukları şeklinde algılanabilmektedir (Bostancı, 2006). Dolayısıyla, bu konudaki tartışmaların, muhalefet odaklı olduğu söylenebilir. Nitekim, Ana muhalefet partisinin bu konudaki tavrı, Genel Başkan Yardımcısı Mustafa Özyürek tarafından, "Cumhurbaşkanı bir partinin temsilcisi değil, devletin birlik ve bütünlüğünün temsilcisidir. Ama Erdoğan, sadece AKP'nin temsilcisi olarak ortaya çıkıyor ve ayrıca Cumhuriyetin kurucu temel ilkelerine karşı takındığı tavırla ortaya çıkıyor. Böyle birisinin Cumhurbaşkanı olması, toplumda büyük gerilimlere yol açar. Onun için Sayın Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olması düşünülemez ve kabul edilemez" şeklinde dile getirilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı seçimi tartışmalarının önemli nedenlerinden birinin, 1982 Anayasasıyla cumhurbaşkanına, klasik parlamenter sistemlerde devlet başkanına tanınan yetkilerin çok ötesinde yetkilerin tanınması olduğu söylenebilir. 1980 öncesinde ülkemizde yaşanan siyasi ve sosyal krizlere bir çare olarak yürütmeyi güçlendirmeyi amaçlayan 1982 Anayasası, yürütme organı içinde özellikle cumhurbaşkanını güçlendirmiş ve onu çok önemli yetkilerle donatarak "anayasal-siyasal sistemin merkezine" yerleştirmiştir (Atar, 2003). Hükümet şekli olarak Türkiye'nin siyasi rejiminin, yürütme yetkisinin hükümetle cumhurbaşkanı arasında bölünmesi ve cumhurbaşkanına tanınan yetkiler bakımından Fransız yarı-başkanlık sistemine (Erdoğan, 2001;

Oytan, 1982; Grote, 2003; Yazıcı, 2002) benzemekle birlikte, kendine özgü (sui generis) bir hükümet sistemi olduğu söylenebilir. Nitekim, çağdaş parlamenter sistemlerde devlet başkanı, siyasi açıdan sorumsuz olup, siyasi sorumluluk Bakanlar Kuruluna aittir. Bu nedenle de yetki paylaşımında Bakanlar Kurulunun cumhurbaşkanına göre üstün olduğu görülür. Dolayısıyla, parlamenter sistemlerde devlet başkanının rolü semboliktir. Bu gerçeklik, köklü bir İngiliz özdeyişiyle "Kral saltanat sürer ama idare etmez" şeklinde ifade edilmektedir.

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin Türkiye'de büyük gerilimlere yol açmasının nedenlerinden biri de, bu makamın bir "kale" gibi görülmesiyle ilgilidir. Nitekim, Türkiye'de cumhurbaşkanlığı, "sorumsuz devlet iktidarı"nın kalelerinden biri sayılmaktadır (Akyol, 2006). Parlamenter sistemlerdeki yetki-sorumluluk dengesine aykırı olarak, 1982 Anayasasının sorumsuz cumhurbaşkanına tanıdığı yetkiler ve bu yetkilerle yapılan atamaların oluşturduğu bürokratik kurumlar; Anayasa Mahkemesi'ne parlamentonun üye seçme yetkisinin kaldırılması ve bu yetkinin sadece yargı bürokrasisine ve sorumsuz cumhurbaşkanına verilmesi, Anayasanın kurduğu bu yapının temelinde, devletin köklü bir hassasiyeti olduğu izlenimi uyandırabilmektedir. Halkın temsilini, seçilmişlerin yetkilerini olabildiğince kısıtlayarak, seçilmişleri, parlamentoyu ve hükümetleri böyle "kaleler"den denetim altında tutmak ve gerektiğinde hizaya getirmek işi, 1961 Anayasasında "özerk kurumlar"la yapılıyor iken, 1982 Anayasasında bu misyonun cumhurbaşkanına verildiği görülmektedir. Anayasanın kurduğu bu yapı, "... Meclis'e karşı sorumlu siyasi iktidarın üstünde sorumsuz bir devlet iktidarı ortaya çıkarmaktadır ki, bu da temsili rejimle bağdaşmadığı gibi, Anayasa'nın başlangıcındaki ilkelere ve egemenliğin kullanılışına ilişkin 6., 7. ve 8. maddelere ters düşmektedir" (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2001). Her darbe sonrasında, mutlaka bir askerin cumhurbaşkanı olmasının bu fikri desteklediği söylenebilir.

Türkiye'de devlet gücünün, cumhurbaşkanı, hükümet ve ordu üçlüsü tarafından temsil edildiği söylenebilir. Gücünü, rejiminin koruyuculuğundan alan ordu ile meşruluğunu ve iktidar olma hakkını seçimler yoluyla halkın desteğini sağlayarak kazanan siyasi iktidar arasındaki ilişkiler, cumhurbaşkanının arabuluculuğu ile sürdürülmektedir. Cumhurbaşkanı, bu arabuluculuk fonksiyonu dışında, devletin başı ve Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) başkanı olduğu gibi, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu gibi yüksek yargı organlarının üyeleriyle YÖK başkanını ve Üniversite Rektörlerini de atama yetkisine sahiptir. Bu nedenle cumhurbaşkanlığı makamı, Duverger'in ifadesiyle "seçilmiş bir krala" dönüşmekte, hükümet politikalarının yürütülmesi de cumhurbaşkanının iradesine bırakılmış olmaktadır (Türköne, 2006). Başka bir deyişle, Cumhurbaşkanı siyaseten sorumsuz olmasına rağmen, "hem saltanat süren hem

de idare eden" bir konumdadır. Tüm bu nedenlerle de her Cumhurbaşkanı seçimi yaklaştığında Çankaya'ya kimin aday olacağı veya olamayacağı sorununun, tartışma konusu yapıldığı görülmektedir.

Türkiye'de devlet iktidarı, seçilmişler ve atanmışlar tarafından, adeta "denge ve fren mekanizmaları" ile kullanılmaktadır. Anayasada açıkça yer almayan bu mekanizmalar, "kuvvetler ayrılığı" ilkesinden daha işlevsel görünmektedir. Buna bağlı olarak, halkın oyu ile iktidara gelen yürütme veya yasama organının demokrasi ile açıklanamayacak sınırları ve yasak bölgeleri oluşmaktadır. Geçmişe baktığımızda, bu sınırların ve yasakların ilk defa 1961 Anayasası ile çizildiği görülecektir. 1950-1960 yılları arasındaki sorunların tekrar yaşanmaması için, 1961 Anayasası ile güçsüz bir yürütme ve yasama organı oluşturulmuştur. 1961 Anayasasının kurduğu sistem sonucu, yönetilemeyen bir demokrasi oluşmuştur. Yürütme organını frenlemek adına ülkenin yönetilemez hale geldiği görülünce de, 12 Mart 1971'den sonra yapılan anayasa değişiklikleriyle, özellikle yürütme organı, kanun hükmünde kararname çıkarma gibi yetkilerle kısmen güçlendirilmiştir. 1982 Anayasası ile de, demokratik kurumları işlemez hale getirmek yerine, bunların karşısına dengeleyici, denetleyici ve frenleyici iki stratejik kurum oluşturulmuştur. Bu kurumlardan biri cumhurbaşkanlığı, diğeri de Milli Güvenlik Kurulu'dur. AB uyum paketleri ile MGK'nın işlevleri, olması gereken sınırlara çekilince, devletin elinde demokratik kurumları dengeleyen tek güç olarak cumhurbaşkanlığı kalmış bulunmaktadır.

1982 Anayasasının 104. maddesi ile cumhurbaşkanına tanınan yetkilerin, gerçekte icrai nitelikte yetkiler olmayıp, hükümetin kullandığı icrai yetkileri frenleyen ve dengeleyen yetkiler olduğu görülmektedir. Dolayısıyla cumhurbaşkanı, bu yetkileri kullanarak herhangi bir icrada bulunmamakta; hükümetin icrai gücünü frenlemekte veya dengelemektedir. Hatta, Anayasa yargısı üzerindeki üye atama yetkisi ile, Anayasa Mahkemesi'ni de bu frene dahil etmektedir (Türköne, 2006). Cumhurbaşkanlığının devletin elinden çıkıp, seçilmiş iktidarın eline geçmesi, devlet iktidarının tam anlamıyla demokratikleşmesini sağlarken, "fiilî anayasal sistem"in de değişmesine neden olabilecektir. Dolayısıyla, tartışılan konu, kimin cumhurbaşkanı olacağı değil, mevcut anayasal sistemin değişip değişmeyeceğidir.

Cumhurbaşkanlığı seçimi tartışmalarında bu makama seçilecek kişinin sosyo-psikolojik özellikleri, mesleki kariyeri ve siyaset anlayışının sistemin işleyişi bakımından arz ettiği öneme de sıkça vurgu yapılmaktadır. Bilindiği gibi, Türklerin Orta Asya'daki atalarından miras aldıkları "Bilge Kağan" tipi erdemli, bilgili ve güçlü bir lider etrafında toplanma geleneği, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de sürdürülmüştür (Taneri, 1993). Bu geleneğin, milli mücadele sırasındaki başarılarıyla kahramanlaşan Atatürk'ün, ilk devlet başkanı olmasıyla, cumhuriyet döneminde de yaşatıldığını söyleyebiliriz. Atatürk'ün 1938'de ölümünden sonra İsmet İnönü, asker-sivil siyasi elitlerin ittifakıyla,

cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Dolayısıyla, İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesinde de, milli mücadele ve devrimler sırasındaki "ikinci adamlık" rolü ve her zaman Atatürk'ün yanında olmasının etkili olduğu söylenebilir (Akgün, 2006: 4).

1982 Anayasasının Cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili 102. maddesinin müzakereleri sırasında, Cumhurbaşkanının TBMM yerine halk tarafından seçilmesi yönünde önerge veren Danışma Meclisi üyesi Ertuğrul Zekai Ökte'nin görüşleri de, bu geleneğe işaret etmektedir. "Türk devletlerinin tamamı tetkik edildiğinde, devletin başı, lideri ayrı bir özellik gösterir, ona ayrı bir önem verilir. Birliğin, beraberliğin, gücün, meseleleri çözümlemedeki en son kaynağın temsilcisi odur. Hatta Türk devletlerinde devletin başı, devletle özdeşleştirilmiştir. Kültürümüzün ve tarihimizin bu gerçeğini ihmal edemeyiz (Özdemir, 1994)." Her ne kadar Cumhurbaşkanının halk tarafından seçimine ilişkin öneriler, yerleşmiş siyasi gelenekler ve ülkede bölücülüğün artabileceği gibi gerekçelerle reddedilmişse de, tarihten gelen Türk yönetim anlayışı ruhu 1982 Anayasasına yansımış ve cumhurbaşkanına devletin işleyişinde klasik parlamenter sistemin çok ötesinde olağanüstü yetkiler tanınmıştır (Özdemir, 1994). Mevcut anayasal yetkileriyle Cumhurbaşkanlığı, adeta siyasal rejimin odak noktası haline getirilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı seçimi tartışmalarının, Türk modernleşme süreciyle bağlantılı olduğu da savunulmaktadır (Akgün, 2006: 2). Gerçekten de, tarihsel ve sosyolojik olarak incelendiğinde, Türklerde sürekli bir güçlü devlet geleneğinin mevcut olduğu görülmektedir. "Ya devlet başa, ya kuzgun leşe" diye ifade edilen ve devletin birliği uğruna kardeş katlini dahi meşru gören bir güç ve iktidar mücadelesi anlayışı, siyasi tarihimizde hep olagelmiştir. Dolayısıyla, İttihat ve Terakki içindeki mücadeleleri, Cumhuriyet dönemdeki iç hesaplaşmaları ve çok partili demokratik süreçte yaşadığımız darbeleri ve idamları da kısmen bu gelenekle açıklamak mümkündür (Akgün, 2006: 4; Karatepe, 1999).

Siyaseti yönlendirecek sivil toplum örgütlerinin olmadığı, siyasal hoşgörüye dayalı bir demokratik kültürün zayıf olduğu ülkemizde, Tanzimat'tan bu yana yaşadığımız modernleşme süreci, daha çok dar bir asker-sivil ilerlemeci elit eliyle ve "yukarıdan devrim" şeklinde gerçekleştirilmiştir (Karatepe, 1999). Bu anlamda özellikle ordunun Türk modernleşme sürecinde oynadığı ilerlemeci rol, eskiden beri vurgulanmaktadır. Asker ve sivil bürokrasi, kendilerini devletin ve Atatürk devrimleriyle oluşturulan yeni siyasi değerlerin (özellikle laikliğin) bekçileri olarak görmektedirler. Dolayısıyla, devlet gücünün simgesi olarak görülen cumhurbaşkanının da, ancak bu kesimlerin içinde yetişmiş ve aydınlanmacı-modernist misyonu içtenlikle devam ettirecek bir inanca ve bununla uyumlu bir yaşam tarzına sahip olması beklenmektedir.

Celal Bayar dışında, ilk altı cumhurbaşkanından beşinin asker kökenli olması ve hatta bazılarının Genelkurmay Başkanlığından Cumhurbaşkanlığına geçmeleri, ancak bu tarihsel sürecin analiziyle açıklanabilir (Akgün, 2006: 4; Karatepe, 1999).

Türk demokrasisinin işleyişinde ordunun kendine özgü, çok özel bir konumu olduğu bilinmektedir (Yavuz, 2000). Askerler, Çankaya'da ya kendilerinden birinin ya da en azından askerin hassasiyetini taşıyan birinin oturmasını, rejimin korunması ve devletin bekası adına bir güvence olarak görme eğilimindedirler (Cemal, 2006; Yılmaz, 2006). Bu nedenle de cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ordu, 1961 ve 1982'de olduğu gibi, ya kendi adayını belirleyerek doğrudan seçime müdahil olmakta; ya da kendisiyle uyumlu olabilecek bir isim üzerinde asgari bir uzlaşmayı gerekli görmektedir (Özdemir, 1994).

Türkiye'de 1989 ve 1993 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin askerlerin doğrudan ve dolaylı olarak baskısı ve etkisi olmaksızın yapıldığına bakarak, ordunun artık Cumhurbaşkanlığı seçimlerine karışmayacağı yönünde gelişen kanaatin de her zaman geçerli olmayacağını belirtmek gerekir. Bunun en önemli delillerinden biri, 10. Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde yaşananlardır. Bilindiği gibi, 2000 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde, zamanın Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun Başbakan Ecevit'e ordunun Cumhurbaşkanlığı seçimine karışmayacağını ima eden “Biz bu işte yokuz” içerikli bir mesaj gönderdiğine ilişkin haberlerin medyada yer alması sonucu, Genelkurmay Genel Sekreterliği oldukça anlamlı bir bildiri yayınlamıştır (Cemal, 2006). Bildiride, ilgili haberlerin “Silahlı Kuvvetler'in ülke sorunlarının tamamen dışında olduğu gibi, kamuoyunu yanlış bilgilendirici ve yönlendirici bir içerik taşımakta olduğu…” vurgulandıktan sonra, "Silahlı Kuvvetler, Anayasa ve kanunlarımız çerçevesinde, ülkenin yüksek menfaatlerini ve geleceğini ilgilendiren konularla yakından ilgilenmekte, gelişmeleri değerlendirmekte, görüş ve önerilerini, yasal zeminlerde ve doğrudan ilgili kişi ve makamlara ifade etmektedir. Bu kapsamda gündemde bulunan cumhurbaşkanı seçimleri ile ilgili olarak, Silahlı Kuvvetlerin bu konuda hiçbir fikrinin veya değerlendirmesinin olmaması düşünülemez. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de, örneğin cumhurbaşkanı olacak zat hakkında, ilkeler ve arzu edilen nitelikler bazında değerlendirmeleri mevcuttur" denilmekteydi. Bu açıklamanın hemen ardından Genelkurmay başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu, Başbakan Bülent Ecevit'i ve Meclis başkanı Yıldırım Akbulut'u ziyaret ederek özel görüşmeler yapmıştır.

Başbakan Ecevit, Genelkurmay Başkanlığı açıklamasına ilişkin olarak, "Cumhurbaşkanı seçimiyle Türk Silâhlı Kuvvetleri arasında çok önemli bir ilişki vardır. O bakımdan Cumhurbaşkanı seçimiyle yakından ilgilenmeleri son

derecede doğaldır" şeklinde bir açıklama yaparak, muhtemel bir rejim krizini önlemek için siyasi parti liderleriyle temasa geçmiş, kısa bir süre sonra da mecliste temsil edilen tüm partilerin mutabakatıyla zamanın Anayasa Mahkemesi başkanı Ahmet Necdet Sezer ortak aday olarak gösterilmiştir. Genelkurmay Başkanlığının "biz bu işin dışında değiliz" demesi, milletvekillerinin iradeleri üzerinde bir baskı unsuru olarak değerlendirilebilir. Nitekim A. Necdet Sezer, bu gelişmeler sonunda Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Tük Silahlı Kuvvetlerinin cumhurbaşkanlığı seçimlerine doğrudan müdahalesinin, 1938 yılında İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığına seçilmesi ile başladığı görülmektedir. Nitekim, o tarihte yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde kullanılan 348 oyun tamamı İsmet İnönü lehine kullanılmış ve İsmet İnönü oybirliği ile cumhurbaşkanı seçilmiştir (Bkz. Tablo1). Bu seçim, dönemin Genelkurmay 2. Başkanı olan Asım Gündüz'ün anılarında şöyle anlatılmaktadır. "Devrin Başbakanı Celal Bayar Genelkurmay Başkanlığı'na gelmiş ve kararımızı öğrenmek istemişti... Başbakan'a Genelkurmay'ın fikrini anlattım. Meclis'in üzerinde bir kuvvet tanımadığımızı, ... Meclis'in en isabetli seçimi yapacağını söyledim. Celal Bayar ferahlamıştı. O, İsmet Paşa'dan çekiniyor ve İsmet Paşa için karar aldığımızı sanıyordu... Aradan bir iki gün geçmişti. Birinci Ordu Kumandanı olan Fahrettin Altay geldi... 'Birinci Ordu'da kolordu ve tümen komutanlarıyla toplantı yaptık ve İnönü üzerinde karara vardık' dedi... Mareşal (Fevzi Çakmak, Fahrettin Paşa'yı dinledikten sonra) şöyle dedi: 'Bizim kararımız demokrasi prensipleri bakımından doğru ve yerindedir. Ancak dünyanın karışık durumu, nazilerin, faşistlerin ve komünistlerin şahlanmış ihtirasları karşısında Fahrettin Paşa'ya hak vermemek mümkün değil.' İşte Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü bu şekilde Cumhurbaşkanı olmuştur" (Gündüz, 1973).

Bu olayla ilgili ilginç bir anı da, Velidedeoğlu tarafından bir gazete yazısında açıklanmıştır. "Bir askeri lisenin tarih öğretmeni, 1938 Cumhurbaşkanı seçimlerinden sonra öğrencilerine şu sözleri söyler: 'Çocuklar, askeri şerefinizin kıymetini biliniz. Cumhurbaşkanı'nı seçen başta Mareşal (Fevzi Çakmak) olmak üzere birkaç kumandandır.' Öğrencilerden birinin, 'Cumhurbaşkanı'nı Meclis seçmedi mi?' sorusu üzerine verdiği cevap da ilginçtir: 'O, işin formalitesidir. Kumandanlar razı olmasaydı, o başıbozukların cumhurreisi seçmek hadlerine mi düşmüştü" (Velidedeoğlu, 1988).

İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığına seçilmesini farklı şekilde yorumlayan görüşlere de rastlanmaktadır. Atilla İlhan, konuya ilişkin bir yazısında, "Babıâli baskını neyse, İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olması da odur. Ordu ağırlığını koymuş ve tamamıyla iktidardan tasfiye edilmiş bulunan İnönü cumhurbaşkanı seçilmiştir." değerlendirmesini yapmıştır (İlhan, 1989).

Nihayet, cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi talepleri de, bu konudaki tartışmalarda önemli bir yer tutmaktadır. Bilindiği gibi, parlamenter sistemin doğduğu ülke olan İngiltere'de devlet başkanı monarktır ve seçimle iş başına gelmemektedir. Devlet Başkanının (Kral/Kraliçe) seçimle iş başına gelmemesi, onun parlamento ile hükümet karşısında tarafsızlığını sağlamaya yönelik bir işlev de görmektedir. Cumhuriyetle yönetilen parlamenter sistemlerde Devlet Başkanının seçilmesi konusunda farklı yöntemlere (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2001) başvurulmakta olup, en çok uygulanan yöntem, cumhurbaşkanının parlamento ya da halk tarafından seçilmesidir. Cumhurbaşkanının seçimle belirlenmesi zorunluluğu nedeniyle, onun tarafsızlığı da anayasaya konulan hükümlerle sağlanmaktadır. Bu hükümlerden başında cumhurbaşkanı seçiminde özel yöntemler uygulanması ve cumhurbaşkanının sorumsuzluğu gelmektedir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2001).

Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi, cumhurbaşkanının tarafsızlığını ortadan kaldırabileceği gibi, ona siyasal meşruiyet de kazandırabilecektir (Gözler, 2000). Dolayısıyla tarafsız, yetkisiz ve sorumsuz olması gereken cumhurbaşkanına siyasal meşruiyet kazandırmak, sitemin işleyişinde büyük sorunların doğmasına neden olabilecektir. Ayrıca, bu sayede sistem, Fransa'da olduğu gibi, yarı-başkanlık sistemine dönüşebilecektir. Bu nedenlerle, cumhurbaşkanının Meclis tarafından seçilmesinin daha uygun olduğunu düşünmekteyiz.

SONUÇ

11. Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecindeki tartışmalar ve buna bağlı olarak Nisan 2007 tarihinden itibaren yaşananlar, bu sürecin daha önceki seçimlerde olduğu gibi, birtakım siyasal ve ekonomik krizler çıkarma potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Seçim sonuçlarının, ülkemizin içinde bulunduğu jeopolitik konumu gereği, uluslararası alanda da yansımaları olmuştur. Bu bağlamda, 11. Cumhurbaşkanın siyasal vizyonu ve AB'ye bakış açısı, uluslararası dengeler açısından önemli olarak değerlendirilmiş, Türkiye'nin son yıllarda giriştiği ekonomik ve siyasi reformları kesintiye uğratacak demokrasi dışı müdahalelere açıkça karşı çıkılmıştır.

Parlamenter sistemin temel özelliklerine aykırı olarak, cumhurbaşkanının güçlü yetkilerle donatılması ve onun "fren mekanizması" olarak sistemin merkezine yerleştirilmesinin, bu tartışmaların temel nedenini oluşturduğu görülmektedir. Gerçekte, cumhurbaşkanının kim olacağından çok, yetkilerinin neler olacağı konusu tartışılmalıdır. Dolayısıyla, aşırı yetki sahibi, ancak sorumsuz cumhurbaşkanının konumunun, demokrasi ve parlamenter sistemin gerekleri

doğrultusunda tartışılması gerektiği inancındayız.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri konusunda yapılan tartışmaları azaltmanın ve dolayısıyla siyasi krizleri önlemenin yolunun, kapsamlı bir Anayasa değişikliği yaparak, cumhurbaşkanın siyasal rejim içindeki rolünün klasik parlamenter sistemin gerekleri doğrultusunda yeniden tanımlamaktan geçmekte olduğu söylenebilir. Böylece, hem yürütmedeki ikili otorite yerine, Bakanlar Kurulunun üstünlüğüne dayalı bir sistem kurulmuş olacak, hem de cumhurbaşkanlığı devletin birliğini temsil eden sembolik bir makama dönüşebilecektir.

TABLO: 1

Cumhurbaşkanları	Seçildiği Tarih	TBMM Üye Tamsayısı	Oylamaya Katılan Üye Sayısı	Kaç Oyla Seçildiği
M. Kemal ATATÜRK	29.10.1923	287	158	158
	01.11.1927	316	288	288
	04.05.1931	317	289	289
	01.03.1935	399	386	286
İsmet İNÖNÜ	11.11.1938	399	348	348
	03.04.1939	429	413	413
	08.03.1943	455	435	435
	05.01.1946	465	451	388
Celal BAYAR	22.05.1950	487	453	387
	14.05.1954	541	513	486
	01.11.1957	610	413	413
Cemal GÜRSEL	26.10.1961	638	607	434
Cevdet SUNAY	28.03.1966	636	532	461
Fahri KORUTÜRK	06.04.1973	635	557	365 (15.Tur)
Kenan EVREN	09.11.1982	-	-	-
Turgut ÖZAL	31.10.1989	450	285	263 (3.Tur)
Süleyman DEMİREL	16.05.1993	450	431	244 (3.Tur)
A. Necdet SEZER	05.05.2000	550	533	330 (3.Tur)
Abdullah GÜL	28.08.2007	550	448	339 (3.Tur)

KAYNAKÇA

Kitaplar

Aldıkaçtı, O. (1982). *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İstanbul.

Cumhurbaşkanlığı, (2005). *Cumhurbaşkanlığı Tarihi, 1923-2005,* Cumhurbaşkanlığı Yayını, Ankara.

Erdoğan, M. (2001). *Anayasal Demokrasi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Erdoğan, M. (1987). *1982 T.C. Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Hukukî Durumu,* Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Gözler K. (2003). *İdare Hukukuna Giriş*, Bursa: Ekin.

Gözler, K. (2000). *Cumhurbaşkanı-Hükümet Çatışması*, Bursa: Ekin.

Gözübüyük A. Ş. (1998). *Anayasa Hukuku*, Ankara: Turhan.

Gündüz, A. (1973). *Hatıralarım,* İstanbul: Kervan.

Karamustafaoğlu, T. (1982). *Yasama Meclislerini Fesih Hakkı*, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Karatepe, Ş. (1999). *Darbeler Anayasalar ve Modernleşme,* İstanbul: İz.

Kuzu, B. (1990). *1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler,*İstanbul: Filiz.

Mangırcı Y. F. (1999). *Çankaya Savaşları*, Ankara: Tekışık Matbaası.
Özay, İ. H. (1996). *Günışığında Yönetim,* İstanbul: Alfa.

Özbudun, E. (2004). *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin.

Özdemir, H. (1994). *Ordunun Olağandışı Rolü*, İstanbul: İz.

Taneri, A. (1993). *Türk Devlet Geleneği: Dün Bugün*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Tanör, B. ve Yüzbaşıoğlu, N. (2001). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul: Yapı Kredi.
Yavuz, K. H. (2000). *Türkiye'de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi,* Ankara: Seçkin.

Yazıcı, S. (2002). *Başkanlık Ve Yarı-Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Makaleler

Akgün, B. (2006). "Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı: Siyasal Sistemdeki yeri Seçilmesi ve 2007 Tahminleri", http://www.hurfikirler.com/hurfikir.php?name=Kose_Yazilari&op=viewarticle&artid, (24.11.2006).

Akyol, T. (2006). Milliyet, 22.12.2006.

Aliefendioğlu, Y. (1988). "Yasaların Cumhurbaşkanınca Geri Gönderilmesi" *Amme İdaresi Dergisi*, 1:21.

Atar, Y. (2003). "Türk Anayasal Sisteminde Cumhurbaşkanının Seçimi, Görev Süresi, Yetkileri ve Parlamenter Sistem Gerekleri Doğrultusunda Değişiklik Önerileri", *Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa Hukuku I. Uluslararası Sempozyumu*, Ankara.

Bostancı, N. (2006). *Zaman*, 18.05.2006.

Cemal, H. (2006). *Milliyet*, 12.04.2006.

Cemal, H. (2006). *Milliyet,* 14.04.2006.

Grote, R. (1995). *Das Regierungssystem der V. Französichen Republik,* Baden-Baden: Nomos.

İlhan, A. (1989). *Nokta,* 28.06.1989.

Kempf, U. (2003). "Das Politische System Frankreich"; Die Politischen Systeme Westeuropas, Opladen.

Oytan, M. (1982). "Fransa'da Yürütme Organının Yetkileri ve Güçlü Olma Nedenleri"; *Amme İdaresi Dergisi*, 1:15-24.
Teziç, E. (1987). "Cumhurbaşkanının Geri Gönderme Yetkisi", *Anayasa Yargısı*, 3: 15-27.

Türköne, M. (2006). *Zaman,* 17.12.2006.

Velidedeoğlu H. V. (1988). *Cumhuriyet*, 10.04.1988.

Yılmaz, M. (2006). *Zaman,* 27.12.2006.

http://www.vahdet.com.tr/isdunya/dosya5/1386.html, (25.04.2006).

http://www.belgenet.com/secim/cbsecim_01.html, (16.5.2006).

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 19 Aralık 2007

Türkiye'de Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Uygulamalı Bir Analiz (1960 2004)

Aykut EKİNCİ*
Ekrem GÜL**

Özet: Bu çalışmada, Türkiye'nin 1960-2004 döneminde yurtiçi tasarruf oranları ile ekonomik büyüme oranları arasındaki nedensel ilişkiyi açıklamak için vektör hata düzeltme modeli(VECM) ve kointegrasyon tekniklerinden yararlanılmıştır. Bu çalışmada üç tür analiz yapılmıştır. Birincisi, ekonomik büyüme ve yurtiçi tasarrufların zaman serilerinin durağanlığının ADF birim kök testleriyle araştırılmasıdır. İkincisi, ekonomik büyüme ile yurtiçi tasarruf oranları arasındaki uzun dönem ilişkisi Johansen ve Juselius kointegrasyon yöntemiyle incelenmiştir. Son olarak, ekonomik büyüme ile yurtiçi tasarruf oranları arasındaki ilişkiyi belirlemek için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Kointegrasron test sonuçlarına göre iki seri arasındaki ilişki I(1)'dir. Bu durum bize ekonomik büyüme ile tasarruf oranları arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu gösterir. Granger nedensellik test sonuçları ise, geleneksel görüşün aksine, Türkiye'de ekonomik büyümeden yurtiçi tasarruf oranlarına doğru tek yönlü bir nedensellik gösterir.

Anahtar kelimeler: Ekonomik Büyüme, Yurtiçi Tasarruf Oranları, Kointegrasyon, VECM.

The Relationship Between Domestic Savings and Economic Growth in Turkey: An Empirical Analysis (19602004)

Abstract: This paper utilizes cointegration and the vector error-correction model(VECM) to explore the causal relationship between economic growth and growth rate of domestic savings for Turkey over the period of 1960-2004. Specifically, three analyses were undertaken. First, the time series properties of economic growth and domestic savings were ascertained with the help of the augmented Dickey-Fuller unit root procedure. Second, the long-run relationship between economic growth and growth rate of domectic savings was examined in the context of the Johansen and Juselius (1990) framework. Finally, a Granger-causality test was undertaken to determine the direction of causality between economic growth and growth rate of domestic savings. The results indicate one order of integration(I(1)) for each of the series. The results of the cointegration tests suggest that there is a lon-run relationship between economic growth and growth rate of savings. The results from Granger-causality tests indicate that contrary to the conventional wisdom, economic growth causes growth rate of savings for Turkey.

Keywords: Economic growth, Domestic saving rates, Cointegration, VECM.

* Yrd.Doç.Dr., Bilecik Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü
** Yrd.DoçDr., Bilecik Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

GİRİŞ

Yurtiçi tasarruf oranı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler teorik ve ampirik literatürde önemli bir ilgi konusu olarak kabul edilmektedir.[1] Ancak, bu sorunun cevabı kalkınma politikaları için hayati bir öneme sahip olmasına rağmen, yurtiçi tasarruflar ve büyüme arasındaki nedenselliğin yönü hala açıklanmaktan uzaktır. Eğer sermaye oluşumu içinde yurtiçi tasarrufların otomatik dönüşümü yoluyla tasarrufların artışı büyümeyle sonuçlanıyorsa, kalkınma politikalarının ana amacı tasarrufları cesaretlendirmek olmalıdır. Eğer büyüme sermaye birikimi ve yurtiçi tasarruflardan daha az ve teknolojik yenilik, beşeri sermaye ve ticaret politikaları gibi diğer faktörlerden daha çok sonuçlanıyorsa, bu faktörler kalkınma politikasının ana hedefleri olmalıdır (Agrawal,2001;499).

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda reel GDP'nin büyüme oranını artırmak için yurt içi tasarruf oranlarını artırma amacına yönelik politikaların izlenmesi, Nobel ekonomisti W.Arthur Lewis (Lewis,1954,1955)'in çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Lewis'in çalışmasının gerisindeki teori, yurtiçi tasarrufların yüksek oranı ödünç verilebilir fonların elde edilebilirliğini artırarak, yatırımları artıracaktır. Yatırımın yükselen oranı sonrasında ekonomik büyümede artacaktır. Böylece, Lewis'in çalışması yurtiçi tasarruflardan büyümeye bir nedenselliği ima etmektedir(Saltz,1999;90).

Son dönemlerde yurtiçi tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar devam etmektedir.[2] Bu çalışmaların varsayımı altında, yurtiçi tasarrufların büyüme oranını artıran esas sermayenin daha hızlı bir şekilde genişlemesini kolaylaştıracaktır ve bu yüzden yatırımların yüksek oranı ekonomik büyümenin yüksek oranına yol açabilecektir. Bu varsayımın mantığı, özellikle sermaye kıtlığı çeken ülkeler için oldukça itekleyicidir. Belki de, yukarıdaki savın zorlayıcılığı aynı derecede yurtiçi tasarrufların yüksek büyüme oranı fikri, reel gelirin (reel GDP) yüksek büyüme oranından sonuçlanabilir. Eğer gelir hızlı bir şekilde artarsa, tüketiciler hem tüketimlerini hem de tasarruflarını hızlı bir şekilde artıracaklardır. Bu varsayım yurtiçi tasarrufların yüksek oranı, kişi başına yüksek gelirle bağlantılıdır bulgularıyla tutarlıdır. Böylece bir ülke kişi başına gelirini ne kadar hızlı artırırsa, hızlı bir şekilde yurtiçi tasarruflarında beklenen artışları sağlayacaktır. Eğer bu olay gerçekleşirse, sonrasında ekonomi politikası, yurtiçi tasarrufların yüksek oranlı artışıyla büyümeyi destekleme amaçlı olabilecektir ve böylece büyüme sermaye oluşumu politikalarından sonuçlanabilir(Saltz,1999;90-91). Bu doğrultuda yurtiçi tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri

[1] Literatürün kapsamlı bir şekilde yeniden ele alınışı için bkz: Schmidt-Hebbel vd. (1996)

[2] Bkz: Bacha(1990), DeGregoria (1992), Otoni ve Villanueva (1990) ve Stern (1991). Bu çalaşmalarda, ülkelerin bir yatay inceleme üstüne standart OLS kullanılarak ve yüksek büyüme oranıyla bağlantılı, yüksek tasarruf oranları GDP'de yurtiçi tasarrufların oranı olarak düşünülmüştür.

belirlemeye yönelik yapılan çalışmalarda, bu konuda doğruluğuna genel olarak inanılan şeyler üstüne şüphelenmeye yöneliş olmuştur.[3] Geleneksel görüşe göre; yüksek tasarruflar yüksek yatırıma neden olur ki, bu durum yüksek ekonomik büyümenin nedenidir. Genel kural yüksek tasarrufları ekonomik büyüme izler ve yüksek tasarruf ekonomik büyümenin nedenidir. Bu geleneksel inanç kalkınma için güçlü makroekonomik politika önerilerine neden olur(Sinha,1998;79). Dünya bankası dahil politika yapıcılar gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyümeyi artırmada yüksek tasarruflara yol açan politikaları destekleme eğilimindedir. Ekonomik büyümeyi artırmak, özellikle ekonomileri yeni gelişmeye başlayan ülkeler için gerçekten yüksek tasarrufların olup olmadığını ortaya çıkaran bir sorundur.

Doğu Asya ülkeleri tarafından tanık olunan son finansal kriz, önceki büyüme modellerinin geçerliliği üstüne kuşkuları artırmıştır. Krizin başlangıcında Doğu Asya ülkelerinin tasarruf oranları, dünyanın en yüksek tasarruf oranlarına sahip ülkeleri arasında olmasıyla övünülüyordu. Yüksek tasarruf oranına sahip olma, yüksek büyümeye yol açıyordu ve böylece ekonomik gelişme projeleri için bölgenin yabancı sermaye üstüne dayanmasını azaltıyordu. Bu iddianın Doğu Asya ülkelerinin muazzam tasarruf oranlarına sahip olmasına rağmen yanlışlığı kanıtladı, ekonomileri yine de çöktü ve yabancı sermayeye bağlılıklarını hafifletmedi (Anoruo ve Ahmad,2001;239-240). Yani geleneksel yaklaşımda tasarruflar büyümenin temel belirleyicisidir görüşü hala tartışmalıdır ve ülkeden ülkeye farklılık arz etmektedir. Tasarruf artışımı büyümenin nedeni, yoksa büyüme mi tasarruf artışlarının nedenidir konusunda tam bir uzlaşma bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, yurtiçi tasarrufların büyümeye ne ölçüde kaynaklık ettiğini Türkiye (19602004) örneğinde test etmektir. Bu amaçla çalışmada önce konu ile ilgili teorik ve ampirik literatür sunulacak, sonra Türkiye (19602004) örneğinde ampirik çözümleme yapılacaktır. Yurtiçi tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkinin testinde eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi kullanılacaktır. Çalışmanın geri kalanında aşağıdaki süreç takip edilmiştir. İkinci bölümde, yurtiçi tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri açıklayan teorik çerçeve ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, konuya ilişkin literatür taraması yapılmıştır. Dördüncü bölümde methodoloji ve ampirik sonuçlar sunulmuş ve çalışma sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

[3] Jappelli ve Pagana(1996), Gavin vd.(1997), Sinha ve Sinha (1998) ve Saltz (1999) örnek için bakınız. Harrod (1939), Domar (1946) ve Solow (1956) tarafından ileri sürüldüğü gibi ekonomik büyümenin nedeni tasarruflardır. Bu büyüme modelleri, ekonomik büyümeyi teşvik etmede, yatırım içerisinde açıklanan tasarruftaki artışları gösterir. Yüksek tasarrufların etkisi , yatırım için fonların elde edilebilirliğindeki artıştır. Bir ülke sermaye mallarını ne kadar çok kullanırsa o kadar çok mal ve hizmet üretebilir. Malların ve hizmetlerin elde edinilebilirliği tarafından yaratılan toplam talepteki artışlar ekonomik büyümeye yol açacaktır. Jappelli ve Pagana (1996), Gavin vd. (1997), Sinha ve Sinha (1998) ve Saltz (1999)'ın son çalışmaları ekonomik büyüme tasarrufları artırır yada tersini değil.

YURTİÇİ TASARRUF VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNDE TEORİK YAKLAŞIMLAR

Yurtiçi tasarruflar ve büyüme arasındaki ilişkilerin teorik destekleri Harrod (1936) ve Domar (1946)'ın büyüme modellerinden[4] izlenebilir. Bir faktörlü (sermaye) modellerinin en basit versiyonu, çıktının birimi başına sabit bir sermayeyi gerektirir(sermayenin marjinal verimliliği sabit), çıktının büyüme oranı yurtiçi tasarruf veya yatırımların oransal değeriyle kolayca belirlenebilir.[5] İki faktörlü modellerde (sermaye, emek) çıktının birimi başına emek gereksinimi, dışsal bir oranda emek büyümesiyle bir tam istihdam ekonomisine ilave edilir. Sonrasında tasarruf ve büyüme oranları içsel olur. Ancak, emek gereksinimi nedeniyle, emek oranının sınırsızlığına sıklıkla sahip gelişmekte olan ülkelerin çoğundaki genel durumda geçerli olmayabilir[6]Solow'un (1956) büyüme modeli Harrod-Domar modelinin sabit oranlar yapısının aksine üretim faktörleri arasında düzeltilmiş ikameli bir üretim fonksiyonu içerir. Bu modelde, sermayenin marjinal verimliliğindeki azalma varsayımı nedeniyle, büyüme nihayetinde sonlanır, fakat, yüksek tasarruf oranlarına sahip ülkeler yüksek düzenli bir devlet gelirlerine sahiptirler. Daha çok son zamanlarda içsel büyüme modellerinde (Romer,1986, Lucas,1988), sermayenin sabitliği varsayımı Harrod-Domar tipi dönüşümünde yüksek tasarruf oranları ve yüksek sermaye oluşumu çıktının yüksek büyüme oranına neden olacağını gösterir (Agrawal,2001;499-500).

Diğer taraftan büyüme ve tasarruf arasındaki ilişki teoride tüketim fonksiyonları çerçevesinde ele alınmaktadır. Sürekli gelir ve yaşam- evresi hipotezi teorileri nedenselliğin yönünün karşılığını gösterir. Yani beklenen gelecekteki gelir düzeyleri ve şu andaki gelire bağlı düzeylerdeki tüketim tercihlerini ima eder. Keynesgil mutlak gelir hipotezine göre, gelir artıkça gelirin daha büyük bir kısmı tasarruf edilecektir. Yani insanların gelir seviyeleri artıkça, gelirlerinin daha büyük bir oranını tüketim yerine tasarrufa ayırması demektir. Yaşam-evresi hipotezi[7] Keynesgil yaklaşımdan farklı olarak gelecekteki geliri de dikkate alır.

---

[4] Harrod-Domar büyüme modeli,toplam talep, üretim ve istihdam arasındaki ilişkileri açıklayarak ekonominin büyüme hızını belirlerken, iki kavrama dayanmaktadır: marjinal tasarruf oranı ve sermaye- hasıla katsayısı. Bir ekonomide büyüme oranı marjinal tasarruf oranı ile pozitif, sermaye-hasıla katsayısı ile negatif yönlü ilişki içindedir. Yani bir ekonomide marjinal tasarruf oranı ne kadar büyük ise ve sermaye-hasıla katsayısı ne kadar küçükse, o ekonominin büyüme hızı o derece büyük olacaktır. Bir başka ifade ile, yatırım miktarı tasarruf hacmine eşit olduğunda marjinal tasarruf eğilimi ile sermaye-hasıla katsayısı tarafından belirlenen oranda ekonomi büyüyecektir(Dinler,2000;511-513).

[5] Biçimsel olarak $(dY / dt) / Y = s / k$, burada s tasarruf oranı, k sermaye çıktı oranı ve Y dönemdeki birim çıktıdır.

[6] Ayrıntılı bilgi için bkz: Lewis;1954.Lewis göre; ekonomik kalkınma teorisinde ana problem ulusal gelirin kişi başına yaklaşık yüzde 12 ve 15'i gönüllü tasarruflardan oluşan bir ekonomiye, ulusal gelirin ve daha azını dönüştürmede ,onların kişi başına yüzde 4 ve 5'ini yatırım ve tasarrufların öncelikli bir toplumda süreci anlamak içindir. Çünkü kalkınmanın ana gerçeği sermaye birikimidir.

[7] 1950'lerde F.Modigliani, A.Ando ve R.Brumberg'in, zamanlararası optimizasyon modelini kullanarak geliştirdikleri bir teori olup, Keynesyen tüketim fonksiyonunun yetersizliklerini gidermek için ortaya atılmıştır.Bu teoriye göre; insanlar yaşamlarının farklı evrelerinde değişiklik gösteren gelir akımlarını, tasarruflar yoluyla düzenli bir hale getirilmektedir.

Bu teori, bireylerin bütün yaşamları boyunca yaptıkları tüketimden en büyük toplam faydayı elde etmeye çalıştıklarını, bu nedenle de tüketim ve tasarruflarını oldukça uzun dönemler için planladıklarını varsayar. Buna göre insanlar gelirlerinin yüksek olduğu dönemlerde tasarruf yapmakta ve gelirlerinin düştüğü dönemlerde tasarruflar yoluyla birikmiş olan servetini çözerek tüketimlerinin de gelirle birlikte düşmesine izin vermemektedir(Yıldırım vd.,2006;533). Çünkü tüketicilerin yaşamlarının ilk ve emeklilik yıllarında gelir seviyeleri düşüktür. Çalışma hayatı süresince geliri artar, buna bağlı olarak tasarrufları da artar. Modigliani (1970)'ye göre yurtiçi tasarruf ve gelir büyümesi arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Bireylerin gelir seviyeleri yüksekken yaptıkları tasarruflar, emeklilik dönemindeki eksi tasarruflarını dengeleyebilir ve toplam tasarrufların oranı sıfır olur. Çünkü gelir büyümesi gençken, yaşlılıktan daha fazla meydana gelir, gençken yaşlılıktaki eksi tasarruflardan daha fazla olacaktır; bu da yurtiçi tasarruflar ve büyüme arasında pozitif bir ilişkiyle sonuçlanacaktır. Tobin (1967)'e göre ise geleceğin belirsiz olduğu durumda, sabit bir tasarruf oranı söz konusu olabilir. Gelecekte gelirin artması beklentisi bugünkü tüketimi artırabilir. Bu nedenle büyümeyle tasarruflar arasındaki ilişki geçerli olmayabilir. Ancak likidite kısıtı gelecekte gelir artışına karşılık bugün borç alınabilmesine her zaman olanak vermez, bu durumda bugünkü gelirin tasarrufları belirlediği tezi geçerlilik kazanır(Mason;Bayoumi ve Samiei,1998; Sachs ve Larrain,1993). Benzer bir durum Carroll ve Weil (1994) tarafından ileri sürülmektedir. Buna göre, toplam büyümedeki içsel bir artış tüketicilerin varlıklı hissetmelerine neden olarak tüketimi daha fazla, tasarrufları daha az yapmalarına yol açabilir. Böylece tasarruflar üstüne gelirin büyüme etkisi negatif olabilir. Diğer bir deyişle, eğer tüketim değişen gelirlere karşı yavaş bir şekilde değişmeler ve alışkanlıklara dayanıyorsa, gelirdeki artışın büyük bir bölümü, gelir artışlarıyla tasarruf oranı artışından sonuçlanarak artabilir (Carroll ve Weil,1994). Yurtiçi tasarrufların tampon stok modelinde (Deaton,1991;Carroll,1992) de yurtiçi tasarruflar ve büyüme arasında benzer bir ilişki elde edilebilir.

Yukarıdaki yaklaşımlara bakıldığında, teorik literatürün hem yurtiçi tasarruf oranı ve gelir veya büyüme arasındaki nedenselliğin yönü hakkında hem de yurtiçi tasarruflar ve büyüme arasındaki ilişkinin pozitif veya negatif olup olmadığı hakkında açık olmadığı söylenebilir..

YURTİÇİ TASARRUF-EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNE YÖNELİK LİTERATÜR TARAMASI

Tasarruflar ve büyüme arasındaki ilişkileri çeşitli ülkeler için inceleyen ilk çalışma Modigliani (1970)'dir. Bu çalışmadan günümüze kadar gerçekleştirilen çalışmalarda büyüme, tasarrufları belirleyen faktörler arasında kabul edilip denklemlere dahil edilmekte ve aralarında yakın bir ilişki ortaya konmaktadır.

Literatürde, tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin açıklanmasına yönelik kalkınma ekonomistleri arasında kayda değer tartışmalar vardır.[8]

Ampirik taraf üstüne yapılan çalışmalarda, gelir veya gelirin büyüme oranı ve yurtiçi tasarruflar arasındaki ilişkinin varlığına dair pozitif bir korelasyon bulunduğunu vurgulayan çalışmalar da vardır.[9] Maddison (1992), GDP ve yurtiçi tasarruflar arasında pozitif bir ilişkinin varlığını bulmuştur. Ancak bu ilişkinin tersini bulan çalışmalar da söz konusudur.[10] World Bank (1993)'da yapılan çalışmada(özellikle Doğu Asya ülkeleri için) tasarruflar ve büyüme arasındaki nedenselliğin yönü incelenmiş ve nedenselliğin büyümeden tasarruflara doğru olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde 21 sanayileşmiş 40 gelişmekte olan ülkenin verileriyle tasarrufları etkileyen faktörleri tahmin eden (Masson,vd.,1995), gelirdeki büyümeyle özel tasarruflar arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Carroll ve Weil (1994) 64 ülke örneğinde yatay inceleme verilerini bir araya getirerek oluşturulan zaman serileri üzerinde yurtiçi tasarruf ve büyüme oranları için beş yıl ortalama üstüne (düzey seviyeleri ve birinci farkları) granger nedensellik testi analizi yapmışlardır.[11] Bu iki değişken arasında nedensellik ilişkisini ülkeler için ele alan Carrol ve Weil(1994)'e göre, büyüme tasarrufların artmasına neden olmakta, tersi ise geçerli olmamaktadır.

Sinha (1998),[12] 1960-1995 dönemine ilişkin zaman serileri verilerini kullanarak tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri Pakistan için incelemiştir. Analizde hem toplam tasarruf hem de özel tasarrufların GDP ile uzun dönemli pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu bulmuştur. Düzeltilmiş Granger nedenselliği GDP' nin büyümesinin hem özel tasarrufların hem de toplam tasarruf oranının büyümesinin nedeni olduğunu gösterir. Ancak, toplam tasarruf artışı GDP'nin büyümesinin nedeniyle olduğu bulunurken, GDP'nin büyümesi özel tasarrufların büyüme oranının granger nedeni değildir sonucuna ulaşılmıştır.

Saltz (1999),[13] üçüncü dünya ülkeleri için yurtiçi tasarrufların büyüme oranı ile reel GDP'nin büyüme oranı arasındaki nedensellik ilişkilerini araştırmıştır.

---

[8] Bu çalışmalar; Bacha (1990); De Gregoria (1992); Otani ve Villanueva (1990) ve Stern (1991). Bu çalışmalarda tasarrufların yüksek büyüme oranı yüksek büyümeyle alakalıdır bulunmuştur. Yani, bu bulgular geleneksel görüşle tutarlıdır, yatırımlar yoluyla ekonomik büyümeyi teşvik eden yurtiçi tasarruflar uyarıcıdır.

[9] Bu çalışmalardan birkaçı; (Fry,1980,1995; Giovannini,1983,1985;Lahiri,1989; Carroll ve Summers,1991; Edwards,1996)'dir. Fry, değişkenler arasında pozitif bir etki bulmuşken,diğerlerinin çoğu iki değişken arasındaki ilişkinin önemsiz olduğu sonucuna varmışlardır.

[10] Jappelli ve Pagana (1996); Gavin vd.(1997); Sinha ve Sinha (1998);Bosworth (1993); Carroll ve Weil (1994) ve Saltz (1999). Bu çalışmalarda ekonomik büyümeden tasarruflara doğru tek yönlü bir granger nedensellik bulunmuştur.

[11] Yapılan çalışmada hangi yaklaşımın kullanıldığı konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Carroll ve Weil(1994).

[12] Ayrıntılı bilgi için bkz. Sinha Dipendra (1998); 79-85.

[13] Ayrıntılı bilgi için bkz Saltz Ira S.(1999);90-98.

Analiz bulguları yurtiçi tasarrufların hızlı büyüme oranı, reel GDP'nin hızlı büyüme oranının nedenidir hipotezini destekleme eğiliminde değildir. Bu sonuç analiz edilen 17 ülkeden 10'u için gözlemlenmiş, ikisinde çift taraflı nedenselliğin varlığı bulunmuştur. Daha da önemlisi 17 ülkeden 4'ü için sadece, tasarrufların büyüme oranı reel GDP'nin büyüme oranının pozitif bir nedeni olduğu sonucudur. Bu sonuçlar yurtiçi tasarrufların artırılmasından ziyade ekonomik büyümenin artırılması üstüne odaklanan çalışmaları desteklemektedir. Loayza, Schimdt-Hebbel ve Seven (2000) , özel tasarrufların büyümeyle birlikte arttığını ve bu etkinin gelişmekte olan ülkelerde daha büyük olduğunu ileri sürmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde gelirde yüzde 10'luk bir artış tasarrufları ikiye katlayabilmektedir. Attanasio,Picci ve Scorcu (2000), çok sayıda ülke için yaptıkları zaman serisi çalışmalarında büyümenin tasarruflara neden olduğu sonucuna ulaşmaktadırlar.

Tasarruf ve büyüme arasındaki ilişkileri belirlemek için Agrawal (2001)[14] tarafından yapılan çalışmada, G.Kore, Tayvan, Singapur, Malezya, Tayland, Endonezya ve Hindistan olarak isimlendirilen Doğu Asya bölgesindeki ekonomilere odaklanılmıştır. Ülkelerin seçiminde, dünyada en yüksek yurtiçi tasarruf (1980 boyunca % 30'un üzerinde) ve büyüme oranları gösteren Doğu Asya ülkeleri gerçeğinden hareket edilmiştir. Çalışmada, göz önünde bulundurulan koşullar altında, ülkelerde yüksek tasarruf oranlarının yüksek büyümenin nedeni veya yüksek büyüme oranlarının yüksek tasarrufların nedeni olup olmadığı Granger nedensellik analizleri ile test edilmiştir. Analiz bulgularına göre ; kişi başına yüksek reel gelir veya yüksek büyüme oranı göz önüne alınan yedi ülkeden altısında tasarruf oranlarının yükselmesine yol açmıştır. Endonezya, Malezya ve Tayvan'da tasarruf oranlarından büyümeye doğru nedensellik eş-zamanlıdır. Böylece yüksek büyümeden yüksek tasarruf oranına başlangıçta nedensellik işletilirken, çoğu vakada yüksek tasarrufların çift taraflı (feedback) etkisinin varlığı da yüksek büyüme veya kişi başına yüksek GDP'nin nedenidir. Aynı zamanda büyümeden tasarruflara doğru feedback, tasarruflardan büyümeye doğru olandan daha kuvvetlidir. Sonuçta, kalkınma politikaları, yüksek tasarruf oranlarını artırmak üstüne daha az ve diğer uygun politikalar yoluyla yüksek büyüme oranlarını artırma üstüne daha çok odaklanmalıdır yargısına varılmıştır.

Anoruo ve Ahmad (2001), Kongo, Fildişi sahilleri, Gana, Kenya, G.Afrika ve Zambiya için yurtiçi tasarrufların büyüme oranı ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini açıklamak içinVector-Error Correction Model (VECM) ve cointegration tekniklerinden yararlanmıştır. Çalışmada, Nijerya hariç diğerlerinde yurtiçi tasarrufların büyüme oranı ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme olduğu bulunmuştur. Nedensellik testleri, Gana, Kenya,

14 Ayrıntılı bilgi için bkz.Agrawal,Pradeep (2001);499-513.

Nijeryave Zambiya için yurtiçi tasarrufların büyüme oranı ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini açıklamak içinVector-Error Correction Model (VECM) ve cointegration tekniklerinden yararlanmıştır. Çalışmada, Nijerya hariç diğerlerinde yurtiçi tasarrufların büyüme oranı ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme olduğu bulunmuştur. Nedensellik testleri, Gana, Kenya, Nijerya ve Zambiya için ekonomik büyümenin yurtiçi tasarrufların büyüme oranının Granger nedeni olduğunu göstermektedir. Ancak, Kongo için yurtiçi tasarrufların büyüme oranının ekonomik büyümenin granger nedeni olduğu bulunmuştur. Son olarak, Fildişi sahilleri ve G. Afrika için iki değişken arasında çift taraflı nedensellik bulunmuştur. Örnek ülkelerin çoğu için, ekonomik büyümenin yurtiçi tasarruflara yol açtığı bulgusuna varılmıştır. Bu bulgular, ekonomik büyümenin yurtiçi tasarruflardaki büyümenin granger nedeni olduğu Sinha(1998) ve Saltz (1999)'ın bulgularıyla tutarlıdır.

Türkiye'de bu değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini test eden çalışmalar yerine, yapılan çalışmaların daha çok tasarruf-yatırım-ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik olduğu görülmektedir. Ampirik çalışmalar incelendiğinde, tahmin edilen tasarruf ve yatırım denklemlerinde büyüme önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Türel (1993)'in, Türkiye için 19801992 yıllarını kapsayan çalışmasında özel tasarruf oranını açıklayan faktörler sadece sürekli ve arızi gelir değişkenleridir. Yatırım denklemlerinde büyümenin açıklayıcı bir değişken olarak bulunduğu çalışmalar da mevcuttur (Yentürk,1998; Celasun ve Tansel,1993; Conway,1990; Annad ve Wjinbergen,1990, Akıncı,1993). Yentürk ve Çimenoğlu (2002)'nun çalışmasında, 19722002 dönemi için özel yatırım, özel tasarruf ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiş ve büyümenin tasarruflara neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

METHODOLOJİ VE BULGULAR

Bu çalışmada, Türkiye için yurtiçi tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek için yıllık veriler kullanılmıştır. Yurtiçi tasarruf (LSAV) ve ekonomik büyüme (LGDP) oranlarını içermektedir. Veriler DPT veri tabanından (dpt.gov.tr), elde edilmiştir, 19602004 periodunu kapsamaktadır.

Uygulamalı ekonometrik bir çalışma yapılırken modelde yer alan değişkenler arasındaki ilişkinin yönü iktisat teorisinden elde edilen teorik bilgiye göre belirlenmektedir. Yurtiçi tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye ait teorik yapı ve literatür incelendiğinde, önceki kısımda değinildiği üzere

nedensellik açısından farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de 19602004 dönemi içinde iki değişken arasındaki ilişkinin yönü nedensellik analizi ile tespit edilmeye çalışılacaktır. İki değişken arasında nedensel ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla çeşitli nedensellik testleri kullanılabilir. Granger, Sims, Haugh, Gewek vb. gibi. Bu çalışmada yurtiçi tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin yönü ile ilgili hipotezleri test etmek için Granger nedensellik testi kullanılacaktır.

Birim Kök Testi

Uygulamalı bir ekonometrik çalışma yapılırken değişkenler arasındaki ilişkilerin araştırılmasında serilerin mevsimsel etkilerden arındırılması gerekir. Bu nedenle, öncelikle modelde kullanılan zaman serilerinin durağan olup olmadığının sınanması gerekmektedir.

Eğer bir zaman serisi durağansa, ortalaması, varyansı ve kovaryansı zaman içerisinde değişmemektedir. Bir zaman serisinin ortalamasının, varyansının ve kovaryansının zaman içerisinde sabit kalması zayıf durağanlık olarak tanımlanmakta olup kavaryans durağanlık veya ikinci mertebeden durağanlık olarak da ifade edilmektedir(Darnell,1994;386). Bu aynı zamanda geniş anlamda durağanlık olarak da bilinmektedir. Bir stokastik sürecin ortak ve koşullu olasılık dağılımı zaman içinde değişmiyorsa bu seri güçlü anlamda durağan olarak isimlendirilir(Charemza-Deadman,1993;118).

Makroekonomik zaman serileri genellikle durağan değildir. Bu özelliğe sahip seriler birinci veya ikinci farkları ya da logaritmaları alınarak durağan hale getirilmektedir. Bu çalışmada değişkenlere ait verilerin durağanlığı Dickey-Fuller(1981) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi[15] (ADF) kullanılarak test edilecektir. ADF testi için tahmin edilen eşitlik aşağıdaki gibidir:

$$\Delta X_t = \alpha_0 + \beta_1 X_{t-1} + \delta_t + \sum_{i=1}^{m} \theta_i \Delta X_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Burada, Δ birinci farklarıdır, t zaman trendi değişkeni, ε durağan tesadüfü hata terimidir ve m maksimum gecikme uzunluğudur. Sıfır hipotezi $\beta = 0$ gösteren birim kök içeren serilerdir. Eğer β negatif ve istatistiksel olarak önemliyse sıfır hipotezi reddedilir.

[15] Dickey-Fuller testi, hata terimlerinin otokorrelasyon içermesi halinde kullanılamamaktadır. Zaman serisinin gecikmeli değerleri kullanılarak hata terimindeki otokorrelasyon ortadan kaldırılabilmektedir. Dickey-Fuller bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini, bağımsız değişken olarak modele dahil eden yeni bir test geliştirmiştir. Bu test Genişletilmiş Dickey-Fuller testidir. Burada gecikmeli değişkene ait uygun gecikme mertebesi belirlenirken Akaike veya Schwarz kriterlerinden yararlanılmaktadır.

Tablo 1. ADF ve PP Birim Kök Testlerinin Sonuçları

Değişkenler	Augmented Dicky-Fuller(ADF) Testi		Philips-Perron (PP) Testi	
	Düzey Hali	Birinci Farkı	Düzey Hali	Birinci Farkı
LGDP	-2.2325	-12.5611	-2.2213	-12.5565
LSAV	-2.3353	-5.6518	-2.2315	-5.6099

Not: 1%(5%) anlam düzeylerinde sabit terimli model için kritik değer -3.5850 (-2.9286), sabit terimli ve trendli model için ise kritik değer -3.9996 (-3.4298)'dir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi LGDP ve LSAV serileri düzeyde durağan değilken, birinci farkları alındığında seriler durağan çıkmıştır. Yani LGDP ve LSAV serileri I(1)'dir.

Eşbütünleşme Testi

Ekonomik büyüme ve tasarrufların büyüme oranı arasındaki uzun dönemli ilişkileri belirlemek için Johansen kointegrasyon yaklaşımından yaralanılır(Johansen,1991, ve Johansen ve Juselius,1990). Bu işlem olasılık oranlarını(LR) elde etmek için bir VECM tahmini içerir. Çalışmada kullanılan VECM aşağıda izlenildiği gibidir:

$$\Delta Y_t = \theta_0 + \sum_{i=1}^{k-1} \theta_i \Delta Y_{t-1} + \alpha \beta' Y_{t-k} + \varepsilon_t \qquad (2)$$

Burada, Δ fark işlemidir. Y_t ($LGDP_t$, $LSAV_t$)dir. θ_0 sabit terimi gösterir ve ε white noise(birbirinden bağımsız rassal hata terimi) hata terimleri vektörünü gösterir. β matrisi r($r \leq n-1$) kointegrasyon vektörlerini oluşturur. Benzer biçimde α matrisi hata düzeltme parametrelerini içerir. İkinci eşitlikte, sıfır hipotezleri $r \leq n-1$ nin azaltılmış derecesine sahip matrisdir. Alternatif hipotezler, diğer bir deyişle ,tam dereceye sahip

($\pi = \alpha \beta'$) matristir. Johansen kointegrasyon tekniği iz testi ve maksimum eigenvalues (λ max) testleri olarak isimlendirilen iki olasılıklı oran test istatistiklerini gösterir. Sıfır olmayan eigenvalues önem numarası sistemde kointegrasyon vektörlerinin numarasını belirler. İki değişken arasında kointegrasyonun varlığı en azından bir yönde GSYİH ve Yurtiçi tasarrufların büyüme oranı arasındaki nedenselliğin varlığını gösterir.

1960-2004 dönemine ilişkin eşbütünleşme analizi Johansen eşbütünleşme testi ile yapılmış ve sonuçlar Tablo 2'de özetlenmiştir. Hem Rank test hemde Maksimum Özgül Değer test değerlerine baktığımızda %5 anlam düzeyinde bir eşbütünleşme eşitliğinin olduğu görülmektedir. Bu durum büyüme(LGDP) ile tasarruf oranları(LSAV) arasında bir uzun dönemli denge ilişkisi olduğu sonucunu göstermektedir.

Tablo 2. Johansen Eşbütünleşme Analizi (1960 -2004)

Maksimum Özgül Değer Test					Rank (İz) Test				
H_0	H_1	istatistik	%5	%1	H_0	H_1	istatistik	%5	%1
r=0	r=1	17.2315	14.07	18.63	r=0	r≥1	18.3699	15.41	20.04
r≤1	r=2	1.1556	3.76	6.65	r≤1	r≥2	1.1556	3.76	6.65

Vektör Hata Düzeltme Modeli

Ekonomik büyüme ve yurtiçi tasarrufların büyüme oranı arasındaki nedensel ilişki iki serinin kointegrasyonu durumlarında VECM'e dayanan bir Granger nedensellik işlemi yardımıyla incelenebilir. Bu işlem hata düzeltme terimi katsayısı(2) ve açıklayıcı farklılaştırılmış gecikmeli katsayıların toplamından ortaya çıkan (1) geçici nedenselliğe izin vermesi yüzünden standart VAR modelinden daha üstündür. İlave olarak, açıklayıcı değişkenin gecikmeli farklarının katsayıları önemli olmasalar bile VECM nedenselliği ortaya çıkabilir(Miller ve Russek,1990; Miller,1991;Engle ve Granger,1987; Granger,1983). İşaret edilmelidir ki, standart granger nedensellik testi, (z_{t-1}) etkinin ek yönelimine dahil edilmez. Bu çalışmada, hata düzeltme modeli izlenen regresyon eşitliklerine dayanır.

$$\Delta LGDP_t = \alpha z_{t-1} + \sum_{i=1}^{\alpha} \beta_i \Delta LGDP_{T-1} + \sum_{J=1}^{B} \phi_j \Delta LSAV_{t-1} + \mu_t \quad (3)$$

$$\Delta LSAV_t = \vartheta z_{t-1} + \sum_{i=1}^{c} \theta_i \Delta LSAV_{t-i} + \sum_{j=1}^{d} \lambda_j \Delta LGDP_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Burada Z_{t-1} birinci period tarafından gecikmeli hata düzeltme terimlerini gösterir, LGDP, GDP büyüme oranıdır. (reel GDP log değişmeler olarak tanımlanmıştır. LSAV tasarrufların büyüme oranı için durumları (tas. Log.değişmeleri) ve a,b,c ve d AIC (Akaike,1973) den elde edilen optimal gecikme uzunluklarını gösterir. 3 nolu eşitlikte hem ϕ_j 'ler hem de α istatistiksel olarak önemli olması şartıyla yurtiçi tasarrufların büyüme oranı ekonomik büyümenin nedeni değildir olan sıfır hipotezi reddedilir. Benzer şekilde, 4 nolu eşitlikte hem λ_j nin toplamı hem de ϑ istatistiksel olarak önemlidir koşuluyla ekonomik büyüme yurtiçi tasarrufların büyüme oranını granger nedeni değil olan sıfır hipotezi reddedilir.

Eşbütünleşme test sonuçlarına dayanarak LGDP ile LSAV arasında bir eşbütünleşme ilişkisi bulunduğu için LGDP ile LSAV arasında nedenselliğin yönünü belirlemek amacıyla Hata Düzeltme Teriminin'de(VECM) yer aldığı nedensellik testinin yapılması gerekir. Tablo 3'de bu testin sonuçlarına yer verilmiştir. Test sonuçlarına göre 1960–2004 döneminde %5 anlam düzeyinde büyümeden(LGDP) tasarruflara(LSAV) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Tablo 3.VECM Granger Nedensellik Testi
(Hata Düzeltme Terimi ile) (1960-2004)

H_0 Hipotezi	F istatistiği	P-değeri(olasılık)	Lag
LGDP Granger neden olmaz LSAV	7.6685	0.0415	2
LSAV Granger neden olmaz LGDP	1.7136	0.4475	2

SONUÇ

Bu çalışmada yurtiçi tasarrufların büyüme oranı ve reel GDP'nin büyüme oranı arasındaki nedensel ilişkiler incelenmiştir. Çalışmada öncelikle değişkenlerin birim kök taşıyıp taşımadıkları araştırılmıştır. Durağanlık testi sonucunda, serilerin seviye değerlerinde durağan olmadıkları, diğer yandan birinci farklarında durağan oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkiyi sınamak için kointegrasyon testi yapılmıştır. Kointegrasyon testi sonucuna göre büyüme ve tasarruflar arasında uzun dönemli ilişkinin bulunduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada tasarrufların büyüme oranı ve ekonomik büyüme oranı arasındaki nedenselliğin yönünün tespit edilmesi için değişkenlerin durağanlık durumları dikkate alınarak, hata düzeltme teriminin de (VECM) yer aldığı analiz kullanılmıştır. Sonuçta, Türkiye ekonomisinde büyüme oranı ve tasarruf oranı arasında karşılıklı bir ilişki bulunmamaktadır. Bu testin sonucuna göre 19602004 döneminde % 5 anlam düzeyinde büyümeden tasarruflara doğru tek yönlü bir nedensellik

ilişkisi bulunmuştur. Bir başka ifade ile Türkiye ekonomisinde, tasarruf, ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler arasında yer almamakta fakat büyümenin yüksek veya düşük gerçekleşmesi tasarrufların oluşmasında bir etkiye sahip bulunmaktadır. Literatürde de değinildiği üzere, ekonomik büyümenin yurtiçi tasarruflardaki büyümenin nedeni olduğu Sinha ve Sinha(1998), Saltz (1999) , Anoruo ve Ahmad yapılan ampirik çalışmalardaki ulaşılan sonuçlarla tutarlıdır.

Bu sonuç Türkiye ekonomisinde uzun yıllardır uygulanan iktisat politikaları açısından bir çelişkiyi ortaya koymaktadır. Zira, Türkiye'de sürekli tasarruf artışları yoluyla ekonomik büyümeyi gerçekleştirmeye yönelik politikalar uygulanmıştır. Bu amaçla, uzun yıllardır kamu harcamalarının kısıtlanarak kamu tasarrufu yaratılmaya çalışılması, özel tasarrufları düşüreceği kaygısıyla vergilerin artırılmaması, tasarrufların yatırımları ve büyümeyi belirleyeceği kabulünden hareketle uygulanmıştır. Ayrıca, Türkiye'de, yurtiçi tasarrufların yetersizliği ve yatırımların ortalama veriminin düşüklüğü nedeniyle büyüme hızını artırmak için yatırım düzeyini artırma girişimleri, fiyat enflasyonu sonucunu vermiş, ülke uzun süreli bir enflasyon dönemini yaşamıştır. Ekonomiyi yönetenler yapmak istedikleri harcamaları piyasadan satın alma gücü çekerek (vergi alarak) karşılamak yerine, daha kolay görünen enflasyon yoluyla yapmayı yeğlemişlerdir. Yaşanan yüksek enflasyonist süreçten hem ekonomik büyüme hem de tasarruflar etkilenmiştir. Aynı zamanda, yatırıma kanalize edilebilecek fonların yetersizliği yanında, fonların daha çok enflasyona neden olan bütçe açıklarını kapatmak amacıyla kullanıldığı için sürdürülebilir bir büyüme sağlanamamış, yaşanan istikrarsızlıklar altında, makro dengelerin zor tutturulabildiği bir ortamda, yıldan yıla büyüme oranında dalgalanmalar olmuştur. Büyüme oranlarındaki dalgalanmalar sonuçta tasarruflarında istenilen düzeylerde gelişmesini önlemiştir. Bu sonuç ekonomi politikası yapıcılarının ekonomik büyümeyi artırıcı politikaları hazırlamak ve uygulamaya koymaları ve sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması açısından büyük önem arz etmektedir. Türkiye ekonomisinde iktisadi büyüme politikaları, reel anlamda ekonominin büyümesine yönelik olmalıdır. Ancak bu tür iktisat politikalarının uygulanması ile sürdürülebilir bir iktisadi büyüme sağlanabilecek ve tasarruf oranı yüksek seviyelere çıkabilecektir.

KAYNAKLAR

Agrawal, Pradeep(2001),” The relationship between savings and Growth: cointegration and causality evidence from Asia”, Applied Economics,33: 499-513.

Akeike, H.(1973), ' Information Theory and Extansion of the Maksimum likelihood Principle' in B.N. Petrov and F.Craki (eds.), 2nd International Symposium on Information Theory, Akademiai Kiado, Budapest.

Annad,R,A.Chhibber ve S. Wjinbergen(1990), External Balance and Growth in Turkey, den T.Arıcanlı ve D.Rodrik(der).(1990) The Political Economy of Turkey, Macmillan,Londra.

Anoruo, Emmanuel ve Ahmad Yusuf(2001), “ Causal Relationship between Domestic Savings and Economic Growth: Evidence From Seven African Countries, African Development Bank, Published by Blackwell Publishers.

Attanasio,O.,L.Picci ve A.Scorcu(2000),Saving Growth and investment, Review of Economics and Statistics ,82(2);182-211.

Saltz,Ira.S(1999), “ An Examination of the Causal Relationship Between Savings and Growth in the Third World”, Journal of Economics and Finance, Volume23,Number 1;90-98.

Lewis,W.Arthur(1955), Theory of Economic Growth London: Alten and Unwin,ltd.

Lewis,W.Arthur(1954),” Economic Development with Unlimited Supplies at Labor” , Manchester School of Economics and Social Studies 22:139-191.

Bacha, E.L(1990), “ A Thre-Gap Model of Foreign Transfers and the GDP Growth Rate in Developing Countries”, Journal of Development Economics, Vol.32;279-296

Bosworth,B.P.(1993), “ Saving and Invesment in Global Economy”, Brokings, Washington DC.

Celasun,M. Ve A.Tansel(1993), Distributional effects and saving investment behaviour in a liberalized economy: The case of Turkey,METU Studies in Development ,Cilt:20,No.3;269-299.

Carroll,C. ve D.Weil(1994), “ Saving Behavior in Ten Developing Countries”,

Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, Vol.40, North-Holland, Amsterdam.

Carroll,C.D. ve L.H. Summers,(1991)Consumption growth parallels income growth: some new evidence, in National Saving and Economic Performance, B.Douglas Bernheim and John B.Shoven,(eds.) Universty of Chicago Pres,Chicago;305-343.

Carroll,C.D.(1992), Buffer stock saving and the permanent income hypothesis, nimeo, Board of Governors of the Federal Reserve System,Washington,D.C.

Charemza,W.W. ve Deadman D.F.(1993), New Direction In Econometric Practice, Edward Elgar Publishing Limitted, England.

Conway,P.(1990), The Record on Private Investment in Turkey, Arıkanlı ve Rodrik(1990) içinde.

Deaton,A.S(1991), Saving and Liqudity constraints, Econometrica,55;1121-1142.

Darnell,A.C. (1994), A Dictionary of Econometrics, Printed and Bound In Great Britain By Hartnolls Limited, Bodmin-Cornwall, England.

DeGregorio,J.(1992), " Economic Growth in Latin America", Journal of Development Economics, Vol.39;59-84.

Dickey, D:A: ve W.A. Fuller(1981), 'Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series', Econometrica,Vol.49;1057-1072.

Dinler,Zeynel(2004), İktisada Giriş,Ekin Yayınevi.

Domer,E.D.(1946), " Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment", Econometrica,Vol.14;137-147.

Edwards,S.(1996), Why are Latin America's savings rates so low? An international comparative analysis, Journal of Development Economics,51;5-44.

Engle,R.F. ve C.W.J. Granger(1987), ' Cointegration and Error Correction: Estimation and Testing', Econometrica, Vol.55;251-176.

Fry,M.(1980), Saving, invesment, growth ,and the cost of financial repression, World Development 8(49;17-27.

Fry,M.J.(1995), Money and Banking in Economic Development.2nd Ed. The Johns Hopkins University Pres, Baltimore,MD.

Gavin,M,R. Hausmann ve E.Talvi(1997), " Saving Behavior in Latin America:Overview and Policy Issues", in R.Hausmann ve Reisen R.(eds.), Promoting Savings in Latin America, OECD and Inter-America Development Bank,Paris.

Giovannini,A.(1983) The interest elasticity of saving in development countries. The existing evidence, World Development,11(7(;601-607

Giovannini, A.(1985) Saving and the real interest rate in LDCs, Journal of Development Economics 18,197-217.

Granger,C.W.J.(1983), ' Co-Integrated Variables and Error-Correcting Models', Working Paper,83-13. University of California, San Diego.

Harrod,R.(1936), " An Essay in Dynamic Theory", Economic Journal,Vol.49;14-33

Jappelli,T. Ve M.Pagana(1996), "The Determinant of Saving: Lessons from Italy", paper presented at the Inter-America Development Bank Conference on Determinants of Domestic Saving in Latin America, Bogota,Colombia.

Johansen,S.(1991), ' Estimation and Hypothesis Testing of Cointegration Vectors in Gaussion Vector Autoregressive Models', Econometrica, Vol.59;1551-1580.

Johansen, S. Ve K. Juselius (1990), ' Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Applicationsto the Demand for Money', Oxford Bulletion of Economics and Statistics,Vol.52;169-210.

Lahiri, A.(1989), Dynamics of Asian savings: the role of growth and age structure,IMF Staff Papers,36(1);228-260.

Loyanza,N.K.Schimdt-Hebbel ve S.Serven(2000), What drives private savings around the world? Review of Economics and Statistics,82(2);165-181.

Lucas,R.E.(1988), On the mechanics of economic Development, Journal of Monetary Economics,22(1);3-42.

Maddison,A.(1992), " A long Run Perspectiveon Saving", Scandinavian

Journal of Economics, Vol.94;181-196.

Miller, S.(1991), ' Monetary Dynamics: An Application of Cointegration and Error-Correction Modelling', Journal of Money, Credit and Banking, Vol.23;139-154.

Miller,S. Ve F.S.Russek(1990), ' Cointegration and Error Correction Models: The Temporal Causality between Goverment Taxes and Spending', Southern Economic Journal; 221-229.

Modigliani,F.(1970), The life cyle hypothesis of saving and intercountry differences in the saving ratio, Induction, Growth and Trade: Essays in Honour of Sir Roy Harrod, W.A.Eltis,M.F.Scott and J.N.Wolfe,(eds) Clarendon,Oxford;197-225.

Mason,P.R.,T.Bayoumi ve H.Samiei(1998), International Evidence of the determinants of private saving, The World Bank Economic Review,Cilt 12,No.3;483-501.

Otoni,I ve D.Villanueva(1990), "long term Growth in Developing Countries and Its Determinants: An Emprical Analysis", World Development,Vol.18,769-783.

Romer,P.(1986), Increasing returns and long-run growth, Journal of Political Economy,89;1-25.

Schmidt-Hebbel,KL.Serven ve A.Solimano(1996), Saving and investment: paradigms, puzzles,policies, World Bank Research Observer,11(1);87-117.

Sinha,D ve T.Sinha(1998), "Cart Before the Horse? The Saving-Growth Nexus in Mexico", Economic Letters, Vol.61;43-47

Sinha,D.(1998)," The Role Of Saving In Pakistan's Economic Growth", The Journal of Applied Business Research,Vol.15,Number.1;79-85.

Stern,N(1991)," The Determinants of Growth", Economic Journal, Vol.101;122-133.

Solow,R.M.(1956), "a Contribution to the Theory of Economic Growth", Quarterly Journal of Economics, Vol.70;65-94.

Tobin,J.(1957), Life-cycle saving and balence growth, in W.Fellner,Ten economic studies in the tradition of I.Fisher, John Wiley and Son,New York.

Türel, O.(1993), 1980-1992 Döneminde Türkiye'de Finansal Yapı ve Politikaları:Önder vd.(1993), Tarih Vakfı Yurt Yayınları,İstanbul.

World Bank(1993), The East Asian Miracle: EconomicGrowth and Public Policy Oxford Universty Pres, New York.

Yentürk,N. (1998), Ajustement et accumulation: La Turquie,Canadian Journal of Development Studies, ciltXIX,No.1;55-78.

Yentürk,N. Ve A.Çimenoğlu(2002), Türkiye'de Yatırım-Tasarruf ve Büyüme İlişkinin Yönü; Yentürk, N.(2003) Körlerin Yürüyüşü Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler, İst.Bilgi Üniversitesi Yayınları,1.Baskı.

Yentürk, N(2003), "Birikimin Kaynakları"; A.H.Köse-F.Şenses-E.Yeldan (Der),İktisat Üzerine Yazılar II İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar (Oktar Türel'e Armağan), İletişim Yayınları,1.Baskı.

Yıldırım,K., D.Karaman ve M.Taşdemir(2006), Makroekonomi, SeçkinYayınevi,5.Baskı.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 19 Aralık 2007

Bilgi Ekonomisine İlişkin Temel Göstergeler Açısından Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Karşılaştırılması

Funda Rana ADAÇAY*

Özet: 2010 yılında "dünyada rekabet gücü en yüksek bilgi toplumu ve bilgi ekonomisi olma" amacındaki Avrupa Birliği (AB) gerekli ekonomik ve sosyal reformları uygulamaya koymuştur. AB'ne tam üye olmak için yıllardır fedakârlıklarda bulunan Türkiye'de benzer çabalar yetersizdir. Bilgi ekonomisi göstergeleri açısından AB ülkeleri ile ciddi farklılıkları olan Türkiye'nin kısa sürede farklılıkları ortadan kaldırmadığı taktirde söz konusu fedakarlıkların boşa gideceği ve artabileceği açıktır. Bu çalışma, Türkiye'nin bilgi ekonomisi yaratma çabalarının yetersizliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada bu amaçla, bilgi ekonomisinin temel bazı göstergeleri açısından Türkiye ve AB üyesi ülkeler karşılaştırmalı dinamik bir analize tâbi tutulmuştur. Dünya Bankası ve OECD verilerinden yararlanarak değerlendirilmeler yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Yeni ekonomi, Bilgiye-dayalı Ekonomi, Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge), Teknoloji, Kalkınma göstergeleri, Türkiye ve Avrupa Birliği.

A Comparison Between Turkey And European Union In The Perspective Of Basic Indicators Related To Information Economics

Abstract: With the aim of "being the most competitive information society and information economy" in the year 2010, necessary economic and social reforms has already been put into practice by the European Union (EU). Same effords are not enough in Turkey as a country making sacrifices for years to be the full member of the EU. There are significant differences between EU countries and Turkey in terms of indicators of information economy. All those sacrifices that has been made will be in vain and will be multiplied unless these differences are eliminated.This study aims to introduce the inefficiency of the effords that have been made by Turkey to create information economy. For this purpose, in our study, Turkey and the member countries have been put through a dynamic comperative analysis in terms of some of the basic indicators of information economy. Some evaluations have been made by using World Bank and OECD data.

Keywords: New Economy, Knowledge-based Economy, Research and Development (R&D), Technology, Development Indicators, Turkey and European Union.

GİRİŞ

2000'li yılların başından itibaren, dünyada bilgi toplumuna dönüşüm yolunda girişimler artmıştır. Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) gelişmelerine bağlı olarak sağlanan verimlilik artışları ile ortaya çıkan yeni ürünler ve hizmetler daha önceleri "üretim faktörlerinin miktarı" ile açıklanan uluslararası rekabetin

* Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

niteliğini de değiştirmeye başlamıştır. Ülkelerin teknolojik bilgi seviyeleri; Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerine ayırdıkları kaynaklar, uluslararası bilimsel dergilerde yayınlanan yayınlar ve alınan patentlerin sayısı ile ölçülmeye çalışılmaktadır. Bir ülkenin gelişmiş ülkeler sınıfında yer alıp almadığına karar vermek için yukarda belirtilen göstergelere de bakılmaktadır.

AB ve ABD'nin yanı sıra Japonya 2010 yılında, Güney Kore 2015 yılında tamamlanacak olan ulusal bilgi ağı altyapısı projelerini başlatmış bulunuyorlar. Ulusal bilgi ağı altyapısı, genelde tüm okulları, araştırma kurumlarını, üniversiteleri, kütüphaneleri, iş dünyasını, kamu yönetimini, sağlık hizmetlerini, evlere ve kamuya yönelik bilgi ve iletişim sistemini kapsamaktadır. Ayrıca, ulusal yapının yanı sıra küresel bilgi ağı alt yapı çalışmaları da sürmektedir (Erkan, 1998:13). Başta Singapur olmak üzere İngiltere, ABD, Avrupa Birliği üye ülkeleri ve çoğu Güney Asya ülkeleri e-Devlet yapılanmasında büyük yol almışlar ve önümüzdeki bir kaç yıl içinde tamamen geçiş yapmayı planlamaktadırlar. Türkiye'deki e-Devlet uygulamalarının bunlardan daha farklı olduğu görülmektedir. Üniversite ve çeşitli kamu kuruluşları bazı projeleri yürütmesine rağmen oldukça kısıtlı sayıdadır. Kısmen de olsa bazı projeler hayata geçirilmiş ancak birçok fırsat kaçırılarak örneğin; MEDA fonlarından[1] yeterince yararlanılamamıştır (Özcan ve Yılmaz, 2007:4).

Ülkemiz 21.yüzyılda başarının anahtarı olduğu tartışmasız biçimde teslim edilen "yenilikçilik" sürecinde henüz emekleme aşamasındadır ve bu konuda başlıca sorun devlet ve şirket yönetiminde sistem kurulamamış olmasıdır (TİSK,2003:106). Gerek bakanlık gerekse DPT düzeyinde gerçekleştirilen çabalara karşın, Türkiye'de bilişim politikalarıyla ilgili olarak merkezi olmayan bir yapılanma mevcuttur. Hemen hemen tüm kurumlarda bilişim politikalarıyla bağlantılı uygulamalar bulunmakta olup, bu uygulamalar açıkça ifade edilmemiş bir bilişim politikasının değişik parçaları durumundadır. Bu konuyla ilgili politika saptama ve uygulama faaliyeti, daha az kurumlar arası koordinasyon gerektiren alanlarda daha başarılı ve verimli olmuş, bunun aksi olanlarda ise koordinasyon güçlükleri yüzünden daha geç bir ilerleme kaydedilmiştir (DPT,2004:193).

[1] Avrupa Birliği MEDA (Avrupa-Akdeniz Ortaklığı/ Euro-Mediterranean Partnership) Fonu; MEDA Programı'nda Türkiye'nin 19961999 arasında yararlanması öngörülen meblağa oranla daha az ödeme yapılmıştır. Bu dönemde hibe olarak öngörülen 700 milyon Euro'nun sadece 376 milyon Euro'su hibe olarak Türkiye'deki projelere taahhüt edilmiştir. MEDA-I kapsamında AB'nin Türkiye'ye ayırdığı kredi miktarı 544,5 milyon Euro'dur. Türkiye'ye MEDA-II kapsamında da fon tahsis edilmiştir. 20002006 yılları arasında, MEDA-II kapsamında, tahsis edilen fon miktarı 899 milyon Euro'dur. Aynı dönemde Avrupa Yatırım Bankası'nın Türkiye'ye ayırdığı kredi miktarı 1,470 milyon Euro'dur. MEDA programları 2006 sonrası değişen yeni politikaları çerçevesinde ortadan kalkmıştır.

Türkiye'de varolan kültür ile ithal teknoloji arasında bir kopukluk kalmış ve teknolojiyi üretmenin ön koşulları yaratılmamıştır. Türkiye ne sanayi toplumunun ne de bilgi toplumunun teknolojisini kendisi üretmemektedir. Bu teknolojik gecikmenin temelinde, bir "kültür gecikmesi" yatmaktadır Batı toplumlarında olay ve olgular, aklın ve bilimin ışığında objektif olarak analiz edilmektedir. Türkiye'de ise olay ve olguların geleneksel kalıplar içinde ele alınması yaratıcılığın ve ona bağlı bilimin gelişememesinin önünde bir engeldir (Erkan,1998:216225). Yaratıcı buluşların ekonomik büyüme ve performans açısından taşıdığı önemi kabul ederek OECD hükümetlerinin çoğu, kamu Ar-Ge yatırımları harcamalarını yapılan kesintilerden uzak tutmayı hedeflemiştir. Başka bir deyişle, kriz dönemlerinde dahi gelişmiş ülkelerin bilim ve teknoloji yatırımlarında kısıntıya gitmediği görülmektedir. 1990'ların başlarındaki seviyelerin çok altında kalmakla birlikte, OECD çapında Ar-Ge alanındaki devlet harcamalarının GSMH içindeki oranı 20002002 arasında %0,63'ten %0,68'e çıkarak bütçe tahsisatları en kayda değer bir şekilde ABD'de ve ardından Japonya ve AB'de artmıştır. Ulusal güvenlik kaygılarındaki artışın bir yansıması olarak ABD'deki artışın büyük bölümü savunma ile ilgili Ar-Ge alanında olmakla birlikte, sağlık ile ilgili Ar-Ge harcamaları da artmıştır (OECD, 2004). Oysa ülkemizde kriz dönemlerinde ilk feda edilen yatırımların Ar-Ge alanında olduğu görülmektedir.

Türkiye'de Bilgi, Teknoloji ve Yenilik (BTY) gündemi ve stratejisini belirlediği iddia edilen çok sayıda belge enflasyonu yaşanmış, söz konusu belgelerde öngörülen hedefleri halka benimsetmek için hükümetlerin çaba göstermedikleri görülmüştür. Strateji/plan/vizyon belgeleri enflasyonuna son yıllarda ilave olan Vizyon 2023, IX. Kalkınma Planı, Ulusal Yenilik Sistemi Stratejisi ve Eylem Planı gibi pek çok belge mevcuttur. Ancak bu belgelerde 2010 yılı için ortaya konulan hedeflere dahi ulaşılması mevcut şartlar altında zor görülmektedir. Ayrıca Vizyon 2023 Belgesi önemli hedefler ortaya koymakla birlikte, bazı hedefler şimdiden anlamsız hale gelmişlerdir. Diğer yandan, Türk halkının anılan belgede ortaya konulan gündem hakkında ne derece bilgi sahibi olduğu tartışmalıdır. Oysa AB'nin gündeminde bulunan Lizbon Stratejisi ve öngördüğü hedefler konusunda Avrupa kamuoyunun ve ilgili aktörlerin ciddi bir şekilde bilgilendirildiği ve bilinçlendirildiği görülmektedir. Türkiye'de bu tarz bir gündemin oluşmamasının temel nedenlerinden biri, hükümetlerin BTY politikalarını, makroekonomik bir öncelik olarak benimsememeleridir. Örneğin, 1960'lı yıllarda ithal ikamesine dayalı büyüme modelinin, 1980 ve 1990'larda ihracata dayalı dışa açık büyüme modelinin hükümetlerin temel önceliği olduğunu herkes bilirken, hâlihazırdaki makroekonomik önceliğin

bilgiye dayalı ekonomik büyüme olduğuna dair bir işaret yoktur. Bu nedenle, her şeyden önce siyasi otoritenin, istikrarlı ve sürdürülebilir iktisadi büyümenin, teknolojik değişme ve yenilikten kaynaklandığına inanması ve bu çerçevede bilgiye dayalı iktisadi büyümenin makroekonomik bir öncelik olarak benimsenmesi gerekmektedir. Bu şartlar altında hazırlanmış bir gündem ve vizyon ancak uygulayıcılar ve halk tarafından benimsenebilir (Arslan, 2007:173).

ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME

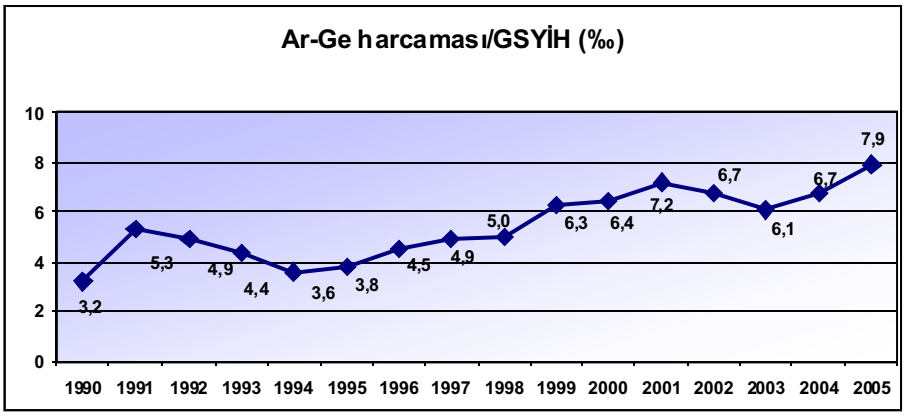
Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH)'dan araştırma-geliştirmeye ayrılan %1'lik pay ve 10.000 iktisaden faal nüfusa düşen 15 tam zamana eşdeğer[2] araştırmacı personel sayısı, o ülkenin araştırma-geliştirme yapabilme ve teknoloji üretebilme kabiliyetinin dünyaca kabul gören eşik değerleridir. Gelişmiş ülkelerde 10.000 iktisaden faal nüfusa düşen tam zamana eşdeğer 40'ın üzerinde araştırmacı istihdam edilmektedir ve Ar-Ge'ye GSMH'dan %2'nin üzerinde bir pay ayrılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise araştırma-geliştirmeye GSMH'dan %1'in altında bir pay ayrılırken, tam zamana eşdeğer araştırmacı personel sayısı 10.000 iktisaden faal nüfusa 15 kişinin altındadır (Yücel, 1997:5).

Ar-Ge Yoğunluğu

Ar-Ge yoğunluğu; "Ar-Ge'ye yapılan harcamaların, Gayrisafi Yurtiçi Harcamalar (GSYİH)'a bölünmesi ile elde edilen bir göstergedir. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından gerçekleştirilen 2003 yılı Ar-Ge Faaliyetleri Araştırmasına göre; Ar-Ge yoğunluğu 2003 yılında binde (‰) 6,1; 2004 yılında ‰6,7 oranındadır. (TÜİK,2005) 2005 yılı Ar-Ge Faaliyetleri Araştırması sonuçlarına göre; Türkiye'de Ar-Ge harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) içindeki payının ‰7,9 olduğu tespit edilmiştir. (TÜİK,2007)

[2]Tam zamana eşdeğer (TZE); Bir yıl içerisinde Ar-Ge'de çalışan insan gücünün Ar-Ge faaliyetlerine ayırdığı zamanın kişi/yıl olarak tanımlanan değeridir. Bir TZE, bir kişi/yıl olarak kabul edilmektedir. Örneğin zamanının yarısını Ar-Ge faaliyetleri için harcayan kişi, 0.5 TZE olarak hesaplanmaktadır.

Grafik 1.

Kaynak: TÜİK, 2005 Yılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetleri Araştırması, 2007.

2003 yılı satın alma gücü paritesine (SAGP) göre hesaplanan 680 milyar $'lık OECD ülkeleri toplam Ar-Ge harcamalarındaki Türkiye'nin payı %0,5'dir. Dünyanın ilk 20 ekonomisinden biri olan Türkiye için yaklaşık 3 milyar Amerikan doları'na karşılık gelen bu değer oldukça düşüktür. OECD Ar-Ge harcamalarındaki içindeki ABD'nin payı %42, Japonya'nın %16,8, Almanya'nın %8,3'dür. Ar-Ge yoğunluğu, AB25 ortalaması %1,9; AB15 ortalaması %2; OECD ortalaması %2,2 iken, Türkiye'nin %0,7 değeri çok düşüktür. (Arslan, 2007: 49) Oysa Türkiye'nin bulunduğu coğrafi bölgedeki büyüklüğü, nüfusu, nüfusun yapısı, eğitim durumu, yaş grupları ve tarihi derinliği açısından konuya bakıldığında, ülkenin şu anda bulunduğu teknoloji seviyesi ile olması gereken seviye arasında uyumlu bir yapının olmadığı görülmektedir.

Tablo 3'e baktığımızda 19962003 dönemi Ar-Ge yoğunluğu ortalama değerleri itibariyle Türkiye'nin (%0,66) Yunanistan (%0,65), Slovakya (0,59), Polonya (%0,56), Bulgaristan (%0,50), Romanya (%0,40), Letonya'nın (%0,38) önünde olduğu görülmektedir. Eski doğu bloğu ülkelerinin bu dönem içinde yaşadıkları değişim göz önüne alındığında Türkiye için bu durum bir başarı sayılamaz. Asıl olan gelişmiş ülkelerin durumlarına bakmaktır. Gelişmiş ülkelerin Ar-Ge yoğunluğu değerinin yaklaşık %4 olduğunu görüyoruz. Örneğin İsveç'te bu oran %3,98, Finlandiya'da %3,49'dur. Türkiye'nin son 10 yıldaki performansına benzer bir performans sergilediği taktirde, 2010 tarihi için hedeflenen %2 - %3'lük Ar-Ge yoğunluğu değerine ulaşması çok zor gözükmektedir.

Ar-Ge harcamalarının sektörel dağılımına bakıldığında, gelişmiş ülkelerden

farklı bir yapılanmanın ortaya çıktığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde Ar-Ge harcamalarının büyük kısmı özel sektör tarafından gerçekleştirilirken, Türkiye'de kamu sektörünün ve yüksek öğrenim kurumlarının payının daha yüksek olduğu ve giderek bu payın yükseldiği görülmektedir. Yüksek öğrenim kurumlarının gerçekleştirdiği Ar-Ge çalışmaları doğası gereği daha çok tanıtım seviyesindeki buluş ve yeniliklere yöneliktir. Bu yapısal sorun nedeniyle, Türkiye'de ticari ürün geliştirmeye yönelik Ar-Ge faaliyetleri ikincil planda kalmaktadır. Bu da yenilikçi faaliyetlerin ticari başarıya bağımlı kılınarak "bilgi"nin ekonomik büyümenin dinamiği olmasını engellemektedir. (Arslan, 2007:56; TÜİK,2005) Özel sektörün Ar-Ge harcamalarının yetersizliği, piyasaların etkinsizliğinin bir göstergesidir. Gelişmiş ülkelerdeki büyük ölçekli firmaların hakim olduğu piyasa yapısının aksine Türkiye'de küçük ve orta ölçekli firmaların (KOBİ) ağırlıkta olması ve bu tipteki firmaların yatırım finansman sıkıntıları Ar-Ge harcamalarının da nispeten düşük kalmasında etkili bir faktördür. KOBİ'lere yönelik teşviklerdeki yetersizlik de bir başka etkendir.

2006 yılı ve en son temin edilmiş verilere göre, Ar-Ge harcamalarının özel sektör ve kamu kesimi tarafından finanse edilme oranları aynı sırayla Lüksemburg'ta %80,4 -%11,2; Belçika'da %60,3- %23,5; Danimarka'da %59,9- %27,1; Finlandiya'da %60,9-%25,7; İspanya'da %48-%41 iken Türkiye'de %37,9-%57,0 şeklindedir. Kamu sektörünün Ar-Ge harcamaları finansmanındaki payının özel sektör payına göre yüksek olduğu Türkiye dışında, sadece Slovakya, Polonya ve Portekiz'dir. AB27 için ortalama kamu ve özel sektör payları %53,5-%35,7 iken OECD ülkeleri ortalaması da benzer bir yapıda %62,1-%30,2 şeklinde özel sektör ağırlıklıdır. (http://www.oecd.org/dataoecd/49/45/24236156)

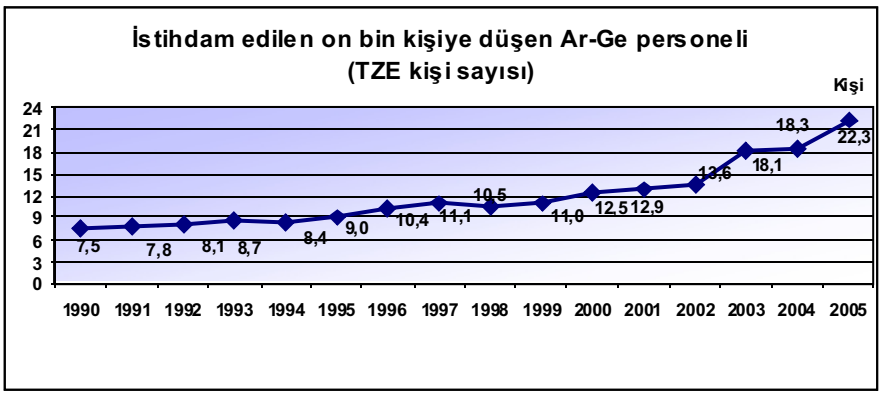
Ar-Ge İstihdamı

Genel istihdam içinde Ar-Ge çalışanlarının oranı, o ülkede bilim alanındaki çalışmalara verilen önemin ve desteğin bir göstergesidir. Türkiye'de her 10.000 kişilik istihdam içinde toplam TZE Araştırmacı sayısı 2004 yılı itibariyle 16 kişidir. Bu rakama TZE Ar-Ge personeli sayısı (18) dâhil edildiğinde bile gelişmiş ülke değeri olan 40 kişiye ulaşamamaktadır. (TÜİK, 2005) Grafik 2'de de görülebileceği gibi, TZE cinsinden 10 000 kişiye düşen toplam TZE Ar-Ge personeli sayısı 2005 yılında 22,3 kişidir. (TÜİK,2007)

Sonuç olarak, Türkiye'nin araştırma-geliştirmeye ayırdığı araştırmacı insan gücü ve GSMH'dan ayrılan finansman, Ar-Ge ile ilgili açıklamalarımızın

başında belirttiğimiz dünyaca kabul edilen eşik değerin çok altında bulunmaktadır.

Grafik 2.

Kaynak: TÜİK, 2005 Yılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetleri Araştırması, 2007.

Tablo-3'de yer alan 1996-2004 dönemi içinde Türkiye'de Ar-Ge çalışanlarının sayısının, AB değerleri açısından karşılaştırılması önemli bilgiler vermektedir. 19962004 dönemi ve en son temin edilen göstergeler açısından, Ar-Ge alanında çalışan milyon kişi başına Türkiye 341 kişiyi araştırmacı olarak istihdam ederken, nüfusu 5 milyon 200 bin civarında olan Finlandiya 20 katından daha fazla 7992 kişiyi araştırmacı olarak istihdam etmektedir. Yine bu oranın Almanya'da 10 katından fazla 3261 araştırmacı olduğu görülmektedir. Bu durum diğer AB üyesi ülkeler için pek değişmemekte, en kötü durumda gözüken Romanya'da dahi Türkiye'deki araştırmacı sayısının 2 katından fazla 976 kişi olduğu görülmektedir. Yine bilim alanındaki istihdam açısından destek kuvvet olarak değerlendirilen, Ar-Ge'de çalışan milyon kişi başına teknisyen sayısı açısından karşılaştırıldığında Türkiye'nin bu alandaki zayıflığı daha da net ortaya çıkmaktadır. Yeni üye Slovenya hariç, Türkiye ile diğer tüm ülkeler arasında bu veri açısından ciddi farklılıklar vardır. Türkiye'de milyon kişi başına 37 Ar-Ge teknisyeni istihdam edilirken, Finlandiya'da nerdeyse 100 katı 3472 teknisyen mevcuttur. Romanya'da dahi 249 teknisyen Ar-Ge'de çalışmaktadır. Yeni üye ülkelerin kısa zamanda performanslarını daha da arttıracakları öngörüsüyle Türkiye'nin bu alandaki açıklarını kapatması acil öncelikleri arasında yer almalıdır. İstihdam, üretim ve yatırım sonrası olgunlaşabilecek bir iktisadi faaliyettir. Bu alandaki çabalar ne kadar yaygınlaşırsa doğaldır ki, istihdam olanakları da o derece artabilecektir. İstihdamın diğer bir alt unsuru da "eğitim"dir. Bu açıdan, Ar-Ge üretimleri ve yatırımlarının arttırılması kadar eğitim olanaklarının da arttırılması bir

zorunluluktur. Aksi taktirde, istihdam olanakları beslenemeyecek ve sürdürülebilir bir kalkınma yaratılamayacaktır. Tüm bunlar en başında da belirttiğimiz gibi, Ar-Ge faaliyetlerine verilen önem ve desteğin artmasıyla mümkün olabilecektir.

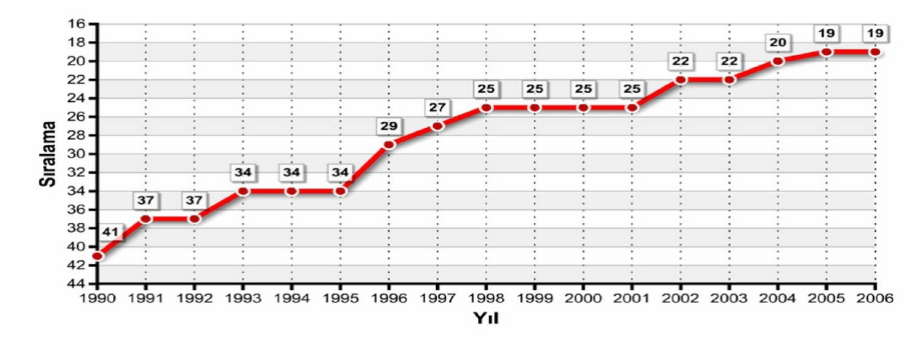
BİLİMSEL YAYIN

Tablo-3'de de görülebileceği gibi, bilimsel makale arzı Ar-Ge yoğunluğunun yüksek olduğu ülkelerde yüksektir. Almanya'da ve Birleşik Krallıkta yaklaşık 10 katından fazladır. Fransa'da 8 kat, İtalya'da 5 kat fazladır. Türkiye'nin 2001 yılı itibariyle 4.098 olan makale sayısı, Finlandiya (5098) Yunanistan (3329) rakamlarına yakın durmaktadır. Bilimsel Enformasyon enstitüsü (ISI) atıf endekslerine göre Türkiye dünya sıralamasında 1990 yılında 41. sırada iken, 2005 yılında 19. sıraya yükselmiştir. Son yıllarda üniversite ve öğretim elemanı sayılarındaki artışların ve akademik yükseltmelerde yayın yapma zorunluluğunun bu göstergelerdeki artışın temel sebepleri olduğu söylenebilir.

2001 yılı itibariyle ülkelerin dünya bilimsel makaleleri içindeki payı Türkiye'de %0,6 iken, OECD ortalaması %82'dir. Bu payın 3/2'si G7 ülkelerine aittir. AB25 ortalaması %34,6; AB15 ortalaması 32,5'dir. Yine nüfusu dikkate alan bakış açısıyla, her 1 milyon kişi başına yayınlanan bilimsel makale sayısı (bilimsel yayın yoğunluğu) bakımından dünya ortalaması 108,8; OECD ortalaması 467,7; AB25 ortalaması 495,4; AB15 ortalaması 556,6'dır. Bu oran ABD'de 703,9; İngiltere'de 807,4; Japonya'da 451,1; G.Kore'de 233,1 iken Türkiye'de 59,7 değeriyle Meksika ve Güney Afrika'nın ardından en düşük performansı sergileyen 3.ülke konumundadır. (OECD, MSTI, 2007)

Grafik 3.

Milyon Kişi Başına Düşen Bilimsel Yayın Sıralaması Bakımından Türkiye'nin Dünya Sıralamasındaki Yeri

Kaynak: Thomson`s ISI Web of Science

Kaynak: **Tübitak, 2007.**

YÜKSEK TEKNOLOJİ İHRACATI

Bir ülkenin toplam ihracatının teknoloji-yoğun ürün ağırlıklı olması, o ülkenin teknoloji üretiminde ne kadar ileride olduğunun temel göstergesidir. Aynı zamanda ihracat değerleri bilgi ekonomisinde bir temel unsur olarak karşımıza çıkan "küreselleşme" açısından da aydınlatıcı bir göstergedir. Tablo 3'de Türkiye'nin AB üyesi ülkeler içinde ileri teknoloji ihracatı geliri açısından en kötü performansa sahip ülke olduğu görülmektedir. 2004 yılı itibariyle 1,064 milyon$ ileri teknoloji ihracat değerine sahip Türkiye, Romanya, Slovenya, Litvanya, Letonya, Estonya, Bulgaristan ve Portekiz'den daha fazla ihracat gelirine sahiptir; Ancak, Slovakya'dan bile daha geridedir. Gelişmiş diğer ülkeler açısından değerlendirildiğinde çok ciddi farklılıklar görülmektedir. Örneğin, kaba bir oranlamayla Almanya 130 katı, Hollanda 55 katı, İrlanda 30 katı, İtalya 23 katı, Macaristan 14 katı Çek Cumhuriyeti 7,5 katı ileri teknoloji ihracatı yapmaktadırlar. Benzer tablo imalat sanayi ihracatının yüzde kaçının ileri teknoloji ürünlerinden oluştuğuna ilişkin istatistiklerde de görülmektedir. Türkiye imalat sanayinin ihracatının yalnızca %2'si ileri teknoloji ürünlerinden oluşmaktadır. Oysa tabloda dikkat çekici olan Macaristan için bu oran %29'dur; Çek cumhuriyeti ve Estonya için sırasıyla %13 ve %14'dür. Bu ülkelerin son yıllarda dışa açılma çabalarında ileri teknoloji ihracatına dayalı sanayileşme stratejisini benimsedikleri anlaşılmaktadır. Bu veriler ışığında, Türkiye'nin gerek dışa açılımında gerekse sanayileşmesinde halen geleneksel yapıyı koruduğu görülmektedir. Yatırım malı üreten bir sanayi yapısına kavuşamamış; başka bir deyişle, teknoloji üretebilen ve satabilen bir ülke olamamıştır. İhracat yapısı da bu paralelde halen aramalı ve tüketim malı ağırlıklı bir niteliktedir. Oysa bilindiği gibi, karşılaştırmalı üstünlükleri olan sermaye/ teknoloji yoğun ihracat yapısı, ülkelerin uluslararası piyasadaki rekabet gücü açısından önemli avantajlar yaratmaktadır. Türkiye'nin gerek mevcut sanayi yapısı gerekse ihracat gelirleri açısından bu avantajı yakalamaktan oldukça uzak olduğu görülmektedir. Bu durum ihracat gelirlerinin nispeten düşük kalması ve ona bağlı diğer ekonomik yetersizlikler yanında dünya ekonomisine bütünleşmeyi de kısıtlar niteliktedir.

Bilgi ekonomisinde "küreselleşme" ölçütü açısından önemli bir diğer gösterge, ülkelerin rekabet gücü ile ilgilidir. 61 ülke arasında Türkiye, "Küresel rekabet endeksi /altyapı" sıralamasında 2004 yılında 53. sıradan 2005 yılında 51. sıraya yükselmiş, 2006 yılında ise 52. sıraya gerilemiştir. "Rekabetçilik Sırası Teknolojik İşbirliği"nde aynı yıllar için sıralaması 50.,47.,55. sıradır. "Rekabetçilik Sırası Teknolojik Gelişmenin Finansmanı" sıralamasında ise 49.,43., 45. sırada yer almıştır. "Rekabetçilik Sırası Ar-Ge'yi Etkileyen Hukuki

Ortam" sıralamasında durum pek farklı değildir; yine yıl sırasıyla 47., 50., 44. sırada yer almıştır. Bu göstergeler, Türkiye'nin gerek rekabetçilik sırası gerekse rekabetçilikle ilgili diğer alt göstergelerde sıralamaya tâbi tutulan 61 ülke arasında son sıralarda yer aldığını göstermektedir. Bu da Türkiye'nin bilgi ekonomisi bakımından zayıflıklarına ve istikrarlı büyüme oranlarını tutturmasındaki güçlüklere işaret etmektedir (Arslan, 2007: 9192). 2007 yılı verilerine göre Türkiye 323 ölçüte göre yapılan değerlendirmede, 55 ülke arasında 48. sırada yer almaktadır (IMD,2007:7).

PATENTLER

Türkiye'de ticari ürün geliştirmeye yönelik Ar-Ge harcamalarının ne kadar yetersiz olduğunu destekleyen bir başka gösterge de "patentler"dir. Çünkü patentler, bilgi, buluş ve yeniliğin ticarileştirilmesinde dolayısıyla bir piyasa ürününe dönüştürülmesinde en önemli araçtır. Eğitime ve sınaî araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerine yapılan yatırımların ölçeğe göre artan getiriler sağlaması yanında, ulusal düzeyde sağlanan yenilik ve patentlerin yayılma etkisinin, yurtdışından kaynaklanan yeniliklerden daha hızlı olduğu görülmüştür. (Cameron: 1998)

Tablo 3'de 2002 yılı verilerine göre patent başvurularında Türkiye'de yerleşik olanların başka bir ifadeyle yerli patent başvurularının 550 adet olduğunu ve bu rakamın sadece yeni üye ülkeler ve eski doğu bloğu ülkelerinden fazla; ancak, diğerlerinin oldukça gerisinde olduğu görülmektedir. Yunanistan (614) ve Çek cumhuriyeti (608) yakın değerler almaktadır; Ancak, Fransa (21,959), Almanya (80,661), Birleşik Krallık (33,671), İsveç (9,443), İrlanda (1,255) değerleri ile oldukça büyük farklar yaratmaktadırlar. Genel olarak tüm ülkelerde patent başvurularında yabancıların payının yüksek olduğu görülmektedir. Ancak, Türkiye'de bu payın yüksekliği çok dikkat çekicidir. Patent başvurularında en yüksek sıralardaki ülkelerin rakamlarına yakın bir değerde 250 bin 492 adettir. Bunun nedenleri başlı başına bir çalışma konusu olmakla birlikte, yabancıların yerli üreticilere göre bilgiyi daha iyi yönettikleri ve pazarladıkları anlaşılmaktadır.

OECD tarafından geliştirilen üçlü (triadik) patent aileleri, mahalli avantaj yaratan bazı istatistikî sapmaları ortadan kaldıran ve yüksek değer taşıyan patentleri tescil eden bir yöntemdir. Tablo 1'de rast gele seçilmiş bazı ülke ve yıllara göre üçlü patent aile sayısı yer almaktadır. Üçlü patent aileleri içinde en düşük paya sahip bulunan ülkeler arasında Yunanistan, Çek cumhuriyeti, Türkiye ve tabloda yer almayan Portekiz ve İzlanda gelmektedir. Üçlü patent

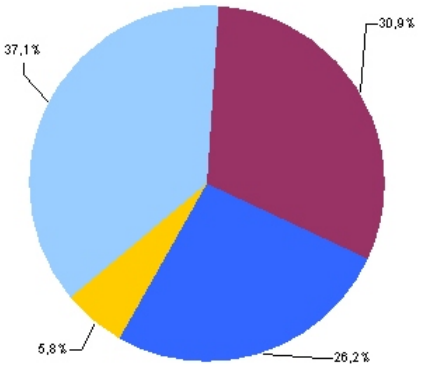
aileleri sayısı ile özel sektör tarafından finanse edilen sınai Ar-Ge harcamaları arasında güçlü bir korelasyon mevcuttur. Söz konusu ilişkiyi ölçmek bakımından geliştirilen parametrelerden birisi de "patent yoğunluğu"dur. Üçlü patent aile sayısının, sanayi tarafından finanse edilen gayri safi yurt içi Ar-Ge harcamasına bölünmesiyle elde edilen patent yoğunluğu, ülkelerin belli bir birim harcama karşılığında patent geliştirmek bakımından nasıl performans sergilediklerini ortaya oymaktadır. 19912001 dönemi itibariyle, patent yoğunluğu bakımından en yüksek performansı tutturan ülkeler, 0.20 ve üstü ile Hollanda, Almanya ve Finlandiya'dır. AB ve OECD ortalamaları sırasıyla 0.15 ve 0.13'dür. Türkiye 0.004 ile Çin'in ardından en düşük patent yoğunluğuna sahip ülke konumundadır. (Arslan,2007:7778) Ancak, "taklitçi" olarak bilinen bir ülke olmasına karşın, Çin hükümetinin buluş ve icatlara verdiği önem uyguladığı teşvik sayesinde yapılan yıllık patent müracaat sayısı 100.000 rakamını çoktan geçmiş ve Çin bu gün uzaya insan gönderebilen 3. ülke durumuna gelmiştir. 2004 yılı itibariyle milyon kişi başına yerli patent başvurusu Çin'de 50,75 iken Türkiye'de 7,11'dir. Çin'de milyon dolar GSMH'ya düşen yerli patent başvurusu 9,37 Türkiye'de 1,09'dur. Milyon dolar Ar-Ge harcamasına düşen patent başvurusu Çin'de 0,71 Türkiye'de 0,13'dür. (OECD, Factbook 2007) 2004 yılı verilerini yansıtan istatistiklere göre teknolojik ve ekonomik alanda gelişmiş olan ülkelerdeki patent başvuru sayıları ile diğer ülkelerde yapılan başvurular arasında kıyaslanamayacak kadar büyük farklar vardır. Bu dönemdeki başvuru sayısı Japonya'da 430.000, Amerika'da 360.000, Kore ve Çin'de 130.000 seviyelerinde iken Türkiye'de yapılan başvuru sayısı 2.200 adet olmuştur ve bunların 1500 adeti yurtdışından gelen başvurulardan oluşmuştur. Her bir milyon kişiye Japonya'da 2.900, Güney Kore'de 2.200, Amerika'da 650, Almanya'da 600 patent düşerken ülkemizde ise sadece 7 patent düşmektedir (Boy,2007:2).

Tablo 1: Üçlü Patent Aile Sayısı

Yıllar / Ülkeler	1990	2000	2003
ABD	11060	17554	19222
Fransa	1899	2368	2356
Almanya	4094	7144	7111
Belçika	185	360	431
Hollanda	580	557	1019
İspanya	74	122	115
Yunanistan	3	6	9
Çek Cumhuriyeti	7	11	15
Türkiye	**1**	**5**	**7**
EU15 toplam	9860	16044	15990
EU25 toplam	9901	16168	15990
OECD toplam	32254	49217	51754

Kaynak: OECD Factbook 2007: Economic, Environmental and Social Statistics -
ISBN 92-64-02946-X - © OECD 2007

Grafik 4. Üçlü Patent Ailesi içinde Ülkelerin % Payı

ABD	%37,1
AB25	%30,9
Japonya	%26,2
Diğer OECD	%5,8

Kaynak: OECD http://stats.oecd.org/wbos/default.aspx?DatasetCode=PATS_COOP

Ülkemizdeki patent başvurularının çok az oluşunun ana nedenleri şunlardır: Türkiye'de, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yeterince önem verilmemektedir. Türkiye'deki sanayiciler ve araştırma geliştirme faaliyetlerinde bulunan kişiler patent haklarının neler olduğunu yeterince bilmemekte, bu nedenle yeni buluşlar yapılsa bile patent başvurusu yapılmamaktadır. Patent sisteminin önemli öğelerinden biri olan fikri ve sınaî hakların korunmasında[3] etkin ihtisas mahkemelerinin 2001 yılında yani çok geç bir tarihte kurulmaya başlanmıştır. Dolayısıyla geçmiş yıllarda patent hakkına tecavüzlerin veya taklitlerin mahkeme yoluyla engellenememesi, buluş sahiplerinin patent koruması talep etmek için yeni başvurular yapma isteklerini azaltmıştır (http://www.makropatent.com/-patent.htm).

TİCARİ MARKA BAŞVURULARI

"Patent" daha çok sanayi üretimine yönelik bir alan iken, "marka" ticari anlamda önem taşıyan ve ürünün kalitesi ve niteliğini göstermektedir. Tablo 3'de, ticari marka başvurularına bakıldığında Türkiye'de 2002 yılı verileriyle gelişmiş ülkeler düzeyinde bazılardan daha fazla ticari marka başvurusu olduğunu (250 bin 492 adet) görmekteyiz. Ancak bu başvuruların ne kadar tescil ettirilebildiği ve kaçının "taklit marka" niteliğinde olmadığı açık değildir.

"*Son 15 yıl içinde Türkiye'de marka başvuruları 35 kat artmasının arkasında yatan önemli bir neden devletin marka tanıtımı için firmalara süresiz teşvik*

[3] Türkiye, fikri haklar kanununu 1879 yılında, İngiltere, ABD, Fransa, Rusya, İtalya ve Almanya'nın ardından, ilk çıkaran ülkelerden biri olmasına karşın bu konudaki etkin çalışmalar ancak 1994 yılında Türk Patent Enstitüsü'nün kurulmasıyla başlatılabilmiştir. Bu nedenle, uzun yıllar boyunca uluslar arası toplumdan fikri ve sınaî hakların etkin korunamadığı gerekçesiyle ciddi eleştiriler alınmıştır.

sağlaması ve harcamalarının yüzde 75'ini karşılamasıdır. Türkiye'de marka korumasının etkilerinin patent ile karşılaştırıldığında daha yaygın olduğunu görülmektedir. Madrid Anlaşması'na katılımla birlikte, tescilde uluslararası başvurularda önemli bir artış olmuştur. 1990'da 3 bin 240 olan yabancı başvuru, 2003'te 8 bin 443'e yükselmiştir. Markada yerli başvurular ise 1990'da 7 bin 899 iken, 2003'te 29 bin 475'e çıkmıştır. Türkiye'de her yıl 30 bin marka tescili yapılmaktadır. Ancak, her ay 60 markanın taklit tescili yapıldığı ve maalesef Türkiye'de yılda 10 bin buluş gerçekleşirken bunlardan sadece bin tanesinin tescil edildiği belirtilmektedir. Yurtdışından icat, tasarım ve markaların Türkiye'ye getirilmesi suç olmasına rağmen 500'ün üzerinde taklit ürün, marka ve tasarımı Türkiye'de tescil edilmiştir. Ancak AB'ye üyelik sürecinde Türkiye'de Fikri ve Sınaî Haklar İhtisas Mahkemeleri faaliyete geçtiği için artık 'marka dedektiflerinin' izlerini sürdüğü 'marka hırsızları' bulundukları anda cezalandırılacağı için bu durum değişecektir. İstanbul, Ankara ve İzmir ihtisas mahkemelerinde Ekim 2003 ile Nisan 2004 arasında, 3 bin 472 adedi İstanbul olmak üzere toplam 4 bin 402 ceza davası açılmıştır."[4]

Tüm bu olumsuzluklara rağmen, son yıllarda uluslararası rekabet gücü kazanmak ve dışarıya açılmak isteyen KOBİ'lerin bu alanda bilinçlenmesi bu artışların bir diğer kaynağını oluşturmaktadır. Bu konuda özellikle sanayi odalarının bilinçli ve eğitime yönelik çabaları da göz ardı edilemez. Bu anlamda stratejilerin kurumsal kimlik altında koordineli yürütülmesinin stratejinin amaçlarına ulaşılmadaki başarıyı ne denli etkilediği konusunda da bizlere yol göstermektedir. Aynı bilinçli ve koordineli çabalar yetkili tüm kurumlarca bir toplumsal bilinç yaratacak şekilde bilgi ekonomisinin tüm alt birimleri için geçerli olsaydı, şüphesiz bilgi ekonomisi ve toplumu olma yolunda Türkiye daha fazla yol kat etmiş olacaktı.

BİT HARCAMALARI

Bilgi ve İletişim Teknolojileri harcamaları bilgi ekonomisine geçişte hayati bir rol oynamaktadır. Bu teknolojilerde ortaya çıkan yenilikler çarpan etkisiyle, pek çok diğer sektörde buluş ve yenilik yaşanmasına yol açmaktadır. BİT alanına yapılan yatırımlara ağırlık veren ülkeler, çarpıcı ve istikrarlı bir büyüme eğilimi yakalamışlardır ve yeni ekonominin fırsatlarından daha fazla yararlanabilmişlerdir. Türkiye'de BİT yatırımlarına ilişkin sağlıklı veriler bulunmadığı için, bu konuda diğer ülkelerle karşılaştırma olanağı bulunmamaktadır. Tablo 3'de yer alan BİT harcamaları ise toplam bir büyüklük

[4] "Yurtdışından 10.000 başvuru yolda " başlıklı haber- Destek Patent Yönetim Kurulu Başkanı Kemal Yamankaradeniz röportajından alıntı, Garanti Dergisi, İç ekonomi, Eylül 2004.

olarak doğrudan üretken yatırım harcamalarını değil daha çok tüketim harcamalarını içermektedir. Bunlar: Bilgisayar donanımı, yazılımı, kablolu veya kablosuz iletişim ekipmanları, sesli veya görüntülü iletişim hizmetleri, web-adresi sahipliği, network sistemleri vs.dir. Bu açıdan baktığımızda Türkiye'nin BİT harcamalarının GSYİH'ya oranının 2004 yılı değerinin %6,9 ve Birleşik Krallık ile birlikte birinci sırada yer aldığını görüyoruz. Türkiye'nin 2004 yılında dünyada Çin'den sonra en hızlı büyüyen ekonomi konumuna geldiği hatırlanmalıdır. 20022005 döneminde yıllık ortalama %7.1 büyüyen Türkiye, AB ülkeleri arasında ilk sırada yer almıştır. Söz konusu dönemde Euro Bölgesinde ortalama yıllık büyüme hızı %1,2, AB ülkeleri arasında en hızlı büyüyen ekonomiler ise Slovak Cumhuriyeti ve İrlanda %5 olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılında Türkiye'de kişi başına GSYİH, 2003 yılına göre %7,4 artış sağlamıştır. Ülkemiz AB üye ve aday ülkeleri arasında en hızlı artışı sağlayan 4. ülke olmuştur. Tüm bu olumlu gelişmelerin paralelinde harcamalarda da artışların olması doğaldır; Ancak; bu harcamaların üretken özellikteki yatırım mallarından ziyade daha çok tüketim mallarına yönelik olması ise düşündürücüdür.

Bu noktada önemli bir değerlendirme de, “Türkiye'de BİT'in eğitimine ve kullanımına ilişkin ilerleme kaydedilmiş olmasına rağmen, giderek büyüyen 'dijital bölünme'yi düzeltmeyi hedefleyen müdahaleler olmadığı taktirde bu çabaların mevcut eşitsizlikleri körükleyebileceği” yönündedir (UNDP ve Boğaziçi Üniversitesi, 2004:16).

Tablo 2. de görüldüğü gibi, Türkiye'de BİT ürünleri harcamalarında en büyük pay, iletişim harcamalarına ayrılmaktadır. Bu harcamalarda cep telefonu ve internet kullanımının yaygınlaşması önemli bir etkendir. Diğer önemli bir harcama kalemi bilgisayar donanımıdır. 2000 yılında 1 milyon kişisel bilgisayar satışı gerçekleştiren sektör, 2001 yılında ağır krizin etkisiyle düşüş yaşamış ve ancak 2004 yılında tekrar 1 milyon bilgisayar satışı seviyesine ulaşabilmiştir. (İGEME, 2007:13) Dünyada en büyük BİT harcaması finans ve iş dünyası ile kamu kesimi tarafından yapılmaktadır. Türkiye'de de kamu kesimi ve KOBİ'lerin pazarda önemli rol oynadığı söylenebilir. Yazılım sektöründe özellikle ERP (Kurumsal Kaynak Planlama), CRM (Müşteri İlişkileri Yönetimi) gibi yazılımlar ve dış kaynak kullanımı KOBİ'ler ve kamu kesimi tarafından talep görmektedir. Kamu harcamalarının devam etmesi kamunun etkinliğinin artması ve bürokratik işlemlerin azaltılması açılarından önemlidir. Ayrıca, taşıma, lojistik ve iletişim sektörleri diğer sektörler gibi BİT'den faydalanmaktadırlar. Sektörlerdeki BİT'in iş süreçlerine fayda sağlaması, BİT'ne yapılan harcamaların artmasının diğer bir nedenidir. Özellikle toptan ve

perakende ticaret sektöründe de yeni teknolojiler vasıtasıyla, stok, sevkıyat, ödeme, müşteri hizmetleri gibi konularda BİT ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, internet kullanımının yaygınlaşmasıyla "güvenlik yazılımlarına yapılan harcamalar"da da artış görülmektedir.. (İGEME, 2007:1418)

Tablo 2. Türkiye'nin BİT Ürünleri Harcamaları (Milyon ABD Doları)

	2003	2004	2005	2006	2007
Donanım	1,559	1,879	2,099	2,576	3,007
Yazılım	574	712	870	1,129	1,370
Hizmetler	362	397	474	572	662
İletişim	15,167	18,013	20,179	22,106	23,811
Topl. BİT Harcamaları	**17,663**	**21,003**	**23,624**	**26,384**	**28,851**

Kaynak: Orijinal:Digital Planet, 2004, http://www.witsa.org/digitalplanet/;İGEME,2007.

SONUÇ

Bilgi toplumuna yönelik tüm girişimlerde ele alınan öncelikli alanlar ve aşılması gereken engeller, aşağıdaki hususlarda yoğunlaşmaktadır:

Sürdürülebilir büyüme ve rekabetçiliğin artırılması
Yaşam kalitesinin artırılması
Sayısal uçurumun önlenmesi
İnsan kaynağı yetkinliklerinin ve istihdamın artırılması
Kamu hizmetlerinin çoklu platformlardan, vatandaş odaklı ve etkin sunulması
e-Ticaretin yaygınlaştırılması
Bilgi toplumu uygulamalarında standardizasyon ve güvenliğin sağlanması
Pazara uyumlu Ar-Ge ve yenilikçiliğin geliştirilerek değer yaratılması
Geniş bant iletişim altyapılarının yaygınlaştırılması
İçeriğin ve bilgi toplumu uygulamalarının zenginleştirilmesi
Teknolojilerin yakınsama potansiyelinden faydalanılması
Bilgi toplumunun gelişiminde medya kanallarından faydalanılarak toplumsal bilincin uyandırılması

Yukarıdaki engellerin aşılması için acil nitelikteki çalışmalardan bazıları Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) gibi ilgili resmi merciler tarafından ortaya konulmaktadır. Ancak, bu çalışma planlarının metinler üzerinde kalmaması hayata geçirilmesi gerekmektedir.Çağımızda bilimin önemini kavrayan ve Ar-Ge'ye yönelen ülkeler, bilimin ortaya çıkardığı fırsatlardan daha fazla

yararlanmakta ve diğerleriyle aralarındaki gelişmişlik farkını giderek açmaktadırlar. Bilimin önemini kavrayamayan ülkeler ise gerek sosyo- kültürel gerekse ekonomik alanda gelişmelere olanak yaratamadıkları için geri kalmaya mahkûm gözükmektedirler. Bu gelişmeler sonrasında bilim ve teknolojiye çok büyük yatırım yapmadan, uluslararası piyasalarda rekabet üstünlüğü elde edip refah seviyesini artırmak bir yana bilime yatırım yapan ülkelerle eşit hale gelmek dahi mümkün olmayacaktır. Daha da önemlisi dijital bölünme arttıkça, gelecekte "hür toplum olma" özelliğini korumak da zorlaşacaktır. Türkiye, sanayileşmiş bir ülke olamadan, sanayileşmiş ülkeler bilgi ekonomileri çıtasına yükselmişlerdir. AB ülkelerinin bilgi ekonomisi olma yolunda hızla ilerlemesine karşın Türkiye bu süreçte çok fazla yol alamamıştır.

Karşılaştırmalı analizler sonrasında bilgi ekonomisinin göstergeleri olarak kabul edilen Ar-Ge'ye yönelik harcamalar, Ar-Ge alanındaki istihdam, patentler, bilimsel yayın, BİT harcamaları ve teknoloji ihracatı açısından Türkiye, AB ülkelerinin performansına göre genel anlamda çok geride yer almaktadır. Bu durumun nedeni, gerekli organizasyon ve işbirliği yetersizliği kadar bilim, teknoloji ve yeniliklere yönelik yatırımlara yeterince kaynak ayrılmamasıdır. Daha da önemlisi bu amaçla gerek siyasi gerekse idari bir ulusal bilinç yaratılamamıştır ve toplumun diğer katmanlarına yayılamamıştır. Gelişmiş ülkelerde üçüncü kuşak yenilik sistemlerine geçilmiş olmasına karşın Türkiye'deki yenilik sistemleri dağınık ve sağlam temellerden yoksun bir nitelik taşımaktadır. AB'ne tam üye olmak için yıllardır fedakarlıklarda bulunan Türkiye en kısa sürede söz konusu farklılıkları ortadan kaldırmadığı taktirde yapılan fedakarlıklar boşa gidecek ve artacaktır. Sorun artık yalnızca AB tam üyesi olmanın ötesinde, gelişmişliği yakalamak sorunudur. Türkiye söz konusu çabaları salt "tam üye" olmak adına değil, ülkenin geleceği adına ulusal politika zemininde kararlılıkla gerçekleştirmelidir.

Tablo 3: AB Üyesi Ülkelerle Türkiye'nin Bilgi Ekonomisine İlişkin Temel Göstergeler Açısından Karşılaştırılması

		Ar-Ge'de Çalışan Milyon Kişi Başına		Bilimsel ve Teknik yayınlardaki makale	GSYİH'nın %'si olarak Ar-Ge Harcamaları	Yüksek Teknoloji İhracatı		Patent Başvuruları		Ticari Marka Başvuruları		BİT Harcamaları	
S. No	Ülkeler	Araştırmacı 1996-2004	Teknisyen 1996-2004	2001	1996-2003	Milyon $ 2004	İmalat Sanayi İhracatının %'si, 2004	*Yerleşik* 2002	*Yerleşik Olmayan* 2002	*Yerleşik* 2002	*Yerleşik Olmayan* 2002	*GSYİH'nın* % olarak 2004	*Kişi başına$* 2004
1	Almanya	3,261	1,089	43,623	2,50	131,838	17	80,661	230,066	53,817	12,827	5,5	1,822
2	Avusturya	2,968	1,254	4,526	2,22	10,597	12	3,313	250,719	7,272	9,996	5,1	1,816
3	Belçika	3,478	1,473	5,984	2,33	19,583	8	2,122	161,472	21,010 d	10,695 d	5,3	1,783
4	Birl. Krallık	2,706	...	47.660	1,89	64,295	24	33,671	251,239	51,399	17,135	6,9	2,45
5	Danimarka	5,016	2,713	4,988	2,53	9,686	20	3,875	250,103	3,914	6,744	5,6	2,487
6	Finlandiya	7,992	3,472	5,098	3,49	10,625	21	2,941	248,668	2,830	6,095	6,6	2,344
7	Fransa	3,213	...	31,317	2,19	64,871	19	21,959	160,056	58,035	12,774	5,6	1,899
8	Hollanda	2,482	1,725	12,602	1,80	55,211	29	7,496	158,485	...	...	6,2	2,214
9	İrlanda	2,674	621	1,665	1,11	30,239	34	1,255	162,170	1,167	4,577	3,7	1,653
11	İsveç	5,416	...	10,314	3,98	17,022	17	9,443	246,886	0	5,976	6,7	2,570
12	İtalya	1,213	1,347	22,313	1,16	23,504	8	4,086	159,865	0	9,385	4	1,171
14	Yunanistan	1,413	895	3,329	0,65	1,031	11	614	162,387	5,290	6,075	4,2	774
15	Portekiz	1,949	307	2,142	0,93	2,639	9	185	251,752	6,929	7,829	4,3	679
16	Bulgaristan	1,263	477	784	0,50	247	4	306	158,051	4,043	5,576	3,8	117
17	Çek Cumhuriyeti	1,594	879	2,622	1,27	7,662	13	608	158,592	8,114	9,756	6	632
18	Estonya	2,523	427	339	0,83	587	14	33	157,901	1,017	5,213	...	...
19	Letonya	1,434	318	157	0,38	130	5	8	140,637	1,262	5,699	...	...
20	Litvanya	2,136	427	272	0,69	250	5	91	140,674	1,540	5,602	...	...
21	Macaristan	1,472	457	2,479	0,95	14,158	29	962	91,497	4,316	9,546	5,9	588
23	Polonya	1,581	282	5,686	0,56	1,932	3	2,324	92,176	12,355	11,607	4,3	270
24	Romanya	976	249	997	0,40	653	3	1,486	141,294	6,026	6,485	2,6	88
25	Slovakya	1,984	460	955	0,59	1,217	5	276	157,652	2,350	7,742	5	386
26	Slovenya	2,543	2	876	1,53	794	6	332	136,912	1,086	6,612	...	...
27	**Türkiye**	341	37	4,098	0,66	1,064	2	550	250,492	28,209	7,611	6,9	293

Kaynakça: WB. Report: 2006 /World Development Indicators: 2006; Tablo 5.10 ve Tablo 5.11'den yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.
Tablo ile ilgili bilgiler: Ülke sıralamasındaki 10. Ispanya ve 13. Lüksemburg değerleri yer almamaktadır. 22. Malta ve 27.Güney Kıbrıs Rum Kesimi değerleri ise çok düşük oranlarda olması nedeniyle yer almamıştır.
Kısaltmalar: *: SCI ve SSCI endeksi kapsamındaki yayınlar; **w:** ağırlıklı ortalama; **s:** basit toplam; **d:** Lüksemburg ve Hollanda değerlerini de içermektedir.

EK 1: Tablo 4. Dünya Genelinde Bilgi Ekonomisine İlişkin Temel Göstergeler Açısından Karşılaştırılma

	Ar-Ge'de çalışan Araştırmacı (Milyon Kişi başına) 1996-2004	Ar-Ge'de çalışan Teknisyen (Milyon kişi başına) 1996-2004	*Bilimsel ve Teknik Yayınlardaki Makale 2001	GSYİHnın %'si olarak Ar-Ge Harcamaları 1996-2003	Yüksek Teknoloji İhracatı		Patent Başvuruları		Ticari Marka Başvuruları		BİTharcamaları	
					Milyon $ 2004	İmalat Sanayi İhracatının %'si, 2004	*Yerleşik* 2002	*Yerleşik Olmayan* 2002	*Yerleşik* 2002	*Yerleşik Olmayan* 2002	*GSYİHnın* % **olarak** 2004	*Per capita*$ 2004
DÜNYA	w	w	648,500 s	2,36 w	1,269,586 s	20 w	936,630 s	12,882,065 s	1,316,564 s	604,897 s	6,6 w	508 w
AVRUPA	2,607	1,23	148,169	2,20	361,128	16	129,155	2,448,271	222,821	92,713	5	1,530
Düşük gelirli Ülkeler	...	...	**13,147**	**0,73**	...	**4**	**1,469**	**3,003,874**	**8,489**	**26,165**	**4,2**	...
Orta gelirli Ülkeler	**851**	...	**83,927**	**0,87**	**266,410**	**20**	**81,493**	**4,789,712**	**589,487**	**258,839**	**4,7**	**111**
Düşük orta gelirli ülk.	609	...	39,520	1,02	...	23	51,330	2,439,396	423,019	134,156	4,7	79
Yüksek orta gelirli ülk.	1,411	308	44,407	0,68	119,785	17	30,163	2,350,316	166,468	124,683	4,7	241
Düşük ve orta gelirli ülk.	...	...	**97,074**	**0,85**	**201,022**	**18**	**82,962**	**7,793,586**	**597,976**	**285,004**	**4,6**	**82**
Doğu Asya ve Pasifik	663	...	22,722	1,31	...	34	40,469	581,58	321,648	66,765	4,4	67
Avrupa ve Merkez Asya	1,907	379	39,077	0,98	32,514	9	34,159	3,071,921	106,252	137,176	4,7	202
Latin Amerika ve Karaipler	...	...	16,045	0,57	40,852	13	7,255	1,166,254	163,101	62,928	5,1	200
Orta Asya Ve Kuzey Afrika	...	...	4,119	...	1,152	3	669	327,396	1,313	8,433	...	...
Güney Asya	119	102	11,611	0,75	...	4	220	181,463	5,342	2,242	4,2	26
Sub-Sahra Afrika	...	...	3500	...	...	4	190	2,644,972	320	7,46	...	...
Yüksek Gelirli Ülkeler	**3,558**	...	**551,426**	**2,54**	**1,170,986**	**20**	**853,668**	**5,088,479**	**718,588**	**319,893**	7,1	2,329

Kaynakça: WB. Report: 2006 / World Development Indicators 2006 ; Tablo 5.10 ve Tablo 5.11'den yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Kısaltmalar: *: SCI ve SSCI endeksi kapsamındaki yayınlar; **w:** ağırlıklı ortalama; **s:** basit toplam; **d:** Lüksemburg ve Hollanda değerlerini de içermektedir.

KAYNAKÇA

Arslan, S., (2007) "Türkiye'de Bilgiye Dayalı İktisadi Büyümeye Geçiş" *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Anadolu Üniversitesi, S.B.E. Eskişehir.

Boy, B., (2007). "Gelişen Toplum=Petent Kültürü", http://www.gidamarka.com/index.php?option=com_content&task=view&id=181&Itemid=35 (07.09.2007).

Cameron, G., (1998). "*Innovation and Growth: A Survey of The Emprical Evidence*", Research Paper, Nuffield College, Oxford.

DPT**, (2004).** *Yedinci B.Y.K.P., Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, (1996-2000*), Ankara..

Erkan, H., **(1998).** "Bilgi Toplumu ve Bilgi Toplumuna Geçiş", ***BİLGİ & TOPLUM***, Ankara.

IMD, (2007).*World Competıtıveness Yearbook, 2007.* http://www.imd.ch/research/publications/wcy/upload/scoreboard.pdf, (12.09.2007).

İGEME, (2007). **"**Bilgi Ve İletişim Teknolojileri Yazılım Sektörü ve Dış Kaynak Kullanımı", http://igeme.gov.tr/tur/haber/uzmantez/bilgiteknolojileri.pdf, (02.010.2007).

OECD, (2004). Bilim ve teknoloji ve Sanayi: 2004 Raporu, http://www.oecd.org/dataoecd/17/16/34074396.pdf, (16.03.2007).

OECD, (2006). Science and technology - Research and Development (R&D) - Patents, November, http://stats.oecd.org/wbos/default.aspx?DatasetCode=PATS_COOP, (22.09.2007).

OECD, (2007). Dataset : Country statistical profiles 2007-http://www.oecd.org/ dataoecd/49/45/24236156, (05.09.2007).

OECD, (2007). Main Science and Technology Indicators (MSTI): 2007/1 edition (05.09.2007).

OECD, (2007). Factbook 2007: Economic, Environmental and Social Statistics - ISBN 92-64-02946-X - © OECD 2007, (11.09.2007).

Özcan, M. ve Yılmaz, F. **(2007). "Avrupa Akdeniz Ortaklığı ve Türkiye için Akdeniz Birliği mi?" A.B.A.M. (U.S.A.K. Avrupa Birliği Araştırmaları Merkezi), Haziran, Ankara, http://www.harb-is.org.tr/dergi/wordler/haz07/dosya1.doc (04.03.2007).**

TÜBİTAK, (2007). http://www.tübitakgov.tr (27.08.2007).

TİSK, (2003).Türkiyenin Bilgi Ekonomisi Yarışındaki Yeri, Ankara. http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?Sbj=ic&id=678, (29.07.2006).

TÜİK (2005). **Türkiye İstatistik Kurumu, *2003 Yılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetleri Araştırması*, (14.02.2006).**

TÜİK (**2007). Türkiye İstatistik Kurumu, *2005 Yılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetleri Araştırması*, Haber Bülteni, Sayı:29, (08.08.2007).**

UNDP, (2004). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Boğaziçi Üniversitesi, *Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu*, İnsani Gelişme Uygulama ve Araştırma Merkezi.

World Bank, (2006). World Bank Report: 2006 / World Development Indicators: 2006 Science and Technology, http://devdata.worldbank.org/wdi2006/contents /Section5.htm (06.06.2007).

Yücel, İ. H., (1997). *Bilim-Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplumu*, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Md'lüğü Araştırma Dairesi Başkanlığı, Ağustos, ISBN 9751918065. http://ekutup.dpt.gov.tr/bilim/3 yucelih/biltek.pdf, (23.08.2007).

Makropatent Grubu, "Türkiye'deki Patent Başvurularının Sayısının Çok Az Oluşunun Nedenleri Nelerdir?" http://www.makropatent.com/-patent.htm, (25.09.2007)

Garanti Dergisi, (2004)."Yurtdışından 10.000 başvuru yolda" başlıklı haber- Destek Patent Yönetim Kurulu Başkanı Kemal Yaman Karadeniz röportajı, İç ekonomi, Eylül Sayısı.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 19 Aralık 2007

İktisatta Denge ve Dengesizlik Kavramlarına Yönelik Kuramsal Tartışmalar

Hasan İSLATİNCE*

Özet: Denge ve dengesizlik kavramları değişik iktisat okulları arasında önemli bir ayırım noktasını oluşturmaktadır. İktisat teorisi tarihinin temel tartışma ekseni bu kavramlardan birinin kabul edilmesine bağlı olarak şekillenmektedir. İktisat literatürü ağırlıklı olarak denge kavramının kabul edilmesine bağlı bir gelişme göstermesine karşılık, dengesizlik yaklaşımı tartışmaları da literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Dengesizlik okulunun temelleri 1930'lu yıllara kadar uzanmaktadır. Önce Keynes, daha sonra J.R. Hicks, esnek fiyatlarda meydana gelen ayarlamaların bütün piyasalarda dengenin sağlanabilmesi için yeteri kadar güçlü olmadığını ortaya koymuştur. 1960'lı yılların sonlarında ise, Axel Leijonhufvud büyük ölçüde anlamını yitirmiş olan bu olguyu gündeme getirmiştir.

Anahtar kelimeler: Denge, Dengesizlik, Neo-Klasik-Keynesyen, Monetarist, Yeni Klasik, Yeni Keynesyen, Post Keynesyen

Theoretical Debates About Concepts of Equilibrium and Disequilibrium in Economics

Abstract: Equilibrium and disequilibrium concepts are important distinction points among different economics approaches. The history of economic theory is stylized by depending which of these approaches is accepted. Although economics literature shows a development toward accepting heavily equilibrium concept, discussions on disequilibrium economics have an important place in the literature. Foundations of disequilibrium approach go back until 1930s. Keynes and, in later dates, J.R Hicks pointed out that adjustments through flexible prices are not powerful enough to restore equilibrium in all markets. During the end of 1960s, Axel Leijonhufvud brought the disequilibrium phenomenon back into economics literature.

Keywords: Equilibrium, Disequilibrium, Neoclassical-Keynesian, Monetarist, New Classical, New Keynesian, Post Keynesian

GİRİŞ

Dengesizlik okulunun temelleri 1930'lu yıllara kadar uzanmaktadır. 1936 yılında Keynes'in Genel teorisinin yayınlanmasından sonra, bu teorinin akademik çevrelerde benimsenmesinde J.R. Hicks'in önemli katkıları olmuştur. Bu çerçevede geliştirilen IS-LM analizi sayesinde Keynesçi iktisat çerçevesinde önerilen iktisat politikalarını ana uygulama koşulları belirlenmeye çalışılmıştır. Daha sonraki yıllarda Phillips eğrisi türünden

*Yrd.Doç.Dr., Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

güncelleştirilen bu analiz 70 yıllarda yaşanan petrol şoklarının yarattığı kriz ortamında hem politika yapıcıları hem de teorik iktisatçılar tarafından sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulamayla birlikte iktisat teorisinde temel bir ayrışma ortaya çıkmış ve kökeni klasik iktisat önermelerine dayalı denge yaklaşımını öne alan yeni iktisat önermeleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Tartışmanın bugün gelinen noktasında Klasik ve Keynesyen gelenekte olan ancak denge kavramı üzerinde ortak noktaları olduğu söylenebilecek iktisatçılar söz konusu dur.

Bu çalışmada öncelikle "denge yaklaşımı"na yönelik teorik düşünceler açıklanacak ve daha sonra Klasik ve Keynesyen görüşlerin temel ilkelerinin bağdaştırılabileceğini savunan, Neo-Klasik Keynesyen sentez ele alınacaktır Son olarak. "dengesizlik yaklaşımı" incelenecektir..

DENGE YAKLAŞIMI

Makroekonomik olayları "denge" modelleri çerçevesinde açıklamaya yönelik birçok görüş mevcuttur. "Denge" ifadesi ile ücretlerin ve fiyatların arz ve talebi eşitlemek üzere anında ayarlandığı modeller ifade edilmektedir. Aşağıda "denge " yaklaşımını benimsemiş Monetarist ve Yeni Klasik Teorinin konuya yaklaşımları incelenecektir.

Monetarist Yaklaşım

1960'ların sonlarında Neo-Klasik Keynesyen teori monetarizm adı verilen farklı bir düşünce ekolünün eleştirisine uğradı. Yapılan kurumsal eleştirilerle makro analizde para teorisi yeniden oluşturuldu. Keynesyen ve Monateristler arasındaki tartışma iki temel nokta üzerinde odaklandı. Bunlardan birincisi, nominal faiz oranları, fiyatlar genel düzeyi ve hasıla arasındaki ilişki; ikincisi ise, makro ekonomik istikrar politikalarının ekonomideki rolü.

Monetarist düşünceye göre, para makro ekonomide son derece önemlidir. Para miktarındaki değişiklikler kısa dönemde hasıla ve işsizlik üzerinde etkili olurken, uzun dönemde sadece fiyatlar üzerinde etkilidir. Friedman'a göre " para nominal gelir üzerinde her zaman etkili olurken, reel geliri sadece kısa dönemde değiştirir" (Friedman, 1970:217). Ekonomik istikrarın nasıl korunacağına ilişkin soruyu Friedman 1968'de yazdığı " The Role of Monetary Policy" adlı makalesinde tartışmıştır. Tartışma Keynesyen teorinin uzun dönemde işsizlik üzerine parasal bir açıklama getirememesinden kaynaklanmaktadır. Friedman analizinde iki soruya yanıt aramaktadır. Birinci soru, para politikasının sınırları ne olmalıdır? İkinci soru, para otoriteleri para politikasını nasıl kullanmalıdır? İlk soruya Friedman, Phillips eğrisine beklentileri dâhil ederek yanıt verir. Friedman'ın tezi, uzun dönemde Phillips eğrisinin istikrarsız olduğu yönündedir. Çünkü politika yapıcılar yanlış

beklentilerle ekonomik sistemi karıştırabilirler. Friedman, Phillips eğrisinin değiştirilmiş versiyonun da, Phillips eğrisine enflasyonla ilgili beklentileri ekleyerek politika yapıcıların yanlış algılamalarının ekonomide etkili olabileceğini göstermiştir. Friedman ekonomik birimlerin adaptif beklentilere sahipolduklarını ve geleceğe yönelik tahminlerini, geçmiş dönem verilerine göre yaptıklarını varsaymaktadır. Friedman modelini şu şekilde formüle eder;

$$P_t^{\theta} = f(P_{t-\lambda}), \lambda \in [1,2,...] \qquad (1)$$

P_t^{θ}, t periyodunda beklenen enflasyon oranı ve $P_{t-\lambda}$ ise geçmişte gerçekleşen enflasyon oranıdır. Uyumcu bekleyişler modelinde, parasal genişleme politikasının sonucu ne olur? Friedman'a göre parasal genişlemenin gerçek etkisi özellikle tüketim ve yatırım üzerinde olacaktır ve sonuçta enflasyon oranı artacaktır. Adaptif beklentiler geçerliyken, ekonomik birimler eninde sonunda enflasyon oranını öğrenecekler ve beklentilerini gerçekleşen enflasyon oranıyla eşit bir düzeyde değiştireceklerdir. Bu gerçekleştiğinde işsizlik oranı önceki düzeyine geri dönecektir. Friedman uzun dönemde parasal politikaların ekonomide reel dalgalanmalara neden olmayacağını kabul eder ve Phillips eğrisinin istikrarını reddeder. Friedman "…enflasyonla işsizlik arasındaki değiş-tokuş ilişkisi geçicidir, sürekli bir değiş tokuş ilişkisi yoktur" (Friedman, 1968:11) görüşündedir.

Friedman'ın analizindeki ikinci adım, para otoritelerinin parasal politikalar üzerindeki davranışlarıdır. Friedman, eğer para otoriteleri devamlı olarak parasal genişlemeye giderlerse, ekonomide doğal işsizlik oranının altına inilebilineceğini ancak bunun artan bir enflasyonla gerçekleşeceğini savunur.

Yeni Klasik Teori

Keynesyen Ortodoksluğa ve Neo-klasik senteze karşı çıkan son okul, 1970'lerin başlarında ortaya çıkan Yeni Klasik okuldu. Bu okul, rasyonel beklentiler hipoteziyle genel denge modelini birleşti. Yeni Klasikler, Keynesyen eksik istihdam dengesi yaklaşımına ve beklentiler eklenmiş Phillips eğrisine çeşitli eleştiriler yöneltmişlerdir. Neo-Klasik Keynesyen modelin stagflasyon sürecine yönelik yeterli açıklamalar getirememesi, Yeni Klasiklerin eleştirilerine sebep olmuştur. Örneğin Lucas ve Sargent'ın iddiası "…önermeler Keynesyen modellere dayanır bu önermeler 1930'lardan sonra en yüksek işsizlik oranlarını yarattı. Bu büyük ölçüde ekonometrik başarısızlıktı" (Lucas-Sargent:1981:303). Belirli ekonomik değişkenleri (Üretim, İşsizlik ve fiyatlar genel seviyesi) önceden tahmin edemedikleri için Neo-klasik Keynesyen modellerin bazı ekonometrik başarısızlıkları olduğuna göre, Yeni Klasikler Keynes'in teorisinin para ve maliye politikaları için iyi bir kılavuz olmadığını ileri sürdüler.

Diğer düşünce okulları gibi, Yeni Klasikler teorilerini genel varsayımlar kümesine dayandırırlar. İlk varsayım, bireyler reel ekonomik kararlarında (yatırım ve tüketim) sadece reel (parasal ve nominal faktörlere karşı çıkarak) faktörleri temel alırlar. İkinci varsayım, piyasaların daima temiz olduğu ve bu nedenle bireylerin daima dengede olduğudur. Devamlı piyasa temizlenmesinin olmadığı fakat rasyonelliğin varsayıldığı Neo-klasik sentezin mikro kuruluşları istikrarsızdır. Böylece klasik iktisatçıların çoğu dengeyi sınırlı bir durum olarak ele alırken, Yeni Klasik iktisatçılar dengenin devamlı elde edileceğine inanırlar. Üçüncü varsayımda, bireylerin rasyonel beklenti içinde olduğu ve sistematik hata yapmayacaklarıdır.

Matematik olarak rasyonel beklentiler şu şekilde sunulabilir:

$$P^{\theta}_{t+\lambda} = f(P_{t+\lambda}), \lambda \in \{1,2,...\}$$

$P^{\theta}_{t+\lambda}$, $t+\lambda$ döneminde beklenen enflasyon oranı

$P_{t+\lambda}$, $t+\lambda$ döneminde enflasyon oranının matematiksel beklentisi ve I_t, t döneminin sonunda elde edilebilir bilgi seti.

Talep şokları ihmal edildiğine göre Yeni Klasikler reel dünyadaki üretim ve işsizlik üzerinde gözlemlenen dalgalanmaları nasıl açıklayacaklar? Yeni Klasiklere göre reel üretimdeki döngüsel dalgalanmalar ekonomideki teknolojik ve verimlilik değişimlerinden dolayı reel konjonktür döngüsü olarak açıklanabilir.

Rasyonel Beklentiler Hipotezini makro ekonomik modellerde başlangıç olarak kabul etmek gerekir. Lucas'a göre, "mevcut bilgi ve beklentiler arasındaki ilişkiye dayalı Rasyonel Beklentiler Hipotezi adaptif beklentiler yaklaşımına göre çok daha tatmin edicidir" (Lucas, 1972:104). Yeni Klasik analiz işsizlik ve enflasyon arasında bir ilişkinin Rasyonel Beklentiler Hipotezi altında var olamayacağını iddia etmiştir. Yeni Klasiklere göre, para ve maliye politikalarının kısa dönemde etkili olabilmesi için, ancak beklentilerde bir hata olması gerekir. Aksi takdirde yeni politikaların beklenmesi durumunda hiçbir reel etki söz konusu olmayacaktır. Üstelik beklentilerde bir hata olmuş olsa bile, bu çok kısa bir sürede telafi edilecek ve ekonomi yine uzun dönem dengesinde bulunan hasıla düzeyine geri dönecektir.

NEO-KLASİK KEYNESYEN SENTEZ

Neo-klasik Keynesyen sentez Say kanunun geçersizliğinden hareket etmektedir. Çünkü Keynesyen teori piyasalarda birtakım yapışkanlık ve belirsizlikleri varsaymaktadır. Keynes'in analitik yapısına yönelik Neo-Klasik Keynesyen yaklaşımı açıklayan iki yaklaşım vardır. İlk yaklaşım, likidite

tuzağının varlığından dolayı istem dışı işsizliği tartışan Hicks'in IS-LM analizidir. Dengesizlik teorisi olarak adlandırılan diğer yaklaşım ise, ekonomi kısmi denge konumundan genel denge konumuna hareket ettiğinde Keynes'in efektif talep prensiplerini yorumlar. Bu iki yaklaşım aşağıda açıklanacaktır.

Hicks'in Yaklaşımı

Neo-Klasik Keynesyen iktisadın önde gelen isimlerinden olan J.R.Hicks, Walras ve Pareto'nun genel denge sistemini yine tam rekabet varsayımı altında kurmuştur. Hicks'in Walras ve Pareto'dan fazla söylediği; tam rekabet koşullarında gelir etkisinin ve tamamlayıcı ilişkilerin sistemin istikrarını bozabileceğidir. Buna karşılık sistemde istikrarı sağlayabilecek öğelerde vardır. Dolayısıyla statik tam rekabet şartlarında sistem istikrarlıdır.

Hicks Keynesyen teori ile Klasik teoriyi karşılaştırdığı "Mr. Keynes ve Klasikler" (Hicks, 1937:145-159) isimli makalesinde, Keynes'in Genel Teorideki görüşlerini klasik iktisadın temel ilkeleri ile bağdaştırarak bir bakıma iki teorinin sentezini yapmıştır. Keynesyen ve Klasik teorinin benzer yapıları olduğunu kabul eden Hicks, bu durumu üç şekilde formüle eder (Filho, 1996).

KLASİK MODEL	(1)	M=kl
	(2)	lx=C(i)
	(3)	lx=S(i,I)
KEYNES'İN ÖZEL MODELİ	(1)	M=L(i)
	(2)	lx=C(i)
	(3)	lx=S(I)
KEYNES MODELİ	(1)	M=L(i,I)
	(2)	lx=C(i)
	(3)	lx=S(i)

(M= para miktarı, k= Cambridge eşitliğinde Marshall sabiti, l= gelir seviyesi, lx= toplam yatırım, i= faiz oranı, S= tasarruf)

Her modelin birinci denklemi LM eğrisini belirlerken, diğer iki denklem IS eğrisini belirlemektedir. "Keynes'in özel modeli" "Klasik modelden" iki noktada ayrılmaktadır. Tasarruf fonksiyonu ve para talebi fonksiyonu. Hicks, adı geçen modellerdeki temel farkın para talebiyle ilişkili olduğunu iddia eder. "Keynes'in özel modeli"nde para talebi likidite tercihi fonksiyonu ile açıklanırken, "Klasik model"de Cambridge miktar eşitliği ile açıklanır. Buna rağmen Hicks, bu farklılığın konuyla ilgisiz olduğunu iddia etmektedir. Çünkü "Keynes'in özel" modeliyle "Keynesyen model" karşılaştırıldığında, Keynes'in para talebi fonksiyonuna faiz oranını ilave etmesi, Cambridge miktar

eşitliği ile bir çelişki oluşturmaz (Hicks, 1937:152).

Hicks'e göre, spekülatif para talebi faiz oranına bağlı olarak tam esnektir ve Keynesyen para talebi ile klasik para talep ide benzer ilişkilere sahiptir. Her iki modelde de para talebi sadece gelir düzeyine bağlıdır. Dolayısıyla Hicks'in iddiası Keynesyen istem dışı işsizliğin sürekli olacağıdır. Çünkü monetarist politika ekonomiyi tam istihdam gelir düzeyine ulaştırmak için faiz oranlarını yeterince düşüremez.

Hicks'in açıklamalarının sonucu olarak, Keynes'in teorisinde işsizlik, para talebindeki likidite tuzağının varlığından dolayı sadece geçici bir olgu olarak yorumlandı. Bu çerçevede, Hicksgil analiz, Keynes'in işsizlik için çözümü üretim ve istihdam düzeylerini belirleyen bir araç olarak mali politikalara odaklandığını ileri sürer.

DENGESİZLİK YAKLAŞIMI

Neo-Klasik Keynesyen iktisada yönelik Keynesyen iktisatçıların eleştirileri, özellikle Keynesyen iktisadın yanlış ortaya konulduğu yönünde ortaya çıkmıştır. Bu iktisatçılar, 19701980 döneminde ortaya çıkan bunalıma Neo-Klasik Keynesyen iktisadın sebep olduğunu belirtmişlerdir. Söz konusu iktisarçıların bir kısmı Neo-Klasik senteze karşı çıkıp IS-LM analizinin Keynesin iktisadını temsil etmediğini belirtirken, bir kısmı da Genel Teori üzerinde durarak beklentiler ve ücret maliyetleri konularına önem verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Alt başlıkta açıklanacak olan Yeni Keynesyen iktisatçılar, Keynes'in teorisinin Walrasyan Genel Denge Modeli çerçevesinde ortaya konulmasının yanlış olduğunu, Keynes'in modelinin bir "dengesizlik" modeli olduğunu ifade etmişlerdir.

Neo-Klasik Sentez döneminde, Hicks çizgisini Patinkin geliştirmeye çalıştı. Patinkin'e göre, piyasa hareketlerinin tümü dikkate alındığında, ekonominin genel dengeye ulaşmamasının (Keynesci işsizliğin) nedeni piyasa güçlerinin (ücretlerin çok yavaş düşmesi, reel balans etkisinin çok düşük olması gibi) etkilerini kısa dönemde gösterememesidir. Bu anlamda Keynesci iktisat dengesizlik iktisadı olarak yorumlanabilir. Ancak uzun dönemde, piyasalar Walrasyan tatonnement mantığına göre hareket eder. Patinkin'in söz ettiği bu güçler (esnek fiyatlar ve ücretler) ekonomiyi tam istihdam götürecektir (Patinkin, 1965:328).

Walrasgil denge çerçevesinde, sürekli istem dışı işsizlik olgusunun açıklanamayışını, bir anlamda tatonnement sürecinin başarısızlığını ilk sorgulayan Clower ve Leijonhufvud olmuştur. Clower'e göre, emek piyasalarındaki arz fazlası Walras Kanunu ile çelişiyordu ve sorun emek

piyasasındaki bu arz fazlasını başka bir piyasaya talep fazlası olarak yansıtacak bir mekanizmanın olmamasıydı. "Para mal satın alır ve mallar para satın alır, ancak mallar mal satın almaz" diyen Clower (1965)'e göre çalışanlar emeklerini mal satın almadan önce satmaktadırlar. Oysa Walrascı genel dengede bu iki işlem aynı anda meydana geliyordu. Bunun sonucu olarak dengeye ulaşılamayabilir. Firmanın çalışanları gelirlerinin yalnızca küçük bir kısmını firmanın ürettiği mallara harcayacaklardır. Böylece ekonomi eksik istihdamda kalacaktır. Bu durumda rasyonel talep koşullarında bir tam istihdam dengesi vardır. Diğer yandan, Leijonhufvud, piyasadaki denge ayarlamasının Walrascı çerçevede fiyat değişmeleri ile gerçekleşme varsayımını sorguladı ve Keynesci iktisadın miktar-ayarlamalarına dayandığını savundu. Toplam talepte bir düşme olduğunda, eğer fiyat ayarlamaları, miktar ayarlamalarının arkasında kalırsa bunun stok artışı-işçi çıkarma-fiyat düşmesi-stok azalışı-ücretlerin düşmesi-efektif talep düşmesi-stok artışı şeklinde bir resesyon süreci başlatacağını bu süreci ters çevirecek otomatik bir mekanizmanın olmadığını ileri sürdü (Yay, 2007:).
Keynesyen dengesizlik modelleri Barro ve Grossman (1971), Benassy (1975) ve Malinvaud (1977)'un eserlerinde de incelenmiştir. Barro ve Grossman bir yandan mal arz ve talebi oranında dengesizlik, diğer yandan emek arz ve talebi oranında ayarsızlıklar olduğunu savunup bu dengesizliklerin nedeni olarak, fiyat sinyallerinin bloke edilmesi ya da rijitliği olduğunu vurgulamışlardır.

Bensay ve Malinvaud fiyat ve ücret yapışkanlıklarının nedenlerini açıklamak için makro ekonomik dengesizliğin mikro temellerini araştırdılar. Malinvaud tayınlamayı içeren farklı bir denge analizi geliştirdi. Buna göre emek ve mal piyasası dengesizdir. Mal piyasasında alıcıların emek piyasasında satıcıların tayınlanması durumunda toksit istihdam meydana gelmektedir.
Sonuçta dengesizlik yaklaşımı, üretim ve istihdam seviyelerindeki konjonktürel dalgalanmaların fiyatlarla ilgili olduğunu iddia etmektedir.

Yeni Keynesyen Teori: Walrasyan olmayan Olmayan Dengenin "Keynesyen" Mikro kuruluşları

1980'lerde geliştirilen Yeni Keynesyen Teori, Mikro ekonomik esaslara dayalı Keynesci ekonominin, Yeni Klasik modele bir eleştirisidir.
Yeni Keynesci olarak adlandırılan bir grup iktisatçı, fiyat ve ücret katılıklarının mikro ekonomik nedenleri üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırarak makro ekonominin mikro temelleri üzerinde durmuşlar, ancak bu iktisatçılar ekonomik dalgalanmaların açıklanmasında çoğu iktisat okulunun takip ettiği Walrascı paradigmadan ayrılarak, Keynes'in "Genel Teorisinde" yer alan Walrascı olmayan bir paradigmayı esas alarak ekonomik dalgalanmaları açıklayama çalışmışlardır (Özer ve Taban, 2006:96).

Yeni Keynesyen teori temelde fiyat ve ücret yapışkanlıklarını sorgulamakta ve

bunlara cevap aramaktadır.

Gordon (1990) ile Greenwald ve Stiglizt (1993) Yeni Keynesyen teorinin iç yüzünü açıklarlar. Ücret yapışkanlığı, işgücü piyasasının dengesizliğine dayanan modellerle açıklanır. Diğer yandan, fiyat yapışkanlığı, fiyat ayarlamasının yüksek marjinal maliyetine bağlı olarak, mal piyasasındaki düzensiz rekabetle açıklanır.

Etkin ücret modeli, emek homojen bir nesne olmadığından, emeğin verimliliğinin firmalarca ödenen ücretlerden etkilendiğini kabul eder. Eğer işçilerin kalitesi alınan ücretlerle bağlantılıysa, firmaların ücret azaltması teklifi, işçi verimliliğinde düşmeye neden olacaktır. Bu da firma kazancını düşürecektir. Yani firmalar talep düştüğünde ücretleri azaltamayacak, bu da işsizliğe neden olacaktır.

Zımni sözleşme modelinde ise, firmalar, işsizlerin işsizlik riskine ve finansal piyasalara erişme zorlukları bağlamında gelir dalgalanmalarına karşı, gerçek ücretleri dengeleyecek şekilde sigorta önerirler.

Eğer iş kontratlarında bu husus belirtilirse, üretimdeki dalgalanmalar, gerçek ücretlerde herhangi bir değişmeye neden olmaz. Yani bu modelde, ücretler, sadece emek hizmetinin bedeli değil, aynı zamanda gelir seviyelerindeki dalgalanma riskine ve dış etmenlerden kaynaklanan üretim düşmesine karşı sigortayı da içerir.

İçerdekiler dışarıdakiler modelinde, işçilerin bazı pazarlık güçlerinin olması durumu incelenir. Bu modele göre emek piyasası, mevcut çalışanlar ve işsizlerden oluşur. İşçiler talebin azaldığı bir durumda, ücret azalmasına karşı ağırlıklarını koyarlar. Bu modelde, firmalar işçilerin, ücret azalmasına karşı ağırlıklarını koyarlar. Bu modelde, firmalar işçilerin ücret talebini kabul ederler; çünkü çalışanların yerine işsizlerin alınması halinde, firmalara eğitim ve istihdam maliyetleri çıkar. İşte bu yüksek maliyet, çalışmakta olana, işten çıkarılma ve ücret azaltılmasına karşı pazarlık gücü sağlalar.

Menü maliyeti yaklaşımında ise Mankiw'e göre: “firma fiyatı önceden belirler, sadece küçük menü maliyetlerinin maruz kaldığı değişikliklerde bu fiyat değişir.” demektir (Mankiw, 1985:530) . Talep dalgalanmaları durumunda dahi kısa dönemde fiyat ayarlaması yapılmaz, çünkü fiyat değişikliği bazı maliyetler getirir. Yani bu yaklaşım, firmaların fiyat belirleyici ve tekelleşme gücü olduğunu gösterir.

Yeni Keynesyen ana teorisine iki soru yöneltilebilir. Makroekonomik dalgalanmaları belirleyen fiyat ve ücret yapışkanlıkları Genel Denge Analizinde neyi ifade eder?

Bu soruya cevap 1970'lerde oluşturulan dengesizlik teorisiyle kısmen verilmiştir. Yeni Keynesyen teorinin orijinalliği, onun; ekonomik etkenlerin bu denli karışık bir ortamda nasıl optimize edildiğini göstererek, fiyat ve ücret

yapışkanlığını kararlı bir mikro ekonomik teoriyle açıklama çabasında yatmaktadır.

Post Keynesci Yaklaşım

Neo-klasik iktisada tepki olarak ortaya çıkan Post-Keynesci iktisat, para arzının içselliği, yatırım harcamalarının istikrarsızlığı, mali kriz, firmaların fiyatlandırma davranışları, bilgi, belirsizlik ve beklenti konularına getirdikleri açılımlarda odaklanmaktadır.

Post-Keynescilere göre, kapitalist bir ekonomi eksik rekabet ve oligopolistik bir piyasa yapısına sahiptir. Bu nedenle firmalar, belirsizliğin geçerli olduğu bir ekonomide fiyatlandırma politikalarını bu oligopolistik yapının varlığına göre oluşturmaktadır. Oligopolistik yapıdaki dev şirketler maliyetlerinin üstüne belirli bir kar marjı (mark-up) eklemeyi ve bunu uzun süre devam ettirmeyi başarabilmektedirler. Parasal ücretler ise, büyük ölçüde dışsal, kurumsal faktörler tarafından belirlenir. Post-Keynesci iktisatçılar yatırım, tasarruf ve finansal kararların belirlenmesi süreciyle de ilgilenmektedir. Onlara göre kararlar parasal ekonomide belirlenmektedir. Gelecek belirsizdir. Üretim zaman alır ve sermaye stoku "malleable" (kolay uyar) değildir (Eren, 2001: 119). Para kuramının daha az soyut ve mutlaka gerçek dünya ile ilişkili olması gereklidir. Bu nedenle parayı bütün reel işlemler tamamlandıktan sonra sisteme katan Walrascı genel denge analizi ve buna dayalı Neo-Klasik sentez gerçekçi değildir. Post-Keynesçilere göre, para kuramının sahip olması gereken özellikler;

i-Sıfır veya önemsiz üretim esnekliği

ii-Sıfır veya önemsiz ikame esnekliği

iii-Paranın değişim aracı olmaktan, değer biriktirme aracına dönüştürülmesi yada tersi işlemin maliyetinin sıfır yada önemsiz olmasıdır (Başoğlu, ve diğerleri, 2004:9) Ekonomik büyüme ve gelir dağılımı konuları ile ilgilenen Post-Keynesci kuram da her iki konuda da temel belirleyici unsur, Neo-Klasik kuramın temelini oluşturan göreli fiyatlar yerine yatırımlardır. Post-Keynesci kuram ekonomiyi tarihsel bir süreç içinde ele alırken, Neo-Klasik kuramın hem genel dengeye, hem de kısmi dengeye dayalı modelleri ile kesin bir tezat oluşturur. Çünkü bu modellerde parametreler değişse bile, talep bir süre sonra yine belirli bir denge düzeyine ulaşmaktadır. Genel denge kuramında kurumsal yapı üzerine hiç durulmamış olmasını eleştiren Post-Keynesci kuramda ekonomik politik kuramların ekonomik olaylar üzerinde büyük önemi vardır.

SONUÇ

Birçok makro iktisatçı iktisadi dalgalanmaları Walrasgil paradigma çerçevesinde açıklamaya çalışıyorken; aynı anda diğer birçok makro iktisatçı da Keynesgil iktisadının Walrasgil olmayan varsayımlarının doğruluğunu göstermeye çabalamaktadır. Ücretlerin ve fiyatların, tüm piyasalardaki arz ve talebi eşitleyecek şekilde anında ayarlanmada başarısız olmaları, 1960'lardaki hâkim görüşün temel varsayımıydı. Eğer bu varsayım sağlam bir mikro ekonomik mantıkla desteklenebilirse, hâkim görüş belki ufak tefek düzeltmelerle yeniden canlandırılabilirdi.

Dengesizliği açıklamaya çalışan modellerin çoğunun merkezi emek piyasası oldu. Bu modellerin birincil cazibeleri, gözlemlenen kurumları yansıtıyor olmalarıdır. Birçok işçi, nominal ücretin önceden belirlendiği sözleşmelere tâbi gözükmektedir. Makroekonomik bir modele dahil edildiğinde bu gözlem, para politikasının yürütülmesinde önemli çıkarımlara sahiptir. Şöyle ki, para politikası, rasyonel beklentiler varsayımına rağmen istikrar politikası için potansiyel bir araç haline gelmektedir.

Geçen yirmi yılın bazı gelişmeleri, bugün geniş kabul görmektedir. Rasyonel beklentiler kavramı, artık makro iktisatçılar arasında tartışmalı bir konu değildir. Kurallar karşısında takdir meselesi üzerindeki tartışmalar devam etmesine rağmen, zaman tutarsızlığı genellikle ihtiyari politika kullanımı ile ilgili ciddi bir problem olarak kabul edilmektedir. En temel olarak, hemen bütün makro iktisatçıların üzerinde anlaştıkları husus, makro iktisadı firma bazlı mikro ekonomik prensiplere oturtma çabalarının, araştırma gündeminde geçmişte olduğundan daha fazla yer alması gerektiğidir.

Ancak konjonktür teorisi konusu üzerinde, yeni bir görüş birliğine doğru çok az hareket görünmektedir. "Yeni Klasikler"in ve "Yeni Keynesgiller"in her biri, kendi paradigmaları çerçevesinde önemli ilerlemeler yaptılar. İktisadi dalgalanmaları açıklamak için yeni klasik teorisyenler şimdi teknoloji şoklarının, zamanlar arası ikamenin ve reel konjonktürün rollerini vurgulamaktalar. Yeni Keynesgil teorisyenler, şu anda tekelci rekabetten, menü maliyetlerinden ve etkin ücretlerden söz etmekteler. Daha genel olarak, klasikler konjonktürün dışsal müdahalelerin olmadığı bir piyasa modeli çerçevesinde anlaşılabileceğine inanmaya devam ederlerken; Keynesgiller çeşitli türlerdeki piyasa başarısızlıklarının makro ekonomideki dalgalanmaları açıklamada esas olduklarına inanmaktadırlar.

Neo-Klasik sentez olarak adlandırılan yaklaşıma tepki olarak ortaya çıkan Post Keynesci iktisat, bir yandan Harrod'un uzun dönem büyüme dengesi sorununa, diğer yandan da Harrod'un bölüşüm sorununa bir çözüm getirme çabasındadır.

KAYNAKÇA

Barro, R. ve Grossman, H. (1971). "A general disequilibrium model of income and employment," *American Economic Review*, 61: 82-93.

Benassy, J. P. (1975). "Neo-Keynesian disequilibrium theory in monetary economy", *Review of Economic Studies*,.42: 503-23.

Başoğlu, U. ve Diğerleri (2004). İktisatta Devrimler ve Karşı Devrimler, İstanbul.

Clower, R. W. (1965). "The Keynes in Counterrevolution: A Theoretical Appraisal", in*: the Theory of Interest Rates: Proceeding of Conference Held by International Economy Association*, F.H. Hahn and F.p.R. Breakling (Ed.) London: Mcmillan,

Eren, E (2001). *İktisat'ın Dama Taşları, Ekoller-Kavramlar-İz Bırakanlar I*, İstanbul: İÜ İktisat Mezunları Cemiyeti İktisat Dergisi.

Fılho, F. **(**1996) "Keynesıans", Monetarısts, New Classıcals and New Keynesıans: A Post Keynesıan Crıtıque" *Analize Economica,* 25*:* 63-75.

Frıedman, M**.** (1968) "The role of Monetary Theory." *American Economic Review*, 58:1-17

Frıedman, M.(1970.) "A theoretical framework for monetary analysis" *Journal of Political Economy*, 78 .193- 238

Gordon, R. (1990.) "What is New-Keynesian economics?" *Journal of Economic Literature*, .28: 1115-71

Greenwald, B. & Stıglıtz, J.E (1987.). New Keynesian and new classical economics. *Oxford Economic Papers*, 39, 119-32,

Hıcks, J**.(** 1937) "Mr.Keynes and the "classics": a suggested interpretation. *Econometrica*, 5: 145-59

Lucas, R**. (**1972) "Expectations and the neutrality of Money". *Journal of Economic Theory*, 4, .103-24.

Lucas, R. & Sargent, T.(1981) After Keynesian macroeconomics. *In*: _____ (eds.). *Rational expectations and econometric practice*.

Minneapolis: University of Minnesota, (reprinted from the original of 1978).

Malınvaud, E**.(** 1977) *The theory of unemployment reconsidered*. Oxford: Basil Blackwell.

Mankıw, N.G**.** (1985.) "Small menu costs and large business cycles: a macroeconomic model of monopoly," *Quarterly Journal of Economics*, 100:529-39

Patınkın, D. **(**1965.) *Money, interest, and prices*. New York: Harper & Row,

Özer, M ve Taban, S (2006) *Modern Konjonktür Teorileri*, Ankara,

Yay, T. ve G.G. Yay, (2001) "**Yirminci Yüzyılda Yerleşik İktisat**", Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 3: 5-23

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 19 Aralık 2007

Antik Ve Modern Olimpiyat Oyunlarında Olimpiyat Ateşinin Yakılma Sebepleri Ve Bu Güne Kadar Düzenlenen Oyunlarda Meşaleyi Taşıma Seremonileri

Aydın ŞENTÜRK*
Çetin ÖZDİLEK**

Özet: Dünya spor tarihinin önemli organizasyonu olarak kabul edilen modern olimpiyat oyunlarının en önemli sembollerinin başında olimpiyat ateşi gelmektedir. Dört yılda bir yapılan ve tüm insanlara barış, kardeşlik ve sevgi sunan oyunlarda Olimpiyat Ateşi, temiz ve yüce özleme ulaşma sembolü olarak olimpiyatların sürekliliğini simgeler. Olimpiyat meşalesi, olimpiyat oyunlarının açılışında yakılır ve olimpiyat oyunlarının sonuna kadar yanar. Olimpiyat Ateşi, Antik ve Modern Olimpiyatların her ikisinde de yakılmıştır. Günümüzde hala devam edilen bu gelenek oyunların en önemli açılış seremonilerinden birisi olmuştur. Bu çalışma, olimpiyatlarla ilgili yazılı kaynaklar taranarak yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Olimpiyat ateşi, Olimpiyat Oyunları, sembol, spor, tarih.

Reasons Of Burning The Olympiade Fire In Antique And Modern Olympiade Games And Conduction The Flambeau In The Games That Organized Until Present

Abstract: The more important organization in history of sport at the world wich is the first symbol of olympic games is the olympic fire. The olympic fire which was done for every four years and the peace, the brotherhood and the love becaus with this olympic games. Olympic games is the symbol of the clearless and the bygest of the longing. The olympic torch is fired when the olympic games was begining and it follows to the and of the games. The olympic fire was fired at the antic and modern olympic games and this is following now. İn this studies usea the written source which was metarial.

Keywords: Olympic Fire, Olympic Games, symbol, sport,history.

GİRİŞ

Olimpiyatlar bütün sporcuların katılabilme hayalini kurduğu en büyük spor organizasyonudur. Olimpiyat oyunlarının tarihi geçmişi çok eskidir. Kayıtlarının tutulması sebebiyle M.Ö.776 olarak bilinen olimpiyatların bu

* Arş.Grv. Dumlupınar Üniversitesi BESYO
** Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi BESYO

tarihinden daha önceleri de Anadolu topraklarında düzenlendiği bilinmektedir. Olimpiyat oyunlarının en önemli sembolleri arasında Olimiyat Ateşi gelmektedir. Olimpiyat Ateşi Yunanistan'ın Olemp Dağı'nda güneş ışığından dev mercekler vasıtası ile tutuşturulmakta ve meşale, oyunların yapılacağı ülkeye kadar, elden ele teslim edilmek süretiyle, geçtiği ülkelerin atletleri tarafından taşınmakta ve Olimpiyat oyunlarının düzenleneceği stadyumdaki dev meşale bu meşaleyle tutuşturulmaktadır.

Olimpiyat ateşinin yakıldığı ilk yer olarak, Antalya ili sınırları içerisin ki Olimpos kentine 7 km. uzaklıkta bulunan kayaların olduğu bilinmektedir. Modern Olimpiyatlar'ın ilki 1896 yılında Atina'da düzenlenmiştir. İlk Olimpiyatların Atina'ya verilmesinin en önemli nedeni; antik çağlarda Olimpiyat oyunlarının burada düzenlenmiş olmasındandır. O zamanlar ölülerin ruhlarının 8 yılda dirileceği inancıyla 8 yılda bir yapılan Olimpiyat oyunları daha sonra 4 yılda bir yapılmaya başlanmıştır (TMOK,1985).

Bu Olimpiyatlar'ın en önemli sembolü de Olimpiyat Ateşi olmuştur. 1936 yılında yapılan Berlin Modern Olimpiyat Oyunları'nda ilk kez Olimpiyat Ateşi yakılmıştır. Olimpiyat oyunlarında önemli bir yeri olan Olimpiyat Meşalesi, Kış Olimpiyat Oyunları'nda da yakılmıştır (Koryürek,1998).

ANTİK OLİMPİYAT OYUNLARINDA OLİMPİYAT ATEŞİ

İnsanoğlunun yaşama mücadelesi verdiği ilkel çağlardan beri avını kovalamak veya düşmanından kaçmak için koşmak zorunda olduğunu, avlanmak için taş, sopa ve sonraları da mızrak ve ok atmasını öğrendiği ve yakaladığı ve yakalandığı zaman düşmanı ile yakın çatışmaya girerek güreş tuttuğunu veya yumruklaştığını hatırlarsak, zamanımızda, spor adı altında yapılan fiziksel aktivitelerin milyonlarca yıllık doğal bir geçmişi olduğunu da anlayabiliriz.

Bugün anladığımız anlamda spor olgusu tarihin ilk çağlarına kadar dayanmaktadır. M.Ö.5000'li yıllardan başlayarak Sümer ve Mısır medeniyetlerinden bize kalan yapıtlarda spor olgunun izlerine rastlanmaktadır. Ama sporun toplum içinde, yaşamın ve yaşam felsefesinin değişmez bir parçası olarak yer alması, eski Yunan medeniyetlerinde görülmektedir (Özdilek,1998).

Belki de, ilk önceleri, tanrılara tapınmak için yapılan şölenlerde yer alan spor, zamanla devamlı ve belirli sürelerde yapılan bir olgu haline gelmiştir. Adını yapıldığı Yunanistan'daki Olimpia yöresinden alan Olimpiyatların başlangıç tarihi M.Ö. 776 olduğunun bilinmesine rağmen, bu olayı başlatan nedenler konusunda tarihçiler, aralarında pek anlaşamamaktadır.

Bazıları, olimpiyatların "Tanrılar Tanrısı Zeus" adına yapıldığını savunurken,

diğerleri, o devirde efsanevi bir kahraman olarak adı hürmetle anılan Pelops'un hatırası için başladığını söylerler. Aslında, olimpiyatların tarihi incelendiğinde, zamanla Yunan tiyatrosunun bel kemiğini oluşturacak trajedi, dram ve sembolizmin büyük rolü olduğu görülecektir (Çalık ve Ceylan, 2000).

Bugünkü Peloponez Yarımadasına adını veren Pelops, o zamanlar "Küçük Asya" diye anılan bugünkü Anadolu'dan gelen bir delikanlıdır. Efsaneye göre, Pelops, yöreyi yöneten hükümdarın kızı olan Hippodamia'ya aşık olur. Ama, hükümdar kızının evlenmesini kesinlikle istememektedir. Zira, hükümdarın hayatı, kendisine çok evvelden verilen bilgiye göre, kızın evlenmemesine bağlıdır. Kız evlenince kendisi de ölecektir. Bu nedenle kızını almak isteyen herkesle atlı araba yarışına giren hükümdar, gayet iyi atları ve arabası olduğundan, yarışmayı kazanmakta ve yarışı kaybeden de ölüme mahkum olmaktadır. Hükümdarla yarışmadan yenik çıkacağını gayet iyi bilen Pelops, Hippodamia ile anlaşarak, araba bakıcısını rüşvetle elde eder, yarışı ve kızı kazanır. Ama olayın ortaya çıkmasını önlemek için de arabacıyı öldürmek zorunda kalır. Arabacının Pelops tarafından suda boğulurken onu lanetlemesi, sonunda tutar ve Pelops, kendi babası tarafından öldürülür. Yaşadığı sürece, yöreye yaptığı olumlu katkılardan dolayı, yöre halkı tarafından yüceltilen Pelops adına, ölümünden sonra çeşitli tören ve şölenlerin yapıldığını anlatan tarihçiler, M.Ö.VIII. asırda zamanın hükümdarı olan İphitus'un, Pelops adına ve sonra "olimpiyatlar" diye anılan şölenleri başlattığını söylerler ve bunun tarihinin de M.Ö. 776 olduğunu kanıtlarıyla ispatlarlar.

Bununla birlikte, Eski Yunan'da sporun M.Ö. 776'da ilki yapılan olimpiyatlarla başladığını kesinlikle düşünmemek gerekir. Olimpiyatlar adını bu yöreden almış ve hiçbir kesintiye uğramadan 12 asır devam etmiş bir olgudur. Diğer kentlerde yapılan başka spor şölenleri de olimpiyatları örnek almışlar, ama hiçbiri olimpiyatlar kadar önem taşımamıştır (Uluğ,1936).

Eldeki bilgilere göre bu ilk olimpiyatların programında "stade" diye anılan spor sahasının uzunluğu olan 192 m'yi kapsayan tek bir sprint koşusu, bir bakıma olimpiyatların temelini oluşturduğundan dolayı, her olimpiyat bu koşunun galibinin adını alırdı. Bu nedenle de, I.Olimpiyat Oyunları'nın adı Coroebus olarak da geçer.

Bu arada, bölgede güvenin sağlanması ve halkın daha rahat bir yaşama kavuşması ile, olimpiyat programı da zamanla zenginleşti. Gençlerin de bu oyunlarda yer almasını sağlamak amacıyla kendi aralarında yapılan çeşitli spor yarışmaları Olimpiyat Oyunlarına dahil edildi.

Romalılar'ın M.Ö.II. asırda Yunanistan'a hakim olmaları ile oyunların kurallarında bazı değişiklikler yapıldı. Sadece Yunan vatandaşlarına açık olan

olimpiyatlara Roma İmparatorluğu'nun sınırları içindeki herkesin katılabilmesi sağlandı. Demokrasinin beşiği olarak kabul edilen Yunanistan'da Olimpiyat Oyunları sadece Yunanlılar için yapılırdı.Yabancılar ve esirler oyunlara katılamaz, kadınlar, sahaya seyirci olarak dahi giremezdi. Yetkililerin gözünden kaçarak, seyirci olarak sahaya giren kadınlar, yüksek bir tepenin üstünden atılarak öldürülürlerdi.Oyunlar sırasında tek kadın olarak Demeter Rahibesi bulunurdu. Tarihçiler, bunu da, Pelops'un babası tarafından öldürülmesi sırasında, olayı bildiği sanılan yöre rahibesinin temsil edilmesine bağlarlar (Alpman, 1972).

Yarışmalara katılmak isteyenler, Yunan vatandaşı da olsalar, hakemlere hırsızlık ya da cinayetten sabıkası olmadığını ispatlamak zorundaydılar. Yarışmalara kabul edilen sporcuların adları ve katılacakları spor dallarını gösteren bir liste, herkesin görebileceği bir yere konur ve oyunların sonuna kadar asılı kalırdı. Katılacak atletler olimpiyat kurallarına uyacaklarına dair yemin ederlerdi (TMOK, 1990).

Olimpia Oyunlarının yapıldığı yer üç ana bölümden oluşmaktaydı. Birinci bölüm; Zeus, Meter ve Hera adına yapılmış tapınakların bulunduğu kutsal bir yerdi.

İkinci bölümde; sporcuların antrenman yaptıkları Palestra, Gymnasium, banyolar, yüzme havuzu, görevli rahiplerin ve müsabakayı izlemeye gelen önemli şahısların kaldıkları bina ile Olimpiyat Konseyi'nin toplandığı ve arşivlerin muhafaza edildikleri yerler vardı.

Olimpiyat yarışlarının yapıldığı üçüncü bölümde ise; konuşmaların yapıldığı kapalı alan ile stadyum ve hipodrom bulunuyordu (Atabeyoğlu, 1997).

Antik olimpiyatların en önemli özelliği “Erecheria” adı verilen Olimpiyat Barışı geleneğini çok uzun yıllar sürdürmesidir. Buna göre, sürekli savaş durumunda olan Yunan Site Devletleri, Olimpiyatlar'a üç ay kala silahları bırakırlar ve beş gün sürecek yarışmalar için en yetenekli sporcularını seçerek, Olimpia'ya gönderirlerdi. Oyunlar sona erdikten sonra da, sporcuların site devletlerine güvenlik içinde dönmelerini sağlamak için barış gününü uzatırlardı. Birçok savaşın yapıldığı o dönemlerde böyle barış ortamlarının yaratılması çok zor olmasına rağmen, oyunlar sayesinde kısa süreli de olsa barış sağlanabiliyordu.Oyunlar sırasında tüm askeri operasyonlardan sakınılarak elde edilen olimpiyat barışı, tüm tartışmalara ve sorunlara barışçıl bir yaklaşım için fırsat sağlamıştır.

Günümüz modern olimpiyat oyunları da geçmişten esinlenerek benzer amaçları devam ettirebilmek için yapılmaya başlanmıştır.Modern Olimpiyatların en

önemli amacı; sporun bedensel gelişime olan katkısı kadar beyinsel gelişime de katkısının olduğunu ve barışın hakim olduğu bir dünya için, gençlerin spor yoluyla birbirlerini anlamaları ve dost olmaları gerektiğini anlatmaktır. Uluslar arası evrensel iyi niyet ortamının sağlanması ve geliştirilmesi için ise; olimpizmin amaçlarını ve prensiplerini dünyaya yaymak ve dünyanın dört bir köşesindeki sporcu gençliği, olimpiyat oyunları dediğimiz büyük spor şöleninde bir araya getirmek gerekmektedir.

Tanrılar adına düzenlenen antik olimpiyat şenlikleri sportif esaslara dayanan gösterilerdi. Bu gösteriler esnasında o çağın anlayışı gereği, tanrılara özgü, yakıcı ve aydınlatıcı bir özellik taşıdığından, ateş ve alev kutsal bir değer taşımaktaydı. Olimpiyatlar'ın Anadolu'da doğup, Mora Yarımadası'nda sürdürülmesi sonucu olimpiyat ateşi yerinden taşınamamıştır. Yunanlılar bu ateş yakma geleneğini eski Olimpia'daki Altis'te güneş ışınlarının süzülmesi sonucu elde ettikleri ateşle sürdürmüşlerdir.

Meşalenin yakılma seremonisi, geçmişten günümüze kadar sürdürülen en önemli olimpiyat geleneği ve sembolüdür.

MODERN OLİMPİYAT OYUNLARININ DOĞUŞU

Modern Olimpiyat Oyunlarının mimarı Baron Pierre de Coubertin'dir. 19. Yüzyıl Avrupası ve dünyanın içinde bulunduğu siyasi, kültürel ve ekonomik koşullar, ard arda ortaya çıkan buluşlar, yeni haberleşme olanakları, sanayi devriminin yarattığı şartlar ve bu şartların sağladığı seyahat kolaylıkları, o günün dünyasını küçültmüştü (Güray, 1988).

Coubertin, Eski Yunan Olimpiyat oyunlarına hakim olan düşünceyi modern çağa uydurdu. Bütün dünyaya yaygın bir fikir ve düşünce haline getirdi ve yüksek ahlaki içerik kazandırdı. Coubertin, tüm insanların birbirlerini daha iyi tanımak ve birbirine yaklaşmak amacında olduğunu görmüştür. O çağın insanı, ticari ve diğer organizasyonlar yoluyla diğer insanlarla ilişki kurma, rekabet etme, yakınlaşma ve yarışma olanakları arıyordu.Coubertin, bu amacın en iyi şekilde elde edilmesinde sportif rekabetin önemini gördü. Ancak, bu uluslar arası yarışma ve rekabetin makul bir çerçeve içinde tutulması gerekmekteydi. Coubertin, Olimpiyat oyunlarının yeniden başlaması konusundaki bir konuşmasında; "Sporu kuvvetlendirmek ve yüceltmek,özerkliğini ve devamlılığını sağlamak, modern dünyamızda eğitici rollerini daha mükemmel bir biçimde yerine getirmelerini sağlamak ve cemiyet hayatı için lüzumlu olan atletlerin adali faaliyetlerine şan ve şeref kazandırmak, galeyana getirmek, ideal rekabeti canlandırmak için olimpiyat oyunları yeniden başlatılmalıdır" demiştir.23 Haziran 1894 yılındaki bu konuşmasından sonra olimpiyat

oyunlarının yeniden başlatılması kararı alkışlarla ve oy birliğiyle kabul edilmiştir (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1979).

MODERN OLİMPİYAT OYUNLARINDA OLİMPİYAT ATEŞİ

Olimpiyat ateşi temiz ve yüce bir özlemin sembolü olarak yanar. Antik Olimpiyat oyunlarında ve o günün şartlarında gece yapılan törenleri aydınlatma ve tanrıya olan şükranın bir vesilesi olarak tapınaklarda meşale olarak yakılan bu kutsal ateş, günümüz Modern Olimpiyatları'nın da en önemli sembolü olmuştur (Tercüman Spor Ansiklopedisi, 1988).

1896-2004 Yıllarında Düzenlenen Modern Olimpiyat Oyunlarında Olimpiyat Ateşinin Yakılması Serenomileri

Uluslar arası Olimpiyat komitesinin aldığı kararla ilk olimpiyat oyunu 1896 yılında Atina'da düzenlenmiştir. Olimpiyat'ın gerçek anlam ve değerinin henüz anlaşılamadığı bu ilk oyunlara, spor dünyası gereken ilgiyi yeteri kadar gösterememiştir. Olimpiyatlar, 23 Haziran 1894 yılında yapılan Uluslararası Atletizm Kongresi'nde alınan karar gereğince her dört yılda bir değişik ülkede düzenlenecek kararı alınmıştır. Yunan hükümeti, Olimpiyatlar'ın sürekli Atina'da yapılmasını istemiş ancak Yunanlılar'ın bu çabası bir sonuç vermemiştir. 1900 yılında yapılan II.Olimpiyat oyunları, modern Olimpiyat oyunlarının canlandırılması fikrini ortaya atan ve bu fikrini gerçekleştirmek için çalışan Baron de Coubertin'in ülkesi Fransa'da düzenlendi. Bu spor organizasyonu da istenildiği gibi olmamış, bir panayır havasıyla devam etmiştir. III.Modern Olimpiyat oyunları 1904 St.Louis (ABD)'de yapılmıştır. Bu olimpiyatlarda Paris oyunlarından farksız bir şekilde tamamlanmıştır. 1894 Yılında alınan karar gereğince Olimpiyatlar dört yılda bir değişik kentlerde düzenlenecekti. 1904 St.Louis oyunlarından sonra Olimpiyatlar'ın tehlikeye girebileceği kaygısını taşıyan Coubertin, değişik çareler düşünüyordu. Bu amaçla 1906 Atina (Yunanistan) Ara Olimpiyat Oyunları düzenlenmiştir. IV.Olimpiyat oyunları 1908 Londra (İngiltere)'de düzenlendi. Oyunlar Kral VII.Edward tarafından açıldı (Koryürek,1976).

V.Stokholm (İsveç) yaz Olimpiyat oyunları 1912 yılında 5 Mayıs-22 Temmuz günlerinde yapılmıştır. Oyunları İsveç Kralı V.Gustav açtı. Stokholm, bundan evvel yapılan organizasyonlardan çok daha mükemmel, kuralların kesinlikle uygulandığı ve o zamanki ileri teknolojinin kullanılması ile elektrikli kronometre ve foto finiş aletinin de devreye sokulduğu bir yer oldu. Berlin'de 1916 yapılması daha önceden belirlenen VI.Olimpiyat Oyunları, 1914 yılında başlayan ve sürmekte olan I.Dünya Savaşı nedeniyle yapılamadı. 20 Nisan-12Eylül 1920 günleri arasında Belçika'nın Anvers kentinde düzenlenen bu Olimpiyat oyunlarına 29 Ülkeden 78'i bayan toplam 2591 sporcu katılmıştır. Almanya ve Avusturya'nın yanı sıra Türkiye, I.Dünya Savaş'ına neden olan

ülkeler olarak bu oyunlara alınmadılar. Oyunları Belçika Kralı I.Albert açtı. 4 Mayıs-27 Temmuz 1924 günleri arasında Fransa'nın başkenti Paris'te yapılan bu Olimpiyat oyunlarına 46 ülkeden 136'sı bayan olmak üzere toplam 2956 sporcu katılmıştır. Henüz 7 aylık bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti bu Olimpiyat'ta aksedite 41 sporcu tarafından temsil edildi. Oyunları Fransa Cumhurbaşkanı M.Doumergue açtı (Hayat Dergisi, 1960).

17 Mayıs-12 Ağustos 1928 günleri arasında Hollanda tarafından Amsterdam'da düzenlenen oyunlara 46 ülkeden 290'ı bayan 2724 sporcu katılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti bu Olimpiyat Oyunlarında da tamamı erkek 40 sporcu tarafından temsil edildi. Oyunları Hollanda Kraliçesi Wilhelmine açtı. 30 Temmuz-14 Ağustos 1932 günleri arasında Birleşik Amerika'nın Los Angeles kentinde düzenlenen oyunlara 37 ülkeden 127's' bayan olmak üzere 1281 sporcu katıldı. Türkiye yolun uzaklığı ve masrafların çokluğu nedeniyle bu Olimpiyat'a katılmadı. Oyunları Amerika Birleşik Devletleri Başkanı H.Hoover açtı. Bu tarihe kadar Modern Olimpiyat Oyunlarında Olimpiyat Ateşi yakılmamış 1936 Olimpiyatlarında yakılmaya başlanmıştır. Günümüz Olimpiyat Oyunlarında teknolojiden de yararlanılarak bu gelenek devam ettirilmektedir. 1-16 Ağustos 1936 günleri arasında Almanya'nın başkenti Berlin'de yapılan oyunlara 49 ülkeden 328'i bayan olmak üzere toplam 3738 sporcu katılmıştır. Türkiye bu Olimpiyatlar'a 2'si bayan 60 sporcuyla katıldı. Böylece ilk kez bir Olimpiyatta Türk bayan sporcuları da yer almış oldu. Baştan sona hiçbir safhada ihmal edilmeyen, Berlin Olimpiyatlar'ı Almanlar'ın politik amaçları nedeniyle orijinal yeniliklere sahip olmuştur. Bu yeniliklerin başında, Yunanistan ile Almanya arasında düzenlenen meşale koşusu gelmektedir. 20 Temmuz 1936 günü büyük bir halk topluluğu, meşalenin yakılması ve koşucuların başlatılması için yapılacak merasim nedeniyle Kronier Dağı'nda toplandı. Daha sonra toplanan koşucular ve halk birlikte mızaka merasim mahalline hareket ettiler. İlk koşucu Kondilis, Olimpiyat yemini ettikten sonra meşaleyi alıp, mihraptaki ateşten yaktı ve koşmaya başladı. Meşale, 1108 genç atlet tarfından Bulgaristan sınırına getirildi. Bulgaristan sınırından itibaren 2967 atlet daha meşalenin Berlin'e götürülmesinde görev almıştır. 3000 km yol kat ederek Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Macaristan, Avusturya, Çekoslavakya ve Almanya'dan toplam 3075 atlet, önceden kendilerine dağıtılmış olan meşalelerini birbirlerinden ateşleyerek 11 gece, 12 gün durmadan koşmuşlar, yol uğrağı Atina, Delfi, Selanik, Sofya, Budapeşte, Viyana, Prak ve Deresden gibi büyük merkezlerde özel törenlere sahne olduktan sonra, Berlin oyunlarının açılış gününde Olimpia'nın sembolik alevini hiç söndürmeden stada getirilmesini sağlamışlardır. Bu ateş, oyunlar boyunca olimpiyat idealini canlı tutmak üzere yanmıştır. Olimpiyat meşalesi Lust Gorden'e ulaştırıldığında, meydanları yüzbinlerce insan doldurmuştu. Büyük binalar Alman bayraklarıyla süslenmiş, Berlin'de bulunan 10 büyük meydana da olimpiyatlara katılan 52 milletin bayrakları dikilmişti. Adolf Hitler Meydanı en güzel süslenen yerlerden biriydi.

Bu büyük meydanın ortasına yeşil yapraklarla donatılmış 10 metre yüksekliğinde bir sütun yapılmış ve bu sütun üzerine Nasyonel-Sosyalist devletin sembolleri konmuştu. Sütunun etrafına ise, 52 milletin bayraklarıyla çevrili idi. Ayrıca, bu meydanda spor sahasına giden caddenin etrafına sporcu heykelleri dikilmişti (Janessen, 1936).

Berlin Olimpiyat Oyunları 1 Ağustos günü Adolf Hitler'in konuşmasıyla açılmış ve 16 gün süren bu oyunlara 52 ülke katılmıştır. Açılış muhteşem olmuş. Meşalenin yakılması, Olimpiyat Bayrağı'nın göndere çekilmesi, güvercinlerin uçurulması, Hitler ve IOC üyelerinin stada gelişi ve sporcuların geçit töreni, modern bir spor organizasyonunda olması gereken şekilde yerine getirilmişti (TSK, 1936).

1940 Tokyo (Japonya) XII. Yaz Olimpiyat oyunları 1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı nedeniyle yapılamadı. 1944 Londra (İngiltere) XIII: Yaz Olimpiyat oyunları sürmekte olan II. Dünya Savaşı nedeniye yapılamadı. 1948 Londra (İngiltere) XIV. Yaz Olimpiyat oyunları, 27 Temmuz-14 Ağustos günleri arasında yapıldı. 2. Dünya Savaşına yol açan Almanya, İtalya ve Japonya bu oyunlara alınmadılar. 59 ülkeden 385'i bayan 3714 sporcu katılmıştır. İngiltere Kralı VI. Georgi oyunları açtı ve meşale yakıldı. 1952 Helsinki (Finlandiya) XV. Yaz Olimpiyat oyunları 17 Temmuz-3 Ağustos günleri arasında yapılmıştır. Oyunlara 518'i bayan 4407 sporcu katıldı. Türkiye Helsinki Olimpiyatına tamamı erkek 60 sporcuyla katıldı. Açılışını Devlet Başkanı Juha Paasikivi'nin yaptığı oyunların Olimpiyat meşalesini son taşıyan atlet, yıllarca atletizm pistlerinde uzun mesafe yarışlarının yıldızı Paavo Nurmi olmuştur.

1956 Melbourne (Avustralya) XVI. yaz Olimpiyat oyunları 22 Kasım-8 Aralık günlerinde düzenlenmiştir. Bu oyunlara 72 ülkeden 384" bayan toplam 2958 sporcu katılmıştır. Türkiye yolun uzaklığı nedeniyle bu Olimpiyata güreşçi 15 sporcu ile katılmıştır. Açılışını İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth yapmış ve Olimpiyat ateşinin yakılmasıyla oyunlara başlanmıştır. Olimpiyatların yapılacağı tarihte, Avustralya'da at neslinin ıslahı için, ülke dışından yabancı at getirilmesi yasaktı. Avustralyalılar binicilik yarışına yer vermediler. Bunun üzerine İsveçliler, at yarışlarını kendi ülkelerinde düzenlemeyi kabul ettiler. Olimpiyat tarihinde ilk kez bir Olimpiyat iki ayrı ülkede aynı anda yapılmıştır. Açılışı İsveç Kralı VI. Gustav yaptı.

1960 Roma (İtalya) XVII. Yaz Olimpiyat Oyunları 25 Ağustos - 11 Eylül günlerinde düzenlenmiştir. Oyunlara 83 ülkeden 610'u bayan 4738 sporcu katıldı. Oyunları İtalya Cumhur Başkanı M.G.Granchi açtı. 1936 Berlin oyunlarından itibaren, uygulanan Olimpiyat meşale koşusu, Roma oyunları için de yapılmıştır. 12 Ağustos 1960 tarihinde Zeus Tapınağına yerleştirilen bir iç

bükey aynadan yansıtılan güneş ışınlarıyla tutuşturulan ilk meşale, önce 326 Yunan atletinin nöbetleşe koşusuyla Atina'nın limanı Pire'ye kadar getirilmiş, orada bekleyen geminin güvertesine yerleştirilen bir meşale çanağı bununla ateşlenmiş, gemi Sicilya'nın Siraküze limanına geldiğinde burada tekrar meşaleye aktarılan olimpik alev 1500 İtalyan atlati tarafından el değiştirmek süretiyle açılış töreni gününde Roma stadına ulaştırılmıştır. Meşaleyi taşıyan son atlet Giancarlo Peris'in stadyumdaki meşaleyi ateşlemesi ve binlerce güvercinin uçurulması ile oyunların başladığı tüm dünyaya bildirilmiştir (Koryürek, 1996).

1964 Tokyo (Japonya) XVIII. Yaz Olimpiyat oyunları 10-24 Ekim günlerinde yapıldı. 93 Ülkeden 683'ü bayan 4457 sporcu katıldı. Oyunlar, geleneksel Olimpik gösterilerle ve Japonlar için 2. Dünya Savaşının talihsiz sonucuna rağmen hala tanrısal imparator sayılan Hirohito'nun konuşmasıyla açılmıştır. Oyunların açılış gününden yaklaşık iki ay önce Yunanistan'da Olimpia'nın kutsal zenginliklerinde yine güneş ışınlarıyla ateşlenen Olimpik meşale, Yunan atletler tarafından Atina'ya getirilmiş ve oradan uçakla Japonya'ya ulaştırılmıştır. Meşale 500 km.'lik yol boyunca Japon atlet tarafından elden ele taşınmış ve son olarak 1945 Ağustos'unda Hiroşima'ya atom bombasının atılışından bir saat sonra doğan 19 yaşındaki Yoshinori Sakai adındaki atlet tarafından stada getirilmiştir (Onuk, 1996).

1968 Meksiko (Meksika) XIX. Yaz Olimpiyat oyunları 12-27 Ekim günleri arasında yapıldı. Oyunlara 112 ülkeden 781'i bayan olmak üzere 4750 sporcu katıldı. Oyunların açılışını Meksika Cumhur Başkanı L.G.Diaz yaptı. 1972 Münih (F.Almanya) XX. Yaz Olimpiyat oyunları 26 Ağustos 10 Eylül günlerinde yapılmıştır. Oyunlara 121 ülkeden 1058'i bayan 7123 sporcu katılmıştır. Devlet Başkanı Gustave Heineman açılışını yaptığı oyunların Olimpiyat meşalesini taşıyan en son atlet Gunter Zahn olmuştur. 1976 Montreal (Kanada) XXI. Yaz Olimpiyat oyunları 17 Temmuz-1 Ağustos günlerinde yapılmıştır. Oyunlara 92 ülkeden 1247'si bayan 4781 sporcu katılmıştır. Oyunların açılışını Kraliçe II. Elizabeth yaparken, Olimpiyat meşalesini son taşıyan atletler, Stephone Prefontaine ve Sandra Hendesson isimli ikisi de 15 yaşında olan biri kız ve biri erkek sporcu olmuştur. 1980 Moskova (S.S.C.B.) XXII. Yaz Olimpiyat oyunları 19 Temmuz-3 Ağustos günleri arasında 80 ülkeye mensup 1125'i bayan 5217 sporcunun iştiraki ile gerçekleştirilmiş olan oyunları Devlet Başkanı Leonit Birezhnev tarafından açılmış ve Olimpiyat meşalesini taşıyan son atlet Sergey Belov olmuştur. 1984 Los Angeles (ABD) XXIII. Yaz Olimpiyat oyunlarının açılışını 28 Temmuz tarihinde ABD Başkanı Ranold Regan yapmış ve oyunlar 12 Ağustos'a kadar sürmüştür. Organizasyon açısından çok başarılı olan 1984 Olimpiyat oyunlarına 140 ülkeden 1567'si bayan olmak üzere toplam 6797 sporcu katılmıştır. 1988 Seul (G.Kore) XXIV. Yaz Olimpiyat oyunları 17 Eylül-2 Ekim günleri arasında yapılmıştır. Oyunlara

159 ülkeden 2186'sı bayan 6279 sporcu katıldı. Açılışı Devlet Başkanı Roh Toe woo tarfından yapılmıştır. Yine ilk kez Olimpiyat meşalesi bu oyunlarda iki direkli 170 kürekli ve 37 uzunluğunda Eski Yunan savaş gemisi modelinde bir kadırga ile taşınmıştır. 1992 Barcelona (İspanyol) XXV. Yaz Olimpiyat oyunları 24 Temmuz-9 Ağustos günlerinde yapılmıştır. Oyunlara 169 ülkeden 2708'i bayan 6659 sporcu katıldı. Oyunlar İspanya Juan Carlos açtı. 1996 Atlanta (ABD) XXVI. Yaz Olimpiyat oyunları 19 Temmuz-4 Ağustos günleri arasında yapıldı. Oyunlara 197 ülkeden 2851'i bayan olmak üzere toplam 9959 sporcu katılmıştır. İlk Antik Olimpiyatlar'ın düzenlendiği Olimpia'dan Amerika'nın, First Lady'si Hillary Clinton ile ACOG başkanı Williame Perter'in katıldığı 29 Mart 1996 tarihindeki törenle yakılan Olimpiyat meşalesi 6 Nisan'da Atina'dan Atlanta'ya doğru yola çıkarılmıştır. Meşale, Atina'dan uçakla bu güne kadar Olimpiyat oyunları düzenlenmiş kentleri ve Amerika kıtasını dolaştırılarak Atlanta'ya ulaştırılmıştır (Erdem,1996).

2000 Sydney (Avustralya) XXVII. Yaz Olimpiyat oyunları 10651 atletin katıldığı ve 30 dalda yarışılan en geniş kapsamlı olimpiyat oyunudur. Birjit Fischer olimpiyat tarihinde 2 altın madalya kazanan ilk kadın sporcudur. Judako Ryoko Barcelona ve Atlanta'da finalde kaybetmesine rağmen Sdyney'de altın madalya kazanmıştır. Steve Redgrove olimpiyatlarda ilk kez 5 altın madalya almıştır. The US softball takımı favori olmasına rağmen 3 oyun kaybetmiş ve hiçbir başarı elde edememiştir. Olimpiyat oyunlarını Avustralya genel valisi Sir William Deane, Olimpiyat ateşini yakan atlet Cathy Freeman, ve olimpiyat yeminini hockey oyuncusu Rechelle Hawkes yapmıştır (www.biglook.com / olympics / haber.htm/ haber 1).

2004 Atina (Yunanistan) XXVIII. Yaz Olimpiyat oyunlarına 201 ülkeden 10568 sporcu katılmış ve madalya klasmanında birinciliği ABD elde etmiştir (www.olimpiyat komitesi.org.tr/tr/Turkler). ABD, 16 gün süren oyunlarda 35 altın, 39 gümüş ve 29 bronz olmak üzere toplam 103 madalya kazandı. 2. sıradaki Çin de 32 altın, 17 gümüş ve 14 bronz olmak üzere toplam 63 madalya aldı. Türkiye ise 3 altın, 3 gümüş ve 4 bronz olmak üzere toplam 10 madalyayla oyunları 22. sırada tamamladı (www.hurriyetim.com.tr/haber). Havuzda olimpiyat halkalarının alevlerle ortaya çıkmasının ardından, insanoğlunun gelişimini anlatan, Eski Yunan Uygarlığının dününü ve bugününü gözler önüne seren görsel şov, stadı dolduran binlerce izleyicinin de ışık gösterilerine yaptığı katkıyla büyüleyici bir atmosfer yaşattı.İnsanlık tarihi, bir geçit resmi şeklinde izleyenlere sunulurken, olimpiyatların tarihi de eski Yunan'dan bugüne kadar tüm özellikleriyle sahnelendi (www.cnnturk.com.tr.spor/haber_detay). Atina Olimpiyat Oyunları'nın meşalesi 25 Mart 2004 tarihinde Yunanistan'ın Olimpia kasabasında bulunan Tanrıça Hera'nın tapınağı önünde düzenlenen törenle yakıldı. Pırıl pırıl parlayan güneşin bir yağmur bulutuyla gölgeleneceği endişesiyle yaşanan birkaç dakikalık tereddüdün ardından parabolik ayna

arkeolojik olarak ateşin fitilinin yakıldığı noktaya, Era Tapınağı'na yerleştirildi. Uzun bir borazan sesi antik olimpiyat alanında bekleyen 30 bin seyirciye ateşin yandığının müjdesini verdi (www.ntvmsnbc.com). Bir hafta süreyle Yunanistan'ı dolaşan olimpiyat meşalesi, seçilen 823 gönüllü tarafından taşındı. Meşale, 4 Haziran'da dünya turuna çıkarıldı ve aralarında İstanbul'un da bulunduğu 33 şehirde dolaştırıldı. 9 Temmuz'da Yunanistan'a dönen meşale, ilk kez Afrika ve Güney Amerika'dan da geçirildi. Olimpiyat Ateşinin 13 Ağustos 2004 tarihinde yakılmasıyla Atina Olimpiyat Oyunları başlamıştır (Olimpiyat Dünyası Dergisi, 2004).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Antik Olimpiyatlar M.Ö.776 ve M.S.394 tarihleri arasında yapılmıştır. Modern Olimpiyatlar ise,1894 yılında tekrar canlandırılmış ve aynı tarihte Uluslar arası Olimpiyat Komitesi kurulmuştur. Yine bu komitenin aldığı ilk prensip kararlarından biri, olimpiyatların her dört yılda bir dünyanın değişik bir ülkesinde yapılması olmuş ve ilki 1896 yılında Atina'da yapılmıştır.

Modern Olimpiyat oyunları ırk, dil, din ayrımı yapmaksızın, bütün dünya gençlerini ve sporcularını barış, kardeşlik ve dostluk çerçevesinde biraraya getirmek gayesindedir.

Antik Olimpiyatlardan farklı olarak, bayan sporcular da olimpiyatlarda yarışmaya hak kazanmışlardır.

Olimpiyat oyunları, spor sayesinde barışcıl rekabeti oluşturmak için dünya gençliğine sunulmuştur. Spor, herhangi bir dil sorunu ve engeli tanımadan kitleleri kolayca birbirine yaklaştıran ve kişideki sosyal değerleri geliştiren en önemli etkendir.

Olimpiyat Ateşi, Antik ve Modern Olimpiyat Oyunları'nın her ikisinde de cesaret, barış, kardeşlik gibi ulaşılmak istenen temiz ve yüce özlemi ifade eder.Antik Olimpiyatlarda o günün şartlarında gece yapılan törenlerde aydınlatma ve tanrıya olan şükranı ifade etmek için yakılan bu kutsal ateş, günümüz Modern Olimpiyatlar'ında da en önemli sembol halini almıştır. Öyle ki günümüzdeki Modern Olimpiyat Oyunları'nda dahi, Olimpiyat ateşinin yakılmasında meşale; yine, eskiden olduğu gibi Yunanistan'ın Olemp Dağı'ndan tutuşturularak oyunların düzenleneceği ülkeye uçak, gemi ve atletler sayesinde getirilerek en son ev sahibi ülkenin atletleri tarafından yakılmaktadır.

Modern Olimpiyatlarda ilk kez 1936 yılında Olimpiyat Ateşi yakılmıştır. Bu tarihten sonra savaş nedeniyle 19401944 Olimpiyatlarında yakılamamıştır. 1948 Olimpiyatlarından itibaren günümüze kadar da yakılmaya devam

edilmiştir.
Olimpiyat Ateşi, günümüzde oyunların başlangıcını ve açılışını ifade eden en önemli olimpiyat sembolü olmuştur.

Günümüz Modern Olimpiyat Oyunları da geçmişten esinlenerek aynı amaçları devam ettirebilmek için yapılmaktadır. Amaç, sporun bedeni olduğu kadar beyinsel gelişiminde de katkısı olduğunu anlatmak, daha iyi barışçı bir dünya için, gençlerin spor yoluyla birbirlerini anlamaları ve dost olma imkanı yaratmak, uluslar arası evrensel iyi niyet ortamı oluşturmak ve geliştirmek amacı ile olimpizm prensiplerini dünyaya yaymak, dünyanın dört bir köşesindeki sporcu gençliği Olimpiyat Oyunları dediğimiz büyük spor şöleninde bir araya getirmektir.

Oyunların organizasyonunu yapma görevinin olimpiyatların gezici olma prensibine bağlı olarak bu güne kadar hiç olimpiyat düzenlememiş ülkelere verilmesi, insanların farklı ülkeleri ve kültürleri tanıma fırsatını sağlaması açısından önemlidir.Bu sebeple, Uluslar arası Olimpiyat Komitesi, bundan sonra olimpiyatları düzenleme görevini hiç olimpiyat yapmamış ülkelere vererek, günümüzde evrensellik özelliği kazanmış

KAYNAKÇA

ALPMAN,C.(1972). Eğitimin Bütünlüğü İçinde Beden Eğitimi ve Çağlar Boyunca Gelişimi, İstanbul, G.S. Bakanlığı Yayınları.

ATABEYOĞLU, C.(1997). Olimpiyat Oyunların 100 yılında Türkiye, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Belgesel Yayınları:1,İstanbul ,Seçil Ofset.

ÇALIK,F. ve CEYLAN,S.(2002). 2000'li Yıllarda Olimpiyatlara Aday Türkiye'de Olimpiyat Meşalesi İçin Bir Öneri Olympos-Yanartaş, Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı:2.

ERDEM, S.(1996). Türkiye İçin Mutlu Bir Olimpiyata Atlanta 1996, Olimpiyat Dünyası Dergisi, İstanbul ,Grafik Sanatlar Matbaacılık.
T.M.O.K. (1985). Olimpik Hareket, İstanbul, Gül Matbaası,

GÜRAY, T.,(1988). Spor Şölenine Hazır Olun, T.M.O.K. Dergisi, ilkbahar, İstanbul.

HAYAT DERGİSİ.(1960). Olimpiyatların Tarihçesi, İstanbul, Tifdruk Matbaacılık, Cilt 2.

JANASSEN, D.(1936). Berlin Olimpiyatlarına Dair İstatistikler, Ankara, T.S.K. Yayınları.

KORYÜREK, C.(1976) Olimpiyatlar, İstanbul, Akbank Yayınları.

KORYÜREK, C.(1996). Rüzgar Gibi Geçti, Olimpiyat Dünyası Dergisi, İstanbul, Grafik Sanatlar Matbaacılık.

KORYÜREK, C.(1998). Eski Olimpiyatlar M.Ö.776-M.S.394, Modern Olimpiyat Oyunları 1896-1996, Olimpiyatlarda Türkler, Ankara.
Olimpiyat Dünyası Dergisi.(2004).Olimpiyat, Sayı 28.

ONUK, K.(1996). Bir Genç Kızın Gözyaşları, Olimpiyat Dünyası Dergisi, İstanbul, Grafik Sanatlar Matbaacılık.

ÖZDİLEK,Ç.(1998) Modern Yaz Olimpiyatlarının Tarihsel Gelişimi (1896-1996), Doktora Tezi, İstanbul.

TERCÜMAN SPOR ANSİKLOPEDİSİ.(1988).Olimpiyatlar,İstanbul, Cilt 3.
T.M.O.K.(1990). Olimpik Hareket, İstanbul, Hürriyet Gazetesi Matbaası.

TÜRK SPOR KURUMU. (1936). Olimpiyatlar Başlarken Mukaddes Ateş Nasıl Yakıldı?, Ankara, T.S.K. Yayınları.

ULUĞ, N.(1936). Olimpiyatların Unutulmaz Günü, Ankara, T.S.K. Yayınları.

YENİ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ.(1979). Olimpiyatlar, İstanbul, Ötüken Yayıncılık, Cilt 7.

www.biglook.com / olympics / haber.htm/ haber 1
www.olimpiyat komitesi.org.tr/tr/Turkler
www.hurriyetim.com.tr/haber
www.cnnturk.com.tr.spor/haber_detay
www.ntvmsnbc.com

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 19 Aralık 2007

Dîvân Şiirinde Caize (Şâir- Patron-Hâmî İlişkisi) Üzerine Değerlendirmeler-II

Kadir GÜLER*
Kerim YAŞAR*

Özet: Şiir ve edebiyat, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan çöküş yıllarına kadar bütün dönemlerinde gerek saray merkezinde gerek taşrada kendisine bir itibar ortamı bulmuştur. Bu yaygın itibar ortamının temelinde; başta hükümdar ailesi olmak üzere vezirler, valiler, sancak beyleri, şeyhülislâmlar, kazaskerler vs. yer almıştır. Şâirler de gördükleri bu himâyeyi karşılıksız bırakmayarak çeşitli vesilelerle hâmîlerine eserlerini takdim etmişlerdir. Ayrıca birtakım isteklerini de bu eserlerinde dile getirmişlerdir. Genel anlamda koruyucu (hâmî) ve yardım (lûtuf, ihsân, iltifat vs.) isteyen şâirler olduğu gibi özel olarak açıkça ne istediğini belirten şâirler de olmuştur. Dîvân Şiirinde Şâir-Hâmî Üzerine Değerlendirmeler II adlı bu çalışmamızda şâirlerin eserlerinde hâmîlerine karşı dile getirdikleri istekler ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Divan şiiri, kaside, câize, patron, hâmi,

Appreciation On Protection Of Poets In Divan Poetry-II

Abstract: Poetry and literature was always appreciated both in central palace and in country side from the establishment to the decay period of the Ottoman Empire. The basis of this prevalant dignity was; mainly sovereignty and then viziers, governors, sanjak beys, sheikhul islams, kazaskers etc. To show their gratefulness, poets presented their works to their tutelars by various means. Furthermore they mentioned some of their requests in these works. In general, apart from poets requesting a supporter (tutelar) and hand (kidness, gift, compliments etc), there had also been poets expressing their wishes frankly. In this studyof us called "Appreciation of Protection of Poets in Divan Poetry-II" is based on poets depicted wishes from their tutelars.

Keywords: Divan poetry, Eulogy-ode, câize, boss, protection-protector

GİRİŞ

Osmanlı toplumunda bütün güzel sanat erbâbı ve özellikle şâirler daima takdir ve saygı görmüştür. İlim ve sanat erbabını el üstünde tutma merkezden taşraya kadar aynı hassasiyetle uzanmıştır. Bunun neticesi olarak şâirlik -özellikle XVI. yüzyılın sonuna kadar- bir meslek ve geçim kapısı olmuştur. Osmanlı toplumunda ilk kültür ve eğitim kurumları İznik ve Bursa'da ortaya çıkmış, bunun sonucu olarak da ilk ürünler bu coğrafyadan elde edilmiştir. 1331 yılında İznik'teki bir manastır, medreseye tebdil olunarak Osmanlı'nın ilk medresesi

*Yard.Doç., DPÜ Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı ABD Öğretim Üyesi
*DPÜ SBE TDEABD YL Öğr.

açılmıştır. Müderris olarak da Türk âlim ve mütefekkirlerden Şerefüddîn Davud-ı Kayserî tayin edilmiştir (EFLATUN 2001:15). Osmanlı devrinin ikinci medresesi de Orhan Bey'in büyük kumandanlarından Lala Şahin tarafından, İznik fethinde görülen yararlılığına mükâfat olarak Taceddin-i Kürdî fetvasıyla kendisine bağışlanan birçok ganimet malının tutarıyla Bursa'da kurulmuştur (ADIVAR 1991:16). İlerleyen dönemlerde Anadolu'da ve Rumeli'de yapılan fetihler sonucunda Edirne, Gelibolu, Serez, Vardar Yenicesi, Üsküp, Manastır, Filibe, Selanik, Belgrat, Prizren, Priştine, Kastamonu, Konya, Kütahya, Amasya, Bağdat, Erzurum ve Kayseri gibi şehirlere siyasî otoritenin gelmesiyle bu yerleşim alanları birer kültür merkezi haline gelmiştir (İSEN 1997:79).

Bir hâmî tarafından korunup kollanan şâirler çeşitli vesilelerle hâmîlerine kasîde, gazel, kıt'a, tarih, mersiye vs. takdim etmişlerdir. Sanat ve sanatçının destekçisi olan hâmîler de bu eser sahiplerini başarıları oranında ödüllendirmiştir. Ancak şâirler, asıl gelirlerini gazelleri ve belirli zamanlarda sundukları kasîdelerinden kazanmışlardır. Bunun yanı sıra şâirler, Dîvân veya mesnevi gibi toplu eserlerini de devlet büyüğünden birine ithaf ederek karşılığında câize almışlardır. Şâirler, devlet büyüklerinin yalnız sevincine değil üzüntülerine de ortak olmuşlar ve bunun da karşılığını görmüşlerdir. Ayrıca şâirler sundukları eserlerinde hâmîlerinden birtakım yardımlar da istemişlerdir. Bu isteklere geçmeden önce şâirlerin eserlerini ne zaman ve ne şekilde sunduğuna ve hâmîlerin eserleri ne şekilde karşıladığına bakılması zarureti hasıl olmuştur.

1. Hâmîye Yazılan Eserler

1.1. Eserlerin Yazılma Sebepleri ve Zamanı

Şâirlerin hâmîlerinden câize alabilmesi için birçok sebep vardır. Ancak câize alabilmenin en yaygın şekli kasîde sunmak olmuştur. Çünkü kasîde, niyet ve çözüm arasındaki taleplerin manzum bir şekilde dizayn edilmesidir. Bu dizayn, şâirin niyet ve talebi, hâmînin himmet ve ihsânı şeklinde tasnif edilmiş olarak karşımıza çıkar. Bu sebeple şâirler, hâmîsine kasîde yazmak için birçok olayı bahane etmiş, bunun için de belli zamanları gözetmişlerdir. Padişâhın cülûs dönemlerinde, sefere çıktığında, savaş dönüşlerinde, saray, çeşme vb. eserlerin inşasında saraya bağlı zamanlama gözetilirken ramazaniyye, ıydiyye, bahariyye gibi belli zamanlarda kaleme alınan kasîdeler de vardır (DADAŞ 2002:750). Kasîde yazmak için en fazla gözetilen sebepler/zamanlar şunlardır:

Sevdiği ve saygı duyduğu bir büyüğü övmek ve onu bu vesileyle yüceltmek şâirler için kasîde yazmanın bir sebebi olmuştur. Şâirler yazdıkları kasîdelerde hâmîlerinin çeşitli özelliklerini dile getirerek onları övmüşlerdir.
Padişâhın tahta çıkması veya bir devlet büyüğünün bir makama gelmesi

şâirlerin kasîde yazmalarının sebeplerinden olmuştur. Herhangi bir Osmanlı hükümdarının makamına oturmasına, bu makamın taht denilen sedir olması dolayısıyla "tahta oturdu", "tahta geçti", "taht-ı saltanata cülûs etti" veya "culûs-ı hümâyun oldu" denilmiştir (UZUNÇARŞILI 1988:184). Padişâhın tahta geçmesi ile askerlere ve memurlara verilen atiyyeye ise cülûs bahşişi veya cülûs in'âmı adı verilmiştir. Askerlerin yanı sıra büyük küçük tüm memurlar bu bahşişten değişik miktarlarda yararlanmışlardır (PAKALIN 1983:312). Padişâhların tahta çıkmaları sebebiyle yazılan manzumelere de cülûsiyye adı verilmiştir (PAKALIN 1983:316).

Bir yerin fethedilmesi de hâmî için kasîde yazılmasının sebepleri arasındadır. Kazanılan savaş sonucunda ele geçirilen topraklar nedeniyle komşu hükümdarlara, hanlara, prens, şehzâde ve valilere gönderilen zafer içerikli yazılara fetihnâme denilmiştir. Manzum fetihnâmelerin çoğunluğunu uzun kasîdeler ve mesneviler oluşturmuştur (PALA 2003:165-166). Şâirlerimiz bir yerin fethedilmesi sonucunda elde edilen başarıları övmek için hâmîlerine kasîde yazmışlardır.

Bir devlet büyüğünün yaptığı düğün de şâirlerimizin kasîde yazmasının sebepleri arasındadır. Edebiyatımızda şehzâdelerin sünnet düğünleri ile hanım sultanların doğum ve evlilik törenlerini konu alan şiir ya da düz yazı eserlere genel ifade ile sûr-nâme adı verilmiştir. Birçoğu câize amacıyla yazılan bu tür eserlerde; kullanılan araç gereçler, yenilip içilen şeyler, düzenlenen oyun ve eğlenceler vs. en ince ayrıntısına kadar anlatıldığı için dönemin sosyal hayatını anlamamıza kaynaklık etmişlerdir. Padişâh ve devlet büyüğüne sunulan bu eserlerde daha çok şu konular üzerinde durulmuştur: 1. Hitân cemiyeti denilen sünnet düğünleri. 2. Velîme cemiyeti denilen evlilik törenleri. 3. Şehzâde ve sultanların doğumları nedeniyle yapılan şenlikler. Daha önce tarih yazarları tarafından anlatılan bu tür eserler şâirlerin elinde XVI. yüzyılda gelişmeye ve edebî bir şekil almaya başlamıştır. Bu yüzyıldan sonra sayıları hızla artan bu türün bir kısmını mesnevi biçiminde müstakil kitaplar, bir kısmını da suriyye kasîdeleri oluşturmuştur. Figânî'nin 1530'da Kanuni'nin şehzâdeleri Mustafa, Mehmed ve Selim'in sünnet düğününü anlatan Sûriyye Kasîdesi; Nev'î'nin III. Murad şehzâdesi III. Mehmed'in sünnet düğününü anlatan Sûriyye Kasîdesi, kasîde türündekilerin en meşhurlarıdır (PALA 2003:423).

Bayram, bahar gibi gün, ay ve mevsimlerin gelişi de şâirlerimiz için kasîde yazmanın sebepleri arasında yer almıştır. Bayramın gelişi nedeniyle bir büyüğü över nitelikte yazılan kasîdelere ıydiyye denilmiştir. Bu tür kasîdeler genellikle câize amacıyla kaleme alınmış ve bayramın övülen kişi için uğurlu olması temennisinde bulunulmuştur. Ramazan (ıyd-ı fıtır) ve kurban (ıyd-ı adhâ) bayramları yanında nevrûz bayramı da ıydiyye yazılması için bir vesile olmuştur (PALA 2003:236). Teşbib bölümü nevrûzdan bahseden kasîdelere

nevrûziyye denilmiştir. Nevrûz günü sunulmak amacıyla yazılan bu kasîdelerde nevrûzu kutlanan kişi övülmüştür (PALA:2003:371). Bahar tasviri ile başlayan kasîdelere ise bahariyye denilmiştir. Bahar mevsiminin insan hayatındaki olumlu etkisi, tabiatta yeniden canlanışın başlaması ve bir şâiranelik taşıması şâirler üzerinde etkili olmuş, bunun sonucunda bahar adeta bir bayram gibi görülmeye başlanmıştır. Bu nedenle şâirler bahardan söz açarak kasîdelerinde övdükleri kişiler için bu mevsimin uğurlu olması temennisinde bulunup hâmîlerini tebrik etmişlerdir (PALA 2003:66). Baharın gelişi gibi kış mevsimi de şâirlere kasîde yazmak için bir fırsat olmuştur. Teşbib bölümünde kış ve kış hallerinden bahseden kasîdelere şitâiyye adı verilmiştir (PALA 2003:447). Aynı şekilde yaz ve sıcaklık konulu yazılan kasîdeler de vardır. Bunlar sıcaklıktan bahsettiği için temmûziyye adını almıştır (PALA 2003:460). Bunlardan başka cemre düşmesi yani hava sıcaklığının artması nedeniyle de kasîde yazılmıştır. Bu kasîdelere ise cemreviye adı verilmiştir. Bahar, nevrûz, bayram gibi bazen cemre de medhiye konusu yapılmış ve sunulan kişi için cemrenin hayırlı olması dileğinde bulunulmuştur. Cemre baharın müjdeleyicisi olduğu için bu şiirler bahariyye niteliği taşır. Genellikle câize alabilmek amacıyla yazılan bu kasîdelerin medhiye bölümlerinde cemre ile övülen kişi arasında çeşitli yönlerden ilişki kurulmuştur (PALA 2003:97). Bunların haricinde Muharrem ayının gelişi sebebiyle de Dîvân şâirleri şiir yazmıştır. Muharremiye adı verilen bu manzumeler (özellikle kasîde yahut kıt'a) sayesinde şâirler, devlet büyüklerinin yeni yılını kutlamışlardır. Bu manzumelere karşılık devlet ricâli ve büyükler, şâirlere çeşitli câizeler vermişlerdir (PALA 1996:97).

Padişâhın ya da bir devlet büyüğünün yaptırdığı bina şâirlerimize kasîde yazmak için bir sebep olmuştur. Dîvân şiirinde dâr (ev) ile ilgili yazılan kasîdelere genel ifadeyle dâriye adı verilmiştir. Genellikle câize alabilme amacıyla yazılan dâriyeler, yeni yaptırılan köşk, saray, yalı vs. binalar için kaleme alınmış ve bina övülmüştür. Kasîdede binanın tasvirini yapan şâir, bir fırsatını bulup binayı yaptıranın övgüsüne geçerek asıl amacına ulaşmış olurdu (PALA 2003:117).

Sevilen bir kişinin ölümünden duyulan üzüntü de şâirler için kasîde yazmanın sebepleri arasında yer almıştır. İslâm edebiyatlarında bir kimsenin ölümü üzerine duyulan üzüntü ve acıyı anlatmak amacıyla ölüyü över nitelikte yazılan şiir ve yazılara mersiye adı verilmiştir. Lirik bir anlatımın hakim olduğu mersiyeler genellikle terkîb-i bend nazım şekliyle yazılmıştır. Ancak kasîde ve tercî-i bend nazım şekilleriyle yazılmış mersiyeler de vardır. Mersiyeler genellikle dünyanın geçici ve aldatıcılığı, adaletsizlik ve hayata bakış açısı gibi felsefi konuları anlatan birer bölümle başlar. Daha sonra ölen kimse için duyulan üzüntü ile ölenin yiğitlik, cömertlik, iyilik, adalet vs. meziyetlerini anlatır. Mersiyeler daha çok medhiyede olduğu gibi din ve devlet büyükleri ile devrin ileri gelenleri hakkında abartılı bir dille kaleme alınmıştır. Nitekim câize

geleneği mersiyeler için de söz konusu olmuştur (PALA 2003:319).

Uzak yoldan gelen bir büyüğe, o yerin halkı tarafından sunulan armağana kudûmiyye adı verilmiştir. Kasîde sunulması durumunda da aynı isimle anılmıştır (DEVELLİOĞLU 2000:525).

Sunulan kişiden himmet isteme, kendi durumunu duyurma ve bazı beklentiler için de kasîde yazılmıştır. Şâirler bu tür isteklerini fahriye bölümünde dile getirmişlerdir. Fahriye, genellikle medhiye bölümünden sonra ve dua bölümünden önce bulunan, şâirlerin kendilerini övdükleri, bazen övünme ile birlikte lûtuf ve ihsân talep ettikleri, kimi zaman da içinde bulundukları durumu, sıkıntıları övdükleri kişiye arz ettikleri, felekten ve dünyadan yakındıkları, sonuçta hâmînin yardımını istedikleri bölümdür. Bu bölümün özelliği, şâirlerin kendilerinden bahsettikleri bölüm olmasıdır. Bu bahsediş, bazen övünme, bazen de arz-ı hâl ve lûtuf isteme şeklinde olmuştur.

1.2. Eserlerin Sunuluşu/Takdim

İslâm Tesirindeki Türk Edebiyatı'nın bütün tür ve şubelerinde mesleği ne olursa olsun, sanatkârın eserini, her bakımdan devrin en güçlü otorite olma sıfatı taşıyan padişâha ulaştırma gayreti olmuştur (ÇAPAN 1993:99). Sanatkârlar, eserlerini padişâha ulaştıramadıkları durumlarda ise kendilerine hedef olarak diğer devlet ricâlini veya varlıklı kişileri seçmişlerdir. Bu düşünceyle hareket eden şâirin, yazdığı eserine karşılık devlet ricâlinden ya da varlıklı kişilerden câize alabilmesi için o kişilere eserini takdim etmesi gerekir. Hâmî için yazılan eserler ya bizzat şâir tarafından ya da bir aracı kişi vasıtasıyla hâmîye takdim edilmiştir. Gönderilen eserler bazen geri çevrilmiş, bazen de düzeltilerek hâmînin huzuruna iletilmiştir. Hâmîye sunulan bu eserleri gözden geçirmek için sarayda şiirden anlayan biri görevlendirilmiştir. Eski zamanlarda Samanoğulları, Gazneli ve Selçuklu saraylarında bu işi sultânü'ş-şuarâlar yapmıştır. Kanuni'nin oğlu II. Selim'in şehzâdeliğinde bir aralık bu görev Gelibolulu Âli'ye verilmiştir.

Hâmî ihtiyacındaki şâir ile devlet ricâlinin diyaloğa geçmesinde tecrübeli şâirlerin aracılık yaptığı zamanlar da olmuştur. Bu şâirler, devrin önde gelen şâirleri olarak yeni tanınma aşamasındaki şâirlere kol kanat olmuş, onları devlet ricâline takdim etmiştir. Bunun en tipik örneği Kanuni'nin oğlu Şehzâde Mehmed'in sünnet düğününde yaşanmıştır. Düğünde tüm şâirler şiirlerini kendileri padişâhın huzurunda okumuş, Zâtî kendi şiirini okuduktan sonra "Fazlî adında bir çırağım var. Buyurunuz gelsin, o da kasîdesini okusun." diyerek, Kara Fazlî'nin huzura alınıp kasîde okumasını sağlamıştır (ÇAVUŞOĞLU 1986:23-24).

Bunun dışında hâmînin eseri tesadüf sonucu duyması/görmesi durumunda da şâirlerin çeşitli ihsânlara nail olduğu durumlar olmuştur. Necâtî Bey, aldığı ihsânları sürekli hale getirmek amacı ile:

Eser etmez n'idelim ah-ı seher-gâh sana

Meğer insâf vere sevdiğim Allah sana

matlalı gazelini yazmış ve bu gazelini padişâhın nedîmi ve musâhibi Amirutzes'in sarığı arasına sokarak padişâha göndermiştir. Fatih Sultan Mehmed, bu şahısla satranç oynarken kağıdı görüp gazeli okumuş, beğenmiş ve Necâtî Bey'i yedi akçe ulûfe ile dîvân kâtipliğine tayin etmiştir (KILIÇ 1994:449).

Sadece kasîde ve gazel sunarak değil, te'lif kitap sunarak da şâirler çeşitli câizeler almıştır. II. Bayezid döneminde Sâ'ilî, Ahmed Çelebi b. Karışdıran, Ahmed Çelebi Kemalpaşa-zâde, İdrîs, Firdevsî, Safâyî, Derviş Mahmud, Korkud Çelebi, Müşterî, Muzaffer ve Süleyman Çelebi kitapları sayesinde ihsân elde ederken Haydar da Korkud Çelebi'nin kitabını hâmîsine getirmesi dolayısıyla ihsân elde etmiştir (ERÜNSAL 1979-1980:303-342).

Kanuni döneminde ise Şükrî, Lâmi'î Çelebi ve Şahîdî kitap takdim ederek ihsân elde etmiştir (ERÜNSAL 1984:1-17).

1.3. Eserlerin Değerlendirilişi/Takdir

Hâmî için yazılan eserlerin değerlendirilişinde sunulan kişinin zevk ve anlayışı büyük önem arz etmiştir. Edebiyatımızda bu konuyla ilgili en eski örnek Şeyhî'ye aittir. Germiyanoğlu II. Yakub Bey, tarihçi Âli'ye göre, şâir ile ozanın birini diğerinden ayırmaktan aciz, bilgisiz kimse idi. Bu sebepten Şeyhî'nin gazellerini, kasîdelerini layıkıyla değerlendirememiştir. Bir gün bir ozan huzuruna gelip:

Benüm devletlü sultânum akîbâtun hayîr olsun

Yidüğün bal ile kaymak yürüdüğün çayîr olsun

beytini okumuştur. Germiyanoğlu, kendi bilgi ve tabiatına uygun olan bu sözden hoşlanmış ve ozana birçok hediye ile bir kırat bağışlamıştır. Bu cömertliğin sebebini açıklamak için "İşte şimdi bir hoşça söz işittim, mânâsını ve edasını beğendim. Bizim Şeyhî bilmem ne söyler; övmek ister ama sanırım ki bizi yerer" demiştir. Şeyhî, sultanın böyle söylediğini duyunca "akîbât" kelimesinin doğrusunun "âkıbet" ve "hayîr" kelimesinin doğrusunun "hayr (veya hayır)" olduğunun farkına varamayacak kadar bilgisiz olan Germiyanoğlu II. Yakub Bey için üzülmüştür (ÇAVUŞOĞLU 1986:25).

II. Bayezid dönemi şâiri Likâyî Ahmedî'nin Yusuf u Züleyha'sına nazire söylemiştir. Yazdığı bu eseri Sultan II. Bayezid'e sununca hâmîsinin tepkisini çekmiş ve şu cevabı almıştır: "Ehli olmayan bu tür büyük işlere girişmesin." (İSEN 1999:289).

Daha farklı bir durum Deli Birader namıyla anılan Gazâlî'nin başına gelmiştir. Yazdığı Dâfiu'l-gumum adlı eserini Şehzâde Korkud'a sunmuştur. Eser müstehcen konuları ele alması sebebiyle hâmî tarafından geri çevrilmiş, şâiri de meclislerinden uzaklaştırmıştır (İSEN 1999:183).

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinde yanında bulunan şâirlerden Revânî, sultana berf (kar) redifli bir kasîde sunmuştur. Bu kasîdenin içeriği ve ortama uygunsuzluğu (sıcak havada kar redifli kasîde) Sultan Selim'in hoşuna gitmemiş ve şâiri geri çevirmiştir. Bu durum aynı seferde bulunan Sücudî'nin dilinde alay konusu olmuştur (İSEN 1999:410).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere şâirlerin hâmîye sunduğu her eser kabul edilmemiştir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde başta sultan olmak üzere devlet ricâlinde bulunan her kişi, aldığı eğitim sayesinde belli bir sanat zevkine ulaşmıştır. Bu nedenle belli bir seviyenin altında kalan eserler hâmî kapısından geri dönmüştür. Şeyhî'nin başına gelen olay hâmîsinin anlayışının kıtlığından kaynaklanırken diğerlerinde ise şâirlerin kendilerinden kaynaklanmıştır. Germiyanoğlu II. Yakub Bey, sunulan eserleri anlayacak bilgi seviyesinden yoksun olduğu için Şeyhî'nin kıymetini de anlayamamıştır. Likâyî ehilsizliğinden; Deli Birader eserinin müstehcenliğinden; Revânî ise yazdığı kasîdenin ortama uygunsuzluğundan dolayı geri çevrilmiştir. Revânî'nin durumu bize gösteriyor ki eserlerin akla ve mantığa dayanması da son derece önemlidir. Hâmî kapısından geri çevrilmeyip kabul edilen her eser sahibi de başarısı oranında câize almıştır.

1.4. Eserlerde Şâirlerin Dile Getirdikleri İstekler

"Övünme, büyüklenme, böbürlenme, şöhret, fazilet, erdem" gibi anlamlara gelen fahriye, terim olarak bir Dîvân şâirinin kendi üstünlük ve erdemlerini anlattığı şiirdir. Abartmalı bir övünme edası taşıyan fahriyeler, kasîde şeklinde yazılan müstakil bir tür olduğu gibi daha çok kasîdenin bir bölümü olarak kaleme alınmıştır (PALA 2003:156). Bu bölümde şâirler, övdüğü kişiye bir münasebetle kendi halinden; maddi sıkıntılarından hak ettiği halde himâye görmeyişinden söz etmiş ve dolaylı bir şekilde maddi ve manevi yardım istemişlerdir (ÇAVUŞOĞLU 1986:22). Bu tanımdan yola çıkarak şâirlerin, şiirlerinde özellikle fahriye bölümlerinde- ortaya koydukları birtakım maddi ve manevi istekleri tespit etmeye çalıştık.

1.4.1. Genel İstekler

1.4.1.1. Hâmî/ Koruyucu

Necâtî Bey, hâmîsi Vezir-i âzam Karamanî Mehmed Paşa'dan şu beyitle himâye talep etmiştir:

Ey ser-efrâz-ı cihân tapunı idindi penâh
Koma kim dest-i cefâ eyleye pâ-mâl-i 'anâ
(TARLAN 1963:26)

Necâtî Bey'in Kazasker Mü'eyyed-zâde Abdurrahman Çelebi'ye intisâb ettiğini şu beytinden anlıyoruz:

Kıl nazar 'ayn-ı 'inâyetle Necâtî bendene
Ki âsitân-ı 'âlem-ârâna idübdür intisâb
(TARLAN 1963:32)

Mesîhî, hâmîsi Hadım Ali Paşa'nın -1511'deki Şii ayaklanması sırasında- Şahkulu'na karşı yaptığı savaşta ölmesi üzerine koruyucusuz kalmıştır. Hadım Ali Paşa'nın ölümü üzerine yazdığı mersiyenin sonunda yeni bir hâmî bulma ihtiyacı içinde sözü Yunus Paşa'ya getirerek bir koruyucu isteğini şu şekilde dile getirmiştir:

Mesnedi itdiyse terk-i dünyâ
Haşre dek var ola Yunûs Paşa
(MENGİ 1995:85)

Vasfî, hâmîsine sunduğu kasîdesinde akranlarından geride kaldığını, iyi bir şâir olduğu halde düşkün bir durumda bulunduğunu, herkese mal mülk verilmişken bunlardan mahrum bırakılmasından hayrete düştüğünü söyleyerek padişâhın himâyesini istemiştir:

Ey şîr-dil meded ki zebûn eyledi beni

Akrânum içre bu felek-i rûbeh-ihtiyâl
Âzâd kıl ki bend-i mezellet esîridür

Bir tûtî-i şeker-şiken ü şekkerîn-makâl
Lutf eyle al elüm ki ayaklarda kalmışam

Devründe gam beni niçe bir ide pâymâl

Her kişi şimdi mâl ü menâliyle hôş geçer
Hayretdeyem ki ne ola bu halüme meâl
(ÇAVUŞOĞLU 1980:29-30)

Şeyhülislâm Bahâyî, hâmîsinden gördüğü mevki ve imkânı anmış, bundan sonra da kendisine göz kulak olmasını istemiştir:

Çerâğ ettin anı çün ey vezîr-i Müşterî-tal'at
Yine senden gerektir ol çerağ üzre nigehbânî
(TOLASA 1979:96)

Nedîm, kendisini muma benzeterek yanmakta olan bu mumu koru ki kötü esen

rüzgâr ona sataşmasın diyerek, Damad İbrahim Paşa'dan hâmîlik istemiştir:

Himâyet et ki senin bir yanar çerâğındır
Ta'arruz eylemesin rüzgâr-ı bed-kirdâr

(MACİT 1997:35)

1.4.1.2. Söz Erbâbını Koruyup Kollama/İltifat

Şâirlerin isteklerinden biri de kendilerine itibar edilmesi ve saygı gösterilmesidir. Kimi şâirler, hâmîsinin şâirliğinden ve münşiliğinden söz ederek kendilerine iltifat edilmesini isterken kimileri de koruyup kollamanın âdet olduğunu dile getirmiştir.

Karamanlı Aynî, şeref ehlinin hâmîsinin kapısında itibar kazandığını söylemiş, kendisine de hatırı sayılır yerlerde saygı gösterilmesini şu şekilde istemiştir:

Kapunda i'tibâr oldı şeref ehline her yirde
N'ola ol mu'teber yirde bana da i'tibâr

(MERMER 1997:141)

Necâtî Bey, Şehzâde Mahmud için yazdığı kasîdede kara bahtlı bu kuluna iltifat et diyerek, hâmîsinden yardım istemiştir:

Şahâ bu siyeh-baht kuluna nazar it kim
Bakmakla cilâlâr virür ebsâra benefşe

(TARLAN 1963:89)

Vasfî, Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'ye sunduğu kasîdede Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin münşiliğinden ve şâirliğinden söz ederek böyle meziyetli birinin kendisi gibi olanları himâye etmesi gerekliliğini söylemiştir:

Sen bu gün sâhib-kırân-ı nazm u nesr iken n'içün
'Adlün eyyâmında ehl-i fazl ide âh u figân

(ÇAVUŞOĞLU 1980:47)

Figânî, Kanuni Sultan Süleyman'a sunduğu kasîdesinde Kanuni'nin turna kuşuna gösterdiği ilgi kadar kendisine ilgi göstermesi durumunda Hüma kuşu gibi yükseklerde uçacağını söyleyerek, ilgi beklediğini dile getirmiştir:

Tab'-ı Figânî yüksek uçardı Hümâ gibi
Şah-i yegâne itse ana ragbet-i güleng

(KARAHAN 1966:5)

İsmetî, Sultan Mehmed Han adına yazdığı kasîdesinde kendisine itibar gösterilmesini istemiştir:

Rikâb-ı hümâyunına cezb edüp
Bu eski kulına edüp i'tibâr

(İPEKTEN 1974:32)

Nâ'ilî, Sadrazam Salih Paşa'ya sunduğu kasîdesinde Salih Paşa'dan söz erbâbına iltifat etmesini ve kendisine kıyamete kadar iyilik yapmasını istemiş ve bu duygularını şu şekilde dile getirmiştir:

Eyle suhen erbâbına lutfunla nevâziş

Ol fırka sezâ-vâr-ı atâyâ mı değildir
Kıl Nâ'ilîyi lutfuna mahsûs ki tâ haşr
Evsâfın ile menkıbe-pîrâ mı değildir
(İPEKTEN 1990:73)

Nâ'ilî, Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa'ya sunduğu şiirinde sadrazamların şâirleri koruduklarını söyleyerek Ahmed Paşa'nın ilgisini ve yardımını istemiş, bu duygularını da şu şekilde dile getirmiştir:

Yine bununla kul olmak kapında sultânım

Fakîre genc-i kerem mahz-ı pâdişahîdir
Çıkarma şi'ri gibi Nâ'ilîyi hâtırdan

Ki ol sadefçe bu dürrün karârgâhıdır
Niteki râgıp olup şi're sadr-ı a'zamlar
Hemîşe ehl-i dil ü dânişin penâhıdır
(İPEKTEN 1990:121)

Nef'î, Sultan Ahmed'e sunduğu kasîdesinde hâmîsinden söz erbâbına iltifat buyurmasını, çünkü onların cihan hakimlerinin medhini yaparak onları ölümsüz kıldığını belirtmiştir. Kasîdenin devamında: Eğer şâirler olmasa idi evvel zamanlarda dünyada devlete hüküm sürüp öylece giden sultanları şimdi kim bilirdi? Bak, Kanuni Sultan Süleyman Han'ın adını ta kıyamete kadar andırıp yaşatacak olan da Bâkî'nin dizelerinden fışkıran âb-ı hayat değil midir? Şeklinde duygularını dile getirerek hâmîsinden söz erbâbına iltifat etmesini istemiştir:

İltifât et suhan erbâbına kim anlardur

Medh-i şahân-ı cihân-bâna veren unvânı
Kim bilirdi şu'arâ olmasa ger sâbıkda

Dehre devletle gelip yine giden şahânı
Haşre dek âb-ı hayât-ı suhan-ı Bâkîdir
Andırıp zinde kılan nâm-ı Süleymân Hânı
(AKKUŞ 1993:54)

1.4.1.3. Hâmîye Hâlini Arz Etme/Aracılık

Hâmîye halini arz etme ve devletin en üst katında bulunan kişiye ulaşma her şâirin temel isteği ve arzusu olmuştur. Kimi şâirler bu imkânı elde edebilirken kimileri de bir aracı vasıtasıyla bu isteklerine kavuşmak için çabalamıştır.

Nâdirî, Kuyucu Murad Paşa için yazdığı fethiyye kasîdesinde rüşvet vermediği için memuriyetinin başkasına satıldığını dile getirmiş ve durumunu padişâha bildirmesi için Kuyucu Murad Paşa'dan aracılık yapmasını istemiştir:

Lîk rüşvet virmemekle mansıbum bey'itdiler

Ben muhân oldum velî anlar dahi rusvây-ı âm
Lutf idüp ahvâlümi arz eyle şah-ı âleme
Yohsa destüm dâmen-i pâkündedür yevmü'l-kıyâm

(KÜLEKÇİ 1989:76)

Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra sürgüne gönderilen Haşmet, sürgün yeri Bursa'da iken bağışlanması amacıyla bir kasîde yazmıştır. Bu dönemde Haşmet'in hâmîsi Koca Ragıb Paşa'dır. Koca Ragıb Paşa'ya sunduğu şiirinde:

Bir zamân sohbet-i cân-bahşına dil mazhar idi

Murg-ı dil tûtî gibi kâm-ver-i şeker idi
Dergeh-i 'âtıfetin cilve-gehim olmuşken
Gûyiyâ Haşmet'in ol bâbda Dârâ-der idi

(ARSLAN-AKSOYAK 1994:149)

diyerek aralarındaki eski samimiyeti dile getirmiştir. Haşmet'in, zor bir duruma düşmesi halinde yardım isteyeceği kişi şüphesiz devlet katında sadrazamlık görevinde bulunan yakın dostu Koca Ragıb Paşa olacaktır. Şiirin devamında Haşmet, Koca Ragıb Paşa'dan bağışlanması için aracılık yapmasını istemiştir.
Leylâ Hanım, Hekimbaşı Abdulhak Efendi'den yardım istemenin yanı sıra çektiği sıkıntıları ve durumunu padişâha arz etmesi için ondan aracılık yapmasını da istemiştir. Ayrıca devrin büyüklerinin şâirlere yardım etmelerinin âdet ve sünnet olduğunu da dile getirmiştir:

Melâzâ bu perîşân 'arz-ı hâlim 'arz idüp şahâ

Şifâ-yâb it dil-i bîmârımı vakt-i 'inâyetdir
Kenîzende 'inâyâtına istihkâk yok ammâ

Bu ihsânın olursa vâlidim merhûma hürmetdir
'İnâyet 'âdet ise şâ'ire sûy-ı ekâbirden
Selâtîn-i 'izâma ittihâz itmek de sünnetdir

(ARSLAN 2003:115)

Şeref Hanım, çektiği sıkıntılardan kurtulmak için şiirlerini padişâha sunmayı arzulamıştır. Şiirlerini padişâha sunmak için Sadrazam Ali Paşa'yı aracı yapmak istediğini yine kendi şiirlerinden anlıyoruz. Bu durumu şu şekilde dile getirmiştir:

Kerem-kârâ 'azîz başın içün târîhlerim 'arz it
Demidir hâk-i pây-ı Hazret-i 'Abdü'l-Mecîd Hân'a

(ARSLAN 2002:496)

1.4.1.4. Hâmî Kapısında Kul Olma

Nâ'ilî, Sadrazam Köprülü-zâde Fazıl Ahmed Paşa'ya birçok şiir sunmuş ve şiirlerinde kendisine yardım etmesini istemiştir. Köprülü-zâde Fazıl Ahmed Paşa'dan bir yardım göremeyince şiirlerinin sadrazama kadar ulaşmadığını

düşünerek Kethüdâ İbrahim Efendi aracılığı ile sadrazama bir kasîde daha sunmuştur. Nâ'ilî bu şiirinde durumunun kötülüğünü, sadrazamın iyiliğini ve cömertliğini anlatarak kapısının kulu olmayı istediğini söylemiş ve bu isteğini şu şekilde dile getirmiştir:

Der bâna ver selâm de ki Kethüdâ Beğin

Rûmâl-i hâk-i pâyine var mı icâzetin
Bildir zebân-ı remz ile meddâhı olduğum

Hâlâ vezîr-i a'zam-ı Bercis-fıtratın
Ümmîd odur ki eyleye bu nazm-ı pâkimi
Ma'rûz-ı hâk-i pâyi o sadr-ı sâ'âdetin

(İPEKTEN 1990:115)

1.4.1.5. Yardım/Lûtuf/İhsân/İyilik/Himmet

Şâirlerin isteklerinden bir diğeri de kendilerine lûtuf, ihsân, himmet diye telakki ettiğimiz yardımların gösterilmesidir. Bu bölümde kimi şâir fakirliğinden, sıkıntı içinde bulunduğundan bahsederek yardım istemiş, kimileri de hâmîsinden gördüğü yardımları dile getirmiştir. Bazı şâirler, yardım istemenin yanı sıra hâmîsini çeşitli yönlerden överek alacağı yardımı garanti altına almaya çalışmıştır.

Aynî, Sultan Cem'in oğlu Oğuz Han'ın doğumunu bildiren kasîdesinde kendisine yardım edilmesi isteğini şu şekilde dile getirmiştir:

Kapunda ehl-i fazl ihsân kulıdur
Kulunum ben de şahâ eyle ihsân

(MERMER 1997:126)

Necâtî Bey, Fatih Sultan Mehmed devri sonlarında Kastamonu'dan İstanbul'a gelip ve padişâha:

Oldı çünkim melah-ı berf-i hevadan nâzil

Mezra'-ı sebz-i tarabdan gönül umma hâsıl

matlalı şitaiyyesini sunmuştur. Karşılığında da çeşitli in'âm ve ihsânlar almıştır. Ayrıca bahariyye de sunup yeni ihsânlar elde etmiştir (EYDURAN 1999:1024-1025).

Necâtî Bey, hâmîlerine sunduğu kasîdelerinde de yardım istemiştir. Aşağıdaki birinci beyitte Fatih Sultan Mehmed'den; ikinci beyitte Hadım Ali Paşa'dan; üçüncü beyitte de Şehzâde Abdullah'tan yardım istemiştir:

Husrevâ çarh-ı sitemgâr Necâtî kulunı
Ağladur dâmen-i rahm ile gözi yaşın sil

(TARLAN 1963:60)

Pîrlükde kim ola kim beni yerden götüre
'Âdet oldur götürür gerçi ki begler hâtem

(TARLAN 1963:74)

İrişür hâsa-vü 'âma kerem-i Şah meger
Bu Necâtî kulunun tab'-ı revândur günehi

. (TARLAN 1963:101)

Lâmi'î, hâmîsinden sıkıntıdan kurtulmak için dünyalık şeyler istemiştir:

N'ola eylersem halâs-ı dâmiçün dünyâ taleb
Çün senün yanundadur mülk-i cihân bî-itibâr

(YILMAZ 1996:126)

Lâmi'î, başka bir kasîdesinde hâmîsinden kendisine iyilik ve lûtuf gözüyle bakmasını istemiştir:

Ayn-ı inâyetünle şehâ eylesen nazar
Rüstem gibi çekem felek-i heft-hâna tîg

(YILMAZ 1996:114)

Helâkî, hâmîsinin ismini belirtmeden yazdığı kasîdesinde hâmîsinden merhamet dilemiştir:

Merhamet eyle Helâkî kuluna
Çekmesün dûzah-ı fakr içre 'azâb

(ÇAVUŞOĞLU 1982:22)

Helâkî, diğer bir şiirinde nasıl ki Allah sana yardım ettiyse sen de bu hasta Helâkî'ye öyle yardım et diyerek, hâmîsinden yardım istemiştir:

Hasta Helâkîye nazarun eksük olmaya
Çün 'ayn-ı 'avn ile sana kıldı Hudâ nazar

(ÇAVUŞOĞLU 1982:25)

Vasfî, Sultan II. Bayezid dönemi vezirlerinden Ali Paşa'nın (ö. 1511) himâyesini görmüştür (EYDURAN 1999:1099). Ali Paşa'nın meclislerinde kendine yer edinen Vasfî, onun sayesinde Serez'e tayin edilmiştir (KILIÇ 1994:279). Hadım Ali Paşa'ya sunduğu kasîdede şâirliğini överek değerli bir insan olan Hadım Ali Paşa'dan kendisi gibi değerli bir şâire himmette bulunmasını istemiştir:

Sad hezâr olmış durur gerçi nevâ-yı devletün
Gülşen-i vasfunda Vasfî gibi olmaya hezâr
(…)
Ne senün gibi cihân içinde bir memdûh olur

Ne anun gibi görür meddâh çeşm-i rûzgâr
Gerçi kem bir hâkdür nazmına 'izzet eyle kim
Midhatünde gör ne cevherler virür bir hâk-i hâr

(ÇAVUŞOĞLU 1980:33)

Vasfî ayrıca Koca Mustafa Paşa'dan da yardım istemiştir. Vasfî'nin yardım istediği beyitler:

Vasfî-i teng-dilün hâlini gâlib tapuna
Dir idi agzına möhr urmasalar ger hâtem

(ÇAVUŞOĞLU 1980:36)

Murâd-ı Vasfîyi emr eyle nâ-murâd itme
Tapuna oldı müfevvaz çü cümle rây u umûr

(ÇAVUŞOĞLU 1980:38)

Hayretî, İbrahim Paşa'ya sunduğu bahariyye kasîdesinde fakirlikten şikayetle İbrahim Paşa'dan şu şekilde yardım istemiştir:

Zulm-i fakr ile yıkılmış gönlümi ger yapasın
Ka'be bünyâd eyledün va'llâhi sultânum hemân

(ÇAVUŞOĞLU-TANYERİ 1981:49)

Hâmîsinin yardımlarını gördüğünü şiirlerinde ifade eden şâirlerden biri de Figânî'dir. İbrahim Paşa'ya yazdığı kasîdesinde İbrahim Paşa'nın meddahı olalı sanat dünyasında güçlü bir şâir olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

Meddâh olalı sana eyâ Müşterî-cenâb
Oldı Figânî 'arsa-i nazm içre pehlevân

(KARAHAN 1966:14)

Sultan Bayezid döneminde İstanbul'a gelen Zâtî, artık bu dönemde şâirlerin üstadı konumundadır. Sultan Selim'in tahta geçmesiyle sunduğu kasîdenin:

Serverâ bir bende-i bi-kayddur kapunda 'adl

Tutamazdı anı zencîre çeküp Nûşin-revân

beytini beğenen padişâh, Zâtî'yi çeşitli hediyelere boğmuştur. Ayrıca yeni padişâhtan da şâir ulûfesi almaya devam etmiştir (KILIÇ 1994:896).

Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye Camii çevresinde yaptırmaya başladığı medreselerden ikisi 1553'te tamamlanarak öğretime açılmıştır. Padişâh, çok önem verdiği bu medreselerden birinin başına Kadızâde'yi, ötekine de Mimarzâde Efendileri getirmiştir. Bâkî, o yıllarda bir taraftan Kadızâde Şemseddin Ahmed Efendi'nin derslerine devam ederken diğer taraftan da medreselerin inşasında nezaretçi olarak görev almıştır. Kanuni'ye yazdığı:

Etdi şehri şeref-i makdem-i sultân-ı cihân

Reşk-i bağ-ı İrem ü gayret-i gülzâr-ı cinân

matlalı kutlama kasîdesinde; bir yıl bu görevde bulunduğundan bahsederek kendisine yardım edilmesini istemiştir (İPEKTEN 2003:13).

İsmetî, "Eğer lûtufta bulunacaksan kapında yardım isteyen İsmetî adlı eski kulun var." diyerek Sultan Mehmed Han'dan yardım istemiştir:

Benim devletlü hünkârım eger lutf eyleyüp dersen

Kapumda 'İsmetî eski kulumdur hayr-hâhımdır
Yeter semâye-i 'izz ü şeref bu 'abd-ı nâçîze

Hemân dünyâda maksûdum budur Mevlâ güvâhımdır
(İPEKTEN 1974:31)

Erzurumlu Zihnî, Şehsüvâr-zâde Mustafa Paşa'dan birinci beyitte kendisini lûtfunun eteği altına almasını isterken; ikinci beyitte de kendisine ikram gösterilmesini istemiştir:

Eyâ şehenşeh-i 'âlî-himem sühan-perver
Koma ayakda beni zîr-i zeyl-i lutfuna al

(MACİT 2001:44)

Celîs-i sadr-ı safâ ya'ni Mustafâ Pâşâ
Karîn-i kevkebe-i câh-ı 'izzet ü iclâl
(MACİT 2001:45)

Zihnî, uzun zamandır hakirlik ile kuşatıldığını belirttikten sonra diğerleri gibi yardımını göstermezlik yapma diyerek Canikli Ali Paşa'dan yardım istemiştir:

Hayli demdir ben de mahsûr-ı hasîr-i zilletim

Sen de bisyâr eyle lutfun eyleme diger gibi
Çün ferâh-ı dest ile min-bâd işim altun olup
Kıl beni sayeste-i tatyîb-i dil 'anber gibi
(MACİT 2001:67-68)

Zihnî, Urfa Valisi Abdî Paşa'dan da şu şekilde yardım istemiştir:

Lutf edüp emti'a-i fâhire-i nazmımda
Bir kapu aç ki bula dest-i şerîfinle bahâ

(MACİT 2001:78)

Şeyhülislâm Bahâyî, çağın sanatkârlarının emek ve çabaları senin kapında değer buldu diyerek, Sultan Murad'dan yardım gördüğünü ifade etmiştir:

Kapunda olmadı sa'y-i hüner-verân-ı zamân
Bekûrî-i felek-i hîre-çeşm nâ-meşkûr
(TOLASA 1979:52)

Nâ'ilî, hâmîlerinden çeşitli zamanlarda birtakım yardımlar istemiştir. Bu yardımların ne kadarına mazhar olduğu bilinmez ama gördüğü yardımları şiirlerinde dile getirmeyi ihmal etmemiştir. Sadrazam Salih Paşa'nın yardımlarını gördüğünü şu şekilde dile getirmiştir:

Serfirâz eyledi lutfun beni akrânımdan
Gördüm in'âmını ihsânını hadden bîrûn
(İPEKTEN 1990:77)

Ganî-zâde Nâdirî, Sultan Ahmed Han için yazdığı kasîdede hazreteyn diyerek Sultan I. Ahmed'in babası III. Mehmed ve dedesi III. Murad'ı kastetmiştir. Onlardan yardım gördüğünü şu şekilde dile getirmiştir:

İltifât-ı hazreteynden behre-dâr olsan n'ola

Bende-i mevrûsı olmakla idersin iftihâr

Evvelâ lutf-ı firâvân eyleyüp Sultân Murâd

Dergehinde abd-ı memlûk eyledi bî ihtiyâr
Sâniyâ Sultân Muhammed Hân idüp ez'âfını
İtdi ihlâs u ubûdiyyet esâsın üstüvâr
(KÜLEKÇİ 1989:56)

Ganî-zâde Nâdirî, Darü's-sa'âde Ağası Gazanfer Ağa için yazdığı kasîdede ondan yardım gördüğünü, eğer yardımı olmasaydı bu kadar güçlü olamayacağını ifade etmiştir:

Bu denlü kudreti kandan bulurdı tab'-ı kelîl
Eger ki himmet ü ihsânun itmese te'yîd
(KÜLEKÇİ 1989:86)

İzzet Ali Paşa, Basra Valisi Abdurrahman Paşa (ö. 1732-33)'nın bendesi olduğunu, ondan yardım aldığını ve bu sebeple onu hep iyilikle andığını şiirlerinde dile getirmiştir:

Ey âsaf-ı kerîm bu lutfun teşekkürin
Yokdur zebân-ı hâmede kudret edâsına
(AYPAY 1998:109)

Bir âsaf-ı yegânenün olmışduk eskiden

'Abd-i hulûs-perveri mahsûs çâkeri
Bu bende-i atîkı yeniden kul eyledi
Şimdi edüp zuhûr pey-â-pey keremleri
(AYPAY 1998:109)

Nedîm, Damad İbrahim Paşa'dan gördüğü yardımları dile getirirken bu kulun senden o kadar iyilik gördü ki bu kadar lûtfu gül bahçesi bahar bulutundan bile görmedi demiştir:

O denlü lûtf u kerem gördü hazretinden kim
O lûtfu görmedi ebr-i bahârdan gülzâr
(MACİT 1997:35)

Saray çevresine yakın bir hayat süren Leylâ Hanım, babasının vefatı üzerine çektiği sıkıntıları II. Mahmud övgüsünde yazdığı kasîdede dile getirerek ondan inâyet ümit etmiştir:

Âh ben 'âcizenin münfiki olan pederim

Deşt-i hasretde kodı bizleri böyle şahâ
Yani dâ'î-i kadîmin Morevî-zâde fakîr

Sag ol pâdişehim eyledi 'azm-i 'ukbâ
Kalmadı külbe-i ahzânda metâ'-ı köhne

Guremâ eylediler her ne var ki varsa yagmâ
Şöyle kim kılmasa ümmîd-i 'inâyet îmdâd
'Ömrümüz eyler idi renc ü meşakkat ifnâ

(ARSLAN 2003:104)

Leylâ Hanım, I. Abdülmecid'e yazdığı Ramazâniyye kasîdesinde de sıkıntılarını dile getirerek yardım istemiştir:

Eylese ikdâr Leylâ kulunı cûdun eger

Sâye-i lutfunda gelse tab'ıma tâb u tüvân
Şöyle merdâne hüner-perdâz olurdı ki sözüm
Fıtnat'ın âsârını eylerdi bî-nâm u nişân

(ARSLAN 2003:108)

Leylâ Hanım'ın yardım istediği kişiler sadece Sultan Mahmud ve Sultan Abdülmecid ile sınırlı değildir. Mehmed Ali Paşa'ya yazdığı kasîdesinde felekten şikayet eden Leylâ Hanım, fikr-i gam engel olmasa idi onu daha mükemmel bir şekilde öveceğini, bu konuda Fıtnat'ın âsârını bî-nâm u nişân edeceğini vurgulamış ve ondan da yardım istemiştir:

Hayli demdir heves-i medhin iderdim ammâ
Fikr-i gam mâni' olup koymadı bende dermân
(...)

Lîk lutfunla tüvân gelse dil-i nâ-şâda
Fıtnat'ın eylerim âsârını bî-nâm u nişân

(ARSLAN 2003:113)

Leylâ Hanım, padişâha yakınlığı ile bilinen Reîsü'l-Etibbâ Abdulhak Efendi'ye yazdığı kasîdesinde şikayetlerini ve zor durumda olduğunu dile getirmiş, derdinin çaresinin ancak Abdulhak Efendi'de olduğunu belirterek ondan da yardım istemiştir:

O rütbe yâre açdı cism-i zâra ser-be-ser iflâs
Bu derdin çâresi ancak re'îs-i ehl-i hikmetdir

(ARSLAN 2003:114)

Leylâ Hanım, Abdulhak Efendi'nin vefat eden kardeşinden de çeşitli yardımlar görmüştür. Gördüğü bu yardımları şu şekilde dile getirmiştir:

Öpüp dâmânın evvel dâder-i zî-şânı merhûmun

Dehânımdan o lezzet gitmedi hâlâ o lezzetdir
Unutmam gördigim ihsânı bâbından Hudâ 'âlim
Felekde iftihârım olsa da ancak o devlettir

(ARSLAN 2003:115)

Leylâ Hanım II. Mahmud'un kız kardeşi Esmâ Sultan için yazdığı tercî-i bendde Esmâ Sultan'dan gördüğü yardımları dile getirmiştir:

Bezl-i ihsânını saysam o kerîmü't-tab'ın

Şükrini eyleyemem tâ-be-kıyâmet îfâ
Hâne-i kalbimi ma'mûr idüp ihsânıyla

Eyledi beyt-i Hudâ'yı yedi lutfıyla binâ
Var idi vahşet-i bir rütbe-i dil-i mahzûnun
Dâyinim sanur idim sâyemi görsem tenhâ

(ARSLAN 2003:185)

Şeref Hanım, Sadrazam Ali Paşa'dan birçok yardım görmüştür. Bunların en önemlisi de kendisine sadrazam tarafından bağlatılan maaştır. Bu durumu şiirlerinde sıklıkla dile getirmiş ve Sadrazam Ali Paşa'nın yardımlarını gördüğünü şu şekilde ifade etmiştir:

Semiyy-i Hazret-i Hayder'sin ey mîr-i kerem-pîrâ

Nezâket dâniş ü 'irfândır el-hak zâtına şâyân
Süleymân-ı zamân dirsem sana cây-ı ta'accüb mi
Şeref nâ-çîzi lutfun ile itdin fâ'iku'l-akrân

(ARSLAN 2002:528)

Şeref Hanım,

Ağlaya ey dîdelerim mâh-ı Muharremdir bu

Kana gark eyle gözüm yaşını mâtemdir bu

beyti ile başlayan Muharremiye kasîdesini hâmîsine sunarak karşılığında padişâhtan yüklüce bir Muharremiye hediyesi almıştır (PALA 1996:97).

Râmî, Hekimbaşı Emir Çelebi için yazdığı 65 beyitlik kasîdede Şam'daki dayanılmaz zulümden, hakimlerin adaletsizliklerinden yakınmış; Emir Çelebi'den kendisini Şam'da unutmamasını, lûtfunu esirgememesini, sığındığı kapısından kendisini ayırmamasını istemiştir:

Senden özge istinâdum yok diyâr-ı Rûmda

(HAMAMİ 2001:160)

mısra'ı ve

Bir kapu bilmem kapundan gayrı mülk-i Rumda
Lutfuna ümmid-varum ya emirü'l-muhsinin

(HAMAMİ 2001:161)

beyti ile Hekimbaşı Emir Çelebi'nin gerçek hâmîsi ve velinimeti olduğunu ortaya koymuştur.

Sultan III. Selim dönemi şâirlerinden Asım Efendi'ye Sultan Selim, maaş bağlattığı gibi kendisine bir de ev ihsânda bulunmuştur. Asım Efendi de Sultan Selim'in atiyyelerini şu şekilde dile getirmiştir:

Nîmet-i Hazret-i Sultân-ı Enâm

Arpalık emrini hem kendi verir
Kılmadı şimdiye dek Âsım'ı aç
Eylemez habbece gayre muhtâç

(İNAL 1999:95)

Keçecizâde İzzet Molla, İsmail Paşa'dan insaniyet ve yardım gördüğünü şu şekilde dile getirmiştir:

O düstûr-ı kerem-mevfûra kat'â nisbetim yokken

Suâl etti perîşan hâtır-ı zârı vezîrâne
Şehinşah-ı cihânın bende-i matrûdu hakkında

Bu rütbe merhamet hürmettir ol sultân-ı zî-şânâ
Husûsâ zâtımı ol âsaf-ı ekrem kerem kıldı

Yine müstagrak oldum ni'met-i sultân-ı devrâna
Unutma bende-i nâçîzini vaktiyle yâd eyle
Müsâiddir o şehinşah dil-hâh-ı müşirâne

(İNAL 2000:1063)

Enderûnlu Osman Vâsıf Bey de hâmîsinden gördüğü, ömrü oldukça unutamayacağı yardımları dile getirmiştir:

Devletünde ben o hoş-gû şa'irem ki bâ-husûs
Var iken ben gayrınun asgâ olunmaz sohbeti
(...)
Kimyâ buldum sürüp yüz hâk-i pây-ı lutfuna

İşim altun oldu takbîl ile pây-ı devleti
Şöyle şâd oldum ki takrîrinden 'acizdir zebân

Haşra dek gitmez dimâgımdan bu lutfun lezzeti
Nice mesrûr eyledünse bendeni Mevlâ senün
Gönlüne versin benim gönlümdeki keyfiyyeti

(GÜREL BİLÂ-TARİH:248)

Hayri, Yusuf Kamil Paşa'ya sunduğu kasîdede Kamil Paşa'dan yardım istediği gibi kendisini bulunduğu yerden emeklilik ile kurtarmasını da istemiştir:

Âsafâ merhamet ü lûtfuna kalmıştır işim

Kurtar Allah'ı seversen beni ey kân-ı kerem
Şuradan nakl-i maâşımla halâs et kulunu
Yâ tekâüdlük ile eyle çerağ u hurrem

(İNAL 2000:906)

1.4.1.6. Hâmî Tarafından Affedilme/Bağışlanma

Şâirlerin isteklerinden bir diğeri de hâmî tarafından bağışlanmalarıdır. Daha önceden hâmînin yakın ilgisinde bulunan şâir, bir sebeple o ilgiden mahrum kalmış olmalı ki tekrar o ortamlara kavuşma arzusu ile affedilmesini şiirlerinde dile getirmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'e toplam on iki kasîde sunan Ahmed Paşa, gördüğü bu yakınlık ve iltifata rağmen Fatih'in gözdelerinden birine aşık olunca Fatih Sultan Mehmed tarafından Yedikule'de hapsettirilmiştir. Burada yazdığı:

Ey muhît-i keremin katresi ummân-ı kerem
Bağ-ı cûdebr-i kefinden dolu bârân-ı kerem

matlalı "Kerem" kasîdesi ile bağışlanmasına rağmen çeşitli görevlerle saraydan uzaklaştırılmıştır (İLAYDIN 1956:1-18).

Bu defa, bağışlanma isteği bizzat şâir tarafından dile getirilmemiştir. Şâirin bağışlanmasında başka kişilerin yazdığı mektup ve şiir etkili olmuştur. Zamanında şiirleri ile şöhret kazanan ve beş mesneviden meydana gelen Hamse sahibi Behiştî Sinan Çelebi, padişâhın himâyesindeyken uygunsuz bir davranış sonucu öldürülme korkusuyla İran'a kaçarak Hüseyin Baykara'ya sığınmıştır. Orada Mevlânâ Câmî ile Nevâ'î'nin hizmetinde bulunmuştur. Mevlânâ Câmî ile Nevâ'î'nin, Behiştî'nin bağışlanması için İstanbul'a gönderdikleri mektupta yer alan aşağıdaki beyitlerde büyüklerin hataları affetmesi büyük ihsândır denilmiştir:

İsâet ehline sen eyle ihsân

Kul olur hür iken ihsânâ insân
Küçükler gerçi suç etmek hatâdır
Ulular afv-ı cürm etmek atâdır

Onların ricası ile affedilen Behiştî, İstanbul'a dönünce padişâhın hizmetine girmiş ve hayli iltifatını görmüştür (İSEN 1999:131).

Nâ'ilî, Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlık makamına gelmesinden sonra bilinmeyen bir sebepten dolayı doğup büyüdüğü İstanbul'dan uzaklaştırılmış ve Edirne'ye sürgüne gönderilmiştir. Yazdığı kasîdelerinde affedilme isteğini:

Bir bârgâha müntesibiz şimdi ey felek

Sen dahil cevri ko bize baht-ı mehîn ile
Bir âstâna nâsiye-sâyız ki âfıtab

Arsa tasaddur eyledi vaz'-ı cebîn ile
Ferş-i harîmiyiz o makâmın ki yüz süren

İksîr kıldı hâkini feyz-i karîn ile
Minnet Hudâya gelde Stanbûla hem-inân

Devlet vezîr-i a'zam-ı sâhib-nigîn ile
Mahsûs Nâ'ilî'yi kapında kul eyledin
Eltâf-ı gâ'ibâne-i şâyân terîn ile

(İPEKTEN 1990:111-112)

şeklinde dile getirerek, eskiden çektiği acılarla o günkü durumunu karşılaştırmış, artık "bir bârgâha müntesib" olduğunu, "bu iltifâtı bir aferinden görmediğini" söyleyerek sevincini dile getirmiş, böylelikle bağışlanmasının yanı sıra Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa'nın iltifatını ve yardımlarını da

görmüştür.

1.4.2. Özel İstekler

1.4.2.1. Devlet Görevi ve Pâye

Şâirlerin isteklerinden bir diğeri de kendilerine devlet görevi verilmesidir. Kimi şâir açıkça hangi görevi istediğini belirtirken kimileri de genel ifade ile mansıb istemiştir. Özel olarak dile getirilen istekler beylik, kadılık, kethüdalık, kâtiplik, müderrislik, tevliyet ve yazıcılıktır. Bunun haricinde bu bölümde ele aldığımız isteklerden bir diğeri de direk olarak nakdiyyeye dayanan maaş/para, pâye (derece, rütbe) artırımı, salyâne, ulûfe ve zeamettir.

1.4.2.1.1. Beylik (Sancak/Livâ)

Şâir isteklerinden biri de bir sancağa ya da livâya[1] bey olarak atanmaktır.
Fatih Sultan Mehmed'in 1481'de ölümü üzerine yerine geçen oğlu II. Bayezid için Ahmed Paşa:

Çıkdı devlet tahtına Şeh Bâyezîd

Ol cülûs itdi cihan bahtın sa'îd
Yazdı levh üzre kalem târihini
Kayser oldı Rûm'a Sultan Bâyezid

(886/1481)

tarihini düşürmüştür. Yeni padişâha çeşitli kasîdeler sunan Ahmed Paşa, Sultan II. Bayezid tarafından Bursa sancak beyliğine atanmıştır (KILIÇ 1994:109).

Hayâlî Bey, Kanuni Sultan Süleyman'dan şu beyit ile sancak beyliği istemiştir:

Hümây-i evc-i izzettir salarsa üstüme sâye
Çekem pehlûya sancak adlı bir serv-i hırâmânı
(TARLAN 1992b:58)

Hayâlî Bey, hâmîsine sunduğu başka bir kasîde ve gazelde de beylik isteğini tekrarlamıştır:

Şehdedür bezl hemân begler olubdur erzel

Bunlara hısset-i tab' oldu emîrâne kerem
Birinün mansıbını bana 'inâyet kıl kim
Mehçe-i râyetümi ergüre keyvâna kerem

(KURNAZ 1987:22)

Tîr-i yârı götürüb sînede peykânı ile
Ey Hayâlî demidür sancak-ı şahî çekelüm
(KURNAZ 1987:19)

Hayâlî Bey, isteğine kavuşmuş olmalı ki gazelinin birinde beyliğinin olduğunu

[1] Mülkiye taksimatında mutasarrıf idaresinde bulunan memleket parçasına verilen isimdir. Livâ yerine "Sancak" da denilmiştir (PAKALIN 1983:367).

şu şekilde dile getirmiştir:

Begligim var âlem içre çok şükür Allâhıma
Tâze bir şaha kul oldum alemin sultânıyem

(TARLAN 1992b:212)

Sultan Abdülmecid dönemi şâirlerinden Abdî Efendi, çeşitli beylere kâtiplik yaptıktan sonra bir müddet de kaymakamlık ve mutasarrıflık yapmıştır.
Şirvânî-zâde Rüşdî Paşa'ya yazdığı manzum müzekkerede görevinin elinden alındığını ve maaşının kesildiğini şikayet etmiş, kendisine yeni bir görev verilmesini ve sıkıntıdan kurtarılmasını şu şekilde dile getirmiştir:

Sekiz on sancak etmişken idâre

Geçenlerde verildi bir riyâset
O da üç mâh içinde çıktı elden

Yine oldum giriftâr-ı meşakkat
Maâşım var idi üç kise evvel

Riyâsetle kesildi bu ma'îşet
Bu sıkletten beni kurtar efendim
Livâlardan birin eyle inâyet

(İNAL 1999:33)

1.4.2.1.2. Kadılık

Şâir isteklerinden biri de kadılıktır. Şâirlerin rağbet ettiği meslekler arasında kadılık, % 16'lık bir dilimle ilk sırada yer almıştır (İSEN 1997:224). Nerenin kadılığını istediğini açıkça ifade eden şâirler olduğu gibi kendilerine kadılık verilen şâirler de aldıkları görevi dile getirmiş ve bir nevi hâmîsine teşekkür etmişlerdir.

Vasfî, birinci beyitte şiirden bir fayda görmediğini, şiirle övünülmeyeceğini, asıl övüncünün şer' libâsını giyinmek yani kadılık olduğunu ifade ederek Mustafa Paşa'dan bir kadılık isterken; ikinci beyitte de borç içinde olduğunu belirtmiş ve Ca'fer Çelebi'den Karaferye kadılığına atanmak istemiştir

Ne virür şi'r ki ben fahr idem anunla benüm
Fahrum oldur k'idinem şer' libâsını şi'âr

(ÇAVUŞOĞLU 1980:50)

Bu mukarrerdür Kara-feryeye takrîrüm gelür
Ger idersen lutf idüp tahrîr-i tahrîk-i benân

(ÇAVUŞOĞLU 1980:47)

Tûtî-i Latîf namıyla anılan Bursalı Latîf, Gürz Seydi'den mülâzım olduktan sonra önce müderris daha sonra da kadı olmuştur. Kendisine Karasu kazasını verdiklerinde şu beyti söylemiştir:

Karasuyı virmek dimekdür bana

Be-ton u be-tûnca bâb-ı siyah

(KILIÇ 1994:375)

Daha sonra Tûtî-i Latîf'e altmış akçe ile Niş kadılığı verilmiştir. Bunun üzerine de şu kıt'ayı söylemiştir:

Elem-i Niş-i bela cânımuza yetmişdür

Dil-i sevdâ-zede bulıncaya dek sittini
Erba'îni ne kadar çekdügümi ben bilürüm
Dil-i sevdâ-zede bulıncaya dek hamsîni

(KILIÇ 1994:375)

Bosnalı Alaaddin Sâbit, 1690'da Edirne'yi ziyaret eden Selim Giray'ın parlak zaferlerini övdüğü kasîdede kendi şikayetini de dile getirip Kefe kadılığını istemiştir:

Otuz ay oldu ki zahmetle şehr-i Edirnede

Mülâzemet çekerüm gün-be-gün idüp ta'dâd
Niyâz iderse n'ola hâk-i âsitânundan
Kefe kazâsını ihsâna himmet ü imdâd

(KARACAN 1991:183-184)

1.4.2.1.3. Kâtiplik

Şâir isteklerinin bir diğeri de kâtiplik görevidir. Dîvân şâirlerinin rağbet ettiği mesleklerden biri olan kâtiplik %12'lik bir oranla üçüncü sırada yer almıştır (İSEN 1997:224).

Necâtî Bey, Kastamonu'dan İstanbul'a gelip Fatih Sultan Mehmed'e sunduğu kasîdelerle aldığı mükafatları kâfi görmese gerek padişâhın meclisine girmek için çeşitli yollar denemiştir. Bu amaçla,

Eser itmez n'idelüm âh-ı sehergâh sana

Meger insâf vire dostum Allah sana

matlalı gazelini yazmıştır. Necâtî Bey, bu gazelini padişâhın nedîmi ve musâhibi Amirutzes'in sarığı arasına sokarak padişâha göndermiştir. Fatih Sultan Mehmed, bu şahısla satranç oynarken kağıdı görüp gazeli okumuş, beğenmiş ve Necâtî'yi yedi akçe ulûfe ile dîvân kâtipliğine tayin etmiştir (KILIÇ 1994:449).

1.4.2.1.4. Kethüdalık

Şâir isteklerinden bir diğeri de büyük devlet adamlarıyla zenginlerin işlerini gören ve halk arasında kahya olarak ifade edilen kethüdalıktır (PAKALIN 1983:251).

Hayâlî Bey, yazdığı gazellerinde kethüdalık görevini istemiştir. Hayâlî Bey'in kethüdalık istediği beyitler:

Gerçek sipâhîlerle yine oldı hem-sefer

Gûyâ Hayâlî Rûmilinün kethudâsıdur
Şahum Hayâlî mâlik-i mülk-i kelâm iken
Çok mıdur ana Rûmilinün kethudâlıgı

(KILIÇ 1994:871)

1.4.2.1.5. Maaş/Para

Deli Birader'in isteği diğerlerinden biraz farklıdır. Çünkü hak ettiği bir şeyi istemiştir. Ayda bin akçe ile mutasarrıflık görevinde iken ihtiyacı sebebiyle yazdığı kıt'ada:

Âfitâb-ı devletüm ben bendene

Lutf u ihsân eyle vir ay akçesin
Bir koca kuldan şifâl var ise ger

İki bir dime hemân say akçesin

maaşını ay başından birkaç gün önce almak istemiştir (KILIÇ 1994:940-941).

Necâtî Bey, Sultan Bayezid'e sunduğu kasîdede:

Gördüm kılıç ile yenür etmek anun içün
Şahâ getürmişem bu yuca âsitâna tîğ

(TARLAN 1963:52)

ekmeğin kılıç ile yendiğini -silahşörlük yaparak- gördüm, ben de bunun için kılıç redifli bir kasîde getirdim diyerek caîze istemiştir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Zigetvar seferi esnasında şâir Kâmî Efendi, Kanuni'ye Edirne'de:

Nev-bahâr irdi ser-âgâz itdi bülbüller yine

Saldı gül-banglar guzât âfâka gulgule yine

matlalı gazelini verip 200 filori câize almıştır (EYDURAN 1999:362).

Âşık Çelebi, hâmîsine halini arz ederken maaşına zam istemiştir. Ayrıca hâmîsinden işini kazaskere havale etmemesini, sürekli yarına bırakarak kendisini sürüdüreceği endişesini taşıdığını dile getirmiştir:

Yolum yüz otuz ise sen yüz elli sekiz ile ihsân kıl
Şehâne lutfa çün olmaz bahâne himmete pâye
(…)
Havâle itme kâdı'askere ahvâlümi lutf it
Beni sürüdürür ol haşre dek salmakla ferdâya

(HANÇERLİOĞLU 1988:116)

Leylâ Hanım, Esma Sultan için yazdığı tercî-i bendde durumunu padişâha arz etmesini, iflas derecesinde olduğunu, evinin masrafları için kendisine gümrükten maaş bağlatılmasını istemiştir:

Oldı çok bendelerin kesb-i ma'âşa nâ'il

Ne revâ gûşe-i gamda kalayım ben mehcûr
Bir niyâz idecegim eyleme red başın içün

Dâmen-i 'afv ile noksânımı eyle mestûr
'Arz idüp şah-ı cihâna kulını gümrükden
Hânemin masrafı ta'yîn ile eyle mesrûr
Zahm-ı iflâsıma olmaz ise lutfun merhem
Dil-i dîvâne kalur tâ-be-kıyâmet rencûr

(ARSLAN 2003:185-186)

Şeref Hanım'ın hayatı hayli sıkıntı içinde geçmiştir. Bu durumunu kendisine yakın bulduğu Sadrazam Ali Paşa'ya utana sıkıla açmış, maaşının ve evinin olmadığını şu beyitte dile getirmiştir:

Yok ma 'aş u meskenim şekl-i melek
Çün beşer halk olmuşum her şey gerek

(ARSLAN 2002:484)

Sadrazam Ali Paşa, Şeref Hanım'ın maaş isteğini geri çevirmeyerek kendisine aylık 200 kuruş maaş bağlatmıştır. Bu durumu yine Şeref Hanım'ın kıt'alarından öğreniyoruz:

Bir vechile kâbil değil icrâ-yı teşekkür

Şâd oldı Şeref-zâr iki yüzden olun âgah
İtdi beni taltîf re'îs oldı efendim
Hem kıldı iki yüz guruş i'tâ bana her gâh

(ARSLAN 2002:516)

İkişer yüz guruş mâhiyye ihsân eyledin hakkâ
Şeref bir akçeye şâyân değilken ey kerem kânı

(ARSLAN 2002:516)

Şeref-zârın ma'aş tahsîsi ile şimdi sâyende
Değildi habbeye mâlik pür oldı ceyb-i âmâli

(ARSLAN 2002:516)

1.4.2.1.6. Mansıb/Hizmet

Şâir isteklerinin bir diğeri de devlet hizmeti diye nitelendirdiğimiz mansıb isteğidir. Devlet hizmetinin adı açıkça belirtilmemesinden dolayı bu bölümdeki istekler mansıb olarak ele alınmıştır.

Figânî, yazdığı sûriyyede devlet hizmetinin ellerde elbezi olduğunu dile getirmiş ve kendisine de bir hizmet verilmesini istemiştir:

Bu mesel meşhûrdur ellerde mansıb destmâl
Birini eyle 'inâyet gözlerüm yaşın silem

(KARAHAN 1966:9)

Sehî Bey, Edirne'de Dârü'l-hadis mütevellisi iken Sultan Süleyman'a mansıb ricasıyla şu şiiri sunmuştur:

Ne itdüm bilmezem ben dirligümde

Ki kapudan sürüldüm pîrligümde
N'ola ihsân-ı sultân olsa mebzûl
Koca kul kapusında olsa makbûl

(EYDURAN 1999:514)

Vasfî, birinci beyitte Sultan II. Bayezid'den; ikinci beyitte de Koca Mustafa Paşa'dan bir memuriyet istemiştir:

Kapuna hidmet içün geldi bahr-i şi'rinden
Dizin dizin güher-i âbdâr ider isâr

(ÇAVUŞOĞLU 1980:25)

Ki bendene budur ancak makâsıd-ı a'lâ
Ki hidmetünde ola sâl ü mâh u leyl ü nehâr

(ÇAVUŞOĞLU 1980:41)

Bazı şâirler hâmîsinden yardım görememiştir. Ancak onlar hiçbir zaman yardım göremeyeceği anlamını da çıkarmamışlardır. Bu nedenle hep ümitle kendilerine bir görev verilmesini ya da yardım edilmesini beklemişlerdir. Hâmîsinden bir gün yardım görebileceği ümidiyle yaşayan şâirlerden biri de Fuzûlî'dir. Kanuni Sultan Süleyman'a sunduğu kasîdesinde kendisinin bir değerinin olmadığını ifade etmiş, buna karşı yüzüne bir gün bakılacağı ümidiyle padişâhın övgüsünü yapmış ve bunu da şu şekilde dile getirmiştir:

Kıl Fuzûlî medhin ol Şah'ın ki bag-i medhinin

Bülbülü olurdu bulsa kuvvet-i güftâr gül
Gerçi yokdur i'tibârın medhin et izhâr kim

Âdet-i devr-i zamândır hâre olmak yâr gül
Var ümîdim nice kim resm-i medâr-i dehrdir
Yılda bir kez âleme arz eylemek didâr gül

(AKYÜZ 2000:47-48)

Günün birinde yardım görebileceği ümidiyle yaşayan şâirlerden bir diğeri de Şeyhülislâm Bahâyî'dir. Padişâh kapısındaki hizmetlerden uzak kaldığını; ancak o makama kavuşma konusunda ümidini kesmediğini ifade etmiştir:

Dûrum egerçi hidmet-i dergâh-ı Şah'tan
Kesmem yine ümîdimi ol bargâhtan

(TOLASA 1979:96)

Devlet hizmetine girmek isteyen şâirlerden bir diğeri de Nedîm'dir. Damad İbahim Paşa'ya sunduğu kasîdesinde görevinin olmadığını söylemiş, İbrahim Paşa'nın hizmetinde olma şerefi bana yeter demeye getirmiştir:

Egerçi hıdmeti yok lîk ana yeter bu şeref

Ki ede hidmet-i rıkkıyyetinde 'ömrü güzâr

(MACİT 1997:36)

Nedîm, İbrahim Paşa'nın kütüphanesinde hâfız-ı kütüb olunca İbrahim Paşa'ya teşekkür mahiyetinde şu kıt'ayı yazmıştır:

İhsân edüp kerem buyurup himmet eyleyüp
Lûtf etdi bendesine kütüb-hâne hidmetin

(MACİT 1997:125)

Yusuf Kamil Paşa'nın dairesinin müdavimleri arasında yer alan Hayri, Yusuf Kamil Paşa'ya sunduğu şiirinde Meclis-i Maliye'ye aza olarak atanmak istemiştir:

Etseniz Meclis-i Mâliyyeye âzâ ne olur
Hayri'de gayriye nisbetle liyâkat yok mu

(İNAL 2000:906)

Adliye Nazırı Mehmed Said Paşa'dan iş isteyen Avnî, Üsküdar Bidâyet Mahkemesi Azalığı'na getirilmiştir. Bunun üzerine Avnî, Mehmed Said Paşa'ya teşekkür mahiyetinde bir kasîde takdim etmiştir:

Mahkeme-i adlde kıldın beni
Hâkim-i âsûde-ser-i rûzgâr
(…)
Şükrünü îfâ edemem lûtfunun
Olsa da nazmım güher-i rûzgâr

(ÖZGÜL 1990:10)

1.4.2.1.7. Müderrislik

Şâir isteklerinden bir diğeri de müderrisliktir. Şâirlerin en fazla tercih ettiği mesleklerden olan müderrislik, %14'lük bir oranla kadılıktan sonra ikinci sırada yer almıştır (İSEN 1997:224).

Deli Birader namıyla anılan Gazâlî, Sivrihisar'da müderrisliğe başlayıp süresi dolunca tekrar devlet kapısına gelmiştir. Daha sonra Akşehir'de kendisine vakıf yöneticiliği görevi de verilerek bir medreseye elli akçe ile müderris olarak atanmıştır. Bu görevin Gazâlî'ye verilmesinde dönemin kazaskeri tereddütlü davranınca Gazâlî bir kıt'a yazmış ve her şeyin zamanında olması gerektiğini, dünyadaki en güzel şeyin cömertlik olduğunu ve himmette ölçünün olmayacağını söylemiştir:

Deminde yağmasa bârân-ı ihsân

Letâfet sebzezâr-ı tâze olmaz
Cihânda küçük ü büzürg katında

Keremden râst hiç âvâze olmaz
Efendi lutf et ölçüp dökmegi ko
Metâ'ı himmete endâze olmaz

(İSEN 1999:184)

1.4.2.1.8. Pâye (Rütbe, Derece)

Şâir isteklerinden bir diğeri de pâyelerinin arttırılmasıdır. Şâirler böylelikle bulunduğu mevkinin daha üstünü arzulamış ve bunu da şiirlerinde dile getirmişlerdir.

Haşmet, mülâzım olduktan sonra çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Daha sonra hâmîsinden hâriç rütbesini talep etmiştir. Bu isteğini şiirlerinde şu şekilde dile getirmiştir:

Efendim şâ'irim sihr âferînim i'tibârım yok
Bana bir rütbe-i hâric kerem kıl i'tibâr olsun

(ARSLAN-AKSOYAK 1994:140)

Böyle mi nâdire-perdâz olurdu tab'ım
Olmasa dilde gam-ı rütbe-i hâric müdgam

(ARSLAN-AKSOYAK 1994:101)

Haşmet, Abdullah Paşa'ya medrese talebiyle sunduğu bir kasîdede hariç rütbesini hatırlatarak adı geçen rütbeyi bir daha istemiştir:

Ru'ûs-ı hârice bâ'is ola turdum deyu sad hayf

Vücûdum nûr-ı istigfâr u zühd ile mürebbâdır
Neler çekdim efendim sa'y-i hâricde biraz yazsam
Çenâr-âsâ yedimde hâme ta'bîr-sûz-ı imlâdır

(ARSLAN-AKSOYAK 1994:118)

Haşmet, hariç rütbesini elde etmekte kararlıdır. Bunu da sık sık şiirlerinde dile getirmiştir. Abdullah Paşa'ya sunduğu bir başka kasîdesinde hariç[2] rütbesini elde etmek için iki yıl beklediğini ve bu görevi kendisinin hak ettiğini şöyle dile getirmiştir:

İki yıl intizâr-ı hâric etdim ey kerem kânı

Geçirdim nakd-i vaktim vasf-ı müftî-i zamân üzre
Neden nâ-müstahak-ı haric oldum ben vücûh ile
Tefevvuk eylemişken saydıgım şol zâdegân üzre

(ARSLAN-AKSOYAK 1994:110-111)

1.4.2.1.9. Salyâne

Nihâlî, Kanuni Sultan Süleyman'dan ihsân elde edebilme amacı ile Kanuni'ye bir kıt'a sunmuş ve karşılığında kendisine ayda bin akçe salyâne[3] verilmiştir.

[2] Hariç Medresesi: İlk tahsili veren medreselerin unvanıdır. Bunu ikmâl edenler idadi (orta) derecesinde olan ve İptida-i dahil denilen "Dahil Medresesi"ne girer, oradan da âli tahsili almak için Sahn Medresesi'ne geçerlerdi. Bu medreselere "İptida Hariç" de denilmiştir (PAKALIN 1983:749).

[3] Tanzimattan önce bir kısım memurlarla müstahdemlere senelik olarak verilen vazife (ücret) yerine kullanılan bir tabirdir (PAKALIN 1983:111).

Sunduğu kıt'a:

Kime kimden şikâyet eyleyeyin
Ser-güzeştüm hikâyet eyleyeyin
Ehl-i 'ilmün fakîrine şimdi

Kimse dimez ri'âyet eyleyeyin
Gâh tedrîs ü geh kazâ diyüben

Nice zillet denâ et eyleyeyin
Bana bir tevliyet 'inâyet iden
Vakfa sa'y ü kifâyet eyleyeyin

(EYDURAN 1999:1066-67).

1.4.2.1.10. Tevliyet

Sultan Selim'in Şah İsmail üzerine yaptığı sefere katılan şâirlerden biri de Nihali'dir. Taci-zâde Ca'fer Çelebi'den ders görüp mülâzım olmuş, daha sonra Plevne müderrisliği sırasında Nihaloğlu Mehmed Bey'in musâhibliğini yapmıştır. Nihali, daha sonra İstanbul'a gelip Murad Paşa müderrisi ve arkasından Galata kadısı olmuştur. Sultan Selim ile Mısır seferine katılmış ve uygunsuz davranışlarından dolayı geri gönderilmiştir. Tekrar Galata kadılığına dönmüş; fakat herkesi hicvetmesinden dolayı kısa zaman sonra görevinden alınmıştır. İşsiz bir halde çok sıkıntı çekmiş ve sıkıntılarını devletin ileri gelenlerine sunduğu kıt'ada dile getirmiştir. Bu kıt'ada aynı zamanda kendisine bir tevliyet[4] verilmesini ve bu göreve layık olmadığı takdirde görevin elinden alınmasını istemiştir. Bahsi geçen kıt'a şudur:

Bana bir tevliyyet 'inâyet idün
Vakfa sa'y u kifâyet eyleyeyüm
(...)
Mansıba ger liyâkatum yog ise
Ol cihetden ferâgat eyleyeyüm

(KILIÇ 1994:484-485)

Hayâlî Bey, hâmîsine sunduğu kasîdesinde tevliyet ve dirlik istemiştir. Bu isteğini de şu şekilde dile getirmiştir:

Yâ tevliyet ver anı kalem birle zabt edem
Yâ dirlik eyle olsun arada bahâne tîg

(KURNAZ 1987:21)

1.4.2.1.11. Tımar

[4] Vakıf işlerine bakmak vazifesi yerine kullanılmış bir tabirdir. Vazife dolayısıyla berat verilmiş ve verilen berata "Tevliyet beratı" denilmiştir (PAKALIN 1983:485).

Hayâlî Bey, hâmîsine sunduğu bir kasîdesinde hasta olduğunu belirterek kendisine bir tımar[5] verilmesini istemiştir:

Hâsıl-ı 'ömrümü bimârlıgum etdi tebâh
Pâdişahum bana vaktidür edersen tîmâr

(KURNAZ 1987:21)

1.4.2.1.12. Ulûfe

Nihâlî, ayda bin akçe hesabıyla günde otuz üç akçe ulûfe[6] alabilmek için devletin ileri gelenlerine şu kıt'a ile halini arz etmiştir:

Kime seksen kime toksan kime yüz

Ri'âyetler ki olur ehl-i 'ilme
Nihâlî bunca yıldur 'ilm içinde
Bulursa otuz üçi elf ni'me

Diğer bir kıt'ada bu isteğini tekrarlamıştır:
Cihânun şimdi hâli katı güçdür

Ki ehliyyet kişiye ulu suçdur
Yagı olan günde bin bayram eyler

Ac uyuz olana her gün orucdur
Nihâlînün kifâf-ı külfetiçün
Murâdı elli degül otuz üçdür

Bu kıt'alar üzerine Nihâlî'nin ulûfesi aylık bin akçeye çıkarılmıştır (KILIÇ 1994:486).

Nihâlî, aylık ulûfesini bin akçeye çıkarınca günlük akçesi de otuz üç akçe olmuştur. Ancak onun gözü daha da yükseklerdedir. İlk hedefi ulûfesini kırk akçeye çıkarttırma olmuştur. Bu isteğini şu beyitten anlamaktayız:

Keserdi cimrilikden cümle 'ırkı
Nihâlî otuz üçden bulsa kırkı

(KILIÇ 1994:486)

1.4.2.1.13. Yazıcılık

Yahyâ Bey, hâmîsinden yazıcılık görevini istemiştir:
Aglayup hâlümi bir yazıcılık ister idüm
Ger bu küstahlıga olmasa kapunda yasak

(ÇAVUŞOĞLU 1977:127)

[5] Fetih sırasında Arazi-i emiriyye itibar edilen yerlerden sipahilerle zaimlere kılıç hakkı olarak verilen Beytü'l mal hissesi yerinde ve hakkında kullanılmış bir tabirdir (PAKALIN 1983:497).

[6] Maaş yerine kullanılmış bir tabir olup yulaf demek olan Arapça aleften gelmiştir. Bu tabir ilk önce sipahi - süvari- askerin hayvanı için verilen yulaf yani yem parası anlamında ifade edilirken sonradan yeniçeriliğin cari olduğu devirlerde asker vs. muvazzaf memurlara verilen maaş yerine kullanılmıştır. Halk arasında ulûfe şeklini almıştır (PAKALIN 1983:544).

1.4.2.1.14. Zeâmet

Şehrî, hâmîsinden bir zeâmet[7] istemiştir:
Nice bin âdem-i bu Devlet-i 'Osmânîde

Eylemişsin big ü paşa vü sipâhî vü za'im
Bir ze'âmetle dil-i Şehrîyi de şâd eyle
Ki odur dergeh-i lutfunda emek-dâr-ı kadîm
(ASLAN 1990:36)

Yahyâ Bey, zeâmete şu şekilde talip olmuştur:
Sa'âdetüm güneşinden recâ olur ki göre
Ze'âmeti bu fakîre mahall ü erzânî
(ÇAVUŞOĞLU 1977:38)

1.4.2.2. Hizmet Dışı İstekler

Şâirlerin hâmîlerinden koruyuculuk ve devlet hizmeti dışında birtakım istekleri de olmuştur. Bu istekler diğer isteklere oranla biraz daha özeldir. Bu nedenle bu bölümde dile getirilen istekler, şâir ile hâmî arasındaki samimiyete bağlı olarak ortaya çıkan isteklerdir.

1.4.2.2.1. Altın

Sâbit, Diyarbakır kadılığından azledildiğinde birtakım yardımlar almıştır. Bu yardımlar arasında altın da vardır. Aldığı yüz altını şu şekilde dile getirmiştir:

Cenâb-ı hazretünden surre-i zer geldi Sultânum

Vücûd-ı nâ-tüvâna kuvvet ü fer geldi Sultânum
Sararmışken izârum zer gibi fikr-i meûnetden

Tene cân benze kân kalbe ferahlar geldi Sultânum
Cebîninde tesürrün-nâzirin zer hal ike mektûb

Yüzi pâr pâr yanârsad mâh-peyker geldi Sultânum
Eli altûn asâlı câmesizer-büft-ı efrencî

Refâkat itmege bir pâk asker geldi Sultânum

İşün altuna döndi eyle Sâbit şimdiden sonra

Du'âyı devlete ihlâs ile yer geldi Sultânum
Cenâb-ı kibriyâ ikbâl ü iclâlün füzûn itsün
Dinledükçe bu monla gitdi âhır geldi Sultânum
(ALTUNER 1989:132)

Sâbit, Vezir-i âzam Râmî Mehmed Paşa'ya bir kasîde sunmuş ve karşılığında yüz altın câize almıştır. Aldığı altınları da şu şekilde dile getirmiştir:

---

[7] Fetih sırasında Arazi-i emiriyye itibar olunan yerlerden muhariplerle bir kısım devlet ve saray memurlarına kılıç hakkı ve dirlik olarak verilen Beytü'l mal hissesi yerine kullanılmış bir tabirdir (PAKALIN 1983:649).

Bahâne eyleyüp ma'mûrî-i ebyât u eş'ârı

Dil-i vîrânım itdün lutf ile âbâd sultânum
Yüz istihsân ile yüz sikke-i zer eyledün ihsân
İki yüzden sevindi Sâbit-i nâ-şâd Sultânum
(ALTUNER 1989:133)

İbrahim Paşa ve Şehzâde Mustafa'nın meclisinde devşirme olan hizmetkâr Abdullah b. Geylan elindeki şarap kadehini düşürüp Şiraz halısını kirletmiş, İbrahim Paşa hizmetkârı azarlamak üzereyken Nedim söze girerek:

Ayağın sakınarak basma aman sultanım
Dökülen mey, kırılan şîşe-i rindân olsun

deyince İbrahim Paşa, fikrini değiştirip Nedim'in bu ince zekasını kutlamak için önüne bir kese altın atmıştır (PALA 1997:198).

1.4.2.2.2. Arpa

Necâtî Bey, hâmîsine o kadar yakındır ki kendisi için bir şeyler istemenin yanı sıra atı için de bir şeyler istemiştir. Matla'ı:

Kani ol yâr-ı mihribân arpa
Sayruya sıhhat ata cân arpa

olan Arpa kasîdesinde hamîsinden atı için arpa istemiştir (TARLAN 1963:92-94).

1.4.2.2.3. At

Şâirlerin isteklerinden bir diğeri de attır. Kimi şâir sadece at isterken kimisi de istediği atın özelliklerini de dile getirmiştir.

Karamanlı Aynî, hâmîsinden bir at isteğini şu şekilde dile getirmiştir:

Bana bir at alıversen n'olaydı
Komasan beni zillet dagıyıla
(MERMER 1997:168)

Ahmed Paşa da hâmîsinden bir at istemiştir:

Bir esb-i hâs bahşiş et Ahmed kuluna kim
Dinsin budur atâ-yi Ferîdun-i rûzigâr
(TARLAN 1992a:112)

Mesîhî matla'ı:

Bir bâr-gîr itdi 'atâ bana Kirdigâr
Üş bâr-ı kahr ile beni deng itdi rûzgâr
(MENGİ 1995:67)

olan kasîdesinde sahip olduğu atı yermiş ve padişâhın atını överek kendisi için daha iyi bir at istediğinde bulunmuştur. Kasîdenin devamında kendisine hediye edilen cılız ve güçsüz attan yana dertli olduğunu, çok sıkıntı çektiğini dile getirmiştir. Nihayetinde yel gibi hızlı giden bir at istemiştir:

Lutf it sehâ bir esb buyur ben kuluna kim
Yel gibi tîz-rev ola ammâ cebel-vakâr
(MENGİ 1995:70)

Gelibolulu Âli de hâmîsinden bir at istemiş ve atın özelliklerini de şu şekilde dile getirmiştir:

Piyâde kaldum eyâ şehsuvâr-i sâhib-i tîg

'İnâyet eyle bana boynunı kemer tutar bir at
Kuluna şöyle yarar at bağışla sultânum

Nakilleyüp hasr itdükce ditreye haşerât
Atası tâze anası gebîşe cinsi olan
O başbuğ ola ana gayrun atları nefer at
(ALTUN 1989:50-51)

1.4.2.2.4. Iydîyye (Bayramlık)

Şâir isteklerinden bir diğeri de bayramlıktır.

Sâbit, hâmîsi Kazasker Mehmed Efendi'ye yazdığı matla'ı:

Yer gök döşendi 'arsa-i mihmân-sarây-ı 'îd
Çıkdı simât-ı hüsrev-i fermân-revâ-yı 'îd

olan ıydiyyede aşağıdaki beyit ile hâmîsinden kendisine uygun yeni bir bayramlık istemiştir:

Hayyât-ı lutfı bende-i dirîne çok degül
Bir nev-libâs-ı mansıb iderse sezâ-yı 'îd

(KARACAN 1991:178-180)

1.4.2.2.5. Köle

Vasfî, Mustafa Paşa'ya sunduğu kasîdede Mustafa Paşa ile samimiyetinin ne derecede olduğunu ortaya koymuştur. Bu kasîdede Vasfî, Mustafa Paşa'dan genç ve güzel köleler istemiştir:

Henûz devlet-i gerdûn olup bana sâbit

Yanumca olmadılar mâh-pâreler seyyâr
Ümîddür ki zamân-ı vezâretünde idem
Yanumda hüsn ili sultânlarını hıdmetkâr

(ÇAVUŞOĞLU 1980:42)

1.4.2.2.6. Köy

Hayâlî Bey, Diyâr-ı Rum'da ecdadının yattığı, etrafı dağlarla çevrili, iki bin üç yüz akçelik arazisi olan bir köyün kendisine verilmesini şu şekilde istemiştir:

Münâsib bendene olmakdur ol cây
Vatan hubbu hemân imâna benzer

(KURNAZ 1987:22)

1.4.2.2.7. Kürk

Fevrî Efendi, kendisine kürk vaadinde bulunan kadının kethüdası bu vaadi yerine getirmeyi ihmal edince şu kıt'ayı söylemiştir:

Emîn olmak için kürk-i şitâ fikrinden aslanum

Duhân-ı âhdan kâdir olan sammurdan kürke
Ya bir sincâb veyâ kakum ya sansar kürk için varup
Geyikdür dilki emniyet iden bir çakal türke

(KILIÇ 1994:676)

Devrin sadrazamı kürk hediye ettiğinde Sâbit aşağıdaki şiiri söylemiştir:

Letâfetde ne bezmün gibi bezm 'unvânını gördüm

Semâhat da ne zât-ı pâkinün akrânını gördüm
Siyeh semmûr bir boy kürki giydüm bezm-i lutfunla
Boyumca Âsaf-ı dehrün bu gün ihsânını gördüm

(ALTUNER 1989:131-132)

1.4.2.2.8. Saat

Şâir ile hâmî arasındaki samimiyeti yansıtan isteklerden bir diğeri de saattir. Bosnalı Alaaddin Sâbit, Bosna valisinden bir saat istemiştir:

İmsâk-i derdimüz de var ammâ fütûr için
Vakt-ı gurûb-ı bilmege bir sâ'at isterüz

(ALTUNER 1989:130)

Hâmîsi de bu isteği geri çevirmeyip Sâbit'e bir saat göndermiştir. Sâbit de kendisine yapılan ihsânı karşılıksız bırakmayıp şu şekilde teşekkür etmiştir:

Rûze-dâr-ı gama Sultânumdan

Hisse-i hân-ı inâyet geldi
Vakt-ı iftârda şimden sonra

Şekkimüz kalmadı sâ'at geldi
Zât-ı pâşâya du'â eyleyelüm
Sâbitâ vakt-ı icâbet geldi

(ALTUNER 1989:131)

1.4.2.2.9. Yer/Ev

Şâir isteklerinden bir diğeri de yer/mekân isteğidir.

Deli Birader, eski dostlarından Seydi-oğlu Derviş Çelebi ve Sirkeci Bahşi'nin Beşiktaş'ta yaptırdıkları bahçelere özenerek kendisi de deniz kenarına bir bahçe, ev, tekke, mescit ve geçimini sağlamak için de bir hamam yaptırmak istemiştir. Parası olmadığından "cer-nâme" adını verdiği bir manzum arzıhal yazıp padişâha başvurmuştur:

Çünkü mîr-i mücerredân oldum

Bana bir yir gerek emîrâne

Bunun üzerine padişâh ve İbrahim Paşa'dan yüklü miktarda paralar almıştır. Bunun yanı sıra diğer vezirler de dostu olması sebebiyle yardımda bulunmuştur (KILIÇ 1994:931).

Musikî alanında da kendisini gösteren şâirlerden Subhî-zâde 'Azîz, "Niyâz-nâme Berây-ı Binâ-şüden-i Hâne" başlığını taşıyan kasîdesinde kendisine ev yapılmasını istemiştir.

Be emr-i Hakk olalı muhterik gedâ-hâne
Hemîşe meskenüm olmakdadur kirâ-hâne

matlalı kasîdesinde evinin yandığını, kiralık bir eve taşındığını ve bu duruma çok üzüldüğünü dile getirmiş ve Sultan I. Abdülhamid'den bir ev istemiştir:

Hemân Cenâb-ı Şeh 'Abdül-hamîde yalvarıgör
K'odur kerem idecek var ise sana hâne

(ERDEM 2001:67)

Vâsıf, Keçeci-zâde İzzet Molla ile müştereken yazdığı ve İzzet Molla'nın Dîvân'ında yer alan kıt'ada:

Ey Süleymân-ı zamân biz iki ehl-i suhanız

Cismimiz fîl kadar kısmetimiz mûr kadar
Bu cesamet var iken bizde sen insâf eyle
Yok cihanda yerimiz hâne-i zünbûr kadar

Sultan II. Mahmud'a "Zamanın Süleyman'ı" olarak hitap edip, kısmetlerinin iri cüsseleri ile orantılı olmadığını ve eşek arısı evi kadar bile bir haneye sahip olmadıklarını ifade ederek ev istemiştir. Bunun üzerine Vâsıf'a Tophane'de bir konak tahsis edilmiştir (GÜREL BİLÂ-TARİH:37).

Avnî, Sultan Abdülhamid'e yazdığı kasîdede kirada oturduğu evi beğenmediğini, küçük olduğunu belirttikten sonra kendisine ait büyükçe bir ev istemiştir:

Altında şu kubbe-i azîmin

Hasret-keş-i vüs'at-i mekândır
Bir evde hazin yatar ki sahnı

Mânend-i cahîm-i pür-duhandır
Ol rütbe muzîk u teng tarîk

Gûyâ ki mezâr-ı kâfirândır
Anak o kadar safâsı var kim

Azâde-i bâr-ı mihmândır
Mâlûm-ı fakîrdir bu söz kim

Dünyâ evi dârü'l-imtihândır

Amma nazar-ı şehinşehîden

Mağbût-ı hadîkatü'l-cenândır
Çok zâr ü hüzn olan gönüller
Şimdi keremiyle şâdmândır

(ÖZGÜL 1990:11-12)

SONUÇ

Şâir ile hâmî arasındaki ilişkinin bir göstergesi de hâmîye sunulan eserlerdir. Tüm şâirlerin ortak amacı eserlerini padişâha ve şehzâdeye ulaştırmak olmuştur. Padişâh ve şehzâde dışındaki kişiler, şâir için bir basamak teşkil etmiştir. Şâirler için asıl hedef saray çevresidir. Çünkü padişâh ve şehzâdenin lûtuf ve ihsânı diğer çevrelerle ölçülemeyecek kadar fazladır. Bundan dolayıdır ki şâirler, saray çevresine ulaşamadıkları durumlarda diğer çevrelere yönelmişlerdir. Ayrıca saray çevresine ulaşmak, mevkisine ve mesleğine bakılmaksızın her şâirin amacı iken, diğer çevrelere ulaşmak her şâirin amacı olmamıştır. Çünkü belli bir mevkiye gelen şâir, kendisinden alt derecede bulunan bir kişiye eser sunma gayreti içine girmemiştir. Sonuç itibariyle padişâha ulaşma arzusundaki şâirin mevkisi arttıkça desteğini görebileceği kişilerin sayısı azalmış ve kendisi müracaat eden değil müracaat edilen konumuna gelmiştir.

Eserler bizzat şâir tarafından hâmîye ulaştırılamadığında aracı bir kişi devreye girmiştir. Aracı kişi bazen devlet ricâlinden biri olurken bazen de daha tecrübeli bir şâir olmuştur. Bu şekilde takdim edilen eserler bir değerlendirmeye tabi tutularak hâmîye ulaştırılmıştır. Eserlerin değerlendirilişinde hâmînin sanat zevki ve anlayışı büyük önem arz etmiştir.

Şâirlerin başta padişâh ve şehzâdeler olmak üzere devlet ricâlinden birtakım istekleri olmuştur. Bu istekleri "Genel İstekler" ve "Özel İstekler" olmak üzere iki başlık altında topladık. Şâirlerin "Genel İstekler" bölümünde hâmîlerinden en fazla koruyucu (hâmî) ve yardım (lûtuf, ihsân, iltifat vs.) istediklerini gördük. Bunun haricinde iltifat, aracılık, bağışlanma ve hâmî kapısında kul olma gibi istekler de şâirler tarafından dile getirilmiştir.

Genel anlamda bu şekilde yardım isteyen şâirler olduğu gibi özel olarak açıkça ne istediğini belirten şâirler de olmuştur. Bu bölümdeki istekleri de "Özel İstekler" adı altında "Devlet Görevi/Pâye" ve "Hizmet Dışı İstekler" olmak üzere iki başlıkta ele aldık. Şâirler, "Devlet Görevi/Pâye" adı altında kendilerine bir devlet görevi verilmesini istemişlerdir. Kimi şâir açıkça hangi görevi istediğini belirtirken kimileri de genel ifade ile mansıb istemiştir. Özel olarak dile getirilen istekler beylik, kadılık, kethüdalık, kâtiplik, müderrislik, tevliyet ve yazıcılıktır. Bunun haricinde bu bölümde ele aldığımız isteklerden bir diğeri de direk olarak nakdiyyeye dayanan maaş/para, pâye (derece, rütbe) artırımı, salyâne, ulûfe ve zeamettir.

"Hizmet Dışı İstekler" bölümünde dile getirilen istekler ise diğer isteklere oranla biraz daha özeldir. Bu nedenle bu bölümde dile getirilen istekler, şâir ile hâmî arasındaki samimiyete bağlı olarak ortaya çıkan isteklerdir. Bu bölümdeki istekleri altın, arpa, at, ıydîyye (bayramlık), köle, köy, kürk, saat ve yer/ev olarak sıralayabiliriz.

Sonuç itibariyle "Marifet iltifata tabidir" düsturuyla hareket eden şâirler, İmparatorluğun kuruluşundan son zamanlarına kadar fırsat buldukça isteklerini dile getirmeyi sürdürmüşlerdir. Bu süre zarfında devlet ricâline yakın olan şâirlerin daha fazla istekte bulunduğunu tespit ettik. Ayrıca bayan şâirler de çeşitli isteklerde bulunmuşlardır. İstekte bulunan şâirlerin yanı sıra kimi şâirler hâmîlerinden gördükleri yardımları da dile getirerek bir nevi teşekkür etmişlerdir.

KAYNAKÇA

ADIVAR A. Adnan (1991), Osmanlı Türklerinde İlim, Remzi Kitabevi, 5. Baskı, İstanbul.
AKKUŞ Metin (1993), Nef'î Dîvânı, Akçağ Yay., Ankara.
AKYÜZ Kenan-BEKEN Süheyl-YÜKSEL Sedit-CUNBUR Müjgan (2000), Fuzûlî Dîvânı, Akçağ Yay., Ankara.
ALTUN Kudret (1989), "Gelibolulu Mustafa Âlî ve Dîvânı", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul.
ALTUNER Nuran Üzer (1989), "Safâyî ve Tezkiresi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul.
ARSLAN Mehmet-AKSOYAK İ. Hakkı (1994), Haşmet Külliyatı, Sivas.
ARSLAN Mehmet (2002), Şeref Hanım Dîvânı, Kitabevi Yay., İstanbul.
------- (2003), Leylâ Hanım Dîvânı, Kitabevi Yay., İstanbul.
ASLAN Mustafa (1990), "Şehrî Dîvânı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri.
AYPAY A. İrfan (1998), İzzet Ali Paşa Dîvân ve Nigâr-nâme, İstanbul.
ÇAPAN Pervin (1993), "18. Yüzyıl Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elazığ.
ÇAVUŞOĞLU Mehmet-TANYERİ M. Ali (1981), Hayretî Dîvânı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
ÇAVUŞOĞLU Mehmed (1977), Yahyâ Bey Dîvânı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
------- (1980), Vasfî Dîvânı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
------- (1982), Helâkî Dîvânı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
------- (1986), "Kasîde", Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II, (Dîvân Şiiri), S.:415-416-417,
Temmuz-Ağustos-Eylül s.:17-77.
DADAŞ Cevdet (2002), "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Şâirlere Verilen Câize ve İhsânlar",
Türkler, Ed.: Hasan Celal Güzel vd., Yeni Türkiye Yay., C.11, s.:748-758, Ankara.
DEVELLİOĞLU Ferit (2000), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, 17. Baskı, Ankara.
EFLATUN Muvaffak (2001), "Osmanlı Döneminde Edebî Muhit Olarak İznik", Eşrefoğlu Rûmî Bilgi Şöleni Bildirileri, Ed.: Mustafa Güneş, İznik-Bursa.
ERDEM Sadık (2001), Subhî-zâde 'Azîz ve Dîvânı, Fakülte Kitabevi, Isparta.
ERÜNSAL İsmail (1979-1980), "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları I, II. Bayezid
Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri", Tarih Enstitüsü Dergisi, X-XI, s.:303-342.

------- (1984), "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları II, Kanuni Sultan Süleyman
Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri", Osmanlı Araştırmaları, IV s.:1-17.
EYDURAN Aysun Sungurhan (1999), "Tezkiretü'ş-Şu'arâ (İnceleme-Tenkitli Metin)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara.
GÜREL Rahşan (Bilâ-tarih), Enderûnlu Osman Vâsıf ve Dîvânı, Kitabevi Yay., İstanbul.
HAMAMİ Erdal (2001), Râmî Dîvânı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
HANÇERLİOĞLU Filiz (1988), "Âşık Çelebi Dîvânı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara.
İLAYDIN Hikmet (1956), "Kerem Kasîdeleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi-2, İstanbul.
İNAL İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (1999), Son Asır Türk Şâirleri, Haz.: Müjgan Cunbur, Atatürk Kültür Merkezi Yay., C. 1, Ankara.
------- (2000), Son Asır Türk Şâirleri, Haz.: M. Kayahan Özgül, Atatürk Kültür Merkezi Yay., C. 2, Ankara.
İPEKTEN Haluk (1974), İsmetî Dîvânı, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara.
------- (1990), Nâ'ilî Dîvânı, Akçağ Yay., Ankara.
------- (2003), Bâkî Hayatı Sanatı Eserleri, Akçağ Yay., 4. Baskı, Ankara.
İSEN Mustafa (1997), Ötelerden Bir Ses, Akçağ Yay., Ankara.
------- (1999), Latîfî Tezkiresi, Akçağ Yay., Ankara.
KARACAN Turgut (1991), Bosnalı Alaeddin Sâbit Dîvânı, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas.
KARAHAN Abdülkadir (1966), Figânî ve Dîvânçesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
KILIÇ Filiz (1994), "Meşa'irü'ş-Şu'ara (İnceleme-Tenkitli Metin)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara.
KURNAZ Cemal (1987), Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.
KÜLEKÇİ Numan (1989), Ganî-zâde Nâdirî ve Dîvânından Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
MACİT Muhsin (1997), Nedîm Dîvânı, Akçağ Yay., Ankara.
------- (2001), Erzurumlu Zihnî Dîvânı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
MENGİ Mine (1995), Mesîhî Dîvânı, AKM Yay., Ankara.
MERMER Ahmet (1997), Karamanlı Aynî ve Dîvânı, Akçağ Yay., Ankara.
ÖZGÜL M. Kayahan (1990), Yenişehirli Avni, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
PAKALIN Mehmet Zeki (1983), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB Yay., C. 1-2-3, İstanbul.
PALA İskender (1996), Şâirlerin Dilinden, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
------- (1997), Şiirler Şâirler ve Meclisler, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
------- (2003), Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, L&M Yay., İstanbul.
TARLAN Ali Nihad (1963), Necâtî Beg Dîvânı, MEB Yay., İstanbul.
------- (1992a), Ahmed Paşa Dîvânı, Akçağ Yay., Ankara.

------- (1992b), Hayâlî Dîvânı, Akçağ Yay., Ankara.
TOLASA Harun (1979), Şeyhülislâm Bahâyî Dîvânından Seçmeler, Tercüman 1001 Temel Eser Serisi, İstanbul.
UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı (1988), Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, TTK Yay., Ankara.
YILMAZ Ali (1996), Kanuni Sultan Süleyman'a Sunulan Kasîdeler, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 19 Aralık 2007

Milli Mücadelenin Hazırlık Safhasında Halide Edib Adıvar'ın Faaliyetleri Ve Mustafa Kemal Atatürk

Hacı Murat ARABACI*

Özet: Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, devletin içine düştüğü durumdan kurtuluş için çare arayan aydınlar arasında ön saflarda gördüğümüz Halide Edib Adıvar, bu yıllarda Amerikan Mandası taraftarıdır. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan tek başına kurtulmasının imkansız olduğu, ancak Amerika gibi büyük bir devletin mandası ile kurtuluşun mümkün olacağı iddiasındadır. Bu maksatla 1918 yılı sonlarında Wilson Prensipleri Cemiyeti adıyla bir dernek kuran Halide Edib, bir yandan gazeteci, idareci, aydınlar gibi entelektüel zümreyi bu konuda ikna etmeye çalışırken, bir yandan da Amerika Birleşik Devleti yetkilileriyle bu konuları görüşmektedir. Bu derneğin kapanmasından sonra, Halide Edib'i, İzmir'in işgalini protesto etmek için tertiplenen tel'in mitinglerinde görmekteyiz. Türk Ocağının daveti ile bu mitinglere katılan Halide Edib, buradaki konuşmalarıyla "mitinglerin ateşli hatibi" olarak anılacak ve her zaman bu mitinglerle birlikte onun da adı geçecektir.

Anahtar kelimeler: Halide Edib Mitingler - Milli Mücadele Mustafa Kemal Atatürk, Mandacılık

The Activities Of Halide Edib Adıvar During The Prepatory Stage Of The National Struggle And Mustafa Kemal Atatürk

Abstract: Halide Edib, whom we see in the front lines among the intellectuals trying to get the country out of the this chaos was a keen supporter of American Mandate during these years. She thought it was impossible for the country to get out of the plight in which she was. Therefore, she claimed the only under the mandate of a country like America which is powerful and not colonist salvation could be possible. Thus in the late 1918 she get up an association called 'The Association of Wilson Principles' through which she tried to persuade intellectual people such as newspaper men, administrators while getting into close contacts with American authorities on the ideal. After the closing of this association we see Halide Edip in meetings organized to protest the invasion of İzmir. She was going to be remembered as the fiery orator of these meetings organized to protest the invasion of İzmir. She was going to be remembered as the fiery orator of these meetings organized by the 'Turkish Association'.

Keywords: Halide Edib, The Meetings, National Struggle, Mustafa Kemal Atatürk, Mandate

* Öğretim Görevlisi Dr. DPÜ Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

GİRİŞ

Türk siyasi tarihinin en önemli dönemlerinden birisinde yaşamış olan Halide Edib Adıvar, mensup olduğu ailenin toplumsal konumunun da sayesinde çok iyi bir eğitim görmüştür. Bu eğitim dönemi, bir yandan Halide Edib'in savunduğu fikirlerde etkisini gösterirken, bir yandan da kendisine iyi bir sosyal statü kazandırmıştır. Meselâ, Mustafa Kemal Paşa'nın çevresindeki kişiler arasında Ankara'da İngilizce konuşabilen ve okuyabilen tek kişi Halide Edib'tir. Halide Edib Adıvar 1882 yılında[1] İstanbul'da Beşiktaş'ta doğdu. Annesi Fatma Bedrifem, babası o zaman Ceyb-i Hümayun Başkâtibi olan Edib Bey'dir.

Halide Edib'in yazarlık hayatı, 1908 Meşrutiyeti devrinde başlar. İlk yazısını Tanin'in 1 Ağustos 1908 tarihli birinci sayısına verir. Meşrutiyet rejiminin *'kadın'* hakkındaki fikirlerini olumlu bulan Halide Edib, kendisi de bu konularda yazmaya başlar. Meşrutiyet döneminde kadın hakları konusunda yazı yazanların içinde en önemlisi Halide Edib (Adıvar) dir.(Kurnaz, 1992)

31 Mart ayaklanması olduğunda bir yakınından kendisinin de kara listede olduğunu haber almış olan Halide Edib, babasının isteğiyle önce Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi'ne, daha sonra Amerikan Kolejine sığınır. Fakat tehlikenin devam etmesi üzerine ailesi ve Amerikalı dostları'nın istek ve yardımlarıyla çocuklarıyla birlikte Mısır'a gider. Bir kaç hafta kadar kalan Halide Edib, İngiltere'de olan arkadaşı Isabel Fry'ın daveti üzerine Londra'ya gider. 1909 yılının Ekiminde tekrar İstanbul'a döner. Adıvar (1970).
1910-1912 yılları Halide Edib'in Türkçülerle temasa geçtiği devirdir. Yeni Turan adlı ideolojik romanını Gökalp'in ve Türkçülerin tesiriyle yazar. Fazlıpaşa'daki evinde Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve devrin diğer aydınları ile görüşmektedir. Gökalp'e hayranlık duymakla birlikte, siyasi anlayış bakımından Gökalp'ten ayrıldığını belirtir. "İnanıyordum ve İnanıyorum ki, Türkiye'de Milliyetçilik Kültüreldi ve o zamanlar düşündüğümüz gibi Rusya'daki Türkleri bizimle siyasi bakımdan birleştirmeğe imkan yoktur" (Adıvar, 1955:100).

Türk Ocağı Cemiyeti 20 Haziran 1327 (3 Temmuz 1911) de fiilen, 9 Mart 1328

[1] Halide Edib'in doğum tarihi konusunda, incelediğimiz kaynaklarda farklı tarihler gösterilmektedir. Bir kısım kaynaklara göre, mesela İnci Enginün, **Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi**, İstanbul,1978, s.18; ve Ayşe Atalay, "**Kurtuluş Savaşı Siyasal Akımları İçinde Halide Edib'in Yeri**", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü)İstanbul 1991, s.91. adlı eserlere göre 1882 yılında doğmuştur. Buna karşılık Baha Dürder, 1883 tarihini; Hilmi Yücebaş ve Nazan Güntürkün gibi araştırmacılar da 1884 tarihini kabul etmektedir. Yazar *"Mor Salkımlı Ev"* adlı otobiyografik anı kitabında bu konuda bilgi vermemektedir. (Halide Edib Adıvar, **Mor Salkımlı Ev**, İstanbul 1970) İnci Enginün, Adıvar'ın kendisinin de doğum tarihini tam olarak bilmediğini belirtmektedir. Biz bu çalışmamızda Enginün'ün eserinde, Halide Edib Adıvar'ın nüfus kağıdını referans göstermesinden dolayı 1882 tarihini kullandık.Bkz. Enginün, **a.g.e.**, s.18.

(22 Mart 1912) de resmen kurulur. 1918'de teşkil edilen Hars ve İlim Heyeti azaları arasında Halide Edib'te yer almıştır.(Tunaya, 1988) Bu dönemlerde, 1913'te kurulan İkinci Yurdçular Derneği de, Türklüğe büyük hizmetleri olmuş kişilere 'bir ulu ad' vermeyi kararlaştırmış olduğundan Halide Edib'in Cenevre Türk Yurdu'na yazdığı Türk kadınları hakkındaki mektup üzerine kendisine "Türklerin Ulu Anası" ünvanını verir. (Tunaya, 1988). 1912 Balkan Savaşı sırasında Halide Edib Teâli Nisvan Cemiyeti'nde yardım ve hastabakıcı kolunun düzenlenmesiyle uğraşır.[2] Bu cemiyetin kurduğu hastanede hemşirelik ve hastabakıcılık yapmıştır. Adıvar (1970).

Halide Edib, 1916'da Cemal Paşa'nın davetiyle Suriye'ye gider. Halide Edib Cemal Paşa'nın, Araplara politik mahiyette öğretim yaptıkları için, Fransız okullarını kapatmak zorunda kaldığını, yeni açılanların da yetersiz kalmasından dolayı bu işi kendisinin organize etmesini istediğini söyler. Kurulacak bu okulların esas gayesi, Arapların bir gün İstiklâlini kazanması durumunda Türklerle işbirliği yapacak bir zihniyet, kazandırmak, Türk dilini ve kültürünü öğretmektir. Halide Edib'e göre Türkler, Arap topraklarında çok emek ve para harcamış olmalarına rağmen, eğitim ve öğretimi yönünde kendi menfaatleri doğrultusunda bir gelişme kaydedemediklerinden dolayı, Araplar Türkiye'yi istemiyorlardı. Adıvar (1970). Lübnan, Beyrut ve Şam'daki okulları inceledikten sonra bu konuda bir rapor hazırlayan Halide Edib, Suriye'de Fransızların imparatorluk unsurlarını ayırma çabasında olduğunu belirtir. Üzerinde durduğu bir başka konu da buralarda Hastane, ana okulu gibi ihtiyaçların en azından diğer tahsil müesseseleri kadar önemli olduğudur. Suriye'nin boşaltılmaya başlanması üzerine okullar kapanır ve 4 Mart 1918'de Halide Edib İstanbul'a döner.(Enginün, 1978).
Bu arada Halide Edib, daha önceden okuldan tanıdığı ve aynı zamanda kendilerinin aile doktorluklarını da yapmış olan Dr. Adnan'la evlenirler. Bu evlilik Halide Edib'in babasına vekâlet vermesi suretiyle, 29 Nisan 1917'de gerçekleşir.

Mondros Mütarekesi ve Değerlendirmesi

Mart ayından itibaren Mondros Mütarekesinin imzalandığı Ekim'e kadar "Robert Kolej'de Amerikalı dostlarından birinin köşküne yerleşen Halide Edib, Robert Kolej'le uğraşmaya başladı". (Yahya Kemal 1986:37-38). Adıvar, o dönemdeki Türk aydınlarının ekseriyetinin kanaatlerine ortak olmuş, Mondros

[2]Teâli-i Nisvan Cemiyeti'nin kim tarafından ve ne zaman kurulduğu konusunda, incelediğimiz kaynaklarda çeşitli farklılıklar mevcuttur. Örneğin Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C.I, İstanbul 1988, s.480'de, bu cemiyetin Halide Edib tarafından ve 1908'de kurulduğu; Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, İstanbul 1992, s.106-107'de, bu cemiyetin Halide Edib tarafından 1909'da kurulduğu; Atalay, **a.g.e.**, s.102'de tarih zikretmeksizin cemiyetin Halide Edib tarafından kurulduğu şeklinde bir bilgi mevcuttur. Muzaffer Uyguner, **Halide Edip Adıvar**, İstanbul, 1982, s.23-24'de ise bu cemiyetin Mihri Pektaş tarafından 1909'da kurulduğu belirtilmektedir. Adıvar'ın kendisi de Mor Salkımlı Ev adlı eserinde cemiyetin 'bir grup aydın kadınlar ve öğretmenler' tarafından kurulduğunu belirtmektedir. (s.159).

Mütarekesinin ağır şartlarından dolayı mütarekeyi olumlu karşılamamıştır. Mondros Mütarekesini Türkiye'nin en korkunç ölüm kalım mücadelesinin bir mukaddemesi olarak görmektedir. “Bu mütareke imparatorluğun maddi ve manevi esasen çökmekte olan hayatına son vermişti. Şartlar çok ağırdı fakat Türkler, ne kadar acı olursa olsun realitelere göz yummayacak bir millettir.” (Adıvar1955: 118). Diyerek Milli Mücadele fikrine taraftar olmuştur. Türk Milleti'nin çoğunluğunun düşündüğü gibi o da Wilson'un on dört maddelik ilkelerini bir ümit ışığı olarak değerlendirmiştir.
Avrupa'nın istilâcı emellerine karşı, Wilson'un “milletler hakkı” mevzuuna dayanan maddelerini bir teminat olarak yorumlamaktadır. Fakat bunun uzun sürmeyeceğini Halide Edib de fark ederek, Wilson'un fikirlerine hem kendi memleketindeki bir kısım devlet adamlarının hem de itilaf devletlerinin yanaşmadıklarını belirtmektedir.(Enginün, 1978).

Birinci Cihan Harbinden sonra, 1908'den beri iç ve dış mücadelelerle en fazla ıstırap çekmiş olan Türk Milleti'nin ruhen ayakta olduğunu, çektiği meşakkatlerden dolayı sulhü fedâkârlık mukabilinde elde etmek istediğini düşünen Halide Edib, Wilson prensiplerine ümit bağlayanların teşkilatlanması gerektiğini savunmuştur. 1918 Aralık ayında Wilson Prensipleri Cemiyet bir grup aydın tarafından kurulur. Paris'te bulunan Başkan Wilson'a gönderilmek üzere bir beyanname hazırlarlar. Amerika'nın Türkiye'ye mali ve ekonomik alanda mütehassıs ve müşavirler göndererek kalkınmasına, yeni bir rejim ve reform yapmasına yardım etmesini talep ederler. “Bu cemiyet İstiklâl Mücadelesinin mukaddemesinde, bilhassa büyük mitinglerde epeyce bir rol oynadıktan sonra tabii olarak çöktü gitti. Çünkü Amerika efkârı umumiyesinin aldığı Wilson aleyhtarı vaziyetten ve Avrupa İtilâf devlet adamlarının işi tamamen ellerine almalarından sonra hiç bir maddi kıymeti kalmadığına, bu cemiyeti kuranlar dahi kanaat getirmişti.” (Adıvar, 1995:121).

Halide Edib'e göre, Mütarekenin başında Millet ruhen ayakta kalmış olmasına rağmen memlekette iç ve dış durum müşkil vaziyette idi. Halide Edib dış tehlike olarak da Batılı devletlerin aldığı iki karardan bahseder. Birincisi, Trakya ve İzmir'i de içine alan bir Yunan İmparatorluğu tesisidir. “Bunun saikı, Yunanistan'ı Garp devletlerinin daima ellerinde kullanabilecekleri bir alet tasavvur etmeleri ve bu sayede Bulgarlarla Rusları Boğazlardan hariç bırakmak emeli idi” diyen Halide Edib, İtilâf devletlerinin bu şekilde İtalya'yı da aldattıklarını ve “İzmir'in işgalinin Yunan ordusu tarafından gerçekleştirileceğini gizlediklerini” söylemektedir. (Adıvar, 1955:123). İkinci tehlikeli kararları, Şarkta Samsun'dan Azak Denizine, Akdeniz'den Karadeniz'e uzanan bir Ermenistan tesisidir. Fakat, Halide Edib bu bölgede bulunan Kazım Karabekir'in on beş bin kişilik kuvveti ve bölgenin itilâf filolarının top menzili haricinde bulunmasının bu kararın süratle uygulanabilmesi için engel teşkil ettiğini, halbuki İzmir'e İtilaf filolarının himayesinde Yunan ordularını çıkarmanın nispeten daha kolay bir iş olduğunu ileri sürmektedir. Adıvar

(1955).

Halide Edib'e göre, bu dehşet verici genel durumun yanı sıra, insanın gönlünü ferahlatan bazı parlamalar, uyanışlarda görülmektedir. Mesela; Vazifesini yaparak çığırtkan, edepsiz bir Rum kadınına haddini bildiren yerli bir Hıristiyan, tanımadığı bir Türk kadınını (Halide Edib'in kendisi) müdafaa etmek için kendisini tehlikeye atan bir Türk subayı "bu da geçer" diyerek cesaret ve sabır örneği sergileyen kadınlar, uyanan Türk gençliği. Bütün bu hadiseler, Türk'ü bilinçaltı bir kuvvetle Kurtuluş Savaşına iten etkenlerden birkaçıdır. Adıvar (1987).

Bu günlerde Batılılara karşı duyulan düşmanlık hislerini körükleyen bir başka meselede yetimhanelerdeki Türk çocukları konusunda çıkmıştır. "Vaktiyle öldürülen Ermenilerin çocukları bazı Türk yetim evlerine götürülmüş Müslüman ve Türk olarak kaydedilmişti. Şimdi de Ermeniler aynı şeyi yapıyorlar. Ana babaları öldürülen yahut göçe zorlanan Türk çocuklarını toparlayarak Ermeni yetim evlerinde ermeni çocuğu olarak kaydediyorlardı. Bu durum karşısında Amerikalılarda Near East Relief Center (Yakın Doğuya Yardım Merkezi) adı altında bir teşkilat kurmuşlardı. Orada hangi çocukların Türk, hangilerinin Ermeni olduğunu ayırt edeceklerdi. Bu işi incelemeye bizim tarafımızdan memur edilen Nahiye Hanım, Türk çocuklarının kayıtları kaybolmuş yahut yanmış olduğundan bir şey yapamayarak bu işten çekildi". (Adıvar 1987:23)

Karakol Cemiyeti

Bu karışıklık dönemlerinde Halide Edib Adıvar'ın Karakol Cemiyeti serüveninden bahsetmek gerekir. O günlerde hemen bütün memlekette çeşitli dernekler, teşkilâtlanmalar baş göstermiştir. Daha çok mahalli özellikler taşıyan ve yörenin o gün içinde bulunduğu şartlara göre kurulmuş olan derneklerden bazıları pek etkili olamazken, bazıları da oldukça iyi neticeler alabilmişlerdir.

Halide Edib Adıvar'a göre, *Karakol* adını taşıyan bir gizli birlik yukarıda bahsettiğimiz derneklerin en önemlisi ve en iyi sonuç verenidir. Adıvar (1987)

Kara Vasıf Bey tarafından kurulan bu cemiyetle Halide Edib'in de ilişkisi olmuştur. Halide Edib Kara Vasıf Bey hakkında son derece olumlu ifadeler kullanmakta, onun yaptığı hizmetlerden sitayişle bahsetmektedir. "1908'den beri birçok lider tanımıştım ve yıllarca Milli Mücadele'nin en nazik devirlerini yaşamıştım. Fakat hiç bir zaman Vasıf Bey kadar prensiplerine sadık insana rastlamamıştım. Şahsi şöhret onu hiç bir prensibinden ayırmazdı. Gerçi bu adamın adı en az bugün geçerse de, bence gelecek Türkiyesinin en hakiki bir vatanperver örneğidir" (Adıvar,1987:25). Demektedir.

Karakol Cemiyetine ilk gittiğinde Kemalettin Sami Paşa ile karşılaştığını belirten Halide Edib, Onun da bu cemiyetin eli, kolu, idare mekanizmasının başı

olduğunu söyler. Kemalettin Sami Paşa el altından Anadolu'ya silah sokmaktadır. Halide Edib'in katıldığı toplantıda Kemalettin Sami Paşa ve Halide Edib, kâğıt üzerinde memleketin durumunu görüşerek, "milli maksadı tesbite" çalışırlar. Adıvar (1987).

Kemalettin Sami Paşa ile sonraki günlerde de görüşmelerinin sürdüğünü belirten Halide Edib, Paşa'nın sık sık kendilerini ziyarete geldiğini, hatta bu dönemde evlerinin gözetlendiğini ve bu durumu bilen dostlarının - bu arada Kemalettin Sami Paşa'nın da- gece yarısından sonra geldiğini belirtmektedir. Adıvar (1987).

Karakol Cemiyeti'nin, Milli Mücadele döneminde iki önemli vazife yaptığını görmekteyiz; birincisi, düşman işgal altındaki İstanbul'dan Anadoluya, silah, cephane ve adam kaçırılmasını sağlaması, ikincisi ise; Milli Mücadele'ye düşman, İşgal Kuvvetleri ile Damat Ferit Hükümeti ve suç ortaklarının, İngiliz Muhibleri Cemiyeti gibi kuruluşların hainçe plân ve faaliyetlerini M. Kemal Paşa ve arkadaşlarına haber vermesidir.Tevetoğlu, (1988)
Fakat bu cemiyet, Milli Mücadele kadrosunun, özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın dış politikasına ters düşen davranışları (Baha Said Bey'in kendi başına Bolşeviklerle anlaşma imzalaması gibi) ve bazı mensupları tarafından dağıtılan birtakım evrak ve bildirilerin kuşku uyandırması gibi bir takım yanlış tutum ve faaliyetleri sonucu kapatılarak, Müdafaa-i Milliye Teşkilâtı'na katılmıştır.(Atatürk, 1986; Kansu, 1986; Tevetoğlu, 1988)

İzmiri'in İşgali ve Protestolar-Mitingler

Halide Edib, 16 Mayıs 1919 sabahında, Kolej'deki hocası Miss Dodd'tan gelen bir telefon ile İzmir'in işgal edildiğini öğrenir. Haberi duyan Halide Edib olayın şokuyla daha fazla konuşamadan telefonu kapatır. Olayın detaylarını, İzmir'de Türk halkının başına gelenleri, Vali İzzet Bey'de dahil memurların kordonboyu'nda 'Zito Venizelos' diye bağırmaya zorlanmalarını, bir hayli kanlı olayların cereyan ettiğini ve bütün bunların itilaf donanmasının gözü önünde yapıldığını yine telefonla dostlarından öğrenir. "İşte Mister Lloyd George'un Türkleri medenileştireceğiz diye gönderdiği ordu, ne yazıkki, medenileştirmek hareketine böyle başlamıştır." (Adıvar,1987:27).

Türk kamuoyunu bütünüyle çığırından çıkaran şeyin işte bu ilk İzmir olayı olduğu görüşünde olan Halide Edib, kendisi için bu andan itibaren hiçbir şeyin önemli olmadığını söyler ve ekler: "... İstiklâl Mücadelesi hissi bende bir çeşit mukaddes bir cinnet halini almıştı. Artık fert olmaktan çıkmıştım. 1922'de İzmir'i aldığımız güne kadar hiçbir şeyin önemi yoktu. O tarihe kadar muhteşem milli cinnetin bir parçası olarak çalıştım, yazdım ve yaşadım." (Adıvar,1987:27).

Halide Edib, İzmir'in işgalinden iki ün sonra -daha önceden planlanmış olan ve eğitimle ilgili- Üsküdar Kız Koleji'nde bir konuşma yapacaktı. Konferans günü

dinleyicileri ve kendi durumunu Halide Edib şöyle anlatmaktadır; "salon hınca hınç doluydu. Her milletin temsilcisi vardı. Bütün temsilciler büyük gösteriler arasında konuştular. Fransız ve İngiliz subaylarının yüzlerinde ve üniformalarında galibiyetin parıltısı vardı. Hıristiyan azınlık öğrencileri tabii çok memnundu. Nihayet, karalar giyinmiş olarak ben sahanlığa çıktım. Çıkar çıkmaz orada azınlıkta olan Türk öğrencilerinin endişeli gözlerini gördüm. Bu gözlerin her biri bana bir mesaj yolluyordu. Adeta o anda beni memleketle bir görüyordu. Evet karalara bürünmüş Türkiye! O gün o Halide o merdivenleri çıkarken, sonunun bir sahanlık değil, bir idam sehpası olmasını ve böylece inandığını kutsal gaye uğrunda ölmeyi istiyordu. İzmir'den hiç söz etmedim. Konuşurken kafamın içinde İzmir'in işgali ve eski Romalıların insanları parçalatan eğlenceleri geliyordu. Tahsilin, insanları benzerlerine karşı insanca bir duygu ve davranışa göre yoğurmazsa nafile olduğunu söyledim." (Adıvar, 1987:27-28).

Konuşması esnasında çok dalgın olan Halide Edib, alkışları dahi duymaz. Yalnız bir İngiliz Generali'nin yanına gelerek "We have bitten of more than we can chew already." (Çiğneyebileceğimizden fazla bir lokma attık ağzımıza) demesi karşısında içinden şu sözleri geçirir; "Türkiye gerçekten çiğnenemeyecek kadar büyük lokmadır. İngiltere, lokmanın kenarlarını Yunanistan'a çiğnetmek istiyor." (Adıvar, 1987:28).

18 Mayıs'tan itibaren Türk Ocağı İzmir'in işgalini protesto eden mitingler düzenlemeye karar vermiş, bu maksatla ocak başkanı Ferit Bey, Halide Edib'i arayarak bütün öğrenci birliklerinin kendilerini desteklediklerini, Halide Edib'in de hemen gelmesini söyler.

"Ocak'ta bütün gençler heyecan içindeydiler. Bir tanesi cebinde otuz lirası olsa dağlara çıkacağını söylüyordu. O günlerde dağlara çıkmak hepimizin içinde vardı. Daha sonraki dönemde ne padişahın zavallı siyaseti, ne de itilâf orduları bir sürü genci İzmir'e gitmekten alıkoyabildi." (Adıvar,1987:28-29).

İlk etapta plan sadece protestodan ibaret iken, Ferit Bey, Zat-ı şahaneye bir heyet gönderilerek, 'milli unsurlardan müteşekkil bir kabinenin kurulmasını istemelerini' teklif etmişti. Mitingle ilgili toplantının olduğu gün, Dahiliye Naziri Ali Kemal'in Ferit Bey'i çağırtması üzerine Ferit Bey erkenden oraya gitmiş, mitingde konuşmayı kimin yapacağı tespit edilememişti. Herkeste bir duraksama ve tedirginlik hakimdi. Halide Edib, 'ben konuşurum' dediği zaman ortalığa bir sevinç ve rahatlama havası yayılmıştı. Bundan sonra ilk miting yerinin Fatih olmasına karar verildi. Adıvar (1987).

19 Mayıs 1919 Pazartesi günü Fatih Belediyesi'nin önünü elli bine yakın halk hıncahınç doldurmuştu. (Arıburnu,1951). Konuşma balkondan yapılacaktı. Binanın üzerinde Ay-Yıldızlı kırmızı bayraklar, onun altında da siyah bir örtü aşağıya doğru sarkıtılmıştı.

Halide Edib, bir iman denizi ile karşı karşıya idi. Kalabalığın içerisinde askerler, subaylar, çoğu genç, siyah çarşaflı kadınlar, beyaz sarıklılar, kırmızı fesliler, birkaç tane de şapkalı vardı. Hepsi konuşmayı bekliyordu. (Aydemir, 1964; Adıvar, 1987; Güntürkün, 1974).

O andaki düşüncelerini Halide Edib şöyle anlatmaktadır; "... fakat insan kalabalığın karşısında, ne olduğunun farkına bile varmıyor. Çünkü parlayan gözler, söyleyeceğini insana ilham ediyordu. Hepimizin içinde haklarımıza ve kudretimize iman etmek amacı vardı. Ben ne söyledimse hepsini bu gözlerden ilham alarak söyledim... Konuşurken sesim ta karşımdaki Uçak Şehitleri Anıtına çarpıp geri geliyordu. Tuhaf bir raslantı olarak, işte bu şehitler anıtı sesimi bu kalabalığa duyuruyordu..." (Adıvar, 1987:29)

"Halide Edib'in ilk cümlesi*, Gece en karanlık ve ebedi göründüğü zaman gün ışığı en yakındır.* oldu*".* (Arıburnu, 1951:12-13).

Daha sonra ise sözlerine şöyle devam etti:

"Müslümanlar, Türkler, Türk ve Müslüman bugün en kara gününü yaşıyor. Gece, karanlık bir gece... Fakat insanın hayatında sabahı olmayan gece yoktur. Yarın bu korkunç geceyi yırtıp muşâşâ bir sabah yaratacağız. Yalnız ışık geldiği vakit gözümüzü güneşe karanlığı gören baykuşlar gibi açmayalım. Işık geldiği vakit hayatı karşılayacak, karşılayabilecek insanlar halinde bulunalım. Millet iyi ve fena günler gördü. Günah dakikaları ve şanlı dakikalar yaşadı. Fakat kardeşler, bugün ufak günahlarımızın üzerine öyle ateşin bir kan akmıştır ki bu kan bütün dünyanın günahını yıkayacak kadar temiz ve mebzuldü. O kan bizim vazifemizi tâyin etti, bize bir vazife bıraktı.

Hanımlar, bugün elimizde top, tüfenk denilen alet yok, fakat ondan büyük, ondan kuvvetli bir silahımız var: Hak ve Allah var (Alkışlar). Tüfek ve top düşer, hak ve Allah bakidir. Topun yüzüne tükürecek kadar evlatlar, analar, kalbimizde aşk ve iman, milliyet duygusu var. Biz dünyada millet sınıfına layık bir millet olduğumuzu, erkek., kadın ve çocuklarımıza kadar ispat ettik.

Bugün memleketimiz taksim tehlikesi karşısında adım, adım, adeden kendi durumumuzdaki milletleri başımıza efendi yapmak istiyorlar. Bugün İzmir, yarın Konya, öbür gün İstanbul, sonra Müslüman dünyasının başı olan Türk susturulmuş olacaktır. Buna karşı ne silahımız var? Kurşun, top, bomba... Bir top bebeklerimizi öldürebilir. Bizim bundan da kavi silahlarımız var. Sesimizi mutlak dünya işitecektir. İşitmek ve işittirmek için bugün kuvvetli ve metin bir millet halinde bulunmalıyız. Bugün Türkler arasında milli davalarını halledinceye kadar nasıl kurunu vustada haftada üç gün Allah mütarekesi yapılırsa öyle Allah mütarekesi akdedilmektedir.

Arkadaşlar, Müslümanlar, Türkler, bugün buraya toplanan şu halk kütlesinin bir tek isteği var. O da en tabii haklarının kendisinden alınmamasıdır. İsteyeceğimiz basit, yüksek ve ulvi bir haktır. Bizim sözümüzü onlar dinlemeyebilirler, fakat biz padişahımızdan bize babalık etmesini rica ederiz. Biz erkeklerimizle beraber milletin kalbinden gelen en kuvvetli, en akıllı, en cesur, milleti en çok temsil edecek bir kabine isteriz. Padişahımıza halkın hissiyatını tebliğ eder ve deriz ki: İşte kara bir gün

yaşıyoruz, bugün herkes susmuştur. Bugün Türk ve Müslüman, padişahın etrafında toplanmıştır.

Hanımlar, efendiler, bugün bunun beş bini kadar bir miting de yapmış olsak bir semeresini göremeyiz. Fakat yarın var, çocuklarımız var. Buradaki Müslüman aleminin kalbidir. Siz düştüğünüz zaman birçok şeyler düşecektir. Kadınlar silahsız ve zayıf, fakat kalbi gayet metindir. Bütün alemi İslam hep kardeşimizdir. Bundan dönen Türk kadını değildir. Yaşasın milletimiz". (Yücebaş, 1964:42)

Konuşma esnasında Halide Edib ile dinleyiciler o kadar kendilerinden geçmişler ki, üzerlerinde uçan iki İngiliz uçağının farkına bile varmamışlar. Uçaklardan bir tanesi kalabalığın sağ tarafına dokunacak kadar iner. Kalabalık sağa sola dağılmaya başlamışken Halide Edib konuşmasına devam eder. "Adeta, korkmuş bir çocuğun elini tutarak ona tehlikeyi unutturmak için konuşan bir insan gibiydim. Biraz sonra dağılmış olan kalabalık yerlerine döndü". (Adıvar, 1987 :30).

Halide Edib'in konuşmasının ardından Darülfünun hukuk profesörü Selahattin Bey, halkın padişaha giderek milletin isteklerini bildirmesini teklif eder. Mitingi hazırlayanlar padişaha gitmek üzere, iki öğrenciyle birlikte Halide Edib'i görevlendirirler. Adıvar (1987).

"Sarayda, siyahlar giyinmiş bir katip bizi karşıladı... Birisi bahriyeli iki tane yaver bizi büyük bir içtenlikle kabul ettiler. Galiba onların kalbi bizden yanaydı. Padişahın birinci mabeyni Yaver Paşa, sanki özür diler gibi ellerini ovuşturarak yanımıza geldi. Özellikle genç öğrencilerden çekinir görünüyordu. Yaver Paşa huzur-u şahaneye bir kaç kere girip çıktı. Nihayet büyük bir esefle padişahın hasta olduğunu, bundan dolayı bizi kabul edemeyeceğini, fakat evlatlarının isteklerini dikkate alacağını söyledi... Ben sadece, halkın arzusunu söyledikten sonra, hep birlikte saraydan ayrıldık." (Adıvar,1987: 30). Böylece heyet padişahla görüşmeden tekrar geri döndü. "Fakat netice şu oldu ki, ikinci mitingde zat-ı şahaneye bir heyet göndermek ve milletin hissiyatını ona ulaştırmak, kimsenin aklına bile gelmedi." (Aydemir, 1964:83)

22 Mayıs 1919 Cuma günü Haydarpaşa Tıp Fakültesi öğrencileri ve bir grup Kadıköylü Halide Edib'ten Kadıköy'de de bir konuşma yapmasını isterler. Fırtınalı ve yağmurlu bir günde Kadıköy Belediye binası önünde yapılan mitinge yirmi bin kişi katılmıştı. Halide Edib yine belediye binasının balkonundan konuşur. Fatih mitinginin hemen hemen tekrarından ibaret olan bu miting üç saat sürer ve yağmur sürekli devam eder. buna rağmen halk oradan ayrılmaz. Fatih mitinginde görülen heyecan burada da aynen mevcut idi. (Arıburnu, 1951).

Halide Edib konuşması esnasında özellikle yabancı güçlerin Türkiye üzerine tezgahladığı oyunlardan, o gün mevcut olan uluslararası siyaset planlarından bahsederek, şunları söyler:

"Müslümanlar, Türkler: Müslüman ve Türk dünyası en siyah bir matemle dalgalanıyor. Bu günkü heyecan emin olunuz ki Müslüman alemini bir dalga gibi sarsıyor... Biliniz ki küçük görünen Türkiye ve Türkler Müslüman dünyasının başıdır, kalbidir. Türklere indirilmek istenen darbe bütün Müslüman dünyasının kafasını koparmak içindir. Emin olunuz ki Harbi Umumide bir çok Müslüman düşmanlarımızla beraber kan döktük. Galiçya'da, Çanakkale'de, Irak'ta makam-ı hilafete karşı harb ederken onlar adalet için, beşeriyet için harp ettiler, öldüler. Emin olunuz, aldandılar.....

Bugün aldanmayalım. hissedilen bir heyecan var. Bunun sürdürmek için icad edilen yabancı haberlere inanmayalım. (İnanmıyoruz sedaları). Daha dün alemi titreten Almanya, bugün başı önünde geziyor. Kendilerinin olmayan toprakları aleme tevzi etmek isteyenler, hakkın sadası önünde eğilecekler ve hakkı teslim edeceklerdir. Dostu Venizelos'a bir hediye veren Mösyö Klemanso'nun arkasında milletlerin hak ve adalet için harb etmiş bir Fransız milleti vardır. Yunan parasıyla çıkan Fransız gazetelerinden bir kaçından maadası bütün bu hareketleri şayanı takbih buluyorlar. Türk milletini ve Türkiye'yi parçalamak isteyen Loyt Corc'un arkasındaki bir İngiliz milleti vardır. Klemanso, Loyt Corc'un ve bunlardan mürekkep olan dörtler meclisinin arkasından uyanacak, emin olunuz, büyük harpler vardır.

Dün İstanbul'a gelmek isteyen bir çarlık vardı. O çarlığın yerlerinde bugün yeller esiyor. Niçin? Biz o çarlığın nefesini Çanakkale'de boğduk. Burada devrilen yalnız Çarlık değildir. Adaletsizliktir.

Bu adaletsizlik muvakkattir. Belki de bir adaletin geldiğini görmeyeceğiz. Fakat o gecikmeyecektir. Bütün adaletlerin üstünde bir adaleti ilahi vardır ki o gelecek ve bütün milletleri sarsarak üzerinden geçecektir.

Zinhar heyecanlarınızı unutmayınız. Yarın dünyanın son tarihi perdeleri oynandıktan sonra Türkler ne yaptı diye bize bakacaklardır. Milletlerin üzerinde hakim olan adalet, Türk milleti, nihayet senin de hakkını verecektir." (Arıburnu, 1951: 35-36)

Fatih ve Kadıköy mitinglerini takip eden günlerde Üsküdar, Haydarpaşa ve Sultanahmet'te de mitingler tertiplenmiş, Halide Edib bu mitinglere de konuşmacı olarak katılmıştır (Enginün, 1981).

Bu mitinglerin içerisinde Milli Mücadele tarihi ve Halide Edib açısından en önemli olanı Sultanahmet Mitingidir. Hemen hemen bütün İstanbul halkının katıldığı bu mitingdeki konuşmasıyla Halide Edib, adeta efsaneleşir. Bu durum, günümüz, edebiyat ve tarih literatürüne de, Halide Edib'in "*Sultanahmet mitinginin ateşli hatibi"* olarak geçmesine sebep olmuştur.

Miting günü yaklaşık iki yüz bin kişi Sultanahmet Meydanına toplanmıştı. Halk sıkışıklıktan hareket edemeyecek bir haldeydi.

Milli Mücadeleyi diğer yazılarının yanısıra romanlarında da oldukça tesirli ve realist olarak anlatan Halide Edib'in Ateşten Gömlek adlı romanında mitingler oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

"...sokaklarda manalı bir sessizlik vardı. Hıristiyanların hepsi kaygılı, saldırgan olup olmamakta, Müslümanların bu haliyle olay Edib etmemekte tereddütlü

görünüyordu. Bütün deşilen çıbanların arasında en koyu cerahat, yerli Hıristiyanların gürültülü zaferlerinden, arkalarını İngiltere ve Fransa'ya vererek, Türkçe yağdırdıkları öfkeden akıyordu." (Adıvar, 1981:30).

O günkü mitingin heyecanını bizzat yaşayanlardan Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu ise şunları söylemektedir: "...Bizim bütün gayretimiz Sultanahmet Meydanını boş bırakmamaktı. Bir onbin kişi toplamaya çalışıyorduk... Hiçbir devirde, dünyanın hiç bir yerinde toprağın metrekaresine bir bu kadar insan isabet ettiği görülmemiştir..." (Tepedelenlioğlu, 1959)

Halide Edib, son derece heyecanlı geldiği miting alanında kalabalığı görünce biraz sakinleşir. Minarelerin şerefelerinden sarkan siyah bayraklar, ön tarafında Osmanlı Devleti içerisinde Türk unsurunun bağımsızlığının sağlanmasını konu alan Wilson'un on ikinci prensibinin yazılı olduğu kürsü, cami kubbelerine kadar taşan insanlar Halide Edib'in dikkatini çeken noktalardır . Adıvar (1987).

Halide Edib'in ilk cümlesi şu oldu: "Gecenin en karanlık ve ebedi göründüğü zaman gün ışığının en yakın olduğu andır". (Güntürkün, 1974:6). Daha sonra şunları söyler:

"*Kardeşlerim, evlatlarım!*

Ruhu göklerde olan ecdadımız minarelerimizden yedi yüz yılın şanlı Osmanlı tarihinin bugünkü faciasını seyrediyor. Bu tarihi, bu muazzam meydanda zafer alayları yapan kahraman ecdadımızın ruhları karşısında, dünyanın bir başından bir başına at süren o na mağlup erlerin gazapları karşısında başımı kaldırıyor ve diyorum ki: "Ben Türk ve Müslüman tarihinin bedbaht bir kızıyım. Eskileri kadar kahraman fakat bedbaht yeni milletin de bedbaht bir anasıyım. Bu yeni millet namına, ulu ecdadımızın ruhları önünde başımı eğip yemin ediyorum. Bugün kolları kesilmiş Türk milletinin geçmiş günlerdeki kadar cesur bir ruhu var.

Yemin ediyorum ki, göğsünü adalet ve insaniyetten alan ecdadımın ilahi namusuna hıyanet etmeyeceğiz.Allahıma ve hakka dayanarak Türk milletinin son yolunu size ve dünyaya ilan ediyorum.

Beni dinleyiniz:Kardeşlerim, evlatlarım;

Asırlardan beri sinsi sinsi devam eden Avrupa'nın istila siyaseti her vakit Türk toprakları üzerinde en vicdansız bir şekilde tecelli etmiştir. Ayda ve yıldızlarda zapt edilecek Müslüman ve Türk toprakları ve milletleri olduğunu haber alsa oraya istila ordusu göndermek için mutlak yol bulacak olan Avrupa'nın eline nihayet bir fırsat geçmiştir. Türk'e zalim ve günahkar diyen, milletlerin günahı için mahkeme kuranların bu günahı o kadar çirkin ve sefil bir günah ki, lekesini engin denizlerin nihayetsiz suları yıkayamayacaktır. Avrupa'nın bu günahı karşısında sizin için bugün yegane yükselen ses Müslüman dünyanın sesi!

Esaret boyunduruğunun zincirleri ta canına geçmiş olan Müslüman kardeşlerimiz sizin için bugün gür sesleri ile haykırıyor. Ben kardeş Müslüman dünyalarına da sizin namınıza yemin ediyorum. Davamız şudur:

Türkiye'nin mevcut olan hak ve istiklalinin elinden alınmaması. Türkler ve Türkiye ecdadlarına ve bayraklarına ve milletimizin ebedi ve ilahi hakkına hıyanet etmeyeceklerdir.

Ya Rabbi, hakkın ve milletlerin bir mahşeri, bir mahkeme-i kübrası hazırlanıyor. Bu mahkemeye millet ve hakkı çiğneyen zalimler gelecektir. Ve bu zalimleri en evvel kendi milletleri mahkum edecektir. Milletlerin ruhunda her vakit ilahi bir hak ve büyüklük vardır.

Dinleyiniz! sizin iki dostunuz var:

Bugünkü Müslüman alemi, öteki millet hakkı için bağıracak milletler; Birini kazandınız, ötekini bugünkü açtığınız davanın hak ve ulviyeti kazanacaktır.

Hükümetler düşmanınız, milletler dostunuz, kalbinizde isyan kuvvetinizdir.

Böyle muazzam bir günü Osmanlı tarihi, Osmanlı toprağında bir defa daha idrak edemeyecektir. Bugün size haber verdiğim milletlerin hak günü uzak değildir. O gün gelirse içimizden bugün burada bulunanlardan bazıları bu dava yolunda ölmüş olursa, onun mezarı üstüne istiklal bayrağınızla geliniz ve o günü müjdeleyin. şimdi yemin ediniz ve benimle tekrar ediniz:

Milletlerin ilahi hakkı ilan olunacağı güne kadar kalbimizde heyecanımız kalacak, eksilmeyecektir.

Yedi yüz senenin en asil ve büyük mirası olan vakarımızı, adalet ve terbiyemizi unutmayacağız.

Yemin ediniz!

Yedi yüz senenin tarihini ağlayan minareler altında yemin ediniz:

Bayrağımıza, ecdadımızın namusuna hıyanet etmeyeceğiz."
Binlerce kişinin gökgürlemesini andıran bir uğultu şeklinde "Vallahi!" sesleri Halide Edib'in ayaklarının altındaki kürsüyü sarsıyordu." (Kaplan ve diğerleri, 1992 95-96; Adıvar, 1987: 34-35; Arıburnu 1951: 43-44.)

Mitingin sona ermesi üzerine Halide Edib, evine gider. O akşam saat yirmi bir civarında bir üniversite öğrencisi eve gelir halk arasında Halide Edib'in tutuklandığı söylentisinin dolaştığını ve halkın büyük heyecana kapıldığını söyler. Aynı gece Halide Edib, sürekli olarak bu olayın doğru olup olmadığını öğrenmek için telefonla aranmıştır. Adıvar (1987). Bu konuda, Halide Edib bu hadiseden bir kaç gün sonra, Kolonel Heathcote Symythe'in kendisini ziyarete geldiğini, aralarında bir takım konuşmalar cereyan ettiğini ve "biz sizi tutuklama fikrinden vazgeçtik" diye İngilizce bir cümle sarf ettiğini belirtmektedir. Adıvar (1987).

İşgal kuvvetleri bu mitingleri halkın toplanıp, konuşup, bağırıp çağırdıktan sonra dağılacağı şeklinde düşünmüştü. (Adıvar 1955). Fakat netice böyle olmayacak, İzmir'de bir cephe kendiliğinden doğacaktı. Kadınlar, köylüler, şehirliler vs.den oluşan milli hareketten Kuva-yi Milliye doğacaktı. (Türkgeldi,

1987 ; Adıvar, 1955).

Yunanlıların İzmir'i işgal ve Anadolu içlerine tecavüze başlamaları gibi Osmanlı Devleti aleyhine hızla gelişen olaylar karşısında Padişah, meselenin konuşulması ve fikir alışverişinde bulunulması maksadıyla, 26 Mayıs 1919 tarihinde bir Şura-yı Saltanat toplanmasına karar verdi. Bakanlar Kurulu, eski bakanlar, çeşitli kuruluş temsilcileri, din adamlarını, üniversite mensuplarını, komutanları vs. gibi kişilerin katılacağı toplantıya Halide Edib Hanım'ın da çağrılıp, çağrılmaması söz konusu edilmiştir. Yıldız Sarayı'ndaki toplantının başlamasından önce kendi aralarında toplanan Bakanlar Kurulu, kadınların bu toplantıya iştirak Edib etmemesi konusunda tartışmışlar, sonunda Halide Edib bu toplantıya katılamamıştır. (Türkgeldi, 1987; Tansel1991).

Amerikan Mandacılığı Fikrinin Ortaya Çıkışı, Kongrelerde Tartışılması ve Mustafa Kemal Paşa'nın Tutumu

Mondros Mütarekesi'nden sonra meydana gelen kargaşa ortamından bir çok dernek, fırka vs. gibi teşekküller oluşturulmuştur. Bu cemiyetlerden biri de kısa ömürlü fakat etkisi fazla olan Wilson Prensipleri Cemiyeti'dir. Cemiyetin kuruluş tarihi hakkında farklı görüşler ileri sürülmekte[3]ise de, 6 Aralık 1918 tarihli Vakit Gazetesinde, cemiyetin 4 Aralık 1918 Çarşamba günü, İstanbul'da Vakit Gazetesi idarehanesinin üst katındaki Matbuat Cemiyeti'nde kurulup, faaliyetine başladığını bildirmektedir. (Tevetoğlu, 1988).

Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kuruluşu fikri Halide Edib'den çıkmış, Cemiyetin liderliğini de Halide Edib ile, yazıları ile bu cemiyetin kuruluşu ve amacını savunan A. Emin (Yalman) Bey yapmışlardır. Cemiyetin kurucu ve idare heyeti üyeleri hakkında Halide Edib isim vermemekte "bir grup aydın tarafından kuruldu"(Adıvar, 1987: 22). Demekte ise de kurucu ve idare heyeti üyeleri arasında; Halide Edib Hanım, Celalettin Muhtar, Ali Kemal, Hüseyin Hulusi, Refik Halid, Ragıp Nurettin, Celal Nuri, Necmettin Sadık, Cevat, Mahmut Sadık, Ahmet Emin, Yunus Nadi Bey'ler bulunmaktadır. (Kasalak, 1993; Tevetoğlu, 1988; Erol, 1972).

Üyelerinin büyük bir kısmı gazeteci olan bu cemiyet, 5 Aralık 1918'de Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'a bir muhtıra göndererek, yardım istemişlerdir. Bu muhtırada özetle şu fikirlere yer verilmiştir. (Erol, 1966)

"Türk aydın ve basın mensupları memleketlerinde en iyi şekilde bir reform yapabilmek maksadıyla bir cemiyet kurdular. Gayesi; dini müsamaha ve siyasi müsavat üzerine kurulmuş gayri-i mütecanis halkı başarılı bir şekilde ahenkli bir hayata kavuşturan Amerika Cumhuriyetinden yardım ve tecrübelerini

[3] Wilson prensipleri Cemiyeti ile ilgili bkz. Adıvar, **Türkün Ateşle İtihanı**, s.22; Kadir Kasalak, **Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi**, Ankara, 1993, s. 54; Mine Erol, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi**, Giresun, 1972, s. 35; Tevetoğlu, **a.g.e**., s. 134.

Türkiye'de gayri mütecanis dinler ve ırklar meselesinin halli için kullanılmasını" istemektedirler. Bunu müteakip muhtırada şu satılara yer verilmektedir. "Bizim arzumuz nihai istiklalimizi tehdit edecek bir vasilik olmayıp geri kalmış insanları bir müddet eğitimden sonra şerefli bir mevkie yükseltmek, onlara milletler camiasında bir yer verilmesidir". (Erol, 1966:237-238). Bununla bir vasilik arzu edilmediği belirtiliyor. Ancak bu rehberlik sözünün başka bir mana taşımadığı muhtıranın muhtevasından anlaşılmaktadır. (Erol,1972).

Muhtıranın geri kalan bölümünde Amerika'dan yardım olarak istenen konular yer almaktadır. Bu yardımlar dokuz maddeden oluşmaktadır. Bu dokuz madde incelendiğinde görülecektir ki, Türk Hükümeti şeklen mevcut olup hiç bir kanun yapma yetkisi yoktur. Türk Ordusu olmayıp, başında Amerikalıların bulunduğu polis ve jandarma kuvvetleri vazife görecektir. Amerika'nın yapacağı "terbiye ve irşad sistemi" ile en az 15, en çok 25 yıl rehberlik ve eğitim çağı sürecektir. Bu zamanın bitiminden sonra Amerikalılar geride müreffeh bir ülke, "bir küçük Amerika" bırakarak çekip gideceklerdir. Tevetoğlu, (1988).

Halide Edib Adıvar, bu konuda hiç açıklayıcı bir bilgi vermemekte, sadece maksadını "Amerika'nın Türkiye'ye önce belirli bir zaman için barış sağlaması, aynı zamanda iktisadi yardımda bulunması, Türkiye'ye uzmanlar göndererek yeni bir rejim kurması" (Adıvar, 1987:21) olarak göstermektedir.

"Amerikan Mandasını isteyenlerin düşüncelerinin başında, Osmanlı Devleti'nin Türk kısmının da bağımsız kalamayacağı, bölüşüleceği yahut da en büyük kısmının şu veya bu biçimde İngiltere gibi sömürgeci bir devletin eline düşeceği kaygısı vardı. Bu yüzden bu enkazın altında ancak Amerika gibi sömürgeci olmayan ve Filipin adalarını kalkındırdıktan sonra bağımsızlığa doğru götüren bir devletin mandası ile çıkabileceği inancı hakimdi." (Bayur, 1990: 194)

O dönem Türk basınında çeşitli menfi yada müspet eleştiriler alan bu cemiyet, çok uzun ömürlü olamamıştır. (Adıvar, 1987; Kasalak, 1993; Bayur, 1990). Fakat Amerikan Mandası meselesi 1918'lerden sonra da gelişerek devam etmiştir. Halide Edib Adıvar'ın, Amerika yanlısı bir tutum izlemesinde Birleşik Amerika Devleti hakkında oldukça iyi niyetli düşünceler taşımasının payı çok büyüktür. Bu yönde bir fikrin Halide Edib'te oluşmasında ise, şüphesiz ki geçmişinde yaşadığı dostlukların, almış olduğu eğitimin önemli bir payı vardır. O dönemde Robert Kolej'in müdürü olan Dr. Frank Gates[4] ile Halide Edib'in çok yakın dost olmaları ve Halide Edib'in Dr. Gates'in fikirlerinden etkilenmiş olması, ayrıca Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kuruluşunda Dr. Gates'in yardımlarının olması gibi hususlar, bu dönemde Halide Edib'te Amerika

[4] Dr. Frank Caleb Gates (1857-1946), 1881-1884 yılları arasında Papaz olarak Türkiye'de misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur. 1894'te Harput'taki Amerikan Fırat Koleji Müdürlüğü'ne getirilmiştir. 1903-1932 yılları arasında İstanbul'da Robert Kolej Müdürlüğü görevinde bulunmuştur. (Tevetoğlu,1988:182-183).

Heyetlerine karşı aşırı iyimser bir hava sergilemesinde etkili olmuştur. Tevetoğlu, (1988).

Aynı dönemde Manda fikrinin en hararetli savunucularından olan Kara Vasıf Bey'in fikirlerinin oluşmasında da Halide Edib'in kuvvetli tesirinin olduğu, Dr. Fethi Tevetoğlu tarafından iddia edilmektedir. Şöyle ki; "...Amerikan Mandası konusunu Erzurum ve Sivas Kongrelerine ve Mustafa Kemal Paşa'ya ulaştıran Halide Edib Hanım'ın yakın dostu Kara Vasıf Bey'dir. Kara Vasıf Bey'in kulağı sağır olduğuna, hiç İngilizce bilmediğine göre de, onun Charles R. Crane veya Amerikalı gazeteci Edgar Louis Browne gibilerle bizzat temas ettiği düşünülemezdi. Kara Vasıf Bey'in Amerikan Mandacılığı çabaları, Halide Edib Hanım'dan kaynaklanıyordu. Nitekim A. Fuad Paşa'nın Kara Vasıf Bey'den aldığı mektuplar hakkında M. Kemal Paşa'ya verdiği raporlarda "Kara Vasıf, yani takma adıyla Cengiz'den Halide Edib Hanım'ın görüşlerinin yer aldığı uzun mektuplar!" diye bahsedişi de bu durumu ispatlamakta, doğrulamaktadır." (Tevetoğlu, 1988: 184-185) demektedir.

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadelenin başlangıç safhasında gittiği Amasya'dan, İstanbul'daki çeşitli kimselere mektup göndermiş olup, kendilerine mektup yazdığı kimseler arasında Halide Edib Hanım da bulunmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa, Halide Edib Hanım'a gönderdiği bu mektubunda ülkenin içinde bulunduğu vaziyet ve hal çareleri ile ilgili çeşitli konulara temas etmektedir. Bahsettiği noktalardan biri de mitinglerle ilgilidir. Mustafa Kemal Paşa "Yalnız mitingler ve tezahürat büyük gayeleri hiç bir zaman kurtaramaz". (Atatürk, 1986:48). Diyerek bu konudaki fikrini belirtmektedir.

Halide Edib de, Atatürk'ten aldığı bu mektuba karşılık memleketin kurtuluşu için düşündüklerini Atatürk'e bildiren başka bir mektup yazar. 10 Ağustos 1919 tarihli bu mektup, şöyledir:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Saygıdeğer Efendim.

Ülkenin siyasal durumu en sıkışık bir evreye geldi. Kendimize bir yön çizmek için Türk Ulusu'nun zarını atıp olumlu bir duruma girmek zamanı ise geçmek üzere bulunuyor.

Dış durum İstanbul'da şöyle görünüyor:

Fransa, İtalya, İngiltere Türkiye'nin güdümü işini Amerika Senatosu'na resmi olarak önermekle birlikte, bütün güçlerini senatonun bunun kabul etmemesi için harcıyorlar. Bölüşmeden pay kaçırmak elbette işlerine gelmiyor.

Suriye'de umduğunu elde edemeyen Fransa, zararını Türkiye'den çıkarmak istiyor. İtalya, namuslu bir emperyalist olduğundan, savaşa ancak Anadolu'nun bölüşülmesinde pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngiltere'nin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere, Türk birliğini, çağdaşlaşmasını, gerçek bir bağımsızlık kazanmasını, gelecek için bile olsa, istemiyor. Yeni araçlar ve görüşlerle tümüyle çağdaş ve güçlü bir Müslüman Türk hükümeti, başında halife de olursa, İngiltere'nin Müslüman esirleri için bir kötü örnek olur. Türkiye'yi bütün olarak İngiltere alabilse kafasını, kolunu koparır, birkaç yılda kendisine gönülden bağlı bir sömürge durumuna getirir. Buna, en başta, özellikle ülkemizdeki din adamları çoktan isteklidir. Ama bunu Fransa ile dövüşmeden yapamayacağı için istemez. Fakat Türkiye'yi bütün olarak bırakmak zorunluluğu belirirse, yani bölüşmenin ancak askerlik yönünden büyük özverileri göze alarak elde edebileceğini anlarsa, Latinleri sokmamak için Amerika'nın güdümcülük görüşünü tutar ve destekler. Nitekim, İngiliz siyasa adamları arasında aslında bu düşünceye eğilimli olanlar vardır. Morison gibi tanınmış kişiler Amerika'nın Türkiye'de genel güdüm almasını istiyorlar.

Bir başka çözüm yolu da Türkiye'yi, Trakya'dan, İzmir'den, Adana'dan, belki de Trabzon'dan ve kesin olarak İstanbul'dan yoksun bıraktıktan sonra, eskiden yabancılara tanınan kapitülasyonları ve bir gün, nasıl olsa çökecek iç sınırları içinde bağımsız bırakmak. Biz, İstanbul'da kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını kapsamak üzere geçici bir Amerikan güdümünü katlanılabilir kötü durum olarak görüyoruz. Nedenlerimiz şunlardır:

1-Aramızda nasıl olsa Hıristiyan azınlıkları kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı uyruğu haklarından yararlanacaklar, hem de dışarıdaki bir Avrupa devletine dayanarak karışıklık çıkaracaklar, boyuna işlerimize karışılmasına yol açacaklar, aslında göstermelik bağımsızlığımızı azınlıklar adına her yıl parça parça yitireceğiz.

Düzenli bir hükümet ve çağdaş bir yönetim kurulması için patrikhanenin siyasal ayrıcalıkları ve azınlıkların güçlü devletler aracılığıyla, boyuna gözdağı verdirmeleri ortadan kalkmalıdır. Küçük ve güçsüz bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

2-Birbirini yok eden; çıkar, hırsızlık ya da serüven ve ün için yaşayanların tutkusunu yerine getiren hükümet anlayışı yerine, ulusun rahatlığını ve gelişimini sağlayacak ve halkı; köyleri, sağlığı ve düşünüşü ile çağdaş bir halk haline koyabilecek bir hükümet anlayışı ve uygulaması bize gereklidir. Bu işin istediği para, uzmanlık ve güç bizde yok. Yabancı devletlerden ödünç para almak, siyasal tutsaklığı artırıyor. Kayırma, bilgisizlik ve çok konuşmaktan başka, olumlu bir sonuç veren yeni bir yaşayış düzeni yaratamıyoruz.

Bugünkü hükümet adamlarına değer vermese bile, halkı ve halk hükümeti kurmayı ayrı sayan Filipin gibi vahşi bir ülkeyi bugün kendi kendini yönetebilen çağdaş bir makine haline koyan Amerika, bu konuda çok işimize geliyor. 15-20 yıl sıkıntı çektikten sonra yeni bir Türkiye'yi; her kişisi öğrenimi ve anlayışı ile gerçek bağımsızlığı kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi ancak Yeni Dünya'nın yeteneği yaratabilir.

3-Dış çekimleri ve kuvvetleri uzaklaştırabilecek bir yardımcı bize gerek. Bunu ancak Avrupa dışında ve Avrupa'dan güçlü bir elde bulabiliriz.

4-Bugünkü olup bittilerin kalkması ve süratle davamızı dünyaya karşı savunabilmemiz için yeterince güçlü bir devletin yardımını istemek gerekir. Başka ülkeleri ele geçirmeye alışkın olan Avrupa'nın bin bir dalaveresine ve alçakça siyasasına karşı, böylece bir vekil adı altında, Amerika'yı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek doğu sorununu da, Türk sorununu da gelecek için kendimiz çözmüş olacağız.

Bu nedenlerden ötürü süratle istememiz gereken Amerika da, elbette sakıncasız değildir. Onurumuzdan epeyce vazgeçmek zorunda bulunuyoruz. Yalnız, kimilerinin düşündüğü gibi Amerika'nın resmi kimliğinde dinsel eğilim ve dinden yana olmak yoktur. Hıristiyanlara para verecek misyoner kadını Amerika'sı, Amerika'nın yönetim makinesinde yer tutmaz. Amerika'nın yönetim makinesi dinsiz ve milliyetsizdir. O, çok düzenli, çeşitli soy ve mezhepte adamları çok bağdaşık olarak bir arada tutmanın yolunu biliyor.

Amerika, Doğu'da güdümcülük ve Avrupa'da başına dert almak istemiyor. Ama onların onur işi saydıkları şey, yöntemleri ve ülkeleriyle Avrupa'dan üstün bir ulus olmak isteğidir. Bir ulus, içtenlikle Amerikan ulusuna başvurursa, girdikleri ülkenin ve ulusun yararına nasıl bir yönetim kurabildiklerini Avrupa'ya göstermek isterler.

Resmi Amerika'nın önemli adamları arasında bizden yana epeyce bir eğilim belirdi. İstanbul'a Ermeni dostu olarak gelen birçok önemli Amerikalılar, Türk dostu ve Türk propagandacısı olarak döndüler.

Bu akımı yansıtan resmi ve özel Amerikan düşüncesi, gizli olarak şudur: Türkiye'yi hiçbir parçaya ayırmamak, eski sınırları içinde bütün olarak bırakmak koşuluyla genel ve bir tek güdüm kurmak istiyorlar. Suriye, Amerika komisyonu orada iken, genel bir kongre toplayarak Amerika'yı istemiştir. Amerika'da Suriye'nin bu isteği pek sıcak karşılanmıştır.

Resmi Amerika, bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan kurmaya eğilimli görünmüyor. Eğer güdüm alırlarsa bunu, bütün uluslara eşit koşullar altında bir yurt çocuğu sayarak alacaklarını en önemli çevrelerinden öğrendim.

Ancak, Avrupa kesin olarak bir Ermenistan sorunu ortaya çıkarmak, özellikle İngiltere Ermenilere ödünler vermek istiyor; Amerika kamuoyunda zulüm görmüş Ermeniler adına bir oyun oynamaya çalışıyor. Bizim düşünürleri Avrupa korkusu düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi, Cami Bey gibi, Ulusal bütünlüğümüzü bile oluşturan Siyasa adamlarımız, Ermeni sorunu için bir çözüm yolu salık veriyorlar. Resmi olarak size yazılıyor.

Çok tehlikeli günler geçiriyoruz. Anadolu'da olup bitenleri dikkat ve sevgi ile izleyen bir Amerika var. Hükümet ve İngilizler bunun, Hıristiyanları öldürmek, İttihatçıları getirmek için bir hareket olduğunu elbirliğiyle Amerika'ya aşılamaya çalışıyorlar. Her an bu ulusal eylemi durdurmak için kuvvet gönderilmesi düşünülüyor; bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Ulusal eylem süratle ve olumlu isteklerle hemen kendini gösterirse (ve Hıristiyan düşmanlığı gibi bir tutumu da olmazsa) Amerika'da hemen destek bulacağını yine çok önemli çevreler kesinlikle söylüyorlar.

Sivas Kongresi toplanıncaya kadar Amerika Komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Üstelik kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeyi bile belki başarabileceğiz.

İşte bütün bunlar karşısında, davamıza destek olabilmesi için, bu elverişli dakikaları yitirmeden, bölünme ve çökme korkusu karşısında Amerika'ya başvurmak zorunda olduğumuzu sanıyorum. Vasıf Bey kardeşimizle bu konuda ortak olduğumuz noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiye'yi azim ve iradesi olan geniş kafalı bir iki kişi belki kurtarabilir.

Serüven ve savaş zamanı artık geçmiştir. Gelecek için gelişme ve birleşme savaşı açmak zorundayız. Sınırlarında bunca çocuğu ölen zavallı ülkemizin düşünce ve uygarlık savaşında kaç şehidi var? Biz, Türkiye'nin hayırlı çocuklarından yarının kurucuları olmalarını istiyoruz. Rauf Bey kardeşimizle sizin temelleri bile çöken zavallı yurdumuz için uzakları görerek birlikte düşünüp çalışmanızı bekliyoruz.

Saygılarımı gönderir, başarınıza dua ederim. Ulusal davada canıyla ve başıyla çalışanlar arasında sade bir Türk askeri tevazuu ile sizinle birlikte olduğumu beyan ederim.

10 Ağustos 1919 Halide Edib" (Atatürk, 1986:128 ve devamı).

Görüldüğü gibi ağırlıklı olarak Manda konusundaki görüşlerini yansıtan bu mektupta Halide Edib Hanım, "muvakkat bir Amerika Mandasını ehven-i şer olarak" gördüklerini belirtmektedir. (Enginün, 1978).

Halide Edib, 1913 yılında İstanbul'u ziyaret eden Filipin Müslümanlarının temsilcisi ile görüşmüş olduğundan, bu kişiden Amerikan yardımı konusunda bilgi almış olması muhtemeldir. (Enginün, 1978:50).

İngilizlerin, Ermenilere türlü yardımlar yaptığı, bu amaçla Erzurum'da görevli olan Kolonel Rawlinson'un Doğu Anadolu'nun silahlarını elinden alıp, silah ve cephaneleri Kafkas Ermenilerine götürmeyi planladığını belirten Halide Edib, İngiliz ve Fransızların Sivas Kongresi'ni engellemek için ellerinden geleni yaptıklarını söylemektedir. Adıvar, (1987). Buna karşılık Amerika'nın Ermenistan Devleti'ni kurmayacağını belirten Halide Edib'in mektubundaki ifadelerinden, bu konuyu Amerikalı yetkililer ile görüştüğü kanaati uyanmaktadır. Bu yetkililer de muhtemelen ABD tarafından Türkiye'ye çeşitli maksatlarla gönderilmiş olan heyetlerde bulunan kimselerdir.

Bu dönemde "Türkiye'deki genel durum ile ilgili, Milli Mücadele hareketinin gerçek gücü ve yönü hakkında inceleme yapıp rapor vermek; manda konusunda nabız yoklamak, fikir almak için İstanbul ve Anadolu'ya gelen veya gönderilen tek, çift, heyet halinde, sivil - asker, erkek veya kadın Amerikalılar olmuştur.

Bunların içerisinde *"Türkiye Mandaları Hakkında Milletlerarası Komisyonun Amerika Şubesi"* adını taşıyan ve C.R.Crane, H.C. King'den oluşan (King-Crane Komisyonu da denmektedir), müşavirliklerini ise, Dr. Lybyer, Dr. Mongomery ve Yzb. Yale'in yaptığı komisyon, önce 3 Haziran'da ardından da 21 Temmuz'da İstanbul'a gelmişti.

Heyetin geliş maksadını kendileri "bizim için en önemli mesele Ermenistan meselesidir. Doğu'da bir Ermenistan Kurulması Türkiye'nin menfaatleri içinde gereklidir," (Erol, 1966: 62). Şeklinde açıklamışlardır. Daha sonrada fırka, cemiyet ve azınlıkların temsilcileriyle görüşmeye başlamışlardır.

Heyet üyeleri İstanbul'da kaldıkları süre içerisinde en fazla ilgiyi Halide Edib, Ahmet Emin ve Rauf Ahmet'ten görmüşler, Bu kişilerle sıkı temaslarda

bulunmuşlardır. Halide Edib, bazı görüşmelerde, bu heyete tercümanlık yapmıştır. Komisyon incelemelerini tamamladıktan sonra, Başkan Wilson'a verdiği Yakın Doğu Raporu'nda Türkiye ile ilgili şu hususları ileri sürmüştür:

1- Kilikya hariç bir Ermeni Devleti kurulması.

2- Bir manda yönetimi altında ve Türkiye'den ayrı bir İstanbul Devleti kurulması.

3- Ayrı bir Türk Devleti için bir mandacı bulunması.

4- Türkiye'ye uygulanacak manda rejimi altında İzmir'e özerklik verilmesi.

5- Bütün Anadolu'yu, Ermenistan, İstanbul ve Türk Devleti'ni kapsayacak tek bir genel manda kurularak bunun Amerika Birleşik Devleti'ne verilmesi. (Tevetoğlu 1988; Erol, 1966; Kinross,1990).

Bunların yanı sıra heyetin raporu içerisinde, özellikle Halide Edib, Rauf Ahmed gibi kişilerle görüştükten sonra, bu şahısların Türkiye'de kozmopolit bir idare kurmayı öngördükleri düşüncesi yer almaktadır. (Erol, 1966).

Raporda ayrıca, Sivas Kongresi'nden manda istendiğine dair bir karar çıkartılacağının bu aydınlar tarafından kendilerine söylendiği belirtilmiştir. (Tevetoğlu, 1988).

Erzurum Kongresi'nde, Mustafa Kemal'e, Bekir Sami Bey'den '*manda istenmesi için Amerikan Senatosu'na başvurulması'* gerektiğini belirten bir telgraf gelmiştir. Ancak Amerikan Mandası taraftarları Erzurum Kongresinden ziyade Sivas Kongresine ehemmiyet veriyorlardı. Çünkü Doğu vilayetleri halkı, Ermeni meselesinden dolayı Amerika'ya karşı pek iyi niyetli düşünmüyorlardı. Bunun yanı sıra, Erzurum Kongresinin bölgesel bir mahiyet taşıması itibarıyla, bu meseleyi orada açıkça müzakere ettirmenin de güç olduğunu hesaba katmışlardır. (Erol, 1966).

Erzurum Kongresi'nde alınan bir kararla Wilson'a bir muhtıra gönderilmişti. "Bunlar, Wilson prensibini Türk tarafının kendi lehine yorumlaması anlamına geliyordu. Oysa olaya ABD açısından bakacak olursak, bu prensibin daha çok Ermeni, Rum ve Kürt azınlıkları için düşünüldüğünü görürüz. O sırada Amerika, Doğu Anadolu'da Ermenistan ve Kürdistan devletlerinin kurulmasından yanadır. Bugün bile yeri geldiğinde aynı bölgelerin aynı kapsamda ele alındığına, Kıbrıs veya Batı Trakya Türkleri'nin bir türlü bu kapsama giremediğine şahit oluyoruz..." (Kahraman, 1992: 76). Nitekim Başkan Wilson, daha önce de İngiliz ve Fransızların Aydın vilayetinin ancak bir kısmının Yunanlılara bırakılması tavsiyesini yeterli görmeyerek, İzmir ve civarının Yunanistan'la birleştirilmesini istemişti.(Tansel, S. 1991).

Bütün bu gelişmeler aslında ABD Başkanının Türkiye hakkındaki kanaatlerini ortaya koymaktadır. Amerikan mandası taraftarı olan Halide Edib ve diğer

aydınlar ise, Amerikalı dostlarının etkisiyle Amerika'nın Türkiye'ye karşı iyi niyetli olduğu düşüncesinin taşıyorlardı.

Sivas Kongresi, Manda meselesinin en geniş şekilde müzakere edildiği bir kongredir. İstanbul'daki Amerikan mandası taraftarları için Sivas Kongresi, düşüncelerinin tahakkuku için kaçırılmayacak bir fırsat idi. Çünkü, "İstanbul'daki Amerikalılar, onlara, gayri resmi bir şekilde, bu meselenin Amerikan Senatosunda görüşülebilmesi için, ancak bütün milletin temsil edildiği bir meclis tarafından müracaat yapılmasının şart olduğunu söylemişlerdi." (Erol, 1966: 84).

Tabii bu arada Erzurum Kongresi öncesinde olduğu gibi Sivas Kongresi öncesinde de bu konu Türk basınında tartışılmıştır.[5]

Sivas Kongresi'ne Amerikan Mandası taraftarı olarak katılan kişiler şunlardır; Kara Vasıf, Ali Fuad Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa, Bekir Sami , Memleket Gazetesi sahibi İsmail Hami. (Erol, 1966)

Halide Edib'in Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektupta bildirdiği gibi, Louis Edgar Browne adlı gazeteci de Cengiz takma adlı Kara Vasıf Bey'le birlikte Sivas Kongresi'ni izlemek için gitmiştir. (Tevetoğlu, 1988; Erol, 1966; Kasalak, 1993; Kinross, 1990)

Sivas Kongresi'nde manda müzakeresine, 8 Eylül 1919 günü başlanır. M. Kemal Paşa önce bir açıklama yapar ve Mr. Browne'dan bahseder. Kongrenin başlamasından önce kendisinin bu şahısla görüştüğünü ve "Ben hiç sıfat-ı resmiye ile görüşmüyorum tamamen hususi bir surette görüşüyorum" dediğini, hatta Amerika'nın mandayı belki de kabul etmeyeceğini, aslında "manda"nın ne olduğunu tam olarak bu şahsın kendisinin de bilmediğini ifade ettiğini belirtmiştir. Daha sonra görüşmelere geçilmiş, birkaç gün süren müzakerelerde mandanın lehinde ve aleyhinde çeşitli görüşler beyan edilmiştir. Bu müzakerelerde manda fikrini savunanların başında Bekir Sami, İsmail Hami, Vasıf Bey, Refet Bey, İsmail Fazıl Paşa gibi önemli kişiler gelirken, Raif Efendi, Ahmet Hami Bey gibi kişiler ise manda fikrine karşı çıkmışlardır. (Kasalak, 1993; Erol 1966; Kansu,1986)

Müzakerenin son gününde Rauf Bey, Amerikalı gazeteci Browne'un tavsiyesi üzerine Amerikan Senatosuna bir telgraf çekilerek, Türkiye'deki durumu incelemek maksadıyla bir heyetin davet edilmesini teklif etti. Teklif Kongre'de ittifakla kabul edildi ve hazırlanan telgraf metni 11 Eylül 1919'da Amerika'ya gönderildi. (Erol, 1966; Kinross, 1990; Kasalak, 1993)

M. Kemal Paşa ise, 'manda' konusunda, kendisinin ne düşündüğünü soran Celal

[5]Manda meselesi ile ilgili Basındaki tartışmalar hk.da daha fazla bilgi için bkz. Kadir Kasalak, "Sivas Kongresi Öncesinde 'Manda ve Himayenin' Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasında Yazışmalar", **Atatürk Yolu**, C.III, Sayı l0, (Kasım l992), s. L87-2ll.

Nuri Bey'e Sivas Kongresi'nin 8. maddesini hatırlatmıştır. Bu madde ise şöyledir; Amacımız en evvel devlet ve milletimizin içerde ve dışarda istiklalidir. Vatanın tamamı saklı kalmak şartıyla, milli esaslarına uymak üzere ülkemiz hakkında, istila emelleri beslemeyen herhangi bir devletin iktisadi yardımını memnuniyetle kabul ederiz.(Aksanyar, 1993)

SONUÇ

Halide Edib Adıvar Milli Mücadele döneminde bir yandan işgali tel'in mitinglerinin ateşli hatibi olarak dikkati çekerken, bir yandan da dost çevresi ve aldığı eğitimin tesiri ile memleketin kurtuluşunu Amerikan mandacılığında görmektedir. Milli Mücadele döneminde manda ve himaye fikri Türk aydın kamuoyunu uzun süre meşgul eden bir fikir olmuştur. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın "milletin istikbalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" sözü ve düşüncesinde ısrarlı tavrı, bahsedilen aydın zümrenin mandacılık fikrini kabul ettirememesinin temel sebebi olmuştur.Öte yandan Mustafa Kemal Paşa'nın en yakınındaki bazı kimselerin bile bu dönemde manda fikrini savunurken O'nun ısrarla Milli Mücadele fikrini savunması, Atatürk'ün ileri görüşlülüğünün ve milli hassasiyetinin en önemli kanıtıdır.

Amerikan mandacılığı bu tartışmanın ana unsurlarından biridir. Ne var ki General Harbord başkanlığında Amerikan Tahkik Heyeti'nin raporundan sonra basında bu konudaki yazıların arttığı görülse de 1920 yılı başlarından itibaren manda konusu Türk basınının gündeminden yavaş yavaş çıkmaya başlamıştır. 1920 yılının 1 Haziran gününde mandanın Amerikan Kongresi'nde büyük oy farkıyla reddedilmesi manda meselesinin sonu olmuştur. (Kasalak, 1993). Dış politikadaki gelişmeleri izleyen mandacı aydınlarda, milli mücadele fikri gittikçe kuvvetlenerek, manda fikirleri zayıflamış; hatta Halide Edib gibi koyu mandacı birisi bile Milli Mücadeleye fiilen katılmış ve büyük hizmetlerde bulunmuştur.

1919 Ekim'inde İtalyan, Fransız, Amerikan generallerinden oluşan bir heyet Yunan işgalini ve bölgedeki durumu incelemek için teftişe gelirler. Bu teftişleri Halide Edib "Efenin Hikayesi" adlı güzel bir hikayesinde anlatmıştır. Adıvar (1989). Bu dönemde İngilizlerin Türkiye'de hiç değilse Mısır'dakine benzer bir şekilde bir İngiliz himayesi kurmak niyetinde olduğunu ve bu maksatla mili hareketi kırmak için çaba gösterdiklerini belirten Halide Edib, General Milne'nin kendisinden nefret ettiğini, hatta yanında kendi adının zikredilmesine daha tahammül edemediğini belirtmektedir. Adıvar, (1987).

Bu arada İngilizlerin İstanbul'daki siyasi hareketleri artınca, Halide Edib, Kemalettin Sami ile Anadolu'ya geçme konusunda istişarede bulunur. 10 Mart 1920 günü İstanbul'daki İzmir Müdafaa Cemiyetine giden Halide Edib, orada bir telgraf görür. Bir Amerikan acentesinden gelen bu telgrafta, İstanbul'da muhtemel bir deniz harekatından bahsedilmekte ve İstanbul'a asker

çıkartılacağı ve İngilizlerin hükümet darbesi yapacaklarından söz edilmekteydi. Halide Edib, telgrafı okuduktan sonra, birkaç gün içerisinde çocuklarını Robert Kolej'e yatılı olarak yerleştirir. (Adıvar, 1987; Enginün, 1978). Artık Halide Edib'in hayatındaki dönüm noktalarından biri daha gerçekleşecek, Milli Harekete katılmak üzere Anadolu yollarına düşecektir.

KAYNAKÇA

ADIVAR, H. E. (1955). *Türkiye'de Şark Garp ve Amerikan Tesirleri*. İstanbul.

ADIVAR, H. E. (1970). *Mor Salkımlı Ev*. İstanbul.

ADIVAR, H. E. (1984). *Ateşten Gömlek*. İstanbul.

ADIVAR, H. E. (1987). *Türk'ün Ateşle İmtihanı*. İstanbul.

ADIVAR, H. E. (1989). *Dağa Çıkan Kurt*. İstanbul.

AKSANYAR, N. (1993). *Çağdaşlaşmaya Giden Yolda Celal Nuri ve Fikir Alanında Etkinliği*. Ankara:Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

ARIBURNU, K. (1951). *Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri*. Ankara.

ATALAY, A. (1991). *Kurtuluş Savaşı Siyasal Akımları İçinde Halide Edib'in Yeri*. İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ATATÜRK, M. K. (1986). *Nutuk*. C. I-II. Ankara: TTK.

BAYUR, Y. H. (1990). *Atatürk Hayatı ve Eseri*. Ankara: TTK.

ENGİNÜN, İ. (1978). *Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*. İstanbul.

ENGİNÜN, İ. (1981). *Halide Edib Adıvar*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

ENGİNÜN, İ. (1983). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergah.

EROL, M. (1972). *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi*. Giresun.

GÜNTÜRKÜN, N. (1974). *Halide Edib İle Adım Adım*. Basım Yeri Yok.

KAHRAMAN, K. (1992). *Milli Mücadele*. İstanbul: Ağaç.

KANSU, M. M. (1986). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. C. I-II. Ankara: TTK.

KAPLAN, M. ve Diğerleri, (1992). *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*. C. I-II. Ankara: Kültür Bakanlığı.

KASALAK, K. (1992) "Sivas Kongresi Öncesinde 'Manda ve Himayenin' Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasında Yazışmalar", *Atatürk Yolu*, C.III., S.10. :187-211.

KASALAK, K. (1993). *Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi*. Ankara.

KİNROSS, L. (1990). *Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu*. İstanbul.

KURNAZ, Ş. (1992). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*. İstanbul: MEB.

SÜMER, M. (1966), "Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a Gönderdiği Bir Muhtıra", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.III., Sayı: 4-5. : 237-245.

TANSEL, S. (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. C.I-IV.İstanbul: MEB.

TEVETOĞLU, F. (1988). *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*. Ankara:TTK.

TUNAYA, T. Z. (1988). *Türkiye'de Siyasal Partiler*. C.I. İstanbul.: Hürriyet Vakfı.

TÜRKGELDİ, A. F. (1987). *Görüp İşittiklerim*. Ankara: TTK.

UYGUNER, M. (1982). *Halide Edip Adıvar*. İstanbul.

YAHYA KEMAL. (1986). *Siyasi ve Edebi Portreler*. İstanbul: Kubbealtı.

YÜCEBAŞ, H. (1964). *Bütün Cepheleriyle Halide Edib Adıvar*. İstanbul.

TEPEDELENLİOĞLU, N. N. (1959). "Unutulmaz Miting, *Hürriyet Gazetesi*, 19 Mayıs.

DPÜ Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları

- Makaleler, bilgisayar ortamında Winword 6.0 ya da üst versiyonda yazılmış olmalıdır.
- Makale metni, A4 kağıda soldan 5 cm, sağdan 4 cm, üst ve alttan 5 cm olarak yazılmalıdır. Yazı, çizim ya da grafiklerin yazım alanı içinde olmalarına dikkat edilmelidir.
- Makale metni kağıdın ön yüzüne, 11 punto ve Times New Roman yazı karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır.
- Makale ismi üstte ve ortada olacak şekilde, bold ve 11 punto harflerle yazılmalı. Yazarın ismi, ünvanı ve kurumu, makale isminin altına ortaya gelecek şekilde yazılmalıdır.
- Makale, ilk sayfada Türkçe ve İngilizce başlıklar ve özetler ile bu özetlerin altına yerleştirilmiş en az 4 ve en fazla 7 kelimeden oluşan anahtar kelimeler içermelidir. Özet bölümü 9 punto ile yazılmalı ve 150 kelimeyi geçmemelidir.
- Makale içerisindeki başlık ve alt başlıklara herhangi bir numara verilmemelidir. Ana başlıklar büyük harfle ve **bold**, alt başlıklar ise sadece ilk harfleri büyük harf olmak üzere **bold** ve ***italic*** olarak yazılmalıdır.
- Makale metninde paragraf başı yapılmamalı, paragraf araları bir satır boşluk bırakılarak belirginleştirilmelidir.
- Alıntı yapılan eserlere atıfta bulunulduğunda aşağıdaki metod uygulanmalıdır:

  1. Alıntı yapılan yazarın adı metin içerisinde kullanılıyorsa, yazarın soyadından sonra sadece eserin tarihi parantez içerisinde belirtilir:

  Adler (1991)

  2. Yazarın ismi metin içerisinde geçmiyorsa, parantez içerisinde alıntı yapılan yazarın soyadı ve eserin yılı aşağıdaki şekilde belirtilmelidir:

  (Adler, 1991)

  3. Birden çok eserden alıntı yapıldığında atıflar aşağıdaki şekilde yapılmalıdır:

  (Adler, 1991; Jankowicz, 1991)

  4. Alıntı yapılan eser iki yazar tarafından yazıldığında atıf aşağıdaki şekilde olmalıdır:

  (Kabasakal ve Bodur, 2002)

5. Alıntı yapılan eser birden çok yazara sahipse, yalnızca ilk yazara aşağıdaki şekilde atıfta bulunulur:

(Nickels ve diğerleri, 1996)

6. Eğer başka bir eserden alıntı yapılmışsa; alıntı yapılan metin "....." tırnak içerisine alınır ve aşağıdaki şekilde sayfa numaraları da verilerek atıfta bulunulur:

(Adler, 1991:34)

7. a) Eğer internetten alıntı yapılmışsa parantez içi gösteriminde varsa yazarın soyadı, eserin yayınlandığı tarih ve sayfa numarası belirtilir: (Oyeranti, 2000:3) gibi.

Bu tür atıfta bulunulduğu takdirde, eser **kaynakçada** aşağıdaki şekilde belirtilmelidir:

Oyeranti, Gboyega, 2000,"Concept and Measurement of Productivity"

Www.cenbank.org/out/publications/occasionalpapers/rd/2000/abe-00-1,(07.02.2006).

b) Yazarsız kaynak gösteriminde ise metnin içerisine, yararlanılan kaynağın tam adresi yazılır:

http://www.lib.usm.edu/research/guides/apa.html gibi.

Kaynakçada bu tam adresle birlikte, kaynaktan yararlanılan tarih parantez içinde bu adrese eklenerek yazılır:

http://www.lib.usm.edu/research/guides/apa.html, (04.04.2006). gibi.

- Makalelerde yararlanılan eserler, metnin sonunda yer alacak **KAYNAKÇA** bölümünde aşağıdaki şekilde belirtilmelidir:

Kitaplar

Alpay, G. (1983). *Holding Yönetimine Gelince*. İstanbul: Beta.

Makaleler

Kabasakal, H. ve Bodur, M. (2002). "**Arabic cluster: A bridge between East and West",** *Journal of World Business, 37: 4054.*

- Kaynakçada, aynı yazarın farklı eserleri için tarih sırası gözetilmelidir.
- Makaleler 20 sayfayı geçmeyecek şekilde yazılmalı ve 3 nüsha çıktı ve disket veya CD ile birlikte dergi sekreterliğine teslim edilmelidir. Teslim edilecek 3 nüshanın 2 tanesinde yazarının isim ve kurumu yer almamalıdır.
- Yukarıdaki formatta teslim edilmeyen eserler içerik açısından değerlendirilmeye tabi tutulmayacak ve yazarına iade edilecektir.